

Rege (előlnézet)

Életfa (hátnézet)

Barkos Bea térplasztikája

ARACS

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2019. október 23.

XIX. évfolyam, 4. sz.

Simon Miklós: Székelyföldi üzenet

„Őseidnek szent hitéhez, nemzetednek gyökeréhez, testvér, ne légy hűtlen soha!”

ARACS 2019/4. (77. SZÁM)

ISSN1451-1762

Őszi lehalászás

M. NOVÁK ANDRÁS
Munkácsy Mihály-díjas festőművészek,
az MMA rendes tagjának a kiállítása

2019. OKTÓBER 2. – NOVEMBER 10.

PESTI VIGADÓ,
a Magyar Művészeti Akadémia székháza,
V. emeleti kiállítóterem
Budapest V. kerület, Vigadó tér 2.

Barkos Bea
Indák

Simon Miklós
Kompozíció

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2019. október 23.

XIX. évfolyam, 4. sz.

ARACS

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Megjelenik évente négyszer.

Alapító: Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Alapítók: dr. Gubás Jenő (elnök), Utasi Jenő (főszerkesztő), **dr. Vajda Gábor** (felelős szerkesztő)

Kiadó: Aracs Alapítvány, Horgos

Főszerkesztő: Bata János (bata.horgos@gmail.com)

Olvasószerkesztő: Gubás Ágota

Lektor: Kulhanek Edina

Művészeti szerkesztő és fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Számítógépes tördelés: Harangozó Attila

Nyomda: Grafoprodukt Kft., Szabadka

Nyomdaigazgató: Özvegy Károly

Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Bata János, Gubás Ágota, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor, Mihályi Katalin, Mirnics Károly, Utasi Jenő

A szerkesztőség címe: 24000 Szabadka – Subotica, Prvog ustanka 20.

Telefon/fax: (+381)-24/542-069

E-mail: gubasagi@gmail.com

A folyóirat olvasható a www.aracs.org.rs honlapon.

E számunkban Barkos Bea és Simon Miklós tűzzománcait és festményeit mutatjuk be.

Támogatók:

Számunk szerkesztésében együttműködő partnerünk volt a Magyar Művészeti Akadémia.

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

008+32(497.113)

ARACS : a délvidéki magyarság közéleti folyóirata /
főszerkesztő Bata János. – 1. évf., 1. sz. (2001) –
– Horgos : Fondacija Aracs = Aracs Alapítvány, 2001–. –
Ilustr. ; 29 cm

Tromesečno.
ISSN 1451-1762 = Aracs

COBISS.SR-ID 94357250

Tartalom

<i>In memoriam Sára Sándor</i>	5
Bicskei Zoltán	„Így is lehet élni” 6
Hajnal Jenő	„Kérd számon a történelemtől az embert” 8
Stanyó Tóth Gizella	Lebegés a mindenség peremén 11
Mihályi Katalin	„Feldolgozni csak a Jóisten segítségével lehet” – <i>Beszélgetés Bogner Istvánnal</i> 13
Mérey Katalin	A nagymama imakönyve 16
Kabdebó Lóránt	Miről is beszél nekem Trianon? 18
Csapó Endre	Emlékezzünk október 6-án... 21
Radnai István	Lakkozott sírkeresztek 23
Molnár Rózsa	Mint Noé idejében 25
Gutai István	Az álomcsapat 26
W.-Nemessuri Zoltán	Ünnep után Antall Józsefről 28
Tóth Gy. László	Egy történelemhamisító szabadkőműves: Márton László 33
Bencze Izabella	A Hymnus 35
Hódi Sándor	Nyelv és etika 37
Diószegi György Antal	Hunyadi János várnai csatájának egyetemes jelentősége 40
Gyémánt Richárd	A Bánság visszafoglalása, avagy III. Károly első háborúja a törökök ellen (1716–1718) – II. rész 52
Huszár Zoltán	Tévedések színjátéka – Negyedik, befejező rész 68
Borbély László	A varázsló feltámad 70
Bertha Zoltán	„Gyökerek fogják szívemet” 72
Mezey Katalin	Naplójegyzetek VIII. 79
Mezey László Miklós	Fagy 83
Sági Zoltán	Az egyén és a közösség kisebbségi érzése 87
Kőő Artúr	A magyar nyelvű sajtó szerepe a regáti diaszpóra identitásörzésében és érdekvédelmében ... 93
Széki Soós János	Tizenkét kőműves 96
Tráser László	Cédulák XXIV. 99
Fekete J. József	A vajdasági magyar mozgókép történeti áttekintése – Első rész 103
Reppmann Dékány Zsuzsanna	Csúza könyve – Ács Gedeon 113
Ruzsa György	Verhoturjei Szent Szimeon, a vogulok térítője 121
Marton Árpád	Tűzben égők 124
Színes melléklet	
Barkos Bea munkái	129
Simon Miklós munkái	133

E számunkban a Simon–Barkos házaspár munkásságába nyújtunk betekintést.

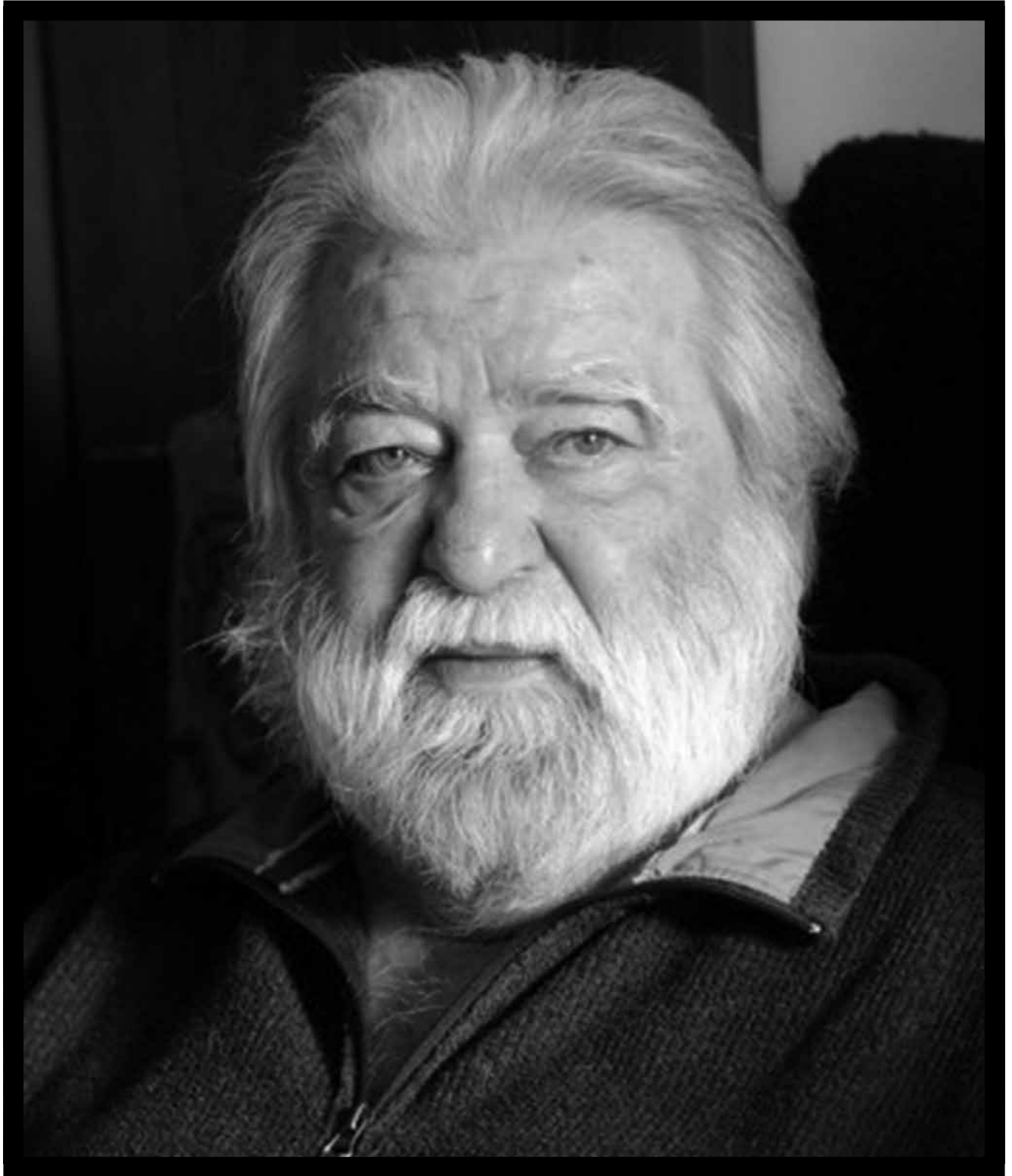

Simon Miklós: 56. november 4.

Barkos Bea: Keresztek

In memoriam Sára Sándor

(Tura, 1933. november 28. – Budapest, 2019. szeptember 22.)

„Így is lehet élni”

Sára Sándor (1933–2019)

Sára Sándor (2017)

„Így is lehet élni. Szemlélődve” – mondta derűs egyszerűséggel Sára Sándor a Szerelmes földrajz portréfilmjében. Öregén, immár véglegesen megfosztva az aktív filmezés lehetőségétől. De nem az éberén tartó fényképezéstől és végképp nem a látástól, a létezés fegyelmétől. Mert ezt megőrizte az utolsó pillanatig. A kegyes halál jutalmát kapta érte.

Nekünk ő volt jutalom, hogy volt valaki, akinek képei segítettek lenni ebben a világban valahol: a mi otthonunkra, otthonosságunkra vezettek rá képei. Átitatta lelkünket azzal, ami mindig is ott rejtőzik, és ami mégis oly egyedi és egyszeri. Kora gyerekkorom Tisza-illatát és végtelen önfeledtségét érzem minden alkalommal, amikor a Sodrásban fürdőzőjeleneteit, a fröcskölő, évődő fiatalokat látom. Pedig oly egyszerű képek: szét-spriccelő fények és árnyak, csupa csillám és

sejtelem. Kiemelve a teremtő képzelet ősképeit a tudattalan isteni mezejéről csupán Kuroszava tudott ilyen intenzív, csak mozgóképpel tetten érhető párlatot teremteni a természetből. Sára Sándor lehetett volna a magyar Kuroszava, miként mestere, Szóts István is, de ezt idejében észrevették a magyar szellem börtönörei, és kiszorították őket a nagyvászonról. Szóts és Sára élete példázza azt is, hogy miért nem jöhetett létre egy Andrzej Wajdához hasonló egységes, nagyívű életmű a magyar filmkultúrában (csak egy vége-hossza nincs, mind ideologikusabb plakátfolyam, lásd Jancsó). Hiányzott hozzá az erőteljesebben jelen lévő hazai társadalmi-politikai erő és az ezt előhívó és megtámasztó, valóban magyar szellemiség. Máig tapasztalható, ahogy quislingjeink megágyaztak a mozgóképpel bódító bűvészetnek. És a ma is létező lengyel filmszakmával szemben a sok deréktörő magyar kompromisszum jutalma a honi filmkészítő szakma szétszóratottsága lett. Ennek kivédéséhez nem volt elég pár karakán személyiség. A magyar mocsárt kiszárító szellemet csak hajlíthatatlan jellemek hozhatják létre. Amiben a Duna TV-vel rövid ideig úttörőmunkát végzett Sára Sándor, hogy innen gyorsan kiebrudalva majd azt is elmocsarassák.

Kívülről nézni csak fogcsikorgatva lehet Sára Sándor kiszorításának alávaló és pökhendi történetét, de Sára ezt is méltósággal viselte. Huszárosan. Mosolyogva igazságának és a sors fen-sőbbségének tudatában. Vagy még inkább azon a bugyuta nagyképűségen, amely azt hiszi, valaki lelkét elveheti. (Mennyire más világot képviselnek a mai kor sikongva követelőző nyikhajai.)

Mégis! Az életmű teljes. Minden filmkockája izzó fölmutatás. Csak játékfilmes filmtörténetünk lett csonka. Egy valódi, nagyívű, magyar mozgóképvilággal. Nélküle pedig a rálátással, a sorsunkra való ráébredéssel. Méghozzá pótolhatatlanul, mert a mozgóképvilág többszörösen

Janus-arcú. Nemcsak a születésétől fogva jelen lévő megdermesztett idejével és a tudattalanra való hatásával, hanem a mai életrendünket uraló szerepével is. És úgy néz ki, ez visszafordíthatatlan marad. Elmulasztottuk a filmet világossá tenni, lélekébresztővé emelni. Ebben is pótolhatatlannak az öregek, mert a mai életmódból már nem fakadhat eredendő látás. A napi mozgóképaratban felnőtt nemzedékek minden képe, azaz gondolata egyre inkább másodlagos eredetű. A kora gyermekkor puha szemlencséjébe egy rögzült, kész világ vésetett még a benne élő lélekformáló képzelet ébredése előtt. Készen kapott lenyomatokat égetünk a gyermeki szemekbe, visszaszorítva, megölve bennük a születendő – és megerősödve a lélek gerincét jelentő – imaginációt, képzeletet. Ami helyette az ifjabb korosztályokban megjelent: az kópia, szurrogátum. Tétova, homályos, szervetlen másolás. Nem más ez, mint lélekmérgezés, legtöbbször lélekölés. Ma már nem lehetséges egy kisközösség és egy természet látványán felnövő Sára Sándor, aki öregen is a tűz mellől réved az alkonyodó Káli-medencébe, vagy a hajnali vadászlesen mered a fől szálló ködbe hosszasan.

Egy teremtő ember megbéklyózásával kevésbé az ő sorsát rontják – a méltó alkotók felvállalják ennek az áldozatnak a terhét is –, a világosságot hozó Kép-zelettől megfosztatva egy nép lelkét ölik módszeresen. Ez a filmgyilkosok valódi bűne.

Mégis az életmű teljes. A „Krampácsolók” (Pályamunkások) munkadalától kezdve az utolsó rendezés, a Memento krisztusi áldozathozataláig, az élet gazdagságának a szenvedés mentén végigélt Sára Sándor-i lenyomata egyívű és tiszta. Még a látszólag nem filmszerű, ám alázattal felvállalt, órákon át beszélő Don-kanyart, Gulagot, Recsket, csángó sorsot... mesélő emberek mozgóképei is katartikusak. Mert mélyen átéltek.

Magamban összevettem életművét a látszólag szerencsésebb sorsú osztálytársával,

az 1956-ban Amerikába menekült Zsigmond Vilmoséval. Sára volt a szerencsésebb: sokkalta több értékes filmet tudott készíteni az Ideológia világának rabságában, mint Zsigmond Vilmos a Pénzvilág rabságában.

Egy normális világban most a Duna TV hónapokig, folyamatosan leadná – főműsoridőben – az egész Sára-életművet. Mivel ez úgymond lehetetlen, ezért vegye elő mindenki, ahonnan tudja, ezeket az elementáris erejű mozgóképeket, és fűrössze meg lelkét e friss folyamban. Nézem a Tízezer nap híres jelenetét, ahol egy vashídon a lovak végtelen sora rohan (jobbról balra, tehát időben is visszafelé) az időtlen (vashíd nélküli) világba. Hasonlóan időtlenek a Szindbád búcsúbéli öregasszonyainak sötétből villogó szétszabdalt arcai is, a hazájáért haló huszár boldog-tüzes tekintete vagy az öreg hindu sármaszkja mögül villanó szemfehérje... és sorra mind, a tengernyi szenvedő, valódi emberi arc – egy démoni, mindinkább arctalanná váló korban. Hatalmas szerencsénk, hogy volt egy óriás tekintet, ki mindezt egybefogta.

Szerencsém volt, hogy utolsó évtizedeiben időnként közelről láthattam, hallhattam. Kevés beszéddel, csöndes határozottsággal vágta el vitáink gordiuszi csomóit, egy bölcs törzsfőnök nyugalomával tette helyére a dolgokat. Nem láttam még művészt, aki ennyire nem félt volna a hatalomtól. Egyik legendás példája ennek és humorának is, amikor a Duna TV vezetőjeként megkapta a Horn-kormánynak a televízió felszalámizására szólító rendeletét, és arra válaszként csak annyit írt: „Láttam.” Majd visszaküldve azt nem tett semmit. Eltartott, amíg a hatalom rájött, mi is van e gesztus mögött, és kisöpörte a Duna TV lényegét és azok őrzőit.

A 81. huszár – írta halálakor Léphaft Pál a délvidéki Magyar Szóban. Igen, huszáros, elszánt, tettekben élő, felelős férfiú. Ez volt a látása mögött. Egy elernyedte világban így is lehet élni. És még jobban az örök vadászmezőkön.

„Kérd számon a történelemtől az embert”*

Tisztelt ünneplő Közösség! Kedves korábbi és jelenlegi Díjazottak!

Eljött közénk ismét a nyers idő helyett a pillanatot, amelyben újból a bizonyosság vibrál. Szinte érezzük, ahogyan összesimuló tenyerünk között ott repdes a bizakodás, hogy érdemes volt megint összegyűlnünk, hiszen van kit ünnepelnünk. S az ünnep – mintha csak erre a bizonyosságra várt volna – már itt is van közöttünk, örködik a fejünk fölött, beteljesülni sem fél már, pedig még tegnap úgy éreztük, hogy minden napunktól oly távol van, mint a perctől az óra mutatója, hogy csupán bevádatlan kecségetés; nem több, mint csalóka pár szó. A megváltás egekbe emelő nagyszerűségét érezzük most, amikor körünkben üdvözölhetjük a mozgókép mesterét és varázslóját; a nemlétből kiszabadított szó megfogalmazóját; az üres sötétségből fényre és kínra segített szín, vonal, karcolat megálmodóját; az élet szűk kapujában álló vigasztalót és áldásosztót; a munkába ájult falu és tanyavilág sötétségében gyertyát gyújtókat.

Kedves Barátaink!

Ma rájuk figyelünk abból a nemes alkalomból, hogy az Aracs Társadalmi Szervezet Aracs–Főnix-díjat, Aracs-díjat és Aracs-éremet odaítélő bizottsága (dr. Benák József egyetemi tanár; Csorba Béla költő, néprajzkutató, publicista; dr. Gubás Jenő nyugalmazott főorvos, az Aracs Társadalmi Szervezet elnöke; Hajnal Jenő magiszter, bizottsági elnök és ft. Utasi Jenő plébános) az idén kilencedszer kiosztásra kerülő Aracs–Főnix-díjat, amely Kalmár Ferenc szabadkai szobrászművész kisplasztikájából, Gyurkovics Hunor festőművész készítette díszoklevélből és pénzjutalomból áll, **Sára Sándor** budapesti Kossuth-

díjas operatőrnek, filmrendezőnek; a tizenharmadik alkalommal kiosztásra kerülő Aracs-díjat, amely Szervátiusz Tibor kisplasztikájából, Boros György készítette díszoklevélből és pénzjutalomból áll, **Mirnicz Zsuzsa** szabadkai prózaírónak, szerkesztőnek és **Péter László** székelykevei születésű, ma Magyarországon élő grafikusművésznek, illusztrátornak, animátornak; az idén tizenkettedszer kiosztásra kerülő Aracs-éremet, amely Kutas Ágnes budapesti szobrászművész műve, s amelyet az ugyancsak Boros György által készített díszoklevél és pénzjutalom egészít ki, pedig **Bajusz Teréz** oromhegyesi ny. tanárnőnek, **ft. Király Tibor** fehértemplomi plébánosnak és **Miklós Erzsébet** tiszaszentmiklósi ny. tanárnőnek ítélte oda. A bizottság véleménye szerint minden kitüntetett a hivatása mellett a délvidéki és az egyetemes magyar közéletnek, a nemzeti művelődésnek és oktatásnak olyan jellegzetes, hatékony személyisége, akit számontart a közvélemény, és nem feled majd a jövő sem.

Az Aracs Társadalmi Szervezet 13. évi utolsó díjkiosztójának ünnepeltjei (balról): Péter László, Mirnicz Zsuzsa, Sára Sándor, Bajusz Teréz és Miklós Erzsébet

Sára Sándor laudációja

Ő az, akit ha tájat lát, ha a test hullámaikat lesi, mindig az a szándék vezérli, hogy azt, amit a szem magába vonzott, s eltemetett, fénné tegye; igenné s nemmé... Sára Sándor filmrendező, operatőr 1933-ban született Turán. Rendezőként is, operatőrként is költőien megformált dokumentumfilmekkel kezdte pályáját, majd a hatvanas és a hetvenes években nemzedékének egyéni látásmódú képírójaként meghatározó szerepet játszott a magyar filmművészet fellendülésében. A legtöbb alkalommal Kósa Ferencnek és Szabó Istvánnak volt alkotótársa, de jelentékeny filmekben dolgozott együtt Gaál Istvánnal, Rózsa Jánossal, Kardos Ferencsel, Huszárik Zoltánnal, Ranódy Lászlóval és másokkal is. Úgy alkalmazkodott a különböző világlátású rendezőkhöz, hogy eközben maradéktalanul kibontakoztatta látványteremtő képességének sokoldalúságát, gazdagságát és kifejezőerejét. Műgonddal megkomponált képein az emberi arc és a magyar táj árulkodó módon vallott arról, hogy mi történt az emberben és az emberrel a történelmi kataklizmák során. A hatvanas évek második felében rendezőként is bemutatkozott. Az önéletrajzi motívumokban gazdag *Feldobott kő* (1968) főhőse egy fiatalember, akinek eszmélődése a magyarországi sztálinizmus legkomorabb időszakára esik. „Számon kérik tőled a történelmet, s igazuk lesz. Kérd számon a történelemtől az embert, s igazad lesz” – hangzik a film mottója, amely a rendező máig érvényes ars poeticája. A játékfilmes bemutatkozást később olyan munkák követik, mint a *Holnap lesz fácán*, a *Nyolcvan huszár*, a *Tüske a köröm alatt*, a *Könyörtelen idők*, legutóbb pedig a *Vigyázók*. Sára Sándor pályája a nyolcvanas évek elejétől kezdve ismét a dokumentarizmus ígézetében alakul. A televízió megbízásából elkészíti a 2. magyar hadsereg tragédiáját felidéző 25 részes *Krónikát*, illetve ennek moziváltozatát, a *Pergőtűzet*. Nekünk, délvidéki magyaroknak különösen fontos volt ez az alkotása, amely a magyar történelem talán legértelmetlenebb és legtöbbet gyalázott, leginkább elhallgatott és legnagyobb tragédiájáról szól. Sára Sándor filmjét a korabeli tévévetítések idején nagyon sokan nézték, és nagyon sokat beszéltek róla. Ekkortól kezdve lett tájain-

kon ismét becsülete a magyar honvédnek. Nem véletlen, hogy sokak szerint minden idők egyik legnagyobb – és nem a hossza miatt – magyar dokumentumfilmje. A bukovinai székelyek közmúltbeli hányattatásait tárja fel a *Sír az út előttem* című többrészes filmposz, míg a *Csonka Bereg*, a *Te még élsz?*, a *Lefegyverzett ellenséges erők* és a *Magyar nők a Gulágon* című dokumentumfilmjei a háború következtében idegen fogságba került, elhurcolt és meggyötört emberek sorsával figyelmeztetnek múltunk keserves üzenetére. Sára Sándor filmjeit több mint félszáz országban vetítették, s számos hazai és nemzetközi fesztiválon tüntették ki díjakkal. Sára Sándort 1993 tavaszán Csoóri Sándor felkérte az akkor induló Duna Televízió vezetésére. Végül Lugossy Lászlóval és Hanák Gáborral hármásban alakították az új intézmény szervezetét, műsorszerkezetét. Hét éven át volt a televízió elnöke. Nagyrészt neki volt köszönhető, hogy a 2002-ben Aracs-Főnix-díjjal kitüntetett Duna Televízió – amely 1992 karácsonyán II. János Pál pápa magyar nyelven elmondott áldásával kezdte meg adását – akkori célkitűzéseit megvalósíthatta, melyek szerint a Magyarország határain túl élő magyarság szellemi és kulturális fejlődését szolgálja, igényes műsoraival az időtálló kulturális értékek közvetítésén túl felvállalja a tárgyilagos Magyarország- és magyarsággép kialakítását, a magyar kisebbségek identitásának és anyanyelvének megőrzését, a szülőföldön való boldogulás támogatását; műsorai magas erkölcsi és esztéti-

Hajnal Jenő, a díjkiosztó bizottság elnöke 1998-tól 72 díjazott munkásságát méltatta lírai hangvételű tömör minitanulmányjaiban

kai mércének feleljenek meg, a család, a hit, a közösségi élet hagyományos értékeit mutassák be, és mindezt olyan formában, hogy minél szélesebb nézői körhöz eljuthassanak. Köszönjük mindezt Sára Sándornak, akinek most megbecsülésünk jeleként nagy szeretettel adom át az Aracs Társadalmi Szervezet Aracs–Főnix-díját.

Sára Sándor:

Köszönöm szépen ezt a díjat, igazán megtisztelő, meg is vagyok hatva. Keveset fogok mondani, mert nem kenyerem a beszéd. Nemcsak itt Szabadkán, hanem máshol és máskor is eszembe jut a trianoni országcsönkítés. Én erről úgy fogalmazok magamban, hogy Trianont soha nem szabad elfelejteni, de nem kell róla sokat beszélni, hanem tenni és cselekedni kell. Köszönöm még egyszer a kitüntetést! [...]

Sára Sándornak, a Duna Televízió megalkotójának kezében az utolsó Aracs–Főnix-díj, és a sors különös játéka, hogy az elsőt a tízéves Duna Televízió kapta

Kedves ünneplő Gyülekezet!

Bizonyára most már Önök is érzik, hogy kiteljesedett az ünnep, korábbi bársonyos hiányát feloldotta ez a kitáguló tér. Mert ahogyan most körülfogott bennünket, boldogan fedezhettük föl másban a jót, a testben a tudás rebbenését, az alkotó szemvillanásában egy új világ képét, amely egy másik teremtő művészen egyszer csak megmozdult, életre kelt, olyan szóvá formálódott, amelyre már talán emlékezet sincs. Így állt össze a semmiből az öröklétre kívánczó szeretet, jóság, aggodás, törődés, a véletlenbe zárt univerzum, melyet a művészetben műremeknek szoktunk emlegetni, a hétköznapi világban pedig áldozatkészségnek, önzetlenségnek, nemeslelkűségnek, önfeláldozásnak, irgalmaságnak, jótékonyágnak és elkötelezettségnek. *Egyszóval: jövőépítésnek.*

Kedves Ünnepelek!

Egészségben, jókedvben legyenek még nagyon sokáig velünk ebben a jövőépítésben, amelyben megpróbálunk kitartani a Sára Sándornak, Mirnics Zsuzsának, Péter Lászlónak, Bajusz Teréznek, Király Tibornak és Miklós Erzsébetnek is fontos értékek mellett! Az általuk táplált szellemi és erkölcsi forrás sose apadjon el, tápláljon, éltesse bennünket tisztaságával, frissességével. Isten áldását kérjük minden díjazott életére és további munkájára!

** Az Aracs Társadalmi Szervezet 2010. évi díjkiosztó ünnepségén elhangzott Sára Sándorra vonatkozó laudációval emlékezünk a neves filmrendezőre, operatőrre.*

Lebegés a mindenség peremén

Lelki társam emlékére

„Meghalt. S te megmaradtál.
Különbnek lenni tenmagadnál.”
(Illyés Gyula)

Tengerzöld szemedben végtelenbe tűnt minden pillanat július 25-e kora délutánján a tartományi kórház sürgősségi központjában. A gépek kijelzői csak megerősítették: lelked már a *mindenség*, az *öröklét* peremén lebeg. Sokszor átélem újra és újra azokat a pillanatok. Össze-
rezenek mindenre, ami a vézscsengő hangjára emlékeztet, visszhangját vélem hallani valahol legbelül. Akkor mintha a rejtély megnyíló kapu-
ira figyelmeztettek/készítettek volna fel a gépek sípolásukkal, a kétszer sárgán, majd pirosan villogó kijelzőikkel együtt. Most is látom egyre lassabban hullámozó és végül kiegyenesedő szívvo-
nalad... *Élet és halál*. Éreztem, szinte tapinthatóvá vált mindkettő. Szempillantás alatt villantak fel agyamban közös életünk mérföldkövei. Egymás tudatos vállalásában, kölcsönös szeretetében – nem lángoló szerelemben – fogant egy életre szóló barátságunk, immár örökre megbékítve a múltat a jelennel és tartást mutatva a jövőnek – gondoltam könnyeimmel küszködve. Hol összekulcsolt kézzel, imádkozva, hol homlokodat simogatva, hajszáladat igazgatva könyörögtem a Teremtőnkhez „*az irgalmasság és igazság ne hagyjanak el minket*”. Ránk, családunkra vonatkoztatva idéztem a Példabeszédek könyvét. Miközben nem tudtam levenni tekintetem nyitott, tisztán, fényesen csillogó szemedről. Érteni is alig értem (a tudománynak bizonyára van rá válasza), hogyan tudta a testedet emésztő, gyógyíthatatlan kór megkímélni szemed tisztaságát, szemgolyóid üdének tűnő zöldes színét. Ide-oda vibrálásuk a szemsarkak határolta fehérjében üzenet és biztatás is volt, talán, életed pereméről. Sugárzó ragyogása magával ragadott, amint ágyadhoz léptem. Attól a pillanattól kezdve nem egyszerű frázisként élem át újra és újra az oly

sokszor idézettek: *A szem a lélek tükre*. Ott az ágyad mellett – amikor végtelennek tűnt minden tetten ért pillanat – értettem meg, hogy valójában az! A lélek gyümölcse pedig a „*szeretet, öröm, békesség, béketűrés, szívesség, jóság, hűség, szelídség, mértékletesség*”. (Pál apostolnak a Galátziabeliekhez írt levele. 5,22)

Szemed játékában látni véltem a láthatatlan világ végtelenségét, miközben folyton-folyvást éreztem a Mindenhatónk jelenlétét. Bizonyosságul, hogy Te is érzed ottléteimet. Akkor is, minthogy mindig is egymást próbáltuk emberséges kiállásra, kitartásra buzdítani a kritikus időszakainkban. Merthogy volt (van) ilyen életünkben. Örökké há-
lás leszek a Gondviselőnknek, az orvosoknak, hogy melletted lehettem, amikor belealudtál az örökkévalóságba. Hogy lelki társak lehettünk földi elválásunk pillanataiban is.

Másodszor írtam le Illyés Gyula Veres Péter halálára írt sorait jegyzetem felvezetéséül. Az évtizedekkel korábban naplómnak tett fogadalmamat Te és az élettörténetünket immár örökre összefonó, méltósággal vállaló dátum juttattatok eszembe az élet-halál mezsgyéjén. A nap, amely talán egyaránt jelentette számodra és számomra a fehér szerelmet... Egy névnap (pontosabban az estéje), amely hozzád, és egy születésnap, amely hozzám kötődik. A Teremtőnk útjai kiszámíthatatlanok... Esküvőnk (1973 novembere) előtti életünk fényképeit őrző albumokban lapoztam gondolatban... A tieidet édesanyád adta nekem, és én albumba ragasztottam valamennyit. Amikor megkérdezték, miért, annyit mondtam, csak egy pillanatot örökítenek meg a fotók. Azoknak emlékét semmi és senki nem törölheti ki a szívünkből. A velünk élő emlékeinkkel, gondolatainkkal, kimondott és ki nem mondott szavainkkal, tetteinkkel teljes az életünk. Te megértetted, sokszor szavak nélkül is azt, amit a Sors évtizedekkel korábban örökre lezárt, az adott pillanatban pedig viszonyulásoddal viszonzottad együttérzésed. A szó legnemesebb értelmében próbáltunk lelki és élettársai lenni

egymásnak, amit minden fiatalnak – fiainknak – kívánni szeretnék. Sokszor nem volt könnyű. Egymás tetteinek, szavainak felelősségteljes vállalása legtöbbször bonyolult, összetett folyamat. A problémák megoldására törekedni kellene minden félnek, szerencsésebb helyzetben közösen. Vannak, akik úgy vélik: a legkönnyebb lenne szedni a sátorfánkat és odébbállni. De ha együtt élük át a gondok leküzdésének feloldozó, még inkább összekovácsoló, megerősítő erejét, vállalják a felelősséget egymásért, családjukért, amelynek minden tagja autonóm egyéniség. Nem egyszerű: egy életen át kell tanulni. S az sem közhely: fel kell nőni hozzá. Téglát téglára rakva, önmagunk és élettársunk építése közben válik bizonyossá: senki mástól nem kaphatunk annyi biztatást, szeretetet, lelkesítést, feltétel nélküli támogatást, de jóindulatú kritikát is, mint lelki társunktól, aki jóban, rosszban mellettünk van, „*míg a halál el nem választ*”, s talán, azon túl is – áldássá válva életünkben. Mert „*a szeretet soha el nem fogy*” (1Kor 13). Átala edződik folyamatosan az egymásba vetett hit és bizalom. A hit megtapasztalása, hogy a másik nem él vissza a lemeztelenített lelkünk mélyéből fakadó bizalommal – leírhatatlan érzéssel bír. A közös életünk alatt nemegyszer éltük át. „*Mit ér a szó, ha nem hallom benne / A szív dobogását! / Mit ér a tett, ha nem érzem benne / A lélek jóságát.*” Jutnak eszembe Pósa Lajos költőnk, számos imaversünk, fohászunk szerzőjének sorai. Fiatalon tett vallomása meghatározta életét, s ha igyekszünk, befolyásolhatja életünket is: „*Az igazság szeretettel párosulva szülőanyja a boldogságnak.*” A bizalomnak is, gondolom.

A kölcsönös, az egymás iránt érzett bizalom sajátos megerősítést nyert a Gubás házaspár otthonában tett látogatásom során (2017 novemberében) is. Leírt élettörténetük olyan fejezeteibe is beleolvashattam, amelyek még nem láttak napvilágot. Jólesett, hogy megbíztak bennem, hogy tudták: nem élek vissza helyzetemmel – bizalmukkal. Jóllehet Ők csak írásaimból ismerhettek, következtethettek jellememre. De munkám során is néhányszor megéltem ezt a felemelő, önbizalmat erősítő érzést. Amikor csak tehettem, egyedül mentem az élettörténetek lejegyzésre, diktafonba rögzítésére. Ilyenkor voltam a legbiztosabb abban, hogy vallomástevőim kérését maradéktalanul tiszteletben tudom tartani, vagyis

csak azt írom le, amire kértek, amit személyesen jóváhagytak. Újratalálkozásaink során, még évek múltával is emlékeztek rá. S, talán, azok is, akik már búcsút vettek a földi világunktól.

„*S mert halhatunk bármelyik percben,
S célunk mégis az örökkévalóság.*

*Minden igaz ember ezért hős,
S az emberszívben van a legtöbb jóság.*”
(Ady Endre)

Stanyó Károly halálára*

Az emberiség történetében mindig azok voltak a legnagyobbak, akiknek volt bátorságuk, eltökéltségük és tudásuk, hogy új utakra induljanak, és olyat alkossanak, amit az elődök nem tudtak vagy nem mertek vállalni.

A Vajdasági RTV vagy korábbi nevén az Újvidéki Rádió és az Újvidéki Televízió megalapítói ilyen kivételes, pionír szerepet játszottak a vajdasági magyarság életében, hiszen áldatlan feltételek közepette szinte a semmiből teremtették meg a vajdasági magyarság egyik legfontosabb tájékoztatási intézményét.

Stanyó Károly egyike volt azoknak, akik még a múlt század hatvanas éveinek derekán, amikor a vajdasági magyar tévzés lehetőségét felkínálta az akkori hatalom, előbb világosítóként, majd hangmesterként kivételes szerepet vállalt a legfiatalabb médium létrehozásában.

Akárcsak a többi akkori kolléga, akik ma már szintén egy másik dimenzióban folytatják áldásos munkájukat, Stanyó Karcsi is a váratlanul felkínált lehetőséget kihasználva, a munka folyamán jelentkező ismeretlen kihívásokat leküzdve, folyamatosan tanulva, tudásban és tapasztalatban gazdagodva vált az Újvidéki Televízió egyik legtapasztaltabb és kiemelt elismerésnek örvendő hangmesterévé. Tehetségét és kivételes tudását a Vajdasági RTV archívumában megtalálható számos felvétel, többek között néhány tévéfilm őrzi.

A Vajdasági Rádió és Televízió szerény, de kiemelkedő tudású munkatársat veszített el Stanyó Károly halálával. Emlékét szeretettel megőrizzük.

Egykori fénymesterünket odaát ölelje át az Örök Világosság.

* Klemm Józsefnek, a Vajdasági Rádió és Televízió Közzszolgálati Médiaház vezérigazgató-helyettesének az emlékező írása – elhangzott a gyászszertartáson, Bácskossuthfalván, a Keleti temetőben 2019. július 29-én.

„Feldolgozni csak a Jóisten segítségével lehet”

Beszélgetés Bogner Istvánnal

Dr. Bogner István nyugalmazott egyetemi tanár. Édesapját, dr. Bogner József szabadkai tanárt, újságíró-titói rezsim „háborús bűnös-ként” kivégezte. Mindössze 37 éves volt, amikor 1944. október 17-én éjjel a partizánok elhurcolták. 1945. április 25-én végezték ki. Fia még nem volt egyéves sem ekkor. Bogner István egész életére rányomta a bélyegét, hogy a kommunista hatalom megfosztotta édesapjától, és utána évtizedekig a család a szocialista/kommunista hatalom részéről a bizalmatlanság, a hátrányos megkülönböztetés légkörében élt, nagyon sokat szenvedett. Ám abban biztos vagyok, hogy voltak magyar emberek, akik segítettek néhai dr. Bogner József családját, ezért lett a fia is a segítőkészségéről ismert, a délvidéki magyar közösségért munkálkodó ember. S ezért volt ott 1990-ben az első szabadkai megemlékezésen, amikor még nagy bátorság kellett ehhez. Bogner István a szabadkai kegyeleti bizottságnak a megalkulása óta tagja, jelenleg az elnöke.

Édesapjának az egyik „bűne” az volt, hogy 1942-től a Bár dossy-kormány alatt meghívott országgyűlési képviselőként tevékenykedett. A másik, hogy a Délvidéki Magyarság című újság felelős szerkesztője volt. A lapban megjelent egyik írásában a Vörös Hadsereget keleti barbárságnak nevezte, amely el fogja pusztítani a magyarságot. Ezek miatt a „bűnök” miatt kivégezték. Önt, a másodszülött fiát sohasem láthatta. Hogyan élt a család a háború utáni években?

– Tito rendeletére 1944. október 17-én bevezetik a katonai igazgatást, és már azon az éjjelen elhurcolták édesapám, és másnap reggel kidobták édesanyám a lakásból a másfél éves bátyámmal, velem akkor a hetedik hónapban volt. Két hétre rá, október 24-én megszülettem. A későbbi keresztanyám, Erdélyi Rózsika néni fogadott be bennünket.

Édesanyja özvegyasszonyként talált munkát?

– Nem talált munkát, hisz egy háborús bűnös felesége mint tanítónő nem dolgozhatott. Ezért kézimunkázott – kötött és horgolt sokszor éjjel is –, emlékszem, hogy az egyszerű lámpaernyőket félig letakarta, hogy mi aludni tudjunk, ő pedig dolgozott. Így tartott el és nevelt fel bennünket.

Sok évig tartottak a zaklatások?

– Eleinte gyakoribbak voltak a zaklatások, néha az OZNA emberei is csak úgy „ellátogattak” hozzánk kicsit körülnézni. Iskoláskorunkban voltak olyan tanáraink, akik gúnyosan megjegyezték: „Ismertem a te apádat még a megszólás idejéből!” Akadtak azonban olyanok is, akik barátságosan és nagyon halkán azt mondták: „Ismertem apádat, rendes ember volt!” Ez így ment az érettségiig.

A zaklatás folytatódott azonban a miloševići időkben is, amikor a kisebbik fiam gimnazista volt. A szerb szakos tanárnője valahonnan megtudta, hogy ki volt a nagyapja, és rendszeresen zaklatta gúnyos megjegyzéseivel. A gyerek a tanácsomra szó nélkül tűrte.

Lehetett tudni, hogy személy szerint kik a felelősök az édesapja és a többi magyar ember haláláért?

– Sajnos nem lehet tudni, a véres munkát igyekeztek az elkövetők titokban tartani. Egy felelős embert bizonyosan meg lehet jelölni: ez Josip Broz Tito, hisz ő rendelte el 1944. október 17-én a katonai igazgatás bevezetését, amikor a szó szoros értelmében elszabadult a pokol. Erről részletesen ír dr. Mészáros Sándor *Holttá nyilvánítva* (1995, Budapest) című könyvében, amelyből jómagam is idézek az általam szerkesztett *Memento 70* (2014, Budapest–Szabadka) c. könyvben: „Ezekre az emberekre csak tulajdonneveikről emlékeztek: Miloš, Uroš, Vanja, Capo...” (*Memento 70*, 2014, 34–35.). A hetvenes években a szerencsés véletlen folytán sike-

rült egy asszonnyal beszéltem – sajnos a nevére már nem emlékszem –, aki az édesapámmal volt bezárva, azért, mert megpróbált segíteni egy sorozatlövést túlélő áldozaton, az áldozat később mégis belehalt a sérüléseibe. Ő találta meg az apám halálos ítéletét, amelyet papírkosárba dobtak, kiszedte onnan. Az volt ugyanis a szokás, hogy az ítélet felolvasása után az ítéletet a papírkosárba dobták, és az elítéltet vitték a vesztőhelyre. Az asszonyt fél napra hazaengedték (gyermekbetegségére hivatkozott). Az ítéletet zsírpapírba csomagolva elásta a kertjükben. Ma a kert helyén gyáracsarnok áll. Az említett asszony – Isten nyugosztalja – Blaško Stražalković nevét említette (aki akkor a városi rendőrség politikai biztosa volt). Amikor megtudtam, felháborodásomban el akartam menni hozzá. Meg is tudtam, hogy hol lakik, de azt is, hogy súlyos beteg, két mankóval tud csak járni, és állandóan nagy fájdalmai vannak. Rájöttem arra, hogy ne mi ítélkezzünk, bízzunk mindent a Jóistenre. A már említett asszony elbeszélése szerint neki egy „Tatica” nevű partizán elmesélte apám kivégzésének részleteit, amelyeket én így közvetve ismerek, de erről az édesapám és a sok ezer további ártatlan áldozat iránti kegyeletből nem szeretnék beszélni! Gondoljuk arra: „Enyém a bosszú, én majd megfizetek, mondja az Úr.” (Pál, Róm 12,19)

Voltak magyar emberek, akik maguk mellett álltak, segítettek, akár titokban is?

– Igen, voltak. Előfordult, hogy Bajmokról jöttek édesanyám ottani rokonai, és élelmet hoztak, egyszer egy lovas kocsi állt meg előttünk, és tűzifát hozott, de „nem tudta” megmondani, hogy ki küldte. Mindez amellett, hogy segített a helyzetünkön, komoly erkölcsi támogatást is jelentett!

Ön egyházi gimnáziumba járt, majd a szabadkai állami gimnáziumban érettségizett. Milyenek voltak a diákévek? Hogyan viszonyultak Önhöz a tanárok, egyrészt édesapja miatt, másrészt pedig a nyíltan felvállalt hite miatt?

– Az általános iskola után Zágrábban voltam a ferenceseknél kieszemináriumban, ott szerettem meg a latin, görög és a német nyelvet. Azonban mivel nem éreztem papi hivatást, visszajöttem Szabadkára, az ott elvégzett klasszikus gimnázium első osztályát a szabadkai gimnázium nem ismerte el. Ezért ismételtam az első évet a szabadkai gimnáziumban. Itt ezért egyesek számára

kettős „bűnöm” volt: háborús bűnös volt az apja, és még papi iskolában is tanult, és most is a klérus hatása alatt áll, mert rendszeresen templomba jár, sőt ott néha kántorkodik. Azonban a gimnáziumban is voltak jó tanárok. Itt emelném ki dr. Szöllösi Gyula tanár urat, aki édesapám diákja volt – amit természetesen csak érettségi után tudtam meg! A Tanár Úr emlékirataiban elismeréssel szól az édesapámról, és megemlíti, hogy örült annak, hogy bátyámat és engem taníthatott, vigyázó szemeit rajtunk tartotta, de akkor még nem volt szabad neki elmondania, hogy őt az édesapám tanította.

Tehát a szabadkai gimnáziumban érettségiztem 1964-ben kitűnő eredménnyel, majd az Újvidéki Egyetemen német szakon folytattam tanulmányaim, és 1968-ban szereztem némettanári oklevelet.

Német és latin nyelvet oktatott különböző szabadkai iskolákban. A tanári pályáján is végigkísérte, hogy édesapját a véreskezű titói hatalom akkor háborús bűnösnek kiáltotta ki. Nem látták szívesen a pedagógusi pályán. Sőt, mindenképp igyekeztek „fogást találni” Önön. Mi, a diákjai emlékszünk például egy esetre, amikor azt szerették volna magára bizonyítani, hogy a templomi kórusban énekel, ami akkoriban a tanárok esetében főbenjáró bűnnek számított. Ez is azt bizonyítja, hogy a belügy és a rezsim túlbuzgó hívei fokozottan odafigyeltek Önre. Akkoriban mi, középiskolások csak annyit fogtunk fel ebből, azon háborodtunk fel, hogy bántják a német szakos tanárunkat.

– Ez valóban így volt, enyhült a helyzet, amikor elmentem, és kihallgatást kértem az akkori városi párttitkártól, elmondtam, hogy nem tudom, hogy mi a bajuk velem, hisz semmilyen törvénytelen és államellenes cselekményt nem követtem el, de ezt ők is tudták, mert ha nem így lett volna, akkor már rég kirúgtak volna az állásomból. Mondtam, én csak tanítani szeretek, de azt nagyon.

Ennek hatására már eljutottam az Egészségügyi Középiskolába német–latin tanárként, majd onnan a Pedagógiai Akadémiára. Ott már nem a kórusi éneklés volt a baj, hanem hogy nem vagyok párttag, amit én azzal utasítottam el, hogy úgysem hinnék el, hogy őszinte meggyőződésből lépnék be. További kifogásom az volt, hogy most kezdtem el a posztgraduális tanulmányaim, és arra kell összpontosítanom.

Tehát, ha úgy tetszik, a pártállam „hajszolt bele” abba, hogy először magiszteri, majd doktori tudományos fokozatot érjek el.

A magiszteri és a doktori fokozatot nem az Újvidéki Egyetemen szerezte meg. Feltételezem, olyan felsőoktatási intézményt kellett találnia, ahova „nem nyúltak” maga után. Hogyan is volt ez? Mikor érezte, hogy enyhül a bizalmatlanság légköre, a pályáján való gáncsolás?

– Belgrádban, a Filológiai Karon szereztem meg mindkét tudományos fokozatom. Oda már nem jutott el a származásom híre. Az Újvidéki Egyetemre azért nem vettek fel a nyolcvanas évek közepén, mert már van egy magyar oktató a német tanszéken, kettő már sok lenne – mondta egy volt újvidéki oktatóm jóindulattal.

A magyarságom viszont nem zavarta a zadari Bölcsészettudományi Kart, és három évig ott voltam mint egyetemi docens. Az Újvidéki Egyetemre mint rendes egyetemi tanár csak 2008-ban kerültem, és öt év múlva – 45 éves oktatói tevékenység után –, 2013-ban mentem onnan nyugdíjba.

Az 1944/45-ös véres események ártatlan áldozatai tiszteletére szervezett első megemlékezésen, 1990-ben mit érzett a Zentai úti temetőben?

– Nehéz kérdést tett fel, megpróbálok rá mégis válaszolni: Az évek, évtizedek során megedződik az ember, megtanul együtt élni azzal a helyzettel, hogy apa nélkül kellett felnőnie. Megtanultuk azt, hogy miről szabad kizárólag csak otthon beszélni. Sokáig azt sem tudtuk, hogy hol van a tömegsír – vagy legalábbis nekünk, gyerekeknek nem mondták meg. Egyetemista koromban négy éven keresztül Újvidékre utaztam, és akkor már tudtam, hogy hol vannak a tömegsírok, a vonat azok mellett ment el. Ilyenkor mindig felálltam, és néztem a tömegsírok irányába: vajon hol nyugszik az apám? Az egyetemistatársaim már tudták, ahogy a vonat elindul, a Bogner odamegy az ablakhoz – és én nem mondhattam meg, hogy miért. Akkor 1990-ben egyfajta megkönnyebbülést éreztem: most már tudok hová kijönni, megemlékezni a többi áldozat hozzátartozójával együtt.

A szabadkai kegyeleti bizottság tagjaként, jelenleg elnökeként hogyan élte/éli meg ezt a küzdelmet, hogy ezek az ártatlanul kivégzett magyar emberek megkapják a méltó tiszteletet?

– Már az első alkalommal rájöttem arra, hogy a családomat ért tragédia nem egyedi eset, hanem több száz családnak kellett ugyanezt a tragédiát megélnie. A jelenlegi kutatások eredményei alapján, levéltári adatokkal alátámasztva az áldozatok száma Szabadkán meghaladja az ezret. Megtisztelő feladatnak és kötelességemnek éreztem, hogy ebben a munkában részt vegyek, habár az akkori hatalom mindezt – enyhén szólva – nem nézte jó szemmel. Sőt tovább megyek, még napjainkban is vannak emberek, akik számára a kegyeleti bizottság tevékenysége nem kívánatos, de most már az 1944/1945-ös események olyan széles nyilvánosságot kaptak, hogy már nem lehet elhallgatni őket.

A családtagoknak ez, hogy évről évre vannak megemlékezések, kutatások, nyíltan beszélünk a történelekről, mekkora megnyugvás? Az ön családjában öt férfi esett áldozatul az esztelenségnek. Fel lehet ezt lélekben dolgozni?

– Nem lehet, hanem fel kell dolgozni, de ez csak a Jóisten segítségével lehet. Kialakul az emberekben egy szemlélet, hogy elveszett és elveszejtett szeretteink mégis köztünk vannak, köztünk vannak, csak nem a fizikai lét formájában. Néha üzenet is jön tőlük, ezzel kapcsolatban két személyes példa:

Diplomavizsgára készülve az apámtól megmaradt szakkönyvekből tanultam. Az egyik könyvben az ő kézírásával írt jegyzeteket találtam. Ezek közül az egyik Goethe *Faustjának* Mephistójáról szólt. Átnéztem. Másnap az egyik írásbeli tétel épp a *Mephisto* volt!

Édesapám 1945. április 25-én végezték ki, évtizedekkel később április 25-én vettem kézhez a róla szóló halotti anyakönyvi kivonatot. Mintegy hatvan éven keresztül a szűkebb családukban csak fiúgyermekek születtek, majd 62 év múlva, 2007. április 25-én megszületett az első kislány a családban, Alíz Gréta.

Így lehet lélekben mindezt feldolgozni!

A nagymama imakönyve

Zombor, 1857. május 24.

KiÍß Pál zombori kispap nekilát a nagy műnek. Imakönyvet akar írni, magyar imakönyvet, olyan imádságoskönyvet, hogy mi, magyarok magyarul imádkozhassunk a Jóistenhez, és magyarul kérhessünk tőle meghallgatást.

„A Vajdaságnak nem volt tulajdonképpeni nemzetisége. A bécsi kormány így akarta egymással kibékíteni a koronatartomány soknyelvű népeit. Ez az elv elméletben valamennyi nemzetiség egyenjogúságát, a gyakorlatban pedig valamennyi egyenlő elnyomását jelentette.”¹

1857 – még nincs meg a kiegyezés, Zombor poros, sáros... Csihás Benő doktor csak 1888-ban fogja telepíteni kedves fáit; az öreg templom megvan, az új templom viszont csak sok huzavona után, közadakozásból fog fölépülni a következő században, 1905-ben.

KiÍß Pál szomorú, egyedül van, nagyon magányos, kétségek gyötrik; átélt egy csomó statáriumot, békétlenséget, megszenvedte a szabadságharcot testileg, lelkileg, hisz egyesek szerint a város elárulta a magyarokat, és átállt a másik oldalra. 1849-ben a császár végre aláírta a Vajdaság felállításáról szóló nyílt parancsot, de ez mit sem változtatott. Az utcák nincsenek kikövezve, a tanítóképző csak 1893-ban épül föl, artézi kutat 1891-ben fúrnak, telefonközpontot 1893-ban kap a város. A gimnázium épülete már áll, de egyelőre csak háromosztályos NÉMET alreáliskola. A megyeháza (Pártos Gy. terve alapján) 1884-ben lesz kész, a park csak két év múlva. 1857-ben KiÍß Pál nem tudhatja, hogy négy év múlva, 1861-ben (fennállásának röpke 12 éve után) a császár megszünteti a Vajdaságot.

1854-ig a rettegés évei voltak, utána egy kicsit föllélegzett a lakosság, de 1859 után ismét fellángolt a gyűlölet. 1857-ben tehát a lélegzetvételi enyhülésben KiÍß Pál fog két betiltott Kossuth-bankót, beteszi az imakönyvbe, és megkezdí művét. Azt gondolom: ahogy a két bankót, a magyar imákat is meg akarta menteni. És meg akart menteni még valamit. Leírta egy darab papírosra az aradi tizenhárom vértanú nevét, s azt is betette a bankók mellé. KiÍß Pál persze tudta, hogy: „A szabadságharc tizenhárom vértanújának egyikét, Schweidel József honvédtábornokot a soknyelvű Zombor adta a magyarságnak”², elégtételt is érzett, hogy 1850-ben (felmentése előtt) Haynau nemcsak Hauke Albert zombori polgármesternek kegyelmezett meg, hanem „Schweidel Albert kapitánynak, az aradi vértanu honvédtábornok fiának is, akit 18 évi várfogságra ítéltek”³, azt viszont nem sejtette, hogy Kossuth apánkat születésének kilencvenedik évfordulóján Zombor díszpolgárává választja, sőt elnevezi róla a főutcát, s ezt meg is táviratozzák Turinba.⁴ KiÍß Pál sajnos biztosan nem érte meg a csodát, hogy 1902-ben emléktáblát avatnak Schweidel József szülőházának falán, azt pedig végleg nem, hogy 1905-ben, elsőként a hazában, az aradi vértanú hős egész alakos szobrot kap Zomborban, sőt rövid életrajzát is kiadják könyv alakban.⁵ KiÍß Pál szerencsére azt sem tudhatta, hogy egyszer majd eljön egy olyan szabadság, amikor az emléktáblát durva kézzel leszedik, a szobrot pedig úgy lerombolják, hogy nyoma se marad.

KiÍß Pál tehát csendben, szorgalmasan írni kezd.

¹ Muhi János: Zombor története. Kalangya-kiadás, 1944, 200. o.

² Uo., 189. o.: Az emléktábla szövege: Itt született 1796. évi május hó 18. napján SCHWEIDEL JÓZSEF honvéd-tábornok az 1848/49 évi magyar szabadságharcnak az aradi Golgothán megdicsőült vértanúja. EMLÉKÉT ŐRZI MINDEN MAGYAR SZÍV / Zombor, 1902. október 6.

³ Uo., 197. o.

⁴ Uo., 225. o.

⁵ Uo., 233. o. Schweidel életrajzát Trischler Károly írta.

Magyar Ima
Könyv
Kiß Rozáliájé
Zomborban Május
ho 24.-ik napján 1857.
Évben
Irta Kiß Pál

Az első lapot szép szabályos keretbe foglalja, ilyen látok a szegedi Dóm falán is.

Kiß Rozália a nagymama nagymamája volt. Az imakönyvet tőle kapta a nagymama. Az egész családnak tudott róla, úgy tiszteltük, mint a Bibliát. Óvtuk, becsben tartottuk, rejtegettük... az imakönyvet is, a megsárgult Kossuth-bankókat is, a névsort is. Ne feledjük, a magyar nyelv csak 1844-ben vált hivatalos nyelvvé, aztán lett a trónfosztás, a szabadságharc; színre lépett Haynau, majd Bach... Aztán a világháború(k), elszakítás..., hazatérés... Magyarul megnyilatkozni, írni és imádkozni maga a csoda. A nagymama nagyon gyakran imádkozott, és nagyon gyakran emlegette a nagymamáját, én is nagyon gyakran emlegetem a nagymamát.

Kiß Rozáliának nem volt könnyű élete, sok gyermeket szült, és sokat temetett, ám nem

gyermekének, hanem unokájának, a nagymamának adta a könyvet, úgy érezhette, neki van rá szüksége, a nagymama pedig rám, énrám hagyta. Most nálam van Kiß Rozália Magyar Ima Könyve, és nálam van a két Kossuth-bankó is. A névsor azonban... A névsort a nagymamával 1959-ben becsempésztük a 21 éves testvérem koporsójába. És ebben van logika. Keserű vaslogika.

Első reggeli fohász; Reggeli imádság; Estéli imádság; Letánia Szűz Mariáról... Ismerem és fölismerem a szenténekeket, amelyeket a nagymama délutánonként, adventkor vagy nagybőjtben énekelt... Olyan szépen tudott énekelni. Hallom a hangját, látom a mozdulatait; most a Dómban orgonakísérettel hallgatom ugyanazokat a zsoltárokat, és eltűnik az idő, megszűnik a távolság.

Százhatvan éves, kézzel írott, kis imakönyv... 16. oldal: fohász „Kísértés idején”... Aztán meg szépen lassan, mint az imádságot, elsorolom magamban az aradi golgotán megdicsőült tizenhárom aradi vértanú nevét.

2019. szeptember 25.

Barkos Bea: Egyre feljebb

Miről is beszél nekem Trianon?

A Jean Monnet Kör szervezője egy ilyen témájú szösszenetre kért a napokban. Éppen másnap érkezett hozzám meggondolkoztató felhívása, hogy előző nap egy valóban emberszabású külsővárosi kerület országgyűlési képviselője, félig barátunk, félig tanítványom, egészében kollégám arra kért, hogy vállaljam el az ünnepi beszédet az országzászló előtt az egyik vezető politikusunk helyett, mert annak valahol máshol akadt fontos államérdekben tennivalója. A barátság mindkét irányban kötelezett. Mónikát, tudós helytörténész barátnőnket sem hagyhattam szónok nélkül, a lassan két évtizede cikkeim otthonának érzett Magyar-Hon-Lap szervezőjét, fenntartóját, a Charta XXI. szellemi irányítóját sem hagyhattam válasz nélkül. Meg magamnak régóta van e kérdéskörben magammal is elszámolnivalóm. Dékán koromban egyik diákom, akivel diákévei során baráti közelbe kerültem, amikor karunk akkor még ritkaságszámba menő számítógépteremben találkoztam vele, a szokásos kérdésemre – mi újság, Bánk? – az adott nap dátumával válaszolt: június 4-e van. Én, bizony, a karszervezési teendőim közepette meg a vizsgaidőszak kezdetekor munkám hevében minden dátumról tájékozatlan lévén, báván nézhettem rá. Mire, látva bizonytalanságomat, feloldotta a dátum rejtélyét. Persze, hogy akkor már megértettem gyászos merengését, de azóta adós maradtam a magam személyes számvetésével, sorsképlettem benső átgondolásával. És mostanában, amikor megjelenik a Hír TV egyik műsorában a nemzeti történelmi drámánk címszereplőjének nevét viselő valahai tanítvány, heti rendszerességgel figyelmeztet régi adósságomra.

Az alkalom ezzel adódott. Miről is beszélhettem volna az ország címeres zászlója alatt? Ezzel a meghökkentő mondattal kezdtem: Kedves barátaim, Trianonnak köszönhetjük, hogy itt, most éppen én emlékeztetem önöket a nemzeti

összetartozás fontosságára. Szétnéztem, és miután megtaláltam azokat, akikkel e jelben ez a nap összeköthet, folytattam meglepő beszédemet: Shakespeare Marcus Antoniusával ellentétben én most azt mondom: nem temetni jöttem Caesart, hanem dicsérni. Mert ha egyetlen év híján száz éve nem kényszerítődik nemzetünkre ez a keserű gyászesemény, akkor ma nem valószínű, hogy akik itt találkozunk, valahogy összetartoznánk, és bizonyoságot tehetnénk egy élni akaró nemzet megmaradásáról. Persze igazuk van azoknak, akik most fekete gyászlobogót hoztak magukkal, de azoknak is, akik egy nemzet életrealitását, erejét, minden vész ellenére való feltámadását akarják bizonyítani és – bizony – ünnepelni. Mert ha a világ akkor győztes nagyhatalmai nem akarják megbontani Európa egyensúlyát, melyet évezredek alakítottak, és utóbb századok erősítettek meg, és nem akarják kirobbantani a kontinens közepéről a germán és a szláv népek tengere közötti egyensúlyt biztosító Monarchiát, akkor – azt hiszem – mindnyájunk életmenete, mára felépülő életrajza is másminyenné alakult volna.

Hogy is kezdődik ifjúságom híres filmje, a *Szerelmem, Hiroshima?* Ennek mintájára mondhatom: Láttam a Trianon-palotát Párizs mellett Versailles-ban, és nem láttam Trianont. Mert csak most, itt, közöttetek érzem igazán ennek a szörnyű eseménynek erőt is sugárzó könyörtelenségét. És ugyanezt mondhatom Trianon megismérlésének helyéről, Potsdamról is. Mert a gonosz nem önmagában rombolt, de ismétlődően gyilkolt és pusztított.

Aki évtizedek óta lakom a rákosi homok kezdetén, a Városliget szélén, felújul bennem nemegyszer, és most itt, Rákosmentén visszhangozni kezd a szellemesen fogalmazott, mégis oly tragikusan hangzó leírás. Költészet? Nem, valóság! Itt, a rákosi homokon gyűltek a magyar

nemesek országgyűlést tartani. Ahol „[e]gy rákosi gyűlés oly sokban hasonlított egy hadjáratbeli táborozáshoz, hogy össze lehetett téveszteni a kettőt”. Keresték nemritkán a kiutat történelmi csapdájukból? A 19. századi Salamon Ferencnek a török korról írott könyvéből szállóigévé vált: „Az utolsó rákosi gyűlést a mohácsi mezőn tartották, hol örökre el lett temetve.” Jogos figyelemzetésként azóta is nemegyszer ismétlődött: „Valahol utat veszítettünk.”

* * *

Trianon, akárha földrengés lett volna, összezavarta a nemzet lakosságát. Amit magamról mondok, mindegyik honpolgárunk hasonlóképpen mesélhetné, mint a maga sajátos személyes múltját. Szerencsére csak lakóhely- vagy országnév-változtatásokról lehet szó – de soha nem identitásváltozásról. És erre – bizony – büszkék lehetünk.

Apám falujában csak a földbirtokosok, a Kabdebók és a Temesváryak voltak magyarok (de mily világnagyságok származtak a családokból: a földbirtokos jegyző hűgának fia Barcsay Jenő, a *Művészeti anatómia* világismertségű megalkotója, a Temesváryak közül a Bartók vonósnégyeseit bemutató Waldbauer–Temesvárykvartett tagja). De hányszor hallottam apám elbeszélésében, hogy a velekorú román pap, bizonyos Náci, már a Nagy Háború kitörtekor megmutatta neki a későbbi trianoni térképet. A Nagy Háború után egy valódi békeszerződéssel elrendezett világban apám is jogásznak tanult volna, mint bátyja, aki majd a magyar éraban Szolnok-Doboka megyében főszolgabíró lesz. De az új határok elszakították apámat otthonától, a budapesti Műegyetemen végzett, majd miután nagynénje férje a szamosújvári tanárságot némi vagonlakás után felcserélte egy tűzvész után újjászülető város gimnáziumában híres latintanárságra (és két fiát, valamint két lányát e hazának diplomás tagjává nevelte), odahozta frissen végzett unokaöccsét is, ő a három nagy Kárpát-hegykoszorúból (Tátra-Mátra-Fátra) megmaradt hegyvidéken a nemzet egyik legnagyobb üdülővidékét építette ki, a második világháborús ostrom után pedig megszervezte a város víz- és villanyellátását. Majd Egerben és Miskolcon or-

szágos hírű mérnökként vált ismertté. Itt nőtem fel én is, boldog környezetben.

Én utóda lehettem volna: szintén mérnök. De közben, érettségi előtt megnyertem az országos tanulmányi versenyt irodalomból egy Jókai-témával (bárha épp akkor 1954-et írtunk, a versenyt Rákosi Mátyás nevével méltatlanították). Ezt követően megkérdeztem apámtól: Mit szólnál hozzá, ha mérnök helyett irodalmárnak jelentkeznék? Szomorúan, de korrekten válaszolta: Ha mérnök leszel, a Kabdebó név egy életre ajánlás lesz a számodra. Az irodalomban magadnak kell kiküzdeni mindent. Vállalom – feleltem. Még megérhette a Szabó Lőrincről készített kandidátusi disszertációm elkészültét. Nyugdíjba a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának alapító dékánjaként mehettem. Most itt mint az egyetem professzor emeritusa, több mint húsz könyv megalkotója jelenhettem meg. A „bocsikai ruhát” pedig azért öltöttem ez alkalommal is magamra, mert a miskolci bölcsészek ezt választották ünnepi öltözetükké.

Ide is elkísért feleségem, ma már szintén vagy húsz kötet, köztük egy lengyelül megjelent könyv szerzője. A Jean Monnet-émlékplakett kitüntette, és lengyel állami kitüntetését Jerzy Snopek mostani nagykövet – civilben irodalmárprofesszor – terjesztette fel, és Andrzej Duda köztársasági elnök adományozta. Minket Miskolc hozott össze. Ebben az évben van ötvenhatodik évfordulója, hogy október 23-án hangversenyre ment, a villamosról leszállva, megláttam és megszerettem. Negyedéves mérnökhallgató volt. Az ötödévet már a feleségemként végezte. A kohómérnöki diplomát Tamás fiammal együtt védték, és vették át, hiszen Marianne áldott állapotban, a kilencedik hónapban volt. Belegondolok, ha egyszer a két fiunk és öt unokánk családfakutatásba kezdene, tevékenységünknek az egész Kárpát-medencére ki kellene terjednie. Milike és Alfréd – feleségem nagyszülei, brennembergi Römer Alfréd és Muka Emilia – 1900-ban Zólyomban kötöttek házasságot. Ott született három gyermekük. Az új hatalom nem tudta megtartani őket. A nagypapa visszautasította a munkaszerződés aláírását és a jobbnál jobb ajánlatokat. Vasúti szakember volt, aki továbbra is csak a magyar állami vasútnál kívánt dolgozni. Bárhol. Inkább krumplit eszem – mondta, és még „idejé-

ben” repatriáltak. Három vagonnal Debrecenbe indultak. Végül a körülmények úgy hozták, hogy Miskolcon kötöttek ki. Mondhatom szerencsések voltak. Nem kézipoggyással és egyetlen bőrönddel kiutasítottként, de saját elhatározásból hagyták el a Felvidéket. A nagypapa Máramarosszigeten született, édesapja „erdőmester” volt, aki az „Akadémián” tanult Selmecen, az ő édesapja pedig orvos.

Most mégsem ezekért a Kárpát-medencei népeket összekötő tevékenységéért emlegetem, hanem egyetemista korának hagyományörző elkötelezettsége okán. A Miskolci Egyetem a selmecebányai Bányászati-kohászati és Erdészeti Akadémia jogutódja, melynek olyan professzorai voltak egy időben, mint a világhírű Christian Doppler. Ki ne ismerné e nevet, bárhol a nagyvilágban, mint érvizsgáló módszert? Trianon Sopronba menekítette az intézményt, majd a második világháború után a vasfüggöny közelsége miatt az egyetem nagy részét Miskolcra vezényelték (kényszerből szintén egy ideig Rákosi Mátyás nevével összekötve). Egyik évfolyamtársa házuk padlásán megtalálta nagyapja valahai „selmeci” díszegyenruháját (a Felöltőt, az Aufot), és még időben kifaggathatta az onnan hozott diák-hagyományok felől. És feleségem évfolyama visszahozta, életre keltette a kényszerrel feledtetett hagyományokat. Vőlegény koromban engem is tiszteletbeli „balekké” avattak. Amire a Miskolci Egyetem nagyírú akadémikus professzora, Terplán Zénó még akkor is emlékezett, amikor levélben gratulált a jövevény kar létrejöttéhez. Mert mi, bölcsészek, a „tarisznyarásoknak” nevezett jövevények kapcsolódunk, és befogad-

tattunk Miskolcon a selmeci hagyományokba. Évnyitókon, évzáró „szalamandereken”, amikor a fátyós felvonulással a várostól búcsúznak végzős évfolyamaink, akkor öltjük fel mi, bölcsészek ezt a „bocskait”.

Ezért állok itt, a nemzet összetartozását ünneplő alkalommal, előttetek ebben a díszöltözeten. Mert ugyanis nem először találkozunk. Mónika képviselő asszony meghívására nem először veszünk itt részt irodalmi és közösségi konferenciákon. Legelőször talán éppen Jókai valamilyen évfordulóján tartottam erre felé előadást. Hiszen éppen az itt lévő templomban kötött házasságot világhírű prózaírónk. És most örömmel vállaltam ismét a találkozást. Hogy a gyászra is emlékeztető napon, a sokszoros vészek után is életben maradó, a köröttünk alakuló népekkel közösséget kereső sikeres magyar nemzet megerősödésének és felvirágzásának napján emlékezzek nemzeti létünk sikereire. Mindezzel, ami velünk történt, merjünk az Európában gondolkodásnak, a nemzeti kiteljesedésnek és a családok megerősödésének lehetőségére és kötelességére emlékeztetni. Ahogyan mi Mónika hívására most itt lehetünk, mindenkinek ellenére, ekként kívánjuk, hogy nemzetünk is, kit annyiszor „vészek hányának”, megerősödve kapcsolódjon vissza abba az európai önálló és keresztény szelleme-ségű létezésbe, minden egyes honpolgárán és családján keresztül, ahová több mint ezredéve nemzetünket sorsa vezette, és ahol eddig mindnyájunknak sikerült a helyünket megtalálni és megvédeni minden „balsors” ellenében. Remélem, „víg esztendő” – esztendőket! – várva.

Emlékezzünk október 6-án...

Időnként megszólalok a méltatlanság hangján, hogy amíg a magyar nép oly híven tartja meg a nemzeti gyásznapot az aradi vértanúkra emlékezve még ma is, 168 év után is, minden évben és mindenütt, ahol magyarok élnek, a későbbi, három ízben elkövetett újabb, még tömegesebb kivégzésekre nem emlékezzünk nemzeti összességünkben, de nemzeti egyesületekben sem. Pedig ezekben az esetekben is hazájukat védő, nemzeti kötelezettséget teljesítő magas rangú és minden rangú hősokeket gyilkolt meg a közhatalomra telepedett ellenség gyalázatos módon.

Szóltam, írtam róla, nem fogalmazódott meg az elgondolás környezetemben sem. A társadalomtudomány talán választ tudna adni a kérdésre, laikusan talán azt válaszolnánk, a hely foglalt nemzeti tudatunkban, magyar mártírok napja csak egy lehet, tizenhárom kiválasztottnak jutott hely (holott akkor is jóval többen voltak) a nemzeti panteonban, nevüket megtanultuk az iskolában, szerepükre, utolsó mondataikra emlékeztetnek október 6-a szónokai.

A bécsi politika a szentesített, törvényes rend ellen áskálódott. A törvényt a bécsi udvar megszegte, és a magyarok koronázott királya saját magyar népe ellen lázadásra buzdította az ország nemzetiségeit, és végül fegyveres harcot indított a törvényes rend ellen. Magyarország ellen. Ez váltotta ki az ország felelős vezetőiből, csakúgy, mint az egész magyar közvéleményből, azt az elhatározást, hogy a megtámadott országot és alkotmányos rendet, a Szent Koronát, annak népét meg kell védeni. V. Ferdinánd egyetlen intézkedéssel ellenséggé nyilvánított mindenkit, akinek a hadsereghez vagy a közügyekhez köze volt. Ez volt az a nap, 1848. október 3-a, amikor visszavonta addigi rendelkezéseit, feloszlatta az országgyűlést, leváltotta Batthyány Lajost miniszterelnöki tisztségéből. Mindenkit lázadónak nyilvánítottak, aki március 15. és október 3. között az ország vezetésében részt vett alkotmányosan, éppen királyi kinevezéssel, a koronás királlyal egyetemben.

Gondoljunk bele ebbe a közjogi képtelenségbe: ez az ember királyi mivoltában megtagadta azt az alkotmányos rendet, amelynek első föl esküdtötte, őrzője és felelős védelmezője volt. A magyarok hűségesek maradtak hazájuk alkotmányához, a fennálló törvényekhez és a királyhoz is. A király lett hűtlen és esküszegő. A magyaroknak semmi másra nem volt esélyük, csak a védekezésre. Ez volt az a lépés Bécs részéről, amely már világos üzenet volt az ország teljes leigázására, alkotmányának eltörlésére és mindenki üldözésére, aki a nemzet érdekében megnyilatkozik. Bécsben Magyarország teljes felszámolását határozták el. Ezt bizonyítja az a lépés is, hogy az ifjú és még koronázatlan Ferenc József aláírja a hírhedt olmützi alkotmányt, amely Erdélyt, a Bánságot és Horvátországot elszakítja a Szent Koronától, és az örökös tartományok közé sorolja. Íme, Trianon előképe: Szent István országának szétszaggatása. Ezt akadályozta meg a szabadságharc végsőkéig kitartó küzdelme: a szabadság elveszett, de az ország egyben maradt. A bécsi udvar felmérte a helyzetet. Csak úgy maradhat fenn a Monarchia, ha egyben marad a Szent Korona országa teljes földrajzi határaitban, az osztrák császár és magyar király egy személyben összefogott alkotmányos rendjében. Magyar részről a haza bölcse, Deák Ferenc meggyőzte honfitársait, hogy a modern kapitalista világ rendjében a nagy egységek érvényesülnek gazdasági erejük alapján. Ezt követte Bismarck is a német államok egységesítése során. Mit láttunk a XIX. század utolsó harmadában? A Német Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia Európa gazdasági fellendülésének vezető hatalmává lett.

Ezt nem tűrhette Anglia és Észak-Amerika világhatalmi rendjének bankhálózata, világháborút zúdított Közép-Európára 1914-ben, ez a mai napig is tart, és a célja az európai nemzetek szerkezeti rendjének szétbomlasztása. A frontális háború mellett a belső bomlasztás háborújával, a nemzetköziség ideológiai hármásával, a liberaliz-

mus–szocializmus–kommunizmus államellenes, nemzetellenes politikai bomlasztással támadták meg Közép-Európa rendjét. Sikeresen létrehozták a kommunizmus elvein alapított szovjet államot Oroszországban. A Szovjetunió egyetlen rendeltetése Európa bolsevizálása volt, katonai eszközökkel.

A kommunizmus első támadása Magyarországon 1919-ben történt a védekező háborúban kifáradt ország ellen. A hirtelen jött kapitalista fejlődés a fővárosba vonzott sokféle népséget, ezzel bontották meg a rendet a honi internacionalisták, elvi kapcsolatban a magyar királyság államának megszüntetésére szövetkezett nyugati államokkal. A proletár állam kommunista rémuralma alatt gyilkolták az ország igaz vezetőit, katonákat, parasztokat is.

Közép-Európa föléledésére újabb világháború zúdult. Sem az a háború, sem az utána következő szovjetuniós katonai megszállás és kommunista rémuralom nem indokolható Németország mindössze 12 évig fennállott diktatórikus rendszerének a veszélyével. Ezzel szemben a valódi veszély Európa számára a közös US–USSR-megszállás volt. Csak részben szabadult föl alóla.

És hogy a téma lényegére visszatérjünk, a második világháborús magyar részvétel honvédő háború volt, a harci események során elesettek mind a nemzet háborús hősei. Sem 1944. március 12-e, sem október 15-e politikai változásai ezen nem változtatnak, a magyar háborús részvétel mindvégig honvédelem volt. Mindazok a katonák és állami vezetők, akiket a szovjet megszállás utáni kommunista rendszer kivégezett, meggyilkolt, a magyar nemzet mártírjai.

1956-ban mindazok, akik fegyveresen és bármi más módon küzdöttek a kommunisták hatalma ellen a független Magyarországért, a nemzet hősei, és mindazok, akiket ilyen cselekedetük miatt kivégeztek, a magyar nemzet mártírjai.

Nem tudunk évszázados beidegződést egyéni kezdeményezésre átalakítani, bármennyire is logikus és kívánatos lenne, de megvallani magunk számára és példát mutatni szép magyar kötelesség.

Hirdessük a kívánságot, október 6-a legyen minden magyar mártír nemzeti ünnepe. Emlékezzünk október 6-án mindazokra a hontársainkra, akik vértanúságot szenvedtek a magyar nemzet szabadságáért.

(2017)

Barkos Bea: Lélek-kereszt

Lakozott sírkeresztek

Sarokhoz értek, az utca teljesen néptelen. Át kell jutni a túloldalra, ott a kórház. Egyszerűen megoldható. A többiek csak álltak a kapu alá húzódva. Ők nekiindultak – futva.

Egyszerre befordul egy tank. Mögötte egy teherautónyi gyalogság. Valaki egy kézigránátot hajított felénk. Az asszony mellett robbant, ő összeesett, és vajúdni kezdett, nem tudta viszatartani. Bár nem volt a tudatánál, a kis test a világra jött. A tank befordult a keresztutcába, és elhajtott. Minden végzetszerűen történt. Nem az első szülése az asszonynak, a lába közt megjelent a gyerek feje. Valaki segített, mivel csend volt, és már nem lőttek. Megszületett a gyerek. Ott a síneken, a széles út közepén.

– Harapd el a köldökzsinórt, és rohanj! Fel a kórházba vagy le a pincébe, mindegy.

Utánakiáltották:

– Hozzuk az asszonyt is!

Az asszony elvesztette az eszméletét, nem volt magánál később sem.

Kijöttek a kórházból, hordágyat is hoztak.

A nővér lehajolt, hogy megnézzze, megtapintsa a pulzusát.

Felállt, és a fejét rázta.

Az asszony alvadó vérében feküdt. A fél karja hiányzott.

– Így kezdődött az életem. Az anyám utolsó életjelensége voltam, mielőtt elvérezett.

Az öreg a távolságtartó előadásmódot önkéntelenül választotta, nem lett volna képes elmondani a történetet az anyjáról, akit nem ismert, csak hallomásból. Akinek az életereje megmutatkozott abban, ahogy megszülte.

Majd hozzátette:

– A lakást – nem sokkal később – belövés vagy bombatámadás érte. Az emeletek leszakadtak. Testvéreim ott maradtak, és nagymamám is. Még nem jutottak le a rozoga pincébe. Apám szerint mindegy lett volna, a pince beszakadt.

Néha velük álmodom, pedig még kép sem maradt utánuk. Vagyis csak egy. Felnőttként láttam először. És mégis velük álmodtam. A kép egyébként csalódást okozott, nem hasonlított az álmaim szereplőire, álmomédesanyámra.

Engem a nagynéném nevelt fel.

Az első napokban kórházban voltam. Apám – aki anyámat nem akarta magára hagyni – most szerzett egy dobtaras géppisztolyt, és a közeli Corvin közben harcolt. Minden keserűségét a kétségbeesett harcban vezette le, vakmerő volt. Hős.

November vége felé még átjutott a határon.

Évekkel később meglátogathattam.

Nem igaz, amit a mesés karrierekről vizionálnak az itthoniak. Tanúsíthatom.

Én persze nem tanulhattam tovább. Egy asztalos mellett kitanultam a mesterséget. Nála dolgozott Balázs is, aki elmesélte, hogy beárulták. Az erdőben talált egy rozsdás pisztolyt, valaki eldobta, mert a tár kifogyott. Ezért ült hét évet, az amnesztiáig.

Egymás után akasztották a cellatársait. A vakszerencse kedvezett neki.

Ismered Krassó György versét? Májusi hajnal a címe. Egy hét alatt nyolc akasztás 1958 májusában...

„Gyújts rá, barátom!” Mély szelíd harang kong messziről. „Egy hét és nyolc kötél. Ki megy ma – Angyal, Kósa, Szente, Szél?” Egy zárka nyílik s felsüvít a hang:

„Fiúk... Hazánkért... Isten veletek... Erdősi búcsúzik most tőletek.”

– Hol találtad? Nem is tudtam, hogy kedveled az irodalmat!

– Apám még Amerikában is írt verseket. Nekem ajándékozta a dossziét. Angolul írta, nem sokat értek belőle.

– Ötvenhatban születni és nem egy héttel korábban vagy később, pont akkor, amikor a harcok a leghevesebbek voltak. Ki kellett menniük az utcára.

– Ne rágódj ezen, hiszen nem élted volna túl. Ma nem beszélgetnénk erről, ha te is a pincében lettél volna.

– Igaz.

Letette a szerszámot, mintha súlyos és nehéz volna, húzná a föld felé.

– De mégsem tudtam megnősülni. Nyomasztott anyám árnya és apám távolléte. Hát erre szülessen az ember, mit keresek ezen a világon?

– Éltél is Amerikában? – váltott témát a barátja.

– Kicsi voltam ahhoz, hogy munkába álljak.

– Hogy érted?

– Apám nem tudott volna eltartani, ha a Vöröskereszt kivitetett volna.

– De hiszen találkoztál vele, magad mondtad.

– Mint asztalos kerestem annyit, hogy megvegyem a jegyet, meghívólevelet ő küldött – fejezte be, és kezébe vette a gyalut.

A háta mögött, a falnak támasztva sírkeresztek, némelyiken még nem száradt meg a lakk, de a nevet már belevészte, és az évszámokat.

Barkos Bea: Angyal

Mint Noé idejében...

Sebesült látomások
hozzák vissza Arcod.
Lázás készülődésben
a világ.
Színt játszik –
kívül bárányt,
belül farkast.

*

Könnyek
Sötét foltok a párnámon.
Éjszakáim fel-feltörő
búvópatakjai.
Ki tudja, honnan jövők?
Őseim sírnak, vagy őseimet sírom?
Lelkük maradványai bennem
már semmit nem mosnak tisztára.

*

Üledék hited
hiába kavarod,
semmit nem terem,
pokolbéli nász zutyulta hasznavehetetlenné.
De te még hiszed...
hiszed a hitedet.
Üres tekintettel néz rád
a szenteltvízzel sózott félelem...
Nyomai dermedt holt-tengeri sópelyhek –
Jézus hajának illata nélkül.

*

Ember nélküli tekintetek
jönnek-mennek,
szivárványhártyáikból kiveszett a Nap.
Hol járhattak?
Melyik szemétdomb tetején felejtették
a sugarat?
Vagy csak a világ Őrzőinek tudatalattija
szippantotta ki a színeket?
(Minden kérdésemben ott a
mi közöm hozzá?)
Mégis
jó lenne gyermekeink még tiszta lelkének
repterein helyet készíteni az angyaloknak...

*

Mint Noé idejében,
vakoké a világ,
bár az áradat már itt van,
tobzódásunk halaszthatatlanul
büntetendő...
Nincs már rá ima.
De vajon van-e hajóépítő?

Az álomcsapat

*Hatvanöt éven felülieknek
és aluliaknak*

Az összeállítás kihirdetése után felmorajlott a sajtótájékoztató közönsége. A mértékadó európai lapok, tévétársaságok, rádióadók munkatársai – szokásuk szerint – egymással versengve tették fel kérdéseiket. Először a Corriera della Sera tudósítója pattant föl:

– Nem lenne jobb, kedves mester, Sivori a magyar helyett? Majd kihasználva, hogy nála a szó, még hozzátette: – Rummenigge pedig végre vinne egy kis lendületet a támadójátékba a jobb szélén.

Elismerést várva kajánul nézett körül. Többen cinkosan felnevettek.

A France Football szakírója szerint George Best, a Manchester United bohém balszélsője is jobb lenne Gentónál... és így tovább.

Nem tudtak kihozni a sodromból ezek az okoskodók, tolmácsolás se nehezítette a párbeszédet; minden kérdezőnek (erre leesett az álluk!) az anyanyelvén válaszoltam. Végül (angolul) összefoglaltam, amit mondani akartam:

– Uraim! Ez az én csapatom. Minden egyes tagjához ragaszkodom! Lehet, hogy vannak az én játékosaimnál nagyobb és jobban fizetett sztárok, de értsék meg: ezeket a labdarúgókat több évtizeden át én válogattam össze, hű vagyok hozzájuk!

Ezután sajtófőnököm megköszönte a világsajtó érdeklődését, és mindenkinek érdekfeszítő és sportszerű mérkőzéseket kívánt.

Csapatom tehát a megszokott összeállításban futott ki a pályára, nyolcvanezer fanatikus néző elé. (Fiam, aki biológus kutató Amerikában, úgy röpköd konferenciáról konferenciára a világban, mint a méh a virágokra, felesége indiai, gyerekei nem tudnak magyarul, amikor legutóbb ideiglenesen hazánkban tartózkodott, elkísért egy né-

gyes döntőre, amelyet évek óta minden csütörtökön egy ikerház földszintjén fölállított pályán vív a baráti kör. Értetlenül – és talán szégyenkezve is – nézte, ahogy biztattam és korholtam a fiúkat, és majd szétvetett a gólöröm, ha valamelyik be talált. „Apa, te úgy viselkedsz, mintha a San Siro kispadjáról ordítanál!” – mondta hazafelé. „Igazad van, ha játszunk, ott vagyok!” Hiába próbáltam megmagyarázni, nem értette, miről beszéltem. Gyerekkorában, amikor társai rúgták a bőrt a játszótéren, ő rovarokat és bagolyköpeteket gyűjtött a temetőben. Már azon is csodálkoztam, hogy egyáltalán emlékezett az Internazionale stadionjának a nevére.)

2-5-3-as hadrendben játszottunk, mint minden csapat. A kaput Lev Jasin őrizte. Azt rebesgették róla, hogy meccs előtt el-elszívott néhány szál cigit, közben egy fél vodkát is lesuhintott. Híres tizenegyeslő volt, gólnak látszó lövések sorozatát védte, de érdekes módon az én emlékezetemben is potyagóljai maradtak meg. Az 1962-es chilei vébén (ahol Latisev bírónak köszönhetően nem jutottunk be a legjobb négy közé) a kolumbiaiak elleni mérkőzésen Jasin szögletből kapott gólt. Az oroszok 4:1-re vezettek, és 4:4 lett a végeredmény. Hatvanháromban a moszkvai Lenin Stadionban a csereként beállt Machos – ahogy a szurkolók között szájról szájra járt, mint egy népmese – a Vörös térről rúgta egyenlítő gólunkat. Azt a mérkőzést én is láttam! Akkoriban még egyetlen tévékészülék volt a faluban, az iskola egyik tantermében. Ott lestük a meccseket. A felnőtt férfiak átélve a látottakat, mintha a helyszínen lettek volna, szidták a gólhelyzetet kihagyó csatárt, az ellenfélhez paszszoló fedezetet, az ügyetlenkedő vagy lassúnak bizonyuló hátvédet és természetesen a bírót. A szünetben pedig cigarettázás közben egymás szavába vágva *elemezték* a látottakat, és elmagyarázták egymásnak, *hogy kellett volna*.

A Szovjetunió válogatottja elleni '68-as meccsre apámmal együtt mehettem. Vállalata különbuszt indított a Népstadionba, ott láttam a 2:0-s diadalt. *Hát mégis le szabad őket győzni?* A moszkvai visszavágón elszenvedett 3:0-s vereséget látva én is szenvedtem. Annyira lesújtott az eredmény, hogy néhány napig gyászszalaggal mentem a kollégiumból a gimibe. (Addigra Jasin már szögre akasztotta csukáit.) Talán megmagyarázhatatlan, hogy a történelmi események nyomán kialakult általános és tartós ruszkiutálat ellenére miért a Dinamo Moszkva kapusát tettem a csapatba. Lev Jasin azonban gyerekkoromban beleszórt magát a szívembe.

Anglomát csak néhányszor láttam a Valenciában, de magabiztos, érett játéka meggyőző: helye van a csapatomban.

A balhátvéd Facchetti, az Inter – és az olasz válogatott – hármasszámú játékos, a catenaccio kulcsembere, aki támadónak is kiváló lehetett volna. Nemrég megnéztem újra azt a gólját, amelyet hatvanötben Liverpoolban rúgott, leszorítva, jobbal a középcsatár helyéről!

Középpályám jobb oldalán Makélélé rombol. Máig sem értem, hogy miért engedték el a Realtól a Chelsea-be.

Bobby Charltonnak elsősorban a támadások indítása a feladata. Ő életben maradt, amikor a Manchester United repülőgépe 1958-ban Belgrádból hazafelé lezuhant, és nyolc játékos társa odaveszett.

Guti a középpálya tengelye. Számtalanszor elámultam leheletfinom cseleink, hajszálpontos kiugratásain, beíveléseink, utánozhatatlan rögtönzéseink. Legemlékezetesebb a Depor ellen bemutatott (egyik) alakítása: a kapust már letérdeltette, ajtó-ablak tárva, tökéletes a gólhelyzet, bárholva rúghatta volna a laszti, ő azonban a felfutó Benzemához *sarkalt*, akinek már gyerekjáték volt góllal befejezni az akciót.

Gutitól balra Kú Lajos, a Fradi egykori bálványa játszik. Öcsi bácsin kívül ő az egyetlen magyar focista, aki BEK-döntőben pályára lépett. Az MLSZ elnöke kommunistaellenesnek és antiszemitának bélyegezte, végleg le akarta parancsolni a magyar pályákról; még az NB III-ban sem en-

gedte volna játszani, csak (ilyen vádak után!) Kádár János kedvenc csapatában! Kalandos diszsidálását követően egy évre eltiltották. Amikor '78-ban a csapatok kivonultak a Wembley zöld gyepére, ő is ott volt az FC Bruges csapatában! Elakadt a lélegzetünk! A mérkőzés tévés közvetítője megnémult, hosszú ideig nem mert megszólalni, mintha megszakadt volna *benne* az adás.

Bal oldali középpályásom Günter Netzer. (A Borussia Mönchengladbachból került a Real Madridba.) Jobbal, ballal úgy lőtt, mint az ágyú, tudott labdát is szerezni... 47-es csukát hordott!

A svéd Hamrin ugyanúgy legyűrt sportszárral rohamozta az ellenfél kapuját, mint a mi Csikarunk. Játszott a Juventusban, a Fiorentinában. Akkor figyeltem föl rá a Képes Sportban, amelyet minden héten megkaptam Julis nénitől, a posta kézbesítőjétől. (A hetilapot kivettem a pályára is, amely a Cigánygödrön túl, az Eperfás út mellett volt. Majd minden délutánt ott töltöttünk, egy hármas, fűzős foci bűvöletében.)

Középcsatárom Butragueno, vagyis Keselyű.

A balszélső pedig a szélvészgyors Francisco Gento (Paco), szintén a Realból. Sebességváltásaival gyakran fűvön való szánkázásra kényszerítette a rátámadó hátvédeket; az a gólpassza, amelyet di Stefanónak adott az Eintracht Frankfurt elleni BEK-döntőben, felejthetetlen! (Persze, Puskás négy gólja se piskóta!)

Labdabirtoklásban ugyan jobbak voltunk, mégis vesztesen hagytuk el a pályát. Jasinnak újra gondjai támadtak a távoli lövésekkel, Angloma és Facchetti néhányszor nem tudott a kellő pillanatban váltani, amit a Bayern csatárai könyörtelenül kihasználtak. Középpályás soromat, mint a pókhálót, többször átlőtték a bajor hátvédek, Bobby Charlton falas passzait lefűlleték, Hamrin adós maradt a Csikar-szögből lőtt szokásos góljaival. Keselyű rendre lekészt a falról visszapattanó labdákról, pedig máskor azokat kapásból bevágja. Paco lövéseit blokkolták az ellenfél védői.

Nem kell elkeseredni, fiúk! Ezt üzenem szurkolóinknak is. Rendezzük a sorokat, mindenki egészséges, a következő mérkőzésen az Ajax ellen újra küzdünk a győzelemért.

Ünnep után Antall Józsefről

Negyedszázados a kormányfő utolsó beszéde

Magyarország rendszerváltoztató miniszterelnöke utoljára 1993. augusztus 26-án szólt az ország gondjairól, teendőiről és európai beágyazottságáról, ugyanakkor kiállt Szent István-i örökségünk, jogállamiságunk és nemzeti függetlenségünk mellett. Az emlékezők azt mondják, megítéléséhez hiányzik a történelmi távlat – majd vígan megítélik. Egykori közelállók, félig-meddig bizalmasok és kinevezettek szubjektív élménybeszámoló formájában magasztalják, csakhogy egyetlen igazi társ sincs köztük.

Konzervatív kritikusi jól nevelten hallgatnak, a balliberális ellenszenv csitul, vagy álságos dicséretté szelődül. Az Ady emlegette „új undokok” halálában már nem tekintik ellenségüknek, sőt – furcsán és következetlenül – ellenségnek sem.

Alakulóban a közmegegyezés: Antall József államférfi volt. Azzá tették képességei, tulajdonosságai, műveltsége, széles látóköre és maga az alkalom, melynek sokak szerint olyasfajta választottjaként bukkant föl, mint, mondjuk, Bethlen István, Teleki Pál és Kállay Miklós. Miniszterelnökként egyiküknek sem adatott nagy idő, mégis egész korszak fűződik hozzájuk. Mivelhogy a politikai helyét a történelemben nem az évek, hanem a sikeresen vagy kudarcosan sorsfordító vállalkozások, illetve azok elindítása jelöli ki.

Antall kisszerű méricskélése és indulatos pocskondiázása ricsajként harsogott. Épp ez mutatja, milyen nehéz dolga lehetett, s milyen nehéz volt bírálóinak, becsmérőinek és alkalmi rágalalmazóinak is. Alig találtak rajta fogást. A hetet-havat összehordó ellenszenv éppoly árulkodó, mint a kritikátlan lelkesedés. A jeles személyiség közepén áll, s amennyire lehetséges, mindkettőtől távolságot tart. A miniszterelnök erre törekedett, ezért támadták oly sokan és sokféleképp. Neki nem igazán ártott – bár betegségét kétségtelesen súlyosbította –, támadóit azonban némi kétes hírnévhez és politikai pozícióhoz juttatta. Tettei

elismerten maradandóak, míg az ellenfeleké... Nos, az övéik nem fényezik a félmúlt amúgy is fakuló ragyogását.

Mik voltak a főbb kifogások ellene?

Saját táborában az ún. népiek, más szóval a nemzeti radikálisok, továbbá az Inconnu csoport alapítója, Molnár Tamás szellemes kifejezésével élve a giccsmagyarok, az emigráció némely kétes múltú tagjai, a sértett, tisztségbe vagy elég magas tisztségbe nem kerülők, az óvatoskodók és a recsegő antikommunisták – köztük számos egykori MSZMP-tag – vagy azt kifogásolták, hogy nem elég merész, vagy ellenkezőleg: túlságosan vakmerő. Volt, aki az MDF országos gyűlésén elhangzott nevezetes mondatát: „*Lélekben, érzésben tizenöt millió magyar miniszterelnöke kívánok lenni*”, felszólalásban tette kritika tárgyává. Mások Antall miniszterelnöki beiktatásakor elhangzott kijelentését: „*Én szolgállok, amíg tudok, s amíg a nemzetnek szüksége van rám*”, önhitt és patetikus, XIX. sz.-i formulaként gyalázták. Emiatt vonták kétségbe korszerűségét, holott még alkalma sem volt avítt vagy jövőbe mutató koncepcióját fölmutatni. Csurka Istvánról és a nála jóval jelentéktelenebb elvbarátairól szó sem essék. Ők olyan munícióval szolgáltak a rendszerváltozás ellenfeleinek, amelyhez a „patakvért” emlegető képzavaros Torgyán Józsefé hasonlítható. Utóbbi valóságos politikai exhibicionistaként támadta Antallt, nem is eredménytelenül.

Másképp állt hozzá az ős-MDF három jelentős alakja: Bíró Zoltán, Csoóri Sándor és Lezsák Sándor. Bennük valódi felelősség, nem sértettség munkált. Bíró távozott a népi balközépre, ahonnan jött, Csoóri elvállalta a Magyarok Világszövetsége politikailag súlytalan elnöki posztját, Lezsák az MDF „atyja” maradt, és belefogott szellemi hátszágába, a Lakitelek Alapítvány és Népfőiskola szervezésébe, Antall pedig – néhány országos vezetőtől eltekintve – addig ismer-

retlen vagy kevésbé ismert csúcsértelmiségivel vette körül magát.

A miniszterelnök túlságosan összetett beszédei és ironikus megjegyzései úgy elfödtek az érző embert, mint egy díszes szemfödél, melyet kívántak is neki, minél hamarabb. Többek közt három kiszólása vált széles körben ismertté. Az első a *„tetszettek volna forradalmat csinálni”*, a második válasz volt arra a kérdésre, miért bánik ellenlábasaival kesztyűs kézzel: *„Hatalmon, nem uralmon vagyunk.”* A harmadik nem túl udvarias, annál inkább helytálló kijelentés a média gyűlölködő tollforgatóiról: *„senki által meg nem választott politikai mikiegerek”*.

Antallt saját táborában amatőr sajtókezeléssel vádolták. Sok igazság van ebben. Csak hogy ő maga nem volt médiaszemélyiség, nem is akart azzá válni, s az MDF sem volt médiapárt. A nemzeti térfélen egy ember értett a nyilvánossághoz: Csurka István – remek drámaíró lévén nem csoda – míg túloldalt hemzsegték a pártállam évtizedeiben kikupált újságírók, rádiósok, tévések stb. Egyfelől az MSZMP veteránjai, csupa képzett, profi demagóg, másfelől az SZDSZ politikamarketing-mágusai, a korábbi második-harmadik nyilvánosság szamizdatvitézei és holdudvaruk.

Hiába kesergett Antall: tisztességes újságírókat máról holnapra éppúgy nem lehet előállítani, mint demokrata rendőrtiszteket, honvéd tábornokokat, nagyköveteket, minisztériumi főtisztviselőket és így tovább. Jobboldalt a tapasztalat hiányzott, baloldalt a honszeretet, a belátás és a demokratikus elkötelezettség. Míg utóbbit az SZDSZ szüntelen harsogta, ténylegesen a hatalomra jutását előkészítő anarchiára vágyott (lásd: kiállítás a taxisblokádnál mellett, melyet sokak szerint az MSZP titkosszolgálati módszerekkel készített elő, egyúttal oroszánrészt vállalt a pártállami média átmentésében). Míg előbbi a megyei lapokat nyúlta le, meg amit tudott – szinte mindent –, utóbbi korszerűbben járt el: a szerkesztőségekbe áruhás híveket delegált. Így lett a korábban amerikai ösztöndíjas Hankiss Elemér tévéelnök. Így állt mögé Göncz Árpád köztársasági elnök, aki nem átalotta az olasz La Stampa című újságban Antall Józsefet egyeduralkodó törekvésekkel vádolni, és fasizálódással a bontakozó demokráciát. *„Európa, segíts!”* – ordította a börtöntársai által patkánynek titulált egykori műfordító.

Csupán kiragadott példaként: az akkori Magyar Hírlapban egy Kozák Márton nevű akadémiai szociológus nem kevesebbet állított, mint hogy Antall és az MDF rendies (félfeudális) társadalom kialakulását szorgalmazza, szemben az SZDSZ nyugatos törekvéseivel. A miniszterelnök e sorok írójának a cikk nyomán csak annyit mondott: *„A jóembernek fogalma sincs a történelemről.”* Így van, csak hogy Antall megjegyzését kettenhárman hallottuk, míg Kozák Márton kocsonyás gyanúja olvasók tízezreihez jutott el.

A vádaskodás főbb elemei: gög, zsarnoki viselkedés, a Horthy-rendszer feltámasztása, irrendentizmus, nepotizmus (Jeszenszky Géza külügyminiszterhez fűződő rokoni kapcsolata miatt), melyeket cáfolni Antallnak sem ideje, sem eszköze nem volt. Talán érzéke sem. Tette a dolgát, miközben vérbeli demokrataként kijelentette, így tesz az ellenzék és szócsöve, a túlhabzó média is. Sajátjai pedig úgy vélték, a sajtó rágalomhadjárata és a Rákosi-időkre emlékeztető agresszivitása az SZDSZ-szel kötött paktum következménye. Holott a megegyezésre a kétharmados parlamenti többséget igénylő törvények csökkentése végett került sor. Azért, hogy a kormányzás lehetővé váljon, s az országgyűlés ne süllyedjen az obstrukció mocsarába. Antall dühödtt kritikusai némi józan ésszel beláthatták volna, hogy paktum ide vagy oda, a '90-es évek újságíró-társadalmi pártállami eredetű, a bukott rendszerhez ezer családi-baráti szállal kötődő elvtelen társaság. Egyetlen érdeket ismer: a sajátját – és nem a közel fél évszázadon át megfélemlített és megnyomorított milliókét.

Elképesztő az akkori nemzeti-értékkonzervatív tábor naivitása. Nem Antallé és néhány tisztán látó hívéé, hanem azoké, akik az élet minden területén csodát vártak, különösebb erőfeszítés nélkül. Erre mondta a józan Margaret Thatcher brit kormányfő budapesti látogatásakor: *„Könnyű rántottát sütni, de az omlettet nyers tojássá visszaalakítani nehezebb.”* A lakosság időlegesen megnyerte az '56 óta vívott háborút – de nem a békét. Sokan nyugati gyógyírban reménykedtek, még többen valamiféle varázslatos átalakulásban. Egyesek a régi magyar virtust és szabadságszeretetet emlegették, kuruc, '48-as és '56-os gyökerekhez ásogatva, miközben eszükbe se jutott, hogy bár e jeles eseményekből érdemes

erőt meríteni, azóta nagyot változott a világ, vele a magyar népesség, neveltetésében és társadalmi összetételében egyaránt.

A miniszterelnök mindezekkel tisztában volt. Olyannyira, hogy garnitúráját kezdettől fogva *kamikazekormányként* emlegette. Volt, aki a jelzőt önbeteljesítő jóslatként utálta, mások – a helyzet alapos ismerői – megértették, és szomorúan, vállvonogatva tudomásul vették.

Antall fiatal tanárként behatóan foglalkozott politológiával. Magát a kifejezést sem ismerték akkor. Összehasonlító történettudománynak, szociológiának, államelméletnek, közjognak és diplomáciatörténetnek hívták. Ezek sokrétű tanulmányozása emelte ki az ismeretlenségből az Ellenzéki Kerekasztal-tárgyalások során, és tette az MDF nagyformátumú elnökévé. Utódai közt egyedül Dávid Ibolya volt képes megkapaszkodni a hatalomban, csak hogy az ő tudása és mércéje Antalléval össze sem hasonlítható, ahogy a párt politikai pozíciója és vezetői személyi állománya sem. Az MDF a kalapos hölgy elnöklése során másod-harmadrangú figurák gyülekezete, a magyar jobbközép karikatúrája, sőt bizvást állítható: annak árulója lett.

Lehetséges emiatt Antallt visszamenőlegesen felelőssé tenni?

Aligha.

Életében sem tudott mit kezdeni az MDF karrieraival, hát még Boross Péter átmeneti miniszterelnök. Hírlik, hogy halála előtt Orbán Viktort tekintette utódának. Akárhogy volt, az akkori fiatalember egy másik párt élén lett kormányfő. Ha a szóbeszéd igaz lenne, az is Antall mellett szólna, mert a magyar jobbközép, ha tetszik: nemzeti tábor, azóta sem képes Orbánnál határozottabb, előrelátóbb s főképp hitelesebb személyiséget fölmutatni. Az immár négyszeres miniszterelnök kormánya is helytáll, eredményei belföldön-külföldön egyaránt magukért beszélnek, ami konzervatív elődeieről korántsem állítható.

Hogy még a radikális nemzetföltő Csurka István is milyen mélyen gyökerezett a diktatórikus pártállami világban, jól példázza egy kérése az MDF elnökéhez, nem mellesleg miniszterelnökéhez. Az író Antalltól azt kívánta, hogy az országos gyűlés küldötteit lapja, a Magyar Fórum előfizetésére szólítsa föl. Nem érzékelte, hogy ilyesmit utoljára az MSZMP csinált: alapszervezeteivel

megrendeltette a Népszabadságot. A kormányfő Csurkának egy cédulán felelt: „*Kérésed nem áll módomban teljesíteni.*” Nem kommentálta, csupán röviden elutasította, mert jól ismerte az író habitusát. Ilyen és ehhez hasonló lépései vezettek oda, hogy a népiek jószerivel meggyűlöltek. Csurka a válasza a következőképp reagált: „*Sebaj, golyófogónak én és a Magyar Fórum jók leszünk.*” Eszébe se jutott, hogy az MDF-nek nem céltábla kell, hanem széles körű társadalmi elfogadottság és nemzetközi legitimitáció, s azoknak éppen hogy kerékkötője a többnyire hiteles és népszerű, de szélsőségesen konfrontatív hetilap.

A párt egyetlen hatékony, sajnos korán elsovadt eszköze a Lezsák Sándor által szervezett Mérnökforum, Pedagógusforum, Orvos- és Egészségügyi Fórum, melyek százezres létszámú szakmák képzett, tenni vágyó tagjait fogták össze, és állították az MDF mellé. Ezekre a miniszterelnöknek nem volt rálátása, és szó, ami szó, jelentőségüket sem érzékelte igazán. Attól tartott, hogy egy Perón-féle korporatív rendszer pilléreivé válnak. Megtapasztalva Jeszenszky Géza egy szerencsétlen parlamenti beszédét, melyben a külügyminiszter a hivatásrendek feltámasztása mellett szónokolt, kénytelen volt elhatárolódni a múlt minden vélt vagy valós leképezésétől. Nem tudott hidat verni a szakszervezetekhez, legalább meggyöngítve erőteljes pártállami orientációjukat. Még a Palkovics Imreféle Munkástanácsok–Liga formációt sem támogatta, noha az valóban nemzeti érdekképviseleti alapon szerveződött. Ebben nem volt egyedül: az MDF-vezetőség és a kormány elsősorban egy képzelt keresztény szellemiségű alsó- és középosztályra, valamint a korábban szétvert és felemásan kárpótolt parasztságra igyekezett támaszkodni (mint a kisgazdák), tudomást sem véve arról, hogy ezek a rétegek legkésőbb 1956 óta nem léteznek, illetve gerinche törtek, és jelentősen megfogyatkoztak. Megsemmisült az a független értelmiségi, tisztviselő-, önálló földműves-, kereskedő- és iparosvilág, mely az MDF üzeneteire hallgathatott volna. A pártállam az egyházakat is úgy megnyomorította, hogy sorikban az ügynökök és közönséges besúgók se voltak ritkák. Így aztán jelentősebb egyházi befolyásról sem lehetett beszélni. Az eklézsiák akkoriban hemzsegték a kollaboráns „békepapoktól”,

miközben a vallástalanság országos méreteket öltött. Ám széttöredezett, megnyomorított társadalom ide vagy oda, Antall és kormánya óriási érdeme, hogy megkezdte a határon túli magyarságnak a nemzetbe való visszafogadását, politikailag a Határon Túli Magyarok Hivatala (HTMH) felállításával, kulturálisan – többek közt – Kisvárdán a Határon Túli Magyar Színházak Találkozója szervezésével – Fekete György helyettes államtitkár szándéka nyomán –, valamint a Magyar Tudományos Akadémia külső tagságának bevezetésével. A Magyarok Világszövetsége elkapkodott kezdeményezése és a Gyurcsány-kormány alávaló kampánya ellenére végül ezek a lépések vezettek az ún. „magyar igazolványokhoz”, majd a kettős állampolgárság bevezetéséhez.

Antall József már kezdetben egy széles merítésű néppárt létrejöttét szorgalmazta. Szó szerint így fogalmazott: *„Európa politikai akaratképzői és megjelenítői pártok, nem pedig mozgalmak.”* Ezt Csengey Dénes segítségével heves vita után sikerült elfogadtatnia, csak hogy az MDF kiterjedt nemzeti-értelmiségi szerveződésből nem fejlődött valódi néppárttá. A miniszterelnöknek ehhez nem adatott elég idő, a marakodó, illúziókat kergető MDF-vezetőség a párt menedzselésére alkalmatlan volt, ráadásul ellenük szóltak a körülmények is. Hatékony médiatámogatás, pénz és módszeres tudatformálás nélkül a gazdasági mélyrepülés és milliós munkanélküliség közepette esély se volt arra, hogy a csodaváró, majd szükségszerűen kiábránduló népesség a „nyugodt erőt” az ország tartós irányítására rendelje. Már csak azért sem, mert jobbközép formációknál korántsem szokatlan módon egy MDF végül egyszemélyes Antall-pártként funkcionált. Erről maga a kívül-belül támadott miniszterelnök gondoskodott, hogy legalább a saját hátországát biztosítsa. Ha elveszíti politikai támogatottságát, nyugati elbarátai és valóságos barátai – köztük Helmut Kohl német kancellár – az instabilitást tőle fogadták volna el legkevésbé.

Márpedig közel járt hozzá, nem is egyszer. Többfrontos harcra kényszerült, melyet az MDF-ben sorra megnyert, de a következő választáson a párt vele is veszített volna. Hiába szólt miniszterelnöki beiktatásakor az országra váró súlyos nehézségekről, szavai a lakossághoz nem jutottak el (a média nem hagyta, illetve szavait kifor-

gatta és meghamisította). A rossz hírek szárnyas lábón járnak, de az össznépi eufória nem vett tudomást róluk, illetve az átalakulás kínjaiért őt és kormányát hibáztatta. A gondokat nem (eléggő) érzékelték. Az MDF-vezetőség sem, mi, tagok sem. Ezért utálta Antall a „rendszerelváltás” szót, és használta a *rendszerelváltozás* kifejezést. Hírhedt szarkasztikus megjegyzése volt: *„Az ember gatyát vált, nem rendszert.”*

A kormányalakításkor a párt Bem téri helyiségei kiürültek, szinte halottasházzá váltak. Pártalkalmazottak és betévedő vidéki atyafiak mellett ritka látogatóként kevés nagyember lézengett az üres folyosókon. A kiszemelt humán csúcsértelmiségiek és a jó időben jó helyen könyöklő karriéristák különböző hivatalokba távoztak.

Antall József eredendően bizalmatlan volt. Saját garnitúráján kívül senkire sem óhajtott támaszkodni, hiszen a portástól a főosztályvezető-ig a pártállam neveltjeit örökölte. Az MDF néhány túlbuzgó középvezetőjéről szűk körben azt mondta: *„Jó szándékú, de képzetlen voluntaristák.”* Minisztere, a későbbi szakadár Szabó Iván ennél sokkal messzebb ment. Egy váratlanul előkerült magnófelvétel szerint az MDF *borzalmas tagságát* kárhoztatta. Persze nem késett a válasz, méghozzá épp egy főtisztviselőé, a Külügyminisztérium gazdasági főigazgató asszonyáé. A szeretetreméltó, nagy tudású közgazdász, Antallhoz minden tekintetben lojális Szarka Eszter az Országházzal szemközti irodája ablakából a miniszterelnöki dolgozószobára mutatott, és azt mondta: *„Nagy ember, nagy hibák.”*

Kritikusai kevés kivétellel még csak nem is sejtették, mekkora a hiány szakemberekben, eszközökben, sőt az államiság legkézenfekvőbb jelképeiben is. Egy év kormányzás után, pár nappal az Európai Demokrata és Kereszténydemokrata Pártok (EDU–EUCD) vezetőinek budapesti találkozója előtt derült ki, hogy a kabinetnek csupán vörös műbőr borítású, népköztársasági címeres mappái vannak. Mondani sem kell, milyen kínos lett volna, ha az előkészített dokumentumokat ezekben adják át. A miniszterelnök titkárságvezetőjére, Rózsa Mariannra förmedt: *„Még jó, hogy a vendégeknek nem munkásörjélevényeket osztogatunk!”* A hölgy kétségbeesetten telefonált Lezsáknak – más nem jutott eszébe –, ő a saját embereit, a régi kampánycsapatot moz-

gósította, így készültek el nem egész 72 óra alatt a plakátok és a szent koronás címerrel nyomott valódibőr dossziék.

Az MDF sorsdöntő országos gyűlésén Csurkával és az őt támogató jelentékeny számú küldöttel vívott harca során a meggyőző többség végül Antall mellé állt. Ott és akkor elhangzott egy irányadó felszólalás, ha azóta ki is hullott az emlékezetből. Az Etikai Bizottság elnöknője, Kasánszky Emőke sudár termetű, halk szavú, nemes vonású, háromgyermekes családanya, az író addigi híve felállt, és csak annyit mondott: „Csurka úr, az Istenre kérem, hagyja abba!” A miniszterelnök pár nappal később így reagált: „Nekem ez az asszony az MDF.”

Utolsó beszédében odáig jutott: „A világot nem az ész, nem a ráció, gyakran az agyrémek és indulatok vezérlik. Ami ma nem tűnik veszélynek, holnap azzá válhat.” Igaza volt. Országunk azóta is egyensúlytalansággal és meg-megújuló nemtelen támadásokkal küzd, bel- és külföldön egyaránt.

Antall József a maga keskeny útját járva önkéntes-önkényes politikacsinálókat nem engedte maga mellé. Ki látta volna be akkor, s ki hajtott volna fejet nehézségei előtt? Szándékait teljeskörűen még a kormánytagok sem ismerték, a parlamenti frakció sem igazán, hát még az MDF magát bennfentesnek képzelő vezetősége, a párt „talpasairól” nem is szólva. Persze minket, mezei tagokat és a velünk rokonszenvezőket súj-

totta a kiábrándulás, a rohamosan terjedő népszerűtlenség, végül a nyílt ellenszenv.

Egyszer a Balaton-felvidéken kóborolva szemembe ötlött egy lóval szántogató ember, a bárázda szélén ácsorgó fiatal felesége és kisfia. Látszott, hogy a dombhátaból, szőlőhegyekből, a zsendülő vetésből sarjadt tősgyökeres parasztcsalád. Elgyönyörködtem bennük, végül nem bírtam megállni, és az asszonykára kérdeztem: A magukét munkálják? A menyecske büszkén válaszolt: „Ötven holdat kaptunk vissza. Szerencsénk vót. A szülék fődje ez.” Közeledtek a válaszítások, kikíváncozott belőlem a kérdés: Aztán mire szavaznak? A fiatalasszony magától értetődően közölte: „Hát a komonistákra!”

Akkor eltűnődtem: az én kunsági paraszt unokatestvéreim kikre adják majd a voksot? Csak nem azok szellemi és jogutódjaira, akik anyai dédapám tanyáját a földdel tették egyenlővé?

Antall Józsefnek e tekintetben szemernyi illúziója sem volt. Tette a dolgát, amíg tehetete, kevés kiemelkedő, számos közép-szerű vagy annál gyöngébb munkatárssal, értetlenség, rágalom-áradat, fortyogó gyűlölet közepette. Rövid idő adatott neki, s még így is ő a viszonyítási pont. Formálódik a közmegegyezés: a miniszterelnök olyan tulajdonságokat testesített meg, melyek múltunk kiemelkedő államférfiaihoz teszik hasonlatossá. Képét életében a politikai érdek és az értetlenség torzította, de halála s az azt követő események nyomán a portré tisztul.

Simon Miklós: Egyensúly

Egy történelemhamisító szabadkőműves: Márton László

Márton László a Szépírók Társaságának tagja, író, diplomata, reklámszakember, a szabadkőművesség kutatója, a párizsi Magyar Műhely alapítója, majd egy ideig a társszerkesztője volt. Franciaországban és Magyarországon él.

Politikai nézetei egyértelműek: „A választáson nem a baloldal bukott el és a jobboldal győzött, elbuktak mindazok, akiknek jövőképe tőlünk nyugatra elhelyezkedő civilizációk valamelyikére hasonlít.” (Hentesüzlet Mekkában, Népszava, 2010. április 30.)

Nemrégiben a baloldali-liberális értelmiségiek és a lumpenproletárok által egyaránt kedvelt Népszavában óvta a nemzetet a Kásler Miklós miniszter nevével jelzett irányzattól. Kifogásolta, hogy a miniszter Herczeg Ferenc-díjat alapított. Az végképp elfogadhatatlan számára, hogy a díjazottak kijelöléséről egy háromtagú kuratórium dönt: Dörner György, Raffay Ernő és Takaró Mihály. (Egy bárgyú vicc keretében „kurafiknak” nevezte őket.)

Herczeg Ferencet egyébként tisztességes mesterembernek tartja, aki nem szavazta meg a zsidótörvényeket, ráadásul „szembehelyezkedett a náciizmus minden fajtájával”. De arra azért nincs bocsánat, hogy Herczeg Horthy kormányzó kártyapartnere és a felsőház tagja volt.

De mindez nem elég. Irracionális, semmivel sem bizonyítható álláspontja szerint: „Az emberügyi népbiztos és kurátorai által adományozandó díjat Herczeg Ferenc aligha venné át.” A zsidó származású Mártontól kissé furcsán hangzik, hogy a magyar nemzeti-keresztény-jobboldal egyik meghatározó alakját népbiztosnak nevezzi. Érdemes lenne utánanéznie, kik is voltak valójában a népbiztosok. Legtöbbjük gyilkolt, míg Kásler Miklós orvosprofesszor egész életében gyógyított.

De Márton szellemi ámokfutása lendületes: Takaró „Tormay Cécile-t és Wass Albertet be akarja vezetni az iskolai tanrendbe, Esterházy Pétert pedig ki onnan, de nyilvánvaló, hogy nem éri be ennyivel. Raffay Ernő nem irodalmár, eddig Trianonban utazott, legújabb ötlete a területrevízió”.

Először is: teljesen legitim álláspont, hogy Tormay Cécile, Wass Albert, Sinka István, Szabó Dezső és Nyíró József elnyerjék méltó helyüket a magyar irodalomban. Az sem ördögtől való, hogy újragondoljuk Esterházy Péter valószínűleg túlértékelt szerepét. Tudniillik az egy vitában nem érv, hogy Esterházy mint vélekedett Tormay Cécile-ről, és az sem számít, hogy Tamás Gáspár Miklós mit írt Wass Albertről. Ő már mindent leírt, meg mindennek az ellenkezőjét is.

De mit kezdünk az ilyen mondatokkal: „Boldogult és azóta halhatatlanult Esterházy Péter szerint: »Azeri balta + Tormay Cécile«”?

Márton nem érti, „milyen a hazafias történelemírás, és mi ennek az ellentéte, a hazafiatlan történelemírás? Milyen az a múlt, amelyet a hazafiasságon túl még keresztény-nemzeti szempontok szerint is értelmeznek? A saját okulásomra megpróbáltam ezeket a kifejezéseket angol és francia szövegkörnyezetbe áttenni. Az eredmény riasztó! Magára valamit adó európai, vagy amerikai történész le sem írná, mert nem kívánna szakmájában nevetségessé válni”.

Ez a kérdésfelvetés annyira szánalmas, hogy értelmetlen reagálni rá. Talán nem kellene ennyire szervilisnek lenni. Maradjunk annyiban, hogy minden korban akadnak olyanok, akik számára fontos saját nemzeti közösségük múltja, nyelve, kultúrája, jelene és jövője. És ezek az emberek nem nácik! Elvesztegetett idő Takaró Mihály rágalmozása. A nyugati, atlantista, kozmopolita baloldali-liberális értelmiségi csöcselék azt gondol, amit akar.

Márton László világképét nyilvánvalóan meghatározza, hogy a párizsi Martinovics páholy főmestere volt, majd a magyarországi Skót Rend Nagytanácsának főparancsnoka. A szabadkőművességről 2018-ban jelent meg a harmadik kötete Szabadkőművesség titkok nélkül címen. Már a könyv címe is árulkodó, ugyanis az eredeti dokumentumok közlésétől eltekintve Márton László egész tevékenysége egyszerű szerezés, közönséges történelemhamisítás. Ennek illusztrálására idézzük a szerzőt: „A szabadkőművesség független minden politikai, gazdasági, vallási és csoport-hatalomtól. Az emberi élet minden vonatkozásával törődik, az igazság keresésében semmiféle béklyót nem tűr el. A szabadkőművesség tagjait semmiféle hitelvelfogására, vagy elvetésére nem kötelezi. A mai szabadkőművesség célja, hogy »az egység központjává váljék, és eszköz, igaz barátságok kötése olyan személyek között, kik nélküle örökös távolságban maradtak volna.«”

Idézett írásában Márton fölényeskedve megjegyzi, hogy Raffay Ernő úgymond „Trianonban utazott”. Nos, nemcsak utazott, de meg is érkezett a legnagyobb magyar történészek közé. Levéltári anyagok és korabeli dokumentumok alapján feltárta és alapos részletességgel feldolgozta a magyarországi szabadkőműves mozgalom

egész történetét. Kutatásait több kötetben publikálta, ezek bárki számára elérhetőek. Raffay nem 20 elolvasott könyvből írt egy fölösleges huszonegyediket, hanem új ismeretekkel gazdagította tudásunkat a történelemről. Szégyen, hogy a történészszakma erről nem vesz tudomást, és folytatódik a mellébeszélés, az elhallgatás, a dezinformálás. Úgy tűnik, Márton még nem hallott a szabadkőműves mozgalmak és a zsidóság közötti rejtélyes és/vagy nyílt kapcsolatokról, pedig például az 1910-es években Budapest irányítóinak döntő többsége zsidó származású baloldali-liberális szabadkőműves volt...

A kötet utolsó írásában Kende Péter már utal rá, hogy a szabadkőművesség egyetemessége „magával hozta a zsidó polgárság és értelmiség befogadását is a páholyokba”.

Megértem Márton László helyzetét: komoly történelmi munka helyett sokkal könnyebb csatlakozni Gerő Andrásához és társaihoz, akik kitarátóan keresik az antiszemitékat a magyar történelemben és jelenben. De hadd tágítsam a kört. Ezúton ajánlom figyelmükbe William Shakespeare-t, Luther Mártont, Karl Marxot, Heinrich Heinét, Liszt Ferencet és több száz társát. Ők mind antiszemiték voltak.

Mi legyen velük?

Barkos Bea: Palmetta

A Hymnus

Milyen csodálatos társunk a harang. Nem csupán azért dicsérem, mert a mai, kereszténységüldözésre berendezkedő, globalitásra törő világban hangos kapaszkodót jelent a hithez, hanem azért is, mert a déli harangszó a magyarok nándorfehérvári győzelmét hirdeti szerte a világban. A harangszó egyértelműen a magyar hősiesség ünneplésére buzdít, a kereszténység muszlimok feletti diadalát zengi. 1456. július 22. örökre beírta magát a magyar történelem lapjaira. III. Callixtus és VI. Sándor pápák rendelték el, hogy a harangszó minden délben hívjon imárra a kereszténység védelmének kötelezettségét hirdetve. A déli harangozás így már 563 éve zúgja az üzenetet, valamint Szilágyi Mihálynak és várvédőinek, Hunyadi Jánosnak és 10 000 katonájának, a szerzetes Kapisztrán Jánosnak és 35 ezer keresztes lovagjának világra szóló hősiességét, az iszlám hódítás hosszú időre történő megállítását. Bármilyen nehézségek is értek bennünket ebben az elmúlt 563 évben, a harang szól, magyar módra fémesen zúg az egész keresztény világban. Figyelmeztet dolgainkra, amíg van templom, és él a kereszténység. Robert Schumann, az Európai Unió egyik alapító atyja elhíresült gondolatának kimondása óta tudjuk, „Európa vagy keresztény lesz, vagy nem lesz”. Konrad Adenauer volt német szövetségi kancellár, gyakorló keresztény, az unió másik atyja pedig így fogalmazott: „Kereszténynek lenni valami nagyon hatalmas, olyan valami, ami nagyon nehéz. [...] Erőfeszítéseinkkel igyekszünk keresztényként élni, és ezen az úton haladva szeretnénk lassan a tökéletesség egyre magasabb fokait elérni.” De jó lenne ma is ezen az úton haladni! Persze a harang használható zenéhez, és jelzőeszközként, például veszély esetén. Ilyenkor csak a harang egyik oldalát ütik, vagyis félrevereik. A legfinomabb hangú harang egy lélek teremőjéhez való megtérését kíséri. Az éjszakai

csendrendeletet notóriusan megszegőket büntetésül beültették a zúgó harang alá, és valamikor haranggal hívták össze az embereket vallási szertartásokra. A középkorban a haragnak az egyházi jellege mellett világi üzenete is volt: jelezte a különböző hivatali gyűléseket, ítélethirdetéseket. Krisztus feltámadása előtt pedig elhallgatnak a harangok, mert Rómába mennek. Manapság harangjátékok szórakoztatják az arra járókat, vagy éppen jól hallhatóan jelzik az időt. Megszólalhatnak felül- és alulütősen, eltérő hangzással, hisz a hangképzés a harang belsejének más-más helyén történik. Szakértők szerint a Kárpát-medencében majdnem mindegyik harang alulütős, mert ez a megszólalási mód magyar találmány. Ettől fémesebb a hangja. Vajon Pozsonyban hogy zenélnek a trinitárius, a református, a kapucinus templom vagy a Szent Márton-székesegyház harangjai? Hogy miért érdekesek pont a pozsonyi harangok? Azért, mert 1844-ben, amikor a Nemzeti Színház pályázatot írt ki Kölcsey Ferenc a magyar nép zivataros századairól szóló Hymnusának a megzenésítésére, az egyik pályázó, Erkel Ferenc a következőket írta: „Csend van. Ülök és gondolkodom: hát, hogy is kellene ezt a himnuszt megcsinálni? Elém teszem a szöveget. Olvasom. Megint gondolkodom. És amint így gondolkodom, eszembe jut az én első mesteremnek a szava, aki Pozsonyban tanított. Azt mondta: Fiam, mikor valami szent zenét komponálsz, mindig a harangok szava jusson először eszedbe. És ott a szoba csöndességében megzendülnek ekkor az én fülemben a pozsonyi harangok. Áhítat száll meg. A kezemet a zongorára teszem, és hang hang után olvad. Egy óra sem telik belé, megvan a Hymnus.” S hogy mindez hogy jutott eszembe? Az idén, június 15-én ünnepeltük a megzenésített Hymnus 175. évfordulóját, amelynek a tiszteletére rendezett ünnepi hangversenyen jelen voltam.

Itt szembesültem azzal a ténnyel, amelyet minden bizonnyal sokan nem tudtunk, hogy az a „szomorú” Himnusz, amelyet tisztelünk, és végtelenül szeretünk, az általunk ismert formában nem teljesen ugyanaz, mint amellyel 1844-ben Erkel Ferenc megnyerte a Kölcsey Ferenc Himnusának megzenésítésére kiírt pályázatot. Az eredeti mű verbunkos jellegű, magyaros zenei elemekkel, feszes tempóval, refrénnel, és a felvezető és lezáró részekben Hunyadi dicső nándorfehérvári diadalára emlékező gyönyörű harangszóval. Az általunk most ismert változat a nagyszerű magyar muzsikus, Dohnányi Ernő által 1938-ban áthangszerelt variáció, amely vélhetően a trianoni tragédia és a közelgő II. világháború előszele miatt gyászosabb hangvételűvé vált, és kimaradt a győzedelmes harangszó. Vagyis amit ma játszunk nemzeti és más ünnepeinken, egy áthangszerelt, módosított változat, amely sem ritmusában, sem egyes hangszerelési megoldásaiban nem azonos Erkel zenéjével. Mert a magyar, nemzeti öntudatra ébredő reformkorban komponált zene akkori nagyjaink – Széchenyi, Kossuth, Batthyány, Wesselényi, Petőfi, Vörösmarty, Kölcsey – törekvéseihez igazodva nem gyász-zene, hanem egy felemelő ima, amely a „víg esztendőket” vetíti előre. Buzdít, lelkesít, és nem búslakodik. Dohnányi Ernő átdolgozásából nemcsak a harangszó került ki, hanem az összes magyaros zenei elem is. Ettől vált szomorúvá, lemondóvá szent imánk. Nagy kár. A harangszó tudniillik az a csodás hang, az a hatalom, amely mágikus képességével évszázadokat köt össze, és hirdeti azt az erőt, amelyet a keresztény magyarság képvisel. Hunyaditól Erkelen keresztül éri el lelkünket, és buzdít arra, amire int: a keresztény világ védelmére. Soha máskor nem volt nagyobb szükség a harangszóra, mint a mai globalizálódó, értékvesztő, fékevesztett, a kereszténységet lassan feladó világban. Kaphatunk-e ehhez nagyobb kapaszkodót, mint a magyar zenei géniusz, Erkel Ferenc harangzúgás ihlette Himnusának újbóli felfedezését? 175 év után. Vannak, akik érthetetlen módon már most istenkáromlásnak vélik a felvetést, de valószínű ez a zenei hozzá nem értésükből, az Erkel-féle kottán található iránymutatásnak a félreértelmezéséből vagy rossz értelmezéséből, valamint az éneklésre és csupán a zenekari előadásra szánt különböző két hangnem alkalmazásának problematikájából származik, amelyek hiteles megítélése kizárólag

zenei szakemberek dolga. És szinte hallom azokat a fanyalgókat is, akik szerint „azt” szoktuk meg. Hallom a lélekharangra mint magyar sorsra asszociáló utalást, a „mindenhez” is értő, azonban semmiben el nem mélyedő okoskodókat. Nincs igazuk. Erkel Himnusra komponált zenéje ugyanis nem gyász-zene. Verbunkos, így kissé ütemesebb, mint ahogy ma ismerjük. Felemelő, hitet adó. Egyszóval: magyarosabb. Szász Emese elsőként, egyedül és pazarul énekelte tízmilliók előtt a harangszóval kiegészített, Erkel szépunkája, Somogyvári Ákos karnagy által áthangszerelt, a nemzetközi standard időbeli korlátainak megfelelő „sportváltozatot” 2016-ban Rióban, amikor átvette olimpiai aranyérmét. Ő átérezte, hogy Kölcsey szövegének aláfestése nem szomorú könyörgés, hanem ima, a történelmi igazság kimondása, amelyet csakis felemelkedés követhet. Erkel eredeti zenéjének ritmusa erőt sugall, a harangok ünneplik a magyar hőseket, a magyar sors dicsőséges napjait. A szent zene Trianon 100. évfordulóján különös üzenet lenne a világ számára: elérkezett a mi víg esztendőinknek korszaka, mint ahogy valóban arrafelé menetelünk dolgaink jelenlegi állása szerint. És különben is. Jogászként nem mondhatok mást, csak azt, hogy a 2011 óta létező Alaptörvényünk I. cikk (3) bekezdése szerint: „Magyarország himnusza Kölcsey Ferenc Himnusz című költeménye Erkel Ferenc zenéjével.” Márpedig a törvény az törvény. Alaptörvényünk sérthetetlen. Ideje minden betűjét betartanunk. Úgy vélem, az elmúlt 9 év anyaországi eredményei alapján eljött az ideje, hogy felemeljük a fejünk, és ünnepeljünk bizakodóan. Ideje, hogy a századik évforduló alkalmából megüzenjük a kételkedőknek, a minket támadóknak régi-új, de eredeti Himnusunkkal, hogy keresztény nemzetünk él és élni fog. Erkel Himnusz-béli, magyar módra fémesen csengő harangszava hirdesse szerte a világon: a magyarok többé nem gyászolnak. A harangszó összeköti évszázadainkat, és egybeforrasztja a magyar nemzet elszakított részeit és tagjait, végérvényesen! Legyen tehát ismét a mienk Erkel büszke magyaros Himnusza! Elég volt a „merjünk kicsik lenni” szomorú Himnusz-ból. Merjünk végre büszkén nagyok lenni eredeti, alkotmányos Himnusunkkal. Minden okunk megvan rá! Védjük ezzel is a kereszténységet, nemzeti identitásunkat, határon kívülre szorított magyar testvéreinkkel való összetartozásunkat!

Nyelv és etika

Azt állítjuk, hogy az ember *közösségi lény*. Az általa végzett munka lényegi sajátossága miatt válik azzá. Tevékenységünk tölti fel személyiségünket, ennél fogva tevékenységünk lesz személyes életünk tárgya (jellemünk, mibenlétünk, sajátosságunk, különlegességünk stb.). Nem szabad azonban megfelelkezünk arról, hogy a közösség érdeke elsődleges az egyéni érdekhez képest.

Ennek megfelelően a nyelvnek és a nyelv megítélésének, minőségi megváltozásának széles körű vizsgálata természetes igény a magánélet szabadságához képest. Ha túl szélesen húzzuk meg a magánélet határait, az feltétlenül a nyilvánosság (a közösség) szférájának rovására megy. A magánélet szabadsága hovatovább már nem teszi lehetővé a széles körű tudományos kutatást, a nyelvhasználat pszichológiai, filozófiai, ontológiai, etikai problémáinak vizsgálatát. A nyelvi szabadság miatt nehéz az embereket rábírni bármilyen normarendszerre. Sokszor polgártársaink szabadságjogainak megkárosítását látjuk olyan nyelvi változások szóvátételében is, amelyek a közérthetőség rovására mennek, annak fellazulásához vezetnek.

A nyelvi közösségek fellazulása

A nyelvi közösségek fellazulásának egyik árulkodó jele az együttműködés megtagadása, ami egyaránt megfigyelhető mindkét részről. Egyfelől a hatalom különböző követelménykényszere, másfelől mindenféle tekintély és követelmény elvetése okoz kommunikációs nehézséget. A különböző hatalmi csoportok burkolt fenyegetése éppúgy tetten érhető, mint az együttműködés mindenféle formájának – nyílt vagy burkolt – megtagadása. Mindenesetre a „közreműködést”,

a kommunikációt valami megszakította, ami minden bizonnyal jelentősen befolyásolja a társadalmiszerveződést.

A mondottak összefüggnek a magánélet és a nyilvánosság észlelhető zavarával is. Az ilyen helyzetet egyaránt tekinthetik a magánélet elleni támadásnak vagy a társadalmi-közösségi társulások elleni irányultságnak. Emiatt a nyelv és a társadalom összefüggésére irányuló kutatás jelentős stresszhatást okoz a kutatóknak.

A nyelvhasználat vizsgálata két ellentétes etikai érdek ütközését váltja ki, ami gátolja az információval kapcsolatos egyetértést. A korlátlan egyéni szabadság új vonásokkal gazdagíthatja és gyarapíthatja az egyén tudását, ebben az értelemben jelentős szerepet játszik a társadalom formálásában, az új ismeretek szerzésében, ezek az előnyök azonban általában eltörpülnek azoknak a kockázatoknak a súlya alatt, amelyek magát a közösséget fenyegetik. A nagyobb egyéni szabadságra való törekvés csak megfelelő közösségi felelősségvállalással őrizheti meg elért újítási eredményeit.

A szabadság illúziója

Etika nélkül sem a tudomány, sem a társadalom, sem a világhálón való – teljes szabadságot ígérő – megnyilatkozás nem lehet működőképes. A digitális térben elhangzó gyalázkodások, sokkoló képek, szándékos félrevezetések, amelyek ma még a világos jogi szabályozások határain kívül esnek, látszólag a teljes szabadság illúzióját keltik, szemmel láthatólag személyi és szervezeti gondokat okoznak, megfosztják méltóságától a másik embert. Napjainkban sok ember, amint felmegy a hálóra, szemmel láthatólag minden érzékét elveszíti aziránt, hogy megnyil-

vánulásai milyen hatással vannak a másik félre. Ebben közrejátszik az a hiedelem, hogy nem kell félnünk a következményektől – elvégre a hálón megőrizhetjük ismeretlenségünket. A helyzet romlását jelzi, hogy sok gyalázkodó kommentet már a nevük vállalásával tesznek közzé emberek. Ez azt jelenti, hogy a pszichológiának újra kell gondolnia a névtelenség gátlástalanító hatásának a következményeit. Az emberek sokkal óvatosabban nyilvánulnak meg, ha ez közösségi keretek között történik, más szóval, ha megfelelnek a szabad véleménynyilvánítás kritériumainak. Ami persze kultúránként különböző lehet. Ezért sem lehet nemzetet és nemzeti kultúrát zárójelbe tenni. Ahol nincs nemzeti kultúra, ott felelősségteljes egyéni viselkedés sincs.

Etika és életvezetés

Az etika mint „tantárgy” vagy ismeretrendszer közösségi termék, amely hozzásegíti az egyedet a helyes életvezetéshez. A nélkülözhetetlen magatartásszabályok értelmének elsajátításával – és számonkérésével – hozzásegíti bennünket a személyek közötti kapcsolatok és a társadalmi együttélés konfliktusainak kezelésére, tudatosítja a döntések és cselekedetek erkölcsi jelentőségét.

Képessé tesz bennünket a méltányos párbeszédre, véleményünk szabatos kifejtésére, önálló meggyőződés kialakítására és annak közlésére. Ugyanakkor a mások igazsága iránti nyitottságra nevel, hozzájárul, hogy tiszteljük embertársaink erkölcsi méltóságát, felismerjük az élővilág gazdagságának, változatosságának értékét, képessé váljunk a társainkkal való kölcsönös segítség alapuló együttműködésre. Mindez ellentétben áll a szélsőséges individualizmussal, viszont hozzájárul a társas kultúra fejlesztéséhez és ezáltal a lelki egészségünk megőrzéséhez.

A nyelv a szellem létezése

A nyelv a szellem létezése – mondja Hegel. Egy nép műve. A nyelv révén a közösségi tudat egyéni tudattá, szubjektívvá válik. Ennek a szubjektív tudatnak a hordozója viszont egy meghatá-

rozott közösség sajátos vonatkozásokat mutató nyelve. Az egyéni tudat, bár szubjektív, az adott nyelv használata révén „kívülről kapja meg meghatározottságait”. Más szóval a nyelv az egyén szempontjából „már meg van teremtve”.

Oda szeretnék kilyukadni, hogy az egyes nemzeti nyelvek, a nép szellemétől függetlenül, mely bennük testet ölt, a valóságból mást domborítanak ki bizonyos helyzetekben, mivel más gondolati mélységgel rendelkeznek.

Nyelvi viharok Németországban

Nyelvi viharok dúlnak a német iskolákban. A németországi iskolákba ugyanis a gyermekek több mint harmada migrációs környezetből érkezik. Van, aki úgy véli, hogy nincs helyük az iskolában azoknak a gyerekeknek, akik alig értenek németül. Az érintett gyerekek számára elő kellene írni, hogy iskola-előkészítőbe (Vorschule) járjanak, ám ezek a meglátások nem feltétlenül találnak pozitív fogadtatásra. Egyesek szerint ez a követelmény az idegenek megszégyenítésével ér fel. Az országban élő 13,4 millió gyerek közül 4,9 millió – bevett német kifejezéssel – „migrációs háttérű”, nem beszél jól a német nyelvet. Az utóbbi gyerekek csaknem felének nehezen megy az iskola, ami mindenekelőtt a gyenge nyelvtudásra vezethető vissza. Az első generációs bevándorló gyerekek négyötöde nem németül beszél a családjával, de a másodgenerációsok fele is más nyelven kommunikál otthon. Ebből a szempontból nagyon fontos, hogy az adott gyerek milyen közegekből érkezik az iskolába, milyen kultúrát hoz magával, a családja egyáltalán fontosnak tartja-e a tanulást vagy akár a német nyelvet.

Egy éveig elhúzódó menekülteljárás esetén például azt sem tudhatják biztosan, a végén valóban szükség lesz-e majd a németre.

Az európai egység szétverése

Az európai egység gondolatának mindig is számos híve volt Dantétól kezdve egészen a jelenkor némely mérvadó politikusával bezárólag. Úgy tűnik tehát, hogy e téren századokon átívelő, töretlen folytonosság áll fenn.

Jelenleg csak azt az összefüggést vizsgáljuk, hogy az európai egység megteremtésének jelszava hogyan viszonyul az európai társadalomban és történelemben ténylegesen tapasztalható sokféleséghez. Ez a jelzett kettősség az unionisták (föderalisták) és a szuverenisták egymással szembenálló álláspontjában fogalmazódik meg. Az utóbbiak szerint szükségünk van a sokféleségre. Az előbbiek viszont úgy teremtenék meg az európai egységet, hogy közben a nemzeti vagy kulturális sokféleség megszűnne. Szerintük ha a dolgok jól alakulnak, akkor egy magasabb szintű, új egység jön létre, s ezt maguk a nemzetek építik fel, amelyek minden régi

erejüket megőrzik továbbra is. E szemlélet legfontosabb jelensége a tömeges és illegális migráció támogatása. Nem a hiányzó munkaerő pótlásáról van szó, hanem arról, hogy ez a migráció hosszú távon egy radikális lakosságcsere formájában a nemzeti identitás egyik alapelemét, az őshonos lakosság létét rombolja le, mivel a sok száz ezres migránstömeg jelentősen hozzájárul a nemzeti öntudat felszámolásához. A migránszállítmányozóknak épp ez a céljuk, hogy olyan embermasszát akarnak létrehozni Európában, amely tetszés szerint formálható. A migrációval valójában az európai sokféleség felszámolása folyik.

Simon Miklós: Ikarosz

Hunyadi János várnai csatájának egyetemes jelentősége*

I. „Várna a kereszténység védőpajzsa” volt 575 évvel ezelőtt

Várna a kereszténység védőpajzsa címmel került sor az Országházban 2019. április 25-én arra a nemzetközi konferenciára, mely az 575. évforduló jegyében szerveződött meg. Hatalmas jelentőséggel bírt ez a konferencia a műveltségi diplomácia terén is, mivel elhangzott az is, hogy Várnában 2019. november 10-én emléktábla kerül majd elhelyezésre a magyar és a bolgár miniszterelnök közös döntése révén. Tisztelet és köszönet illeti meg Bulgáriát azért, hogy a várnai emlékhely létrehozásával a mai napig folyamatosan felmutatja a sorsközösség eszményét Európa számára! A Magyar Távirati Iroda 1924. november 8-án a következő híradást tette közzé: „Várna városa nagy előkészületeket tesz annak az emlékkőnek a leleplezési ünnepélyére, amelyet a várostól négy kilométernyire fekvő dombon, Ulászló magyar király sírján emeltek. A kő két gránittömbből áll, amelyek piramist alkotnak. [...] A piramist bolgár, magyar és lengyel címerek díszítik.” A várnai csata hős vértanúja, I. Ulászló magyar király a magyar–lengyel barátság érték-tárában is kiemelkedő jelentőségű! Jó példa erre, hogy a budai várban lévő Hadtörténeli Múzeumban a következő feliratot tartalmazó emléktábla került elhelyezésre 1994-ben: „I. Ulászló magyar–lengyel király és az 1444. november 10-i várnai csatában elesett hősök emlékére”. Ez az emléktábla méltó módon emlékeztet azokra a magyar, lengyel és bolgár katonákra, akik életáldozatuk révén védték a keresztény Európát. Dicsőség nekik! Érdemes felidézni, hogy 575 évvel ezelőtt, 1444. „április 24-e körül tartott eskütételen” került sor arra a rendkívül fontos eseményre Ma-

gyarországon, amikor az itáliai „Cesarini bíboros előtt a király és a rendek a török ellen keresztes háború indításáról döntenek”. (1) E körben arról is érdemes megemlékeznünk, hogy április 24-e Szent György vértanúnak napja; és e katonaszent különösen nagy tiszteletben állt a középkori Magyarországon és Bulgáriában egyaránt. A bolgár történész, Bisztra Cvetkova *A várnai csata* (Bp., 1988) című könyvében a következőket rögzítette: Várnánál a derékhad egyik csapata „kétezer lovaszt számlál”, és „Szent György zászlaját hordozza”. (2) Művelődéstörténeli jelentőséggel bír, hogy a középkori magyar vitézeink Szent György zászlaja alatt vonultak a csatákba, és így volt ez Szent István királyunk korától kezdve. Nem volt tehát véletlen az 1444 áprilisában meghozott döntésnek már az időpontja sem! Fontos emlékeztetőműveltségi hagyományunk ez, hiszen az Országház kupolacsarnokában található a magyar Szent Korona, magyar államiságunk jelképe, melynek alsó, görög koronarészén található Szent György katonaszentünk remek zománcképe. Magyar Szent Koronánk görög és latin feliratos zománcképei egy ezredéve hirdetik a keresztény egység fontosságának egyetemes üzenetét. A keresztény egység és sorsközösség alapvetéseinek fényében indokolt látni és megérteni a XV. századi Európáért Várnában harcoló haderő történelmi szerepét. Az Országház nyugati homlokzatán egymás mellett megtalálhatóak I. (Jagelló) Ulászló magyar király és Hunyadi János szobrai: mindkét szobor kezében kard látható, mely várnai vitézségüknek is örök jelképe. Hangsúlyozni indokolt Bulgária történelmi szerepét a XIV–XV. századi törökellenes küzdelmekben, valamint a várnai csata hőseinek és Hunyadi Jánosnak a jelentőségét a magyar–bolgár barátság emlékezet-

* Elhangzott a Várna a kereszténység védőpajzsa című nemzetközi tanácskozáson, amelyet a várnai csata 575. évfordulója alkalmából szerveztek 2019. április 25-én az Országházban.

műveltségi világában. Legkiemelkedőbb magyar hadvezérünk, Hunyadi János erdélyi vajdaként és székely ispánként állt a magyar haderő élén a várnai csatában. Hunyadi János hadvezéri minőségének az egyetemes jelentősége kapcsán említtem meg, hogy huszonkét csatája végződött diadallal, és csupán két küzdelem során következett be vereség. Különleges értéke ez a magyar hadtörténetnek!

Minden tankönyvben szerepelnie kellene, hogy a világtörténelem színpadán Hunyadi János volt a legdicsőségesebb keresztény hadvezér! I. (Jagelló) Ulászló magyar király az 1444. augusztus 4-én Szegeden kelt oklevelében a következőket rögzítette: a „*mindenható Isten dicsőségére, a keresztény hit oltalmára*” és „*a háttáros részek fölszabadítására*” ezen „*évben személyesen indulunk és sereget viszünk magunkkal Görögországba*” a törökök ellen az „*összes kereszténység vigasztalására*”. (3) A fenti oklevél is tanúsítja, hogy a „*kereszténység védőpajzsa*”-eszményt megtestesítő haderő csapott össze Várnánál a világhatalmi hódítást célul kitűző hatalmas szultáni hadsereg ellen. Hatalmas vállalkás volt ez, melyre jó alapot jelentettek az 1443–1444. évi Hunyadi-hadjárat diadalmas csatái, melyek kapcsán az alábbi adalékokra érdemes utalnom. Hunyadi János seregének legfőbb hadászati célkitűzései 1443 őszen-telén Plovdiv és Szófia felszabadítása volt, melynek során számított a helyi bolgár fegyveres erők támogatására is. Az „*Úr születése utáni 1443. évben*” a Hunyadi János vezérelte magyar haderő „*bátran Murát török császár ellen vonult*”. Hunyadi katonái „*bolgár földön, és Plovdiv város közelébe értek, ahová Murát török császár sietett, és utolérve őket, a hegyeknél nem engedte, hogy Plovdivhoz vonuljanak*”. „*Ezt a hegyet Zlaticának nevezik, mások pedig Vaskapunak hívják. És amikor a hegyek között egy fennsíkra értek, a császár janicsárjaira bukkantak, akik nem engedték őket Plovdiv felé. Ott ugyanis teljesen sík vidék terül el.*” A magyar had „*belátva, hogy nem törhet át*”, ezért „*vesztés nélkül visszafordulva Szófia városa felé nyomult*”, majd „*miután nem maradhatott ott télre*”, vissza is vonult. (4) 1443 őszen-telén Hunyadi János katonái behatoltak „*az oszmán birodalom belsejébe, ahol magyar seregek emberemlékezet óta nem jártak*”: „*Szófiáig nyomultak előre,*

szétverték több oszmán hadsereget”. Ugyan a kitűzött végcélokat nem sikerült elérni, de végül is a Hunyadi vezérelte magyar csapatok „*győztesen érkeztek vissza 1444. január végén*” Nándorfehérvárra. (5) A fenti remekül sikerült hadjárat adott alapot arra, hogy 1444-ben meginduljon a hadsereg Várnába! Hunyadi János hadvezéri minősége abban a tekintetben is megmutatkozott, hogy a távolsági hadjárat által érintett területek bolgár fegyveresei csapatosan csatlakoztak a hadsereghez. A bolgárok csatlakozása kizárólag a várnai hadjárat által érintett területeken valósulhatott meg igazán! Bisztra Cvetkova bolgár történész a következőket rögzítette a tárgykör tekintetében: Hunyadi János hosszú téli hadjáratának (1443–1444) győzelmei a „*bolgárok tömeges csatlakozását*” eredményezték a várnai hadjárat során is. Hunyadi János e bolgár fegyvereseket „*elővédcsapatba szervezi*”, és ezzel is „*igyekszik megnyerni a lakosságot*” a török elleni küzdelemre; és e cél jegyében „*az erdélyi vajda legelőbb a pópákat szólítja fel*”, hiszen „*ők a helyi lakosság társadalmi és lelki vezetői, ők a népi éberség és öntudat erősítői*”. A haderő „*1444. szeptember 20-a táján kel át Orsovánál a Dunán*”, majd a „*Duna menti úton folytatja útját, és először Kladovót veszi be, majd szeptember 26-a körül megrohamozza a régi vidini várat*”. Itt „*a kereszties hadsereg megsemmisíti a helyi oszmán vezetést*” is. „*Sok városbéli bolgár csatlakozik a hadsereghez.*” Az is feltételezhető, hogy „*Cibra és Szkomlja lakói*” is „*részt vettek a kereszties hadsereg*” támogatásában. A „*helyi lakosság Várnában, Makropoliszban (Euxinográd körül), Kaliakra, Galata, Kavarna stb. várakban megnyitja a kapukat a felszabadítók előtt*”. (6) Igen fontos hangsúlyoznom, hogy a magyar királyi haderő felszabadító céllal indult a várnai csatába, és ezt a bolgár lakosság közvetlenül meg is tapasztalta! A várnai csata lefolyásáról a Magyar Országos Tudósító 1939. november 9-én a következő híradást tette közzé: „*1444. november 10. gyászos dicsőség emlékéért idézi elénk a küzdelmes magyar múltból. Ulászló király serege Hunyadi János vezetésével az 1444. évi török hadjáratban Várnánál megütközött II. Murád szultán seregével. A csata könnyű töröklovasság rohamával indult, de ezt Thallóczy Máté nehéz magyar lovasai visszaverték. A törökök*

újabb erősítést kaptak, úgy hogy a csata ezen a szárnyon »megmerevedett«. A másik szárnyon Hunyadi erdélyi dandára teljesen szétszórta a török lovasságot. Ekkor már úgy látszott, hogy a csatát a magyarok megnyerik. Ulászló magyar király, aki eddig tétlenül szemlélte a küzdelmet, erre vakmerően a szultán körül elhelyezkedő janicsárookra vetette magát környezetével együtt. Ez a támadás végzetes következményekkel járt. A janicsárok sűrű tömege körülfogta a királyt, aki hősiességgel küzdve, elesett. A janicsárok Ulászló király karóra húzott fejét felmutatták az egyesült magyar-lengyel-bolgár tábornak. Erre a keresztények seregében olyan rémület és zavar támadt, hogy az egész sereg hátrálni, majd futni kezdett. A futókat már Hunyadi János sem tudta megállítani, ő maga is menekülésben volt kénytelen védelmet keresni.” A katonai vitézség és a dicsőséges helytállás színtere lett akkor a várnai csatamező, melynek keresztény vértanú katonahőseiről mindig is megemlékezett a történet-tudomány. E körben fontos megemlítenem Petar Ivanov Dimkov (1886–1981) bolgár ezredes művelődéstörténeti jelentőségű tevékenységét, melynek révén 1935. augusztus 4-én Várnában megnyílt az emlékpark. A magyar–bolgár barátság körében kimagasló értéket képviselő emlékhely parkjában megtalálható Hunyadi János erőt és méltóságot sugárzó kőszobra; a hadtörténeti múzeumában pedig megtekinthető Hunyadi János mellszobra – kiváló ábrázolás –, valamint a magyar hős gyulafehérvári síremléke fedőlapjának másolata is. Európa keresztény világa, a Balkán minden nemzete szabadságának és függetlenségének megőrzése céljából szállt szembe Hunyadi János hadereje a török hódítókkal. A bolgár történész, Bisztra Cvetkova *A várnai csata* (Bp., 1988) című könyvében a következőket rögzítette: Várnánál az egyik „csapat a kereszties lovagoké volt”, mely az itáliai bíboros „Cesarini vezetésével” vett részt a csatában. (7) Nagy jelentőségű, hogy Várnánál ott volt az Itáliából érkező Giuliano Cesarini bíboros is! A XV. századi keresztény reneszánsz világ egyik legműveltebb tudósa volt ő! A nemzetközi összefüggések és a magyar–lengyel barátság jegyében utalok arra is, hogy e vesztes csata során esett el a lengyel származású I. (Jagelló) Ulászló magyar király.

II. A magyar–bolgár barátság jelentősége

A méltó és igaz bolgár történelmi hagyomány-örző emlékezet alapján főutakat is elneveztek Várnában Hunyadi Jánosról és a lengyel származású magyar uralkodóról. A magyar–bolgár barátság legfőbb helyszíne természetesen Várna, de érdemes Sumen városának történeti értéktárára is hivatkoznom. A sumeni muzeológus, Sziranus Papazjan a *bolgár–magyar barátság* kapcsán a következőket hangsúlyozta: „A bolgár–magyar baráti kapcsolatok gyökerei szoroson összefonódnak Sumen történetével. E barátság első lapjai 1444-ben íródtak, amikor a magyarok és bolgárok a sumeni várat ostromolták, közösen harcolva az oszmán hódítók ellen. A vár elfoglalásáért vívott csatában sok száz magyar harcossal együtt, akik élén I. Ulászló király és Hunyadi János állott, részt vett és életét áldozta a sok bolgár önkéntes is.” (1) Az 1444-es várnai hadjárat kapcsán kiemelendő, hogy a XV. századi magyar krónikaíró, „*Thuróczi* említi, hogy a bolgár lakosság mennyire támogatta a kereszties csapatokat, előkelők és egyszerű emberek egyaránt”. (2) A keresztény haderő a hősiesség ellenére vereséget szenvedett a hatalmas szultáni haderőtől. A várnai csata és a király eleste megdöbbentő hírt jelentett Nyugat-Európa uralkodói számára is. Ám mégsem tettek semmiféle érdemleges gyakorlati lépést Közép- és Kelet-Európa támogatása érdekében. Fontos utalnom arra, hogy a várnai csata után, 1445 és 1453 között még nyitva volt a lehetőség, hogy Nyugat-Európa jelentős sereget hozzon létre a magyar haderő támogatása céljából a kereszténység megvédelmére érdekében. Ez nem történt meg. Történelmi léptékű mulasztásról kell tehát beszélnünk: ez a XV. század második felében legfőképpen a bolgárokat és a görögöket sújtotta; majd pedig a XVI. században már Magyarországot is. Fontos kiemeltem rögzítenem, hogy a várnai csata utáni években kizárólag a magyar seregek szálltak síkra a kereszténység és egész Európa védelmében. Hunyadi János és a magyar haderő 1453-ig még számos csatában vette föl a küzdelmet a komoly seregeket felvonultató török hódítással szemben. Várna művelődéstörténeti, emlékeztetőműveltségi jelentősége a Trianon utáni magyar–bolgár kapcsolatok fényében különösen nagyra értékelendő! 1935. július 30-án a *Heti Kiadásban* jelent meg a

következő híradás: „A várnai ünnep. 1935. július 30. Hűséges fegyvertársunk, Bulgária közel 500 esztendővel ezelőtti nagy történelmi eseményt örökített meg, hatalmas mauzóleumot emelt a várnai csatasíkon, ahol 1444-ben kicsiny keresztény sereg csapott össze százezernyi törökkel. A csataterén hősi halált halt ifjú királynak, Ulászlónak és a történelem egyik legnagyobb hadvezérének, a magyar nemzet büszkeségének, Hunyadi Jánosnak emlékét örökíti meg ez a gyönyörű művészi alkotás, feleleveníti a hősök tetteit, a mai és jövő nemzedék elé tárja azt, hogy a legszebb eszményekért, a vallásért, nemzetért, hazáért az igazi férfiak életüket is tudták áldozni. A várnai csata idején nemcsak a keresztény vallás, hanem a Balkán népeinek önállósága, sőt továbbmenően Magyarország függetlensége is veszélyeztetve volt már.” A „hatalma teljében lévő” törökök „portyázó csapatai mind sűrűbben csaptak át Európa földjére is és nyomban öldöklés, nyomor, pusztulás járt”. „Az iszlám kardja félelmetes névre tett szert, a Balkán népei sorra hódoltak be neki és alig pár év alatt Magyarország egyik kulcsa, Nándorfehérvár falai alatt, sőt Erdély területén is megjelentek a félholdas lobogók. Itt azonban méltó ellenfélre akadtak. Hunyadi János, a magyarság és kereszténység hőse szállott szembe velük és véres fejjel verte ki őket az ősi magyar földről.” „Tudta azonban Hunyadi is, de az akkori pápa, IV. Jenő is, egy-két kudarc nem törí meg” a török haderőt, hanem „a keresztény országok egyesült erejével kell döntő csapást mérni rá, hogy elmenjen a kedve a további hódító hadjáratoktól”. „Budán, a magyar király székhelyén folytak a szervező munkálatok a török elleni háborúra.” A „pápa is ide küldte követét, Julián bíborost, akinek feladatául azt tűzte ki, hogy a közös uralkodó, Ulászló király alatt élő Magyarország és Lengyelország csapatain kívül hozza össze egy táborba a közvetlenül veszélyeztetett délszláv népeket”. „Julián bíboros azonban nem tudta feladatát teljes sikerrel megoldani”: valójában legfőképpen „Magyarország népei állottak szívvel-lélekkel az eszményeket védő zászló mögé”. A „rosszakaratú távolmaradások ellenére is megindult a Balkán hadjárat, bízva a lelkesedés erejében, ami már sok sikert hozott a sereg zömét alkotó magyar fegyvereknek”. „A Balkán hegyei között, úttalan rengetegekben azonban sok veszteséggel járt az előnyomulás és a hadjárat befejező csatájá-

ban, a Várna melletti térségen már csupán körülbelül 40.000 ember tudott szembeállani a több mint 100.000 főnyi török haddal. Hunyadi azonban még így sem hátrált meg. Lánglelkű hadvezéri tehetségével már-már diadalra vezette kicsiny seregét, amikor Ulászló királyt elragadta a fiatalos heve, a török sereg legkiválóbb részére, a janicsárookra rontott rá, de ezek szilárdan ellenállottak, körülvették az ifjú királyt és heves küzdelem után megölték. A király halála nagy zavart keltett a magyar seregben és hiába volt már Hunyadinak minden erőfeszítése, a csata elveszett. Elestek a magyarság legjobbjai, hősi küzdelemben buktak el és halálukkal tettek tanúságot bátorságukról, áldozatkészségükről. Ezekre a régi magyar hősökre emlékezünk most, a várnai ünnepen. Rájuk hívják fel a világ figyelmét a szívünkhöz oly közel álló hálás bolgárok, akiknek hazáját utolsó csepp vérig védelmezte a magyar erő, a magyar akarat. A világ érdeklődését tereli Bulgária ránk, magyarokra a várnai ünnepségen és a történelem meggyőző erejével mutat rá, hogy mit tett Magyarország a keresztény Európa védelmezése terén. Ezeket a nagy szolgálatokat tárja minden jóézésű ember elé és ezért oly jelentős számunkra a várnai ünnep.” A várnai emlékhely felavatása kapcsán kiemelkedő jelentőségű, hogy a Magyar Távirati Iroda 1935. augusztus 5-én a következő híradást tette közzé: Borisz bolgár király a várnai mauzóleum felavatása alkalmával megtartott emlékbeszédében azt fogalmazta meg, hogy a „mély tisztelet érzésével veszek részt azon az ünnepségen, amelyet III. Ulászló lengyel és magyar király dicsőítésére tartunk”, aki „egy vitéz magyar lovaggal, a dicső Hunyadi János” hadvezérrel „együtt küzdött seregei élén”. „A bolgár nép nevében mélyen meghajlok III. Ulászló lengyel és magyar király emléke előtt és mindazoknak a hősöknek emléke előtt, akik oly dicsőségesen estek el e helyen. Az a hő óhajom, hogy az ő dicsőségük és emlékük örökké éljen. Ezekkel az érzésekkel avatom fel Ulászló lengyel és magyar király mauzóleumát.” E beszédében a következő üzenetet is megfogalmazta a bolgár király: ha „jó munkát végzünk”, akkor „kiérdemeljük a jövő nemzedékek igaz háláját”. 1935. augusztus 5-én a Magyar Távirati Iroda arról is tájékoztatást adott, hogy a „bolgár lapokban már hosszabb idő óta sok cikk jelenik meg a várnai emlékünnepekről”. A „szófiai lapok egyesülete

most különkiadást szentelt a nagyszabásúnak ígérkező ünnepségeknek”, melyet „Matejko és Voroscsinszki festőművészeknek a várnai csata jeleneteit ábrázoló képei” ékesítettek. „A hadjárat leírásával több cikk is foglalkozik és mindegyik kiemeli a magyar csapatok szerepét, továbbá Hunyadi János fővezér stratégiai ügyességét és hősiességét. [...] Külön cikket szenteltek annak megálapítására, hogy Hunyadi János milyen helyet foglal el a bolgár folklórban és a bolgár népdalokban. Egy másik cikk részletesen ismerteti Hunyadi János életrajzát.” A „várnai csatában szereplő nemzeteknek is közösen kell fejet hajtani” a hősök emléke előtt. A „várnai csatában elesett magyarok vére elválaszthatatlanul összekötötte a magyar és a bolgár testvéreket”. A Magyar Lapszemle 1935. augusztus 5-én a következő összegzést adta a várnai ünnepségről beszámolójában: „A várnai Ulászló-emlékmű felavatásáról a Reggel és több hétfői lap várnai tudósítást közöl, idézve Boris bolgár cár ünnepi beszédét, amelyben hangsúlyozta, hogy a várnai csatában elesett magyarok vére elválaszthatatlanul összekötötte a magyar és a bolgár testvéreket. Várna egyik főutcáját Hunyadi János utcájának nevezték el.” A Lengyel Lapszemle 1935. augusztus 10-én így számolt be a Várnában történt ünnepségről: „A várnai ünnepségek fényes külsőségek között zajlottak le. A kormányzót Matuska szófiai követ, a magyar hadsereget Marsalkó tábornok képviselte. Az emlékmű felavatásánál a bolgár király meleg szavakkal emlékezett meg az egyesült magyar-lengyel hadak hősi elszántságáról, az ifjú királyról és Hunyadi dicsőségéről. Az ifjú király kettős erénye a bátorság és a szabadság iránti lelkes hit szolgálják ma a békét és a nemzetek javát. Ez legyen irányító jelszava az itt ünneplő nemzetek együttműködésének és igaz barátságának, Minden erőfeszítésünk a békés alkotómunkát és a nemzetközi kulturális és gazdasági együttműködést szolgálja. Ezzel a jövő nemzedék kedvezőbb létét és őszinte háláját biztosítjuk.” A Lengyel Lapszemle 1935. augusztus 10-én írt arról is, hogy „a várnai ünnepségek politikától mentesen, egyedül történelmi jelentőségük” okán kerültek megtartásra. A Magyar Országos Tudósító 1939. november 25-én a következő híradást tette közzé: a „Magyar-Bolgár Bizottság, amely a Magyar Nemzeti Szövetség kebelében igen élénk tevékenységet fejt ki, most ért tízesztendő értékes munkás-

ságának” az évébe: e „jubiláris ülésen Barthos Indár miniszteri tanácsos rámutatott, hogy a bizottság a rokon bolgár nemzettel a baráti kapcsolatokat állandóan fejleszteni igyekszik”, és ennek érdekében Magyarország „közművelődési gócpontjaiban az elmúlt tíz esztendő alatt több mint száz előadást rendeztek” a magyar–bolgár kapcsolatok tárgykörében. A Magyar Országos Tudósító 1944. január 13-án a következő híradást tette közzé: „Szerdán este ünnepélyes keretek között Magyarország kultuszminisztere, Szinyei-Merse Jenő nyitotta meg igen előkelő közönség jelenlétében az Andrássy út 86. számú házban létesült Egyetemi Bolgár Intézetet. Mindenekelőtt Lukinich Imre a Pázmány Péter Egyetem dékánja köszöntötte az ünnepség résztvevőit, majd kiemelte az új intézet jelentőségét a két rokon nép közötti kapcsolatok kimélyítése terén.” Dr. Szinyei-Merse Jenő kultuszminiszter a következőket emelte ki: „...a nagymúltú és ősi kultúrával rendelkező bolgár nemzet művelődésügyének megismerésére szolgáló intézetet nyitjuk ma meg. [...] A bolgár-magyar barátság nem újkeletű. Ez a barátság már századokkal ezelőtt született meg.” Az „összes európai népek között talán a bolgár és magyar kapcsolatok a legrégebbek”. „Elég utalnom sok százados önvédelmi harcainkra, melynek során vitéz magyar királyaink és a balkáni népek legendáiban már itt is eleven erővel élő és ható nagy Hunyadi épp úgy küzdöttek e nép felszabadításáért, mint saját maguk biztonságáért. A várnai csatátéren magyar király vére hullott az ősi bolgár földre. Ugyanott most bolgár szívek hálájából bolgár kövekből emelt emlékmű hirdeti népeink közös szabadságharcát.” 1941. február 16-án a Magyar Távirati Iroda a következő híradást jelentette meg: „Belgrád, február 16. /Magyar Távirati Iroda/” Az „Utro és a Zaria című lapok közlik azt a nyilatkozatot, amelyet Jungerth-Arnóthy Mihály dr. szófiai magyar követ tett a magyar-bolgár kulturális egyezmény megkötése alkalmából”, mely hangoztatta, hogy a „bolgár-magyar kulturális és néprajzi kapcsolatok” körében kiemelendő, hogy a „középkor vége felé a közös veszély, amelynek Magyarország és Bulgária egyaránt ki volt téve, egyesítette a két nemzetet”. „A tirnavai bolgár birodalom utolsó cárijának fia a törökök ellen a magyar hadsereg soraiban harcolt. Hunyadi János törökverő hadseregét nagy lelkesedéssel fogadták Bulgáriában,

ahol igen sok bolgár katona belépett Hunyadi hadseregébe. A bolgár népdalok dicsőítették Hunyadi és a többi magyar hőst." A magyar „hősi és lovagias nép”: sorsközösségen alapul a „nemes magyar néppel” való bolgár barátság. 1941. október 16-án a Magyar Távirati Iroda az alábbi híradást tette közzé: Szófiában a Vecser újság arról írt „az évszázados és hagyományos bolgár-magyar barátságot” megemlítve, hogy a „bolgárokat a nemes magyar néppel nemcsak a távoli vérrokonság egyesíti, hanem az évszázados történelmi múlt is”. A „bolgároknak a magyarok irányában táplált baráti érzülete” a „természetes és magától jövő kifejeződése a testvéri szeretetnek egy olyan hősi és lovagias nép irányában, amelyhez a bolgárokat történelmi közösség, közös sors” fűzi. A cikk emlékeztetett „a várnai csatára, amelyben a Hunyadi János vezetése alatt álló magyar csapatok harcoltak Bulgária szabadságáért”. A Magyar Távirati Iroda 1931. június 15-én a következő híradást jelentette meg: „Rudnay Lajos szófiai magyar követ a bolgár rádiótársaság meghívására vasárnap előadást tartott a bolgár-magyar történelmi kapcsolatokról”, és ebben kiemelte, hogy amikor „a törökök elfoglalták a Balkán-félszigetet, a magyarok megszállták Vidin várát, hogy ott gátat vessenek a török félhold előretörésénél”. „1393-ban, amikor a törökök megszállták Bulgáriát, igen sok bolgár emigrált magyar területre. Csicsman Iván, az utolsó bolgár cár fia ugyancsak magyar területre menekült és részt vett azokban a hadjáratokban, amelyeket Magyarország folytatott minden oldalról rátámadó ellenségei ellen. Csicsman Ivánnak. Zsigmond király elismeréseképpen nagy javakat adományozott.” A magyar követ „megemlékezett Hunyadi János sikeres hadjáratairól, Pirot és Szófia elfoglalásáról”. Természetesen szólt „az 1444. évi várnai csatáról” is, ahol „László király életet vesztette”. Indokolt arra is hivatkozni, hogy „Rudnay magyar követ előadását a bolgár rádió egész Bulgária területére közvetítette”. A Magyar Távirati Iroda 1935. május 27-én a következőket írta: a „La Bulgarie” című lap emlékeztetett „Hunyadi János bulgáriai harcaira”, és arra is, hogy „a szabadságért való küzdelem a két ország történelmének egyik közös vonása”; e népek „megingathatatlanul küzdenek az igazság ügyéért”, és ez az az alap, melyen a „két nemzet kölcsönös barátsága és rokonszenve” megnyilvánul. A fenti híradá-

sok napjaink Európájának azt üzenik, hogy az egymást megbecsülő nemzetek tiszteletet érdemelnek! A Magyar Távirati Iroda 1936. február 19-én a következő híradást tette közzé: „Szófia. február 19. /Magyar Távirati Iroda/ Akszakovo bulgáriai község vezetése elhatározta, hogy Hunyadi János emlékére iskolai múzeumot rendez be a várnai csata korából fennmaradt történelmi nevezetességű tárgyakból. Az új iskolai múzeumot Hunyadi Jánosról nevezik el.” Úgy érzem, hogy fontos célkitűzés kutatni e tárgykörben, hogy végül miként valósult meg ez az iskolai Hunyadi-múzeum!

III. A Hunyadiak korában „egyedül Magyarország a kereszténység védőbástyája”

E tárgykörben fontos megemlítenem, hogy Benda Kálmán írt arról, hogy a „XV. század közepén mind jobban és jobban begyökerezik a közfelfogásba”, hogy „egyedül Magyarország a kereszténység védőbástyája, a propugnaculum et antemurale christianitatis”. „Magyarország ebben az időben a középkorban soha el nem ért magasságban áll.” Az „egyházi hatalom, a felkelő nemzetállamok csak benne bíznak, mind csak tőle várnak mindent a törökkel szemben”. „A bástyának az őrsége, a védő - a magyarság, a propugnatores, a milites Christi. Az egész küzdelem feje a jóslások szerint jövendő dicsőségek Istentől küldött vezére a magyar király, az Athleta Christi, a defensor fidei. [...] Ország, nép és király vállalták és állták a harcot, amíg erejük tartott.” (1) Magyarország kapcsán kiemelendő, hogy „Vitéz János 1453-ban így mutatja be hazája rég zajló küzdelmét a frankfurti birodalmi gyűlésen: »Immár körülbelül hatvan esztendő óta számlálhatunk, hogy felséges király urunk dicső király elődei a háborúk dühödő tüzeitől szenvedtek, mely egyedül az ő gondjukként egyetlen nép fegyvereire nehezedett, föltartóztatásukra sok verejtéket és sok fáradságot fordítottak, s miközben váltakozó szerencsével vívtak meg ellenük sok-sok ütközetet, tulajdon testük pajzsával védelmezték a kereszténység többi arcvonalát és belső területeit. Miután pedig maguk a királyok, vagy helyettük és nevükben mások mind mostanig számos szerencsés csatát vívtak meg, és hol ők mértek az ellenségre, hol meg fordítva, az el-

lenségétől szenvedtek el súlyos csapásokat: végül is a hit és a hívők oltalmazásának eme gondja s főadata mint jogos örökség szállt elődeiről a mi király urunk őfelségére». (2) Konstantinápoly törökök általi elfoglalása 1453 májusában azonban azt jelentette, hogy a bolgárok és a görögök a törökök évszázadokon át tartó uralma alá kerültek. Konstantinápoly elfoglalása után a török uralkodó immár a török császári címet viselte. 1453. május 29-én „*az aranytól ragyogó Bizánc, a cézárok csodaszép városa elesett és szent római kapun bevonult II. Mohamed szultán, a ki ez után a gaztette után vette föl a nagy hódító nevet*”. (3) Konstantinápoly elfoglalása után kizárólag a magyar hadsereg tett kísérletet a törökökkel szembeni fellépésre, melyben azonban egyre kisebb támogatásra számíthatott a helyi bolgár és görög erőktől. E tárgykörben indokolt utalnom arra, hogy „*Hunyadi 1453 októberében bolgár földön aratta utolsó győzelmét török sereg felett*”. Egy évvel később, „*1454-ben Mehmed szultán elfogta Radicsot, a szófiai bolgár vezért*”. (4) Ezt követően már nem volt mód arra, hogy a magyar katonaság a Kárpátokon túli területeken hatékonyan tudjon fellépni az ott élő keresztény lakosság felszabadítása érdekében. Radics szófiai bolgár vezér törökök általi elfoglalása 1454-ben azt jelentette, hogy a törökök számára közvetlen lehetőség nyílt Magyarország, jelesül Nándorfehérvár ellen támadást intézni. Két évvel később, 1456-ban a török császári haderő hatalmas erejű ostrom alá vette Nándorfehérvárt, ahol Hunyadi János vezérletével valójában csodaszámba menő győzelem született. Mindennap e diadalra emlékeztet minket a déli harangszó!

IV. A XV. századi magyar lovasíjász-huszárság jelentősége az 1443–1444. évi törökellenes harcok fényében

Lovas nemzet mivoltunk okán indokolt néhány szót szólnom a XV. századi magyar lovasíjász-huszárság jelentőségéről, e haderőnem igen nagyra értékelendő az 1443–1444. évi törökellenes csaták fényében is. Fraknoi Vilmos a következőket emelte ki a várnai hadjárat kapcsán: igen nagy hadászati jelentőséggel bír, hogy a „magyar

hadak a magyar királyság megalapítása óta kelet felé legmesszebbre nyomultak” 1444-ben; és „csodálatot kelt az a hősi elszántság”, amellyel a katonáink „*a Fekete-tenger partjáig hatoltak, és ott az ellenséggel megküzdttek*”. (1) A várnai hadjárat a középkori magyar távolsági hadviselés tárgykörében a legkiemelkedőbb hadászati teljesítmény volt! Buda és Várna egymástól 840 km távolságra van: mindez természetesen légvonalban számolva igaz csupán. Megítélésem szerint a valós megtett útvonal 1200 km körül lehetett. Ez a távolsági hadviselés a XV. században egyáltalán nem volt jelen Európa más országaiban. Nem is csoda, hiszen a távolsági hadviselés nem a páncélos lovagi hadviselés sajátja volt. A XV. századi Magyarország azonban olyan kiváló harcértéket képviselő lovasíjász-könnyűlovassággal is rendelkezett, mely képes volt a gyors távolsági hadviselés végrehajtására. A magyar nemzet lovasíjász-minőségében léptetett át a történelem küszöbén, és évezredek átívelő hadművészeti értéktára védte meg a XV. századi keresztény reneszánsz Európát! A magyarok nyilaitól remélték Európa keresztényei a hősi védelmet a Hunyadiak korában: ennek fényében a várnai csatába menő magyar haderőnk lovas teljesítménye önmagában is komoly művelődéstörténeti értékünk! Biztra Cvetkova bolgár történész is megemlékezett a magyar könnyűlovasság kiemelt szerepéről. Hunyadi János könnyűlovassága „*kopjával és íjjal van felszerelve*”. Már Zsigmond király is a „*könnyűlovasságukkal akart*” a törökökkel szembeszállni; ezért fontos a magyar „*íjazólovasságot*” hadrendbe szervező hatalmi akarat, hiszen ezek a lovas íjász katonák jellemzően „*határ menti védelmi osztagokat alkotnak*”. A várnai csata során Hunyadi János szerint (a hatalmas török túlerővel való összecsapáskor) az egyetlen lehetséges „*módszer a bátor és nyílt támadás*”, azaz „*a rajtaütésszerű, gyors hadműveletek*” végrehajtása volt. (2) A fenti alapvetések okán fontos utalnom a Hunyadi-kor magyar könnyűlovasságának, azaz a XV. századi lovasíjász-huszárvilágnak a kiemelt hadászati jelentőségére: e körben pedig leginkább a folyamatos határvédelemben és természetesen a távolsági hadviselésben is betöltött meghatározó szerepére indokolt hivatkoznom.

V. A várnai csata egyetemes jelentősége

Térjünk most vissza néhány gondolat erejéig az 1444. évi várnai csata értékelésére, különösen a veszteségek mértéke és hatása fényében. Az adatok alapján leginkább az rögzíthető, hogy a törökök vesztesége jóval nagyobb volt, mint a keresztény haderőé! Ez önmagában is komoly hadi sikert jelentő történelmi tény! Fraknoi Vilmos a következőket rögzítette: a „*csatában elesettek számáról az egykorú történelmi emlékek*” alapján az állítható, hogy „*a magyar halottak száma háromezer és tizenkétezer, a törökök vesztesége harmincezer és hetvenezer között váltakozik*”. Fraknoi Vilmos szerint I. (Jagelló) Ulászló, „*ez az ifjú király*”, ha „*életben marad, bizonyára az ország egyik legnagyobb uralkodója, állami életének korszakot alkotó tényezője vált volna*” belőle. Fraknoi Vilmos szerint a várnai csata „*a történelem legdicsőségesebb lapjaira volna följegyezve*”, ha „*a görög császár és az olasz-burgundi hajóhad a szultán átkelését a Boszporuszon megátolják, ha áruló kereskedők ezt az átkelést elő nem segítik, vagy ha csak Castriota György serege a csatában részt vehet*”. (1) De az is fontos, hogy mit is mondott maga a török szultán a várnai csatáról. „*Ily győzelmet csak ellenségemnek kívánok*”: ekként „*kiáltott föl Murad, seregének megritkított sorait látván*”. „*Némelyek 40, mások 75 ezerre teszik a török részről elesettek számát.*” (2) A bolgár történész, Bisztra Cvetkova A várnai csata című könyvében erről még érzékletesebben írt: „*A várnai győzelem az oszmánoknak pirruszi győzelem. A csatatéren maradt 30 ezer katonájuk. Az életben maradtak végsőig ki vannak merülve a súlyos harcoktól.*” A „*krónikáshagyomány a következő szavakat tulajdonítja Murad szultánnak, amikor tájékoztatják a veszteségekről*”: »*Jaj nekem, ha gyakran adódik nekem ilyen áron diadalmaskodnom!*«” (3) Rendkívüli jelentőséggel bíró szavak ezek, hiszen a keresztény haderő csatateri minőségét igazolják a török szultán szavai! E megvilágításból is érdemes látni a várnai csatát. Elég csak arra gondolnunk, hogy a 30 ezer elesett török katona valójában a jóval kisebb keresztény haderő nagy csatateri hadi sikerét jelentette. Érdemes a török szultán szavait jól értelmezni és megérteni, mivel a fenti szultáni kijelentés való-

jában azt jelenti, hogy 1444 novemberében Várnánál „*a törökök győzelme vereséggel ért föl*”. Történelmi távlatban gondolkodva ekként az is nyilvánvaló, hogy a keresztény haderő a lehetőségekhez képest sokkal nagyobb eredményességgel hadakozott, mint azt kifejeznék a „*varnai vesztes csata*” megfogalmazás. Alapvetésként indokolt rögzítenem, hogy amennyiben minden csata során a törököket ilyen arányú veszteség érte volna a későbbi harcok során, akkor sosem szakadt volna három részre Magyarország, mint ez megtörtént egy évszázaddal később, 1541-ben. A fenti alapvetések és a tágabb összefüggések jegyében érdemes újragondolnunk azt, ami 1444 novemberében Várnánál történt. A hivatkozott szultáni kijelentés nyomán számomra inkább úgy tűnik, hogy a „*keresztény haderő veresége győzelemmel ért föl*”. Bár azért azt fontos megjegyezni, hogy ez akkor lett volna eredményre vezető, ha a várnai csata után haladéktalanul összeállt volna egy egyesített európai haderő egy 1445-re megindítandó támadáshoz! De ilyen nem történt! Ez Európa súlyos mulasztása volt! A fenti alapvetéseket igazolják a várnai csatát követő évek történései is, melyek során a Hunyadi János vezette magyar haderő ismét sikereket ért el a keresztény Európa védelmében. E tárgykörben érdemes egy művelődéstörténelmi jelentőségű adalékra is hivatkoznom. A „*IX. században Leo görög császár azt írja a vele szövetséges magyarokról*”, hogy „*nem olyanok, mint a többi népek, a melyek egy vereség után le vannak győzve*”. (4) Hunyadi János ennek a magyar örökségnek a szellemében járt el a várnai csata utáni hadszervezések és hadjáratok során. Várna vereség volt, de nem lett a magyar haderő legyőzve! A keresztény sorsközösség eszménye hatotta át a XV. századi magyar állami működést, és ez így volt a várnai csata után is, melyre jó példa a következő adalék. 1448-ban Vitéz János „*Hunyadi János nevében*” egy, „*V. Miklós pápának írt levélben felvetette, hogy a reményvesztett ortodoxokat a katolikusoknak kellene megvédeniük*”. (5) Ez a magyar keresztény sorsközösségi eszmény azonban nem tudott érvényesülni Európában. A XV. századi Nyugat-Európa nem akarta meghallani Közép- és Kelet-Európa népeinek a hangját.

VI. A keresztény világ legnagyobb hőse: Hunyadi János, a „*fehér lovag*”

A keresztény világ legnagyobb hőse, Hunyadi János egyetemes volta az 1444 évi várnai csata után Kelettől Nyugatig új távlatokba ért, ami művelődéstörténeti értelemben hatalmas jelentőségű. A „*török–magyar harcok legendás hőse, Hunyadi János*” volt: „*egész Európa az ő nevétől visszhangzott*”. (1) A várnai csata művelődéstörténeti gyöngyszemeket teremtett a XV. században Hunyadi János hadvezéri nagysága jegyében. Hunyadi személye a kereszténység megmentésére Isten által rendelt lovagként jelenik meg az itáliai és a nyugat-európai krónikákban. Az itáliai Matteo Bandello és a burgundiai Jehan de Wavrin krónikái külön is kiemelendő jelentőséggel bírnak Hunyadi János, a „*fehér lovag*” eszményítése terén. Isteni küldetése révén kapja kortársaitól a „*fehér lovag*” megnevezést Hunyadi János, aki bölcsessége és bátorsága birtokában tudja megvédeni Európát! Rendkívül fontos műveltségi alapvetés ez, melynek krónikairódalma a várnai csata után született meg. Európa XV. századi keresztény reneszánsz világában Hunyadi János lett a legméltóbb lovageszmény megtestesítője! Soha más lovag nem emelkedett olyan emlékezetműveltségi magaslatokba, mint Hunyadi János! Hunyadi János, a „*fehér lovag*” igazi filmsiker lehetne, a kalandfilmek világától a rajzfilmekig. E tárgykörben indokolt kiemelten hangsúlyoznom a XIV. század végétől kialakuló itáliai görög tudóskör egyetemes jelentőségét, különösen a korabeli Európa diplomáciatörténeti és a művelődéstörténeti szempontrendszerének okán. Rendkívül lényegesek a XV. századi filhellén magyar és hungarofil görög kapcsolatrendszerek a keresztény reneszánsz értékvilágában, melynek lényege az európai közös fellépés megteremtése volt a török hódítás ellenében. Konstantinápoly 1453-as eleste után az itáliai görög tudóskör még hatalmasabb erőfeszítést tett a török elleni közös európai fellépés érdekében. A bolgár történész, Bisztra Cvetkova *A várnai csata* című könyvében a következőket rögzítette: a XV. századi „*Zotikosz bizánci krónikás, a várnai csata szemtanúja, részletesen beszámol*” művében a várnai csatáról. (2) Kiemelkedő fontosságú ez a XV. századi görög leírás a

várnai csata során történtek megértése terén. E tárgykör kapcsán valójában arra indokolt utalnom, hogy egyetemes jelentőséggel bíró görög munkáról van szó! A Pallas nagy lexikona a következőket rögzítette a görög „*Zotikos Paraspondylos*” művéről: „*Ez a költemény terjedelemre és részletességre első helyen áll a várnai csatára vonatkozó görög források között.*” E „*költemény 465 sorból áll*”, és kiemelt jelentőséggel bír „*benne Hunyadi János rendkívüli magasztalása*”. „*Magyar nyelvre fordította és kommentárral ellátta Pecz Vilmos*”, a kiváló magyar tudós. A XV. századi keresztény reneszánsz világ nemzetközi kapcsolatrendszere jegyében kiemelendő, hogy a várnai csata keresztény vitézeinek hősiességéről 465 soros eposz is született: a szerző Paraszpondülosz Zótikosz, aki várnai születésű görög filozófusként jelen volt a csata színhelyén. A magyar tudós, Pecz Vilmos (1854–1923) lelt rá erre a műre a XIX. század végén, és fordította le magyar nyelvre. E görög eposz központi hőse a magyar hadvezér, Hunyadi János volt. Dicsőséges magyar hadvezérünk évtizedeken át küzdött rendíthetetlen elszántsággal és hadművészeti tudással a haza védelmében és az egész keresztény világ fennmaradásáért: ebbe természetesen beleértendő a középkori Görögország is. A görög Paraszpondülosz Zótikosz szerint: „*Minden lélekzet elállott a miatt mi a magyarokkal történt*” 1444-ben Hunyadi János vezérlete alatt a csata során. E görög eposz csodálatos jelzőkkel illette Hunyadi Jánost, akit a görög műveltségi kör legnagyobb hőseihez, Nagy Konstantinhoz és Nagy Sándorhoz hasonlított. Ez az eposz egy igazi európai művelődéstörténeti kuriózum! A XV. századi görög Paraszpondülosz Zótikosz „*magasztaló hangon*” írt az 1444. november 10-én zajló várnai csatában harcoló Hunyadi Jánosról: „*sárkánynak*”, „*uralomra méltónak*”, „*a kereszténység ügyéért harcolónak*” nevezte. Vallásos fogalmakkal jellemezte: „*mártírnak a főpapok között*”, „*apostolnak az evangelisták között*”, „*hitet hirdető hírnöknek*” tartotta Nagy Sándor és Nagy Konstantin mellett. Paraszpondülosz Zótikosz így írt: Hunyadi János „*igazhíű keresztény és Krisztus kegyeltje*”, „*fölkölte csodálatra méltó és nagy hadvezér*”. E sorok Hunyadi Jánost tulajdonképpen a görög katona-szentek világába emelték, Szent György és

Szent Demeter mellé. E látásmódi üzenet napjainkban is időszerű, hiszen a hősiesség helytállás eszményét és valóságát felmutató emberi magatartások minden nemzedék számára követendő értékeket képviselnek! *„A keleti és a nyugati keresztények összes nemzetsége tiszteletre méltó emlékezetet merítsen a jelenből”* – Paraszpondülosz Zotikosz XV. századi egyetemes üzenete ma is érvényes! A történelem lényege az értékelés! A várnai csata 575. évfordulója és a 2019. évi csíksomlyói pápalátogatás jelentősége jegyében érdemes Hunyadi János székely ispán tisztségének a jelentőségére is hivatkoznom. A középkori magyar haderő és benne a székely hadrend kimagasló értéket képviselt a keresztény Európa megvédésében évszázadokon át. A vitézségéről nevezetes székelység egyetemes művelődéstörténeti értékvilágáról igen fontos méltó módon megemlékezünk a várnai csata okán is. Hunyadi János székely ispán várnai csatájában ugyanis az általa vezetett székely haderő is nagy hősiességgel küzdött! Hunyadi János édesapja a havasalföldi székely Örlóc nem Bod/Both/Buth ágából származó Buthi Vajk volt. A *„Buthi Valachi filius”* azt jelenti, hogy édesapja, a *„vlach”* Buthi Vajk magyarsága a görög műveltség szókéncse, fogalmi világa jegyében értelmezendő. A görög vlachosz szó pásztort jelent. E görög szóból ered a csak a magyar jogrendben létező *„ius valachicum”*, azaz a pásztortörvény és az ebbéli életmódot kifejező oláh szó is. A XIV. századi Havasalföld görög neve Oungrovlachia, amely magyarul Magyarpásztorföld jelentéssel bír: ez volt a Kárpátokon túli magyar lovasíjász-nemzetségek nagy szabadságban élő nagyállattartó pásztortörvényvilága, melynek legszervezettebb határvédelmi katonai erejét a havasalföldi Székely megye biztosította. A XIV. századi Havasalföld (Argyas) magyar alapítású püspöksége szintén alapvetést jelent a magyar Hunyadi ősök székely eredete terén. Az évszázadokon átívelő magyar–görög műveltségi kapcsolatok (a XI–XII. századig létező magyar–görög határ) jelentősége kapcsán fontos, hogy a szentföldi zarándokút megnyitása révén Szent István király korától kezdve egészen a XIV. század végéig a Duna mentén Konstantinápolyba irányuló állatkereskedelem Magyarpásztorföld (Oungrovlachia) magyar lovasíjász-pásztortörvényvilága

az itteni székely nemzetségek irányítása alatt állt. Erdély és Magyarpásztorföld (Oungrovlachia/Havasalföld) történelmi összefüggéseinek jegyében fontos, hogy ez utóbbi térség azonos a Konstantinápoly irányában zajló nagyállatkereskedelmünket kifejező a *„rómaiak legelője”* (*„pascua Romanorum”*) és a *„rómaiak pásztora”* (*„pastores Romanorum”*) fogalmakkal megjelölt középkori magyar gyepűvidékkel. A latin *„romanos”* és a görög *„romios”* fogalmak a Hunyadiak koráig *„római”* értelmük okán valójában görögöt jelentenek: e szóhasználat szerepel a hivatkozott görög eposzban is. Ez utóbbi görög vonatkozásokra már csak azért is fontos felhívni a figyelmet, mert a XVII. századi fanarióta görög Kantakouzénosz család korából való térképen ábrázolták a fentebb hivatkozott *„Kis-Székelyföld”* területét! A fenti adalékok és Mátyás király nagyapja, Buthi Vajk neve okán a család magyar eredetére vonatkozó összegzésként fontos rögzítenem, hogy a megítélésem szerint a magyar Hunyadi család XIV. századi ősei a Kárpátokon túli magyar pásztortörvényvidékek egyik kimagaslóan fontos területén, jelesül Havasalföldnek *„Kis-Székelyföld”* nevet viselő térségében a határvédelmet ellátó és ekként nagy szabadságban élő magyar lovasíjász-pásztortörvényvilágba tartozó székely Örlóc nem Bod/Both/Buth ágából származtak, méghozzá ezen ág katonai vezetői voltak a magyar gyepűvidék eme részén. Különösen fontos Hunyadi János székely ispán és a székelység történeti jelentőségét 2019-ben felmutatnunk, hiszen az idén Csíksomlyóra látogatott a pápa! Ehhez kapcsolódóan megemlíteném, hogy a Magyar Katolikus Lexikon *„Csíksomlyó”* szócikkében a következő olvasható: monostorát 1441-ben *„Hunyadi János alapította. [...] IV. Jenő pápa 1444-ben kelt oklevele szerint a Boldogságos Szűz Tiszteletére épülőfélben lévő templomot naponta sokan fölkeresik, ezért azoknak a bűnbánóknak, akik az építkezés és berendezés költségeihez hozzájárulnak, a szokásos föltételek mellett meghatározott ünnepeken hét évi bűncsút engedélyez.”* E körben fontos utalnom arra, hogy e pápai oklevél 1444-ben, azaz a várnai csata évében íródott! Nem véletlen ez az időpon-ti egyezőség, hiszen a XV. századi keresztény reneszánszban egy töről fakadt hit és vitézi bátorság! Hunyadi János életében a hit és a vitézi

bátorság a legmagasabb szinten volt jelen. Jó példa erre a következő adalék. Dr. Bábel Balázs kalocsa–kecskeméti érsek a következőket rögzítette a 2018-ban, azaz a „Mátyás király-émlékév” keretében megjelentetett kötetében: Hunyadi János „szentéletű emberként” élte életét „Kapisztrán Szent János méltatása szerint”. (3) A „*respublica christiana*” a középkorban a kereszténység egységét kifejező fogalom volt. Ezen eszmény jegyében küzdöttek magyarok, lengyelek és bolgárok 575 esztendővel ezelőtt a várnai csatában. Olyan történelmi örökség ez, amely a mai napig áthatja a magyar–bolgár barátság és a magyar–lengyel barátság értékvilágát. „*Én tisztelt olvasóm – szerény nézetem szerint az irodal-*

mat s vele az emberiséget két ellentáborra osztva – egymás elleni szakadatlan harcban látom. És ez így volt mindig.” Az „*egyik tábor tudományt vadász, mely a lelket meggyilkolja*”, és a „*szabadság után kiált, hogy a szabadosságot gyakorolja*”, melynek valódi tartalma „*többnyire a hamisság*”. A másik tábor olyan „*tudományt bír, mely a lelket ápolja*”, és „*oly műveltség után sóhajt, mely a szív nemes érzeményeit*” és „*az erkölcsi érzés virágait nemesíti*”, melynek keretében a „*kölcsönös jogokért küzd, hogy az emberiséget boldogítsa*”, és e táborban „*mindig az igazság zászlója leng*”. „*Sok, igen sok függ tehát attól, melyik táborhoz csatlakozunk.*” (4)

Források: I. „VÁRNA A KERESZTÉNYSÉG VÉDŐ-PAJZSA” volt 575 évvel ezelőtt. (1) Németh Péter: Egy hős és felmenői. In: Szabolcs-szatmár-beregi évkönyv. 17. Nyíregyháza, 2006. 298. o.; (2) Bisztra Cvetkova: A várnai csata. Bp., 1988. 196. o.; (3) Vaszary Kolos: A várnai csata. Pest, 1864. 18., 78. o.; (4) Engel Pál: A váradi hamis béke. In: História. 1995. április. 18. o.; (5) Engel Pál: A váradi hamis béke. In: História. 1995. április. 10–11. o.; (6) Bisztra Cvetkova: A várnai csata. Bp., 1988. 162., 163., 188., 189., 194. o.; (7) Bisztra Cvetkova: A várnai csata. Bp., 1988. 196. o.; **II. A magyar–bolgár barátság jelentősége.** (1) Sziranus Papazjan, a sumeni Kossuth Lajos Múzeum muzeológusa: Sumen és a bolgár-magyar barátság. In: Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei. Szerkeszti: Dankó Imre 29. szám. Bolgár tanulmányok II. Debrecen, 1975. 37. o.; (2) Niederhauser Emil: Szemle. Hriszto Dimitrov: Balgaro-ungarszki otnosenija prez srednovekovieto (Bolgár-magyar kapcsolatok a középkorban). Szofija, Akad. Izd. „Prof. Marin Drinov” 1998. In: Világtörténet. 1999. 2. szám. ősz–tél. 100. o.; **III. A Hunyadiak korában „egyedül Magyarország a kereszténység védőbástyája”.** (1) Imre Mihály: A kereszténység védőbástyája. (Egy irodalmi toposz XVI. századi változatai). In: Studia Agriensia 17. Hagyomány és korszerűség a XVI-XVII. században. Eger, 1997. 218. o.; (2) Imre Mihály: A kereszténység védőbástyája. (Egy irodalmi toposz XVI. századi változatai). In: Studia Agriensia 17. Hagyomány és korszerűség a XVI-XVII. században. Eger, 1997. 221.

o.; (3) Nagybányai Hírlap. XI. évfolyam. 4. szám. Nagybánya, 1918. január 22. címlap; (4) Niederhauser Emil: Szemle. Hriszto Dimitrov: Balgaro-ungarszki otnosenija prez srednovekovieto (Bolgár-magyar kapcsolatok a középkorban). Szofija, Akad. Izd. „Prof. Marin Drinov” 1998. In: Világtörténet. 1999. 2. szám. ősz–tél. 101. o.; **IV. A XV. századi magyar lovasíjász-huszárság jelentősége az 1443–1444. évi törökellenes harcok fényében.** (1) Fraknói Vilmos: A Hunyadiak és a Jagellók kora (1440–1526). A magyar nemzet története. Negyedik kötet. Szerkeszti Szilágyi Sándor. Bp., 1896. 33. o.; (2) Bisztra Cvetkova: A várnai csata. Bp., 1988. 139., 195. o.; **V. A várnai csata egyetemes jelentősége.** (1) Fraknói Vilmos: A Hunyadiak és a Jagellók kora (1440–1526). A magyar nemzet története. Negyedik kötet. Szerkeszti Szilágyi Sándor. Bp., 1896. 33. o.; (2) Vaszary Kolos: A várnai csata. Pest, 1864. 68. o.; (3) Bisztra Cvetkova: A várnai csata. Bp., 1988. 195. o.; (4) Fraknói Vilmos: A Hunyadiak és a Jagellók kora (1440–1526). A magyar nemzet története. Negyedik kötet. Szerkeszti Szilágyi Sándor. Bp., 1896. 35. o.; (5) Kiril Petkov: A Korona elleni lázadóktól a fideli nostri Bulgariig. In: Aetas. 1995. 3. szám. 40. o.; **VI. A keresztény világ legnagyobb hőse: Hunyadi János, a „fehér lovag”.** (1) Engel Pál: A váradi hamis béke. In: História. 1995. április. 10–11. o.; (2) Bisztra Cvetkova: A várnai csata. Bp., 1988. 195. o.; (3) Bábel Balázs: Mátyás király egyházpolitikája és vallásossága. Kalocsa, 2018. 10. o.; (4) Vaszary Kolos: A várnai csata. Pest, 1864. 3–4. o.

HUNYADI JÁNOSról
meg-bizonyittatik: hogy nem vólt
Szerelem' Gyermeke,
Hogy ugyan azon egy Apától Hunyadi
Oláh Vojktól még egy Testvére
vólt leg-alább, és az-is Hunyadi
János nevü, és hogy Ős
neve Székely vólt.

Irta
ARANKA GYÖRGY.

KOLOS VÁR O N
Nyomt. a' Réf. Koll. betűivel 1811.

HÁROM ÉRTEKEZÉS
HUNYADI SZÉKELY JÁNOS,
Magyarországi Kormányzó', Erdélyi 's Ha-
vasalföldi Vajda', Tóthországi, Temesi 's
Szörényi Bán', Besztercei örökös Gróf,
és Nándor-Fejérvári Kapitány' törvényes ágy-
ból lett születésének bebizonyítására.

Jegyzetekkel közli
Ponori Theurewk József,
Magyarországon és Erdélyben mind a' két Törvény-
szék' ügyeinek hítes ügyéize.

Pozsony, September' 25-dikén, 1825.

A'
NEMES SZÉKELY
NEMZETNEK
JUSSAIT

világosító némely darab leve-
lek, többek által Magyar nyelv-
re fordítva, némelyek pedig e-
redetileg magyar nyelven.

Lötsey Spielenberg László
Könyv költő és árus tulajdona.

Nyomtatott a' Nemes Ref. Kolégyom Betűivel
Felső Viatú KAI-I SIMÉON által 1837-ben.

575. évforduló
Várna a kereszténység
védőpajzsa

A Bánság visszafoglalása, avagy

III. Károly első háborúja a törökök ellen

(1716–1718)

2. rész: Az 1717. év fontosabb hadieseményei és a pozsareváci békeszerződés

I. Történelmi előzmények

Az 1714-ben kirobbant ún. „hetedik török-velencei háborúba” (1714–1718) a Velencei Köztársaság oldalán – az 1716. április 13-án megkötött szövetségi szerződés értelmében – beavatkozó Habsburg Birodalom számára az 1716. évi hadiesemények jelentős sikereket hoztak. A katonai sikerekben kiemelkedő szerepe volt – a kevésbé magyarbarát,¹ ugyanakkor zseniális stratégia – Savoyai Jenő hercegnek (1663–1736) mint császári főparancsnoknak, illetve az irányítása alá tartozó tisztikar, valamint a császári seregek összehangolt hadmozdulatainak. Mindezek fényében a császári kézen lévő Pétervárad (Петроварадин/Petrovaradin) elfoglalását célul kitűző török hadsereg a „Duna Gibraltárjának” falai alatt 1716. augusztus 5-én csúfos vereséget

sz szenvedett, az összecsapásban maga Silahdar Damat Ali (1667–1716) pasa, a török nagyvezír (1713–1716) is elesett más török főtisztekkel egyetemben.² Savoyai Jenő – a rá jellemző dinamikus, mindenkor az offenzíva lehetőségét kereső – stratégiája ismét sikereket hozott, seregeivel rövid időn belül a „Bánság fővárosa”, Temesvár (Timișoara) alatt jelent meg, az erősséget – a török felmentési kísérlet ellenére – 1716. október 12-én feladták a török védők.³

Savoyai Jenő parancsára a lotaringiai származású gróf Claude Florimond de Mercy (1666–1734) lovassági tábornok által vezetett császári egységek bevették előbb – 1716. november 9-én – Pancsovát (Панчево/Pančevo), majd utóbb, 1716. november 16-án Palánkot (Банатска Паланка/Banatska Palanka) is. Ezt követően Mercy gróf Karánsebes (Caransebeș) érintésével Orsova (Orșova) alá vonult, ahol a jelentős ellenállást kifejtő török őrség visszavonulásra készítette seregeivel. A visszavonulás közben – 1716.

¹ A kifejezés pontosításra szorul. Savoyai Jenő herceg Mercy kormányzót – a felszabadult Temesi Bánság első kormányzóját (1716–1734) – figyelmeztette, „*hogy legyen óvatos és Temesvár várába ne fogadjon be más lakosságot, hanem csak római katolikus németeket. Teljes bizalomra – egyedül csak a németek érdemesek (!). Görögök, szerbek és mások csak a külvárosokban tűressenek meg.*” Savoyai szerint csak a római katolikus vallású németek hűségében bízhatott a császári udvar. A többi között ez is az oka annak, hogy a Temesi Bánság Magyarország testébe történő „inkorporálásáig”, azaz 1778/1779-ig a magyarok nagyobb számban nem telepedhettek be a Bánság területére. Főképp a magyar – azon belül is a protestáns – nemesség betelepítését próbálták meggátolni. Ugyanakkor a magyarországi római katolikus egyház, konkrétan a csanádi püspökség akaratának érvényesülését is korlátozták. SZENTKLÁRAY JENŐ: *Mercy kormányzata a Temesi Bánságban. Újabb részletek Délmagyarország XVIII. századi történetéhez.* Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1909. 12. p., PESTY FRIGYES: *A temesi bánság nevének jogosulatlansága.* Pest, 1868. 5. p., REISZIG EDE: *Torontál vármegye története 1779-ig.* In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai.* Országos Monográfia Társaság. Budapest, 1912. 409–410. pp. MARJANUCZ LÁSZLÓ: *A Temesi Bánság, mint modernizációs kísérleti telep, 1716–1778.* International Research Institute s.r.o. – honlap: <http://www.irisro.org/tarstud2013aprilis/36MarjanuczLaszlo.pdf> (Letöltés ideje: 2019. július 6.)

² A török nagyvezírt a csata hevében egy eltévedt golyó a fején találta el, aminek következtében lefordult a lováról. Hűséges emberei kimentették az ütközetből, de hamarosan elhunyt Karlócán (Сремски Карловци/Sremski Karlovci). Sírhelye a nándorfehérvári (belgrádi) várban található. *A pétervárad ütközet 300 éves évfordulója. Korok – online folyóirat történelembarátoknak:* <https://korok.webnode.hu/products/a-petervaradi-utkozet-300-eves-evforduloja/> (Letöltés ideje: 2019. július 6.)

³ BERKESZI ISTVÁN: *Temesvár szabad királyi város kis monographiája.* Nyomtatott Uhrmann Henrik Könyvnyomdájában. Temesvár, 1900. 16. p.

december 2-án – egy kisebb császári alakulatot hagyott hátra – „biztosítékként” – az Orsovához közeli Miháldon (Mehadia), majd Temesvár felé vette az irányt.⁴

A jelentős császári sikerek III. Ahmed (1673–1736) török szultánt (1703–1730), illetve az Oszmán Birodalom legfőbb tanácsát, az ún. „divánt” is elbizonytalanították. A törökök hajlandónak mutatkoztak a békekötésre, ennek a feltétele azonban jóformán az eredeti „status quo” visszaállítása lett volna. Temesvárt, illetve a Bánság területét követelték vissza a maguk számára. Ez III. Károly (1711–1740), illetve „szürke eminenciása”, Savoyai Jenő herceg számára elfogadhatatlan feltétel volt.⁵

A török békeajánlat elutasítása előrevetítette, hogy a következő évben folytatódik a háború a Habsburg és az Oszmán Birodalom között. Ennek érdekében mindkét fél jelentős előkészületeket tett 1716 telén, illetve az 1717. év kora tavaszán. Nem volt kérdéses, hogy a császári seregeket továbbra is Savoyai Jenő herceg vezeti majd, az egyre rosszabb helyzetbe került császári kincstár azonban már nehezebben tudta a hadivállalkozásokat finanszírozni. III. Károly – VI. Károly néven német-római császár – lépéseket tett külföldi, ugyanakkor a Német-római Birodalomhoz tartozó seregek toborzására.

A megállapodások – ún. „konvenciók” – értelmében sikerült különféle katonai századokat „kölcsonkarnia” I. Frigyes Vilmos (1688–1740) porosz királytól, illetve brandenburgi választófejedelemtől (1713–1740), továbbá I. Károly (1654–1730) hessen-kassel-i örgróftól (1670–1730), valamint még II. Miksa Emánuel (1762–1726) bajor választófejedelemtől (1679–1706, 1714–1726) is. Ezeket a jobbára gyalogos-, illetve dragonyoseredeket a külföldi uralkodók csak meghatározott ideig bocsátották III. (VI.) Károly szolgálatába. A porosz király, illetve brandenburgi választófejedelem a 17. századából álló gyalogezredét tíz

évre engedte át, a másik két fél három-három évig engedélyezte az idegen szolgálatot.⁶

Bánlaky József adatai szerint a bevetendő császári sereg 100 774 főt számlált, ebből 65 100 gyalogos-, további 35 674 fő pedig valamilyen lovas- (elsősorban dragonyos-, vértés-, illetve huszár-) alakulat tagja. Más oldalról megközelítve a kérdést, a ténylegesen bevethető állomány 83 zászlóalj, 70 gránátoszázadot, továbbá 232 lovasszázadot és 108 löveget tett ki. Ezek az alakulatok gyakorlatilag két táborban „csoportosultak” a déli határ ölelésében. Az egyik a pétervárad-i ostrom kapcsán már ismert futaki (Футог/Futog) tábor volt. A bánsági csoport viszont a Pancsova, Denta (Denta) és Versec (Вршац/Vršac) települések környékén helyezkedett el. Az említett alakulatok mellett 24 182 fő állomásozott például Temesvár, Karánsebes környékén, illetve gróf Stefan Steinville (n. a. – 1720) tábornagy parancsnoksága alatt Erdélyben. Ezek közül 14 000 fő különféle várakban teljesített szolgálatot, továbbá 6900 fő – gyalogos katoná – állomásozott Erdélyben, valamint további 3282 fő három lovasezredhez tartozott. A neves hadtörténész megemlíti, hogy az említett reguláris egységek mellett önként szerveződött magyar, illetve szerb ún. „szabadcsapatok” is alakultak, amelyeket a császári főparancsnok nagy előszeretettel táborába fogadott. Az előbbieken említett reguláris alakulatok, illetve szabadcsapatok kapcsán nehéz megbecsülni, hogy mennyi magyar harcolt a császári oldalon. Minden bizonnyal tekintélyes létszámban vehettek részt, mivel az 1717. évi „újoncozást” Magyarországon és Erdélyben is végrehajtották, így a különféle gyalogos-, illetve lovasalakulatok soraiban sok magyar is harcolt. Annyi bizonyos, hogy az öt huszárezred egyenként nyolcszáz, összesen négyezer fővel a magyarok soraiból verbuválódott. Ezek az alakulatok a – korábbi harcokban

⁴ GYÉMÁNT RICHÁRD: A „harmadik honalapítás” és annak következményei a Bánság területén III. Károly uralkodása idején. In: KARLOVITZ JÁNOS TIBOR (szerk.): *Tanulmányok a kompetenciákra épülő, fenntartható kulturális és technológiai fejlődés köréből*. International Research Institute s.r.o. Komarno, 2019. 263–272. pp.

⁵ GULYÁS LÁSZLÓ: *A Délvidék története 2.: A török kiűzésétől Trianonig. 1683–1920. Közép-európai Monográfiák 6.* Egyesület Közép-Európa Kutatására. Szeged, 2012. 27. p.

⁶ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár*: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html> (Letöltés ideje: 2019. július 6.)

már részt vett – Babocsay-, az Ebergényi-, az Eszterházy-, a Nádasdy-, valamint a Splényi-huszárezredek voltak.⁷

A szárazföldi egységeket 1717-re már egy erősebb dunai flotilla (hajóraj) is támogatta. A régi folyami flotillát – alkalmatlansága miatt – Savoyai Jenő herceg komolyabb hadmozdulatoknál nem merte bevetni, az új hajóraj kiépítése és felszerelése – pénzhiány miatt – elkésett, így Pétervárad törökök általi ostrománál nem tudtak részt venni a védelemben. A későn érkező hét erős folyami hajó egyenként 133 láb (~ 40,5 méter) hosszú, 28 láb (~ 8,5 méter) széles volt. Legalább 50 ágyút helyeztek el minden hajón. A hajóraj a következő hét hajóból állt: „Szent Mária” (főhajó), „Szent Lipót”, „Szent József”, „Szent Károly”, „Szent Erzsébet”, „Szent István” és „Szent Ferenc”. Az 1716. évi pétervárad ostromot követően a hét hajóból álló raj a Dunán figyelte a török hajók mozgását.⁸ Ugyanakkor a törökök sem tétlenkedtek, flotillájuk felvette a versenyt a császári hajókkal. Ezért a császáriak további három, kisebb és könnyebb, illetve jobban manőverezhető hajóval egészítették ki a hajórajt. Így már a „Szent Jenő”, a „Szent Terézia”, valamint a „Szent Kapisztrán János” is hadrendbe állt.⁹ A császári hajóhadat továbbá több mint ötven csajka támogatta, amely – közel ezerfős – legénysége jobbra szerb naszádosokból és magyar határőrökből állt. A csajkákat, összesen, közel kétszázötven löveggel szerelték fel.¹⁰

A török szultán, III. Ahmed serege számbeli leg felülmúlta a császári hadsereget, de harcérték tekintetében már kevésbé volt jól szervezett. Azonban mind a szultán, mind a „fényes porta” nagy reményeket fűzött az 1717. évi hadjáratához.

A még Pétervárad ostrománál – 1716. augusztus 5. – elhalálozott korábbi nagyvezír, Silahdar Damat Ali pasa helyére III. Ahmed az albán származású Hacı Halil (n. a. – 1733) pasát nevezte ki, ő mindössze egy évig töltötte be ezt a tisztséget. A török haderő három részre oszlott. A Belgrádnál felsorakozó – Temesvárt és a Bánság területét visszahódítandó – főserg élén az új nagyvezír állt. A nagyvezír által vezetett főserg létszáma 200 000 főt tett ki. A fősereget keletről egy másik, jelentős had támogatta, amely Erdély megtámadásra kapott parancsot. Redzseb pasa irányítása alá 30 000 török, valamint 10 000 tatár harcos tartozott. Emellett I. (Mavrocordat) János – románul Ioan Mavrocordat – havasalföldi (1716–1719), valamint III. (Racoviță) Mihály – románul Mihai Racoviță – moldvai fejedelem (1716–1726) is köteles volt seregével támogatni a török szultán vállalkozását. A törökök semmit sem bíztak a véletlenre, mivel Moldvában egy 25-30 ezer főt számláló további tatár haderő kiállítására is tervbe volt véve. Ugyanakkor az előbbieken említett sereget támogatta a – főképp Bercsényi Miklós (1665–1725) kuruc főgenerális által verbuvált – kisszámú kuruc egység is. Az ugyancsak albán származású Köprülüzade Numan (1670–1719) pasa, a korábbi nagyvezír (1710) vezette a – főseregtől nyugatra, Boszniában felsorakozó – török csapatokat, amelyekhez még 10 000 tatár harcos is tartozott. A szárazföldi török haderő létszáma meghaladta a 300 000 főt. Mind a keleti, mind a nyugati seregből később vontak el egységeket a főserg támogatására. Ugyanakkor a törökök – Ibrahim pasa vezetésével – egy hetven csajkából álló, dunai flotillát is kiállítottak. A mozgékony, jól felszerelt – egyenként 15-20

⁷ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár*: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html> (Letöltés ideje: 2019. július 6.)

⁸ SZENTKLÁRAY JENŐ: *A dunai hajóhadak története*. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága. Budapest, 1885. 250–251. pp.

⁹ „Az 1717. évi hadjáratra június 10-dikéig ismét három új gálya készült el. Ezek a bécsi székeskáptalan nagyprépostja által fölszenteltetvén, »Kapisztrán János«, »Terézia« és »Jenő« neveket nyertek. Ekkoráig készen és fölszerelve 10 hadi gálya volt tehát, 400-nál több ágyúval. Építésük és fölszerelésük 40,000 forinttal túllépte az e célra utalványozott fentebbi költséget. Ezen immár tekintélyes dunai hajóraj kormányzására Schwendimann mellé Anderem Péter dán hajókapitány neveztetett ki al-admiráli minőségben.” SZENTKLÁRAY JENŐ: *A dunai hajóhadak története*. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága. Budapest, 1885. 252. pp.

¹⁰ SUGÁR ISTVÁN: *Lehanyatlík a török félhold*. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1983. 459. p.

fős legénységgel ellátott – török csajkákon tüzérek is szolgáltak, akik a hajókon lévő lövegeket kezelték.¹¹

II. Az 1717. év fontosabb hadieseményei

A császári főparancsnok, Savoyai Jenő herceg még 1717. május 21-én megérkezett a futaki táborba. Majd 1717. május 24-én gróf Claude Florimond de Mercy lovassági tábornokkal és egy kisebb sereggel felderítőútra indult a Tisza alsó folyásához, valamint a Béga torkolatához, továbbá a Temes és a Duna folyók találkozását is felkereste. A helyrajzi viszonyok ismeretében a török kézen lévő Belgrád ellen irányuló offenzívát Pancsovánál, a Duna folyam átlépésével kívánta megindítani.¹²

A hídverés, illetve a bánsági császári haderő összegyűjtésének feladata – Pancsovánál – Mercy tábornagra várt, ő a főparancsnok rendelkezéseit 1717. június 2-től maradéktalanul végrehajtotta. Előbb, 1717. június 8-án a bánsági császári erők, majd – 1717. június 14-én titeli (Тител/Titel) tiszai átkeléssel, Opava (Опово/Opovo) érintésével – a főparancsnok által vezetett császári főszereg is megérkezett Pancsovára, ott a két sereg egyesült.¹³ Mindössze három gyalogos-, illetve két lovasezred maradt hátra gróf Johann Georg von der Hauben (1657–1716) altábornagy vezetésével Péterváradnál. Ez utóbbi egységek feladata Pétervárad és környékének biztosítása volt, majd idővel Zimony (Земун/

Zemun) felé nyomulva a Duna folyam és a Száva folyó mentén kellett teljessé tenniük a Nándorfehérvár (Belgrád) köré vont császári ostromzárat. Gróf Hauben seregével 1717. június 22-én indult el Péterváradról, végül július 7-én foglalta el pozícióját Zimonynál.¹⁴

Megdöböntő, de a törökök nem akadályozták meg az egyesült császári főszereg dunai átkelését Pancsovánál, így az minden különösebb nehézség nélkül két nap alatt (1717. június 15–16.) lezajlott.¹⁵ Az átkelést a császári dunai flotta, illetve a szerb és magyar csajkások biztosították. Ezt követően a vízi egységek felvették pozícióikat a Temes és a Száva torkolatánál, valamint a Duna folyam bizonyos részein tartották szemmel a török csajkások tevékenységét. A császári hajóhad különösen arra ügyelt, hogy a törökök ne kapjanak erősítést a Dunán, Orsova irányából. Időközben a császári szárazföldi főszereg 1717. június 17-én Belgrádtól keletre, Visnjica és Mirijevo közelében vert tábor, amit a törökök továbbra sem zavartak meg, ezért a császári sereg két nap pihenőt is tarthatott.

Az első török támadásra az ostrom első napján, 1717. június 18-án került sor, amikor a császári seregek Belgrád körülzárását végezték, illetve az ún. „circum-”, illetve a „contravallációs vonalat” akarták kiépíteni. Utóbbi a várból való kitoréásokat, előbbi pedig a vár felmentésére irányuló török törekvéseket volt hivatva meggátolni.¹⁶ A nándorfehérvári (belgrádi) vártól 1,8–2,2 km-re, a Duna és a Száva folyók között kiépített vonalak, továbbá bizonyos magaslati pontok elfoglalása, illetve a Száván történő hídverés még

¹¹ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár*: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html> (Letöltés ideje: 2019. július 6.)

¹² BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár*: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html> (Letöltés ideje: 2019. július 6.)

¹³ FERRARI, GUIDO: *Savoyai Eugén herceg magyarországi háborúban végrehajtott haditetteiről szóló három könyv. Harmadik könyv*. Attraktor Kiadó. Máriabesenyő, 2011. 74–75. pp.

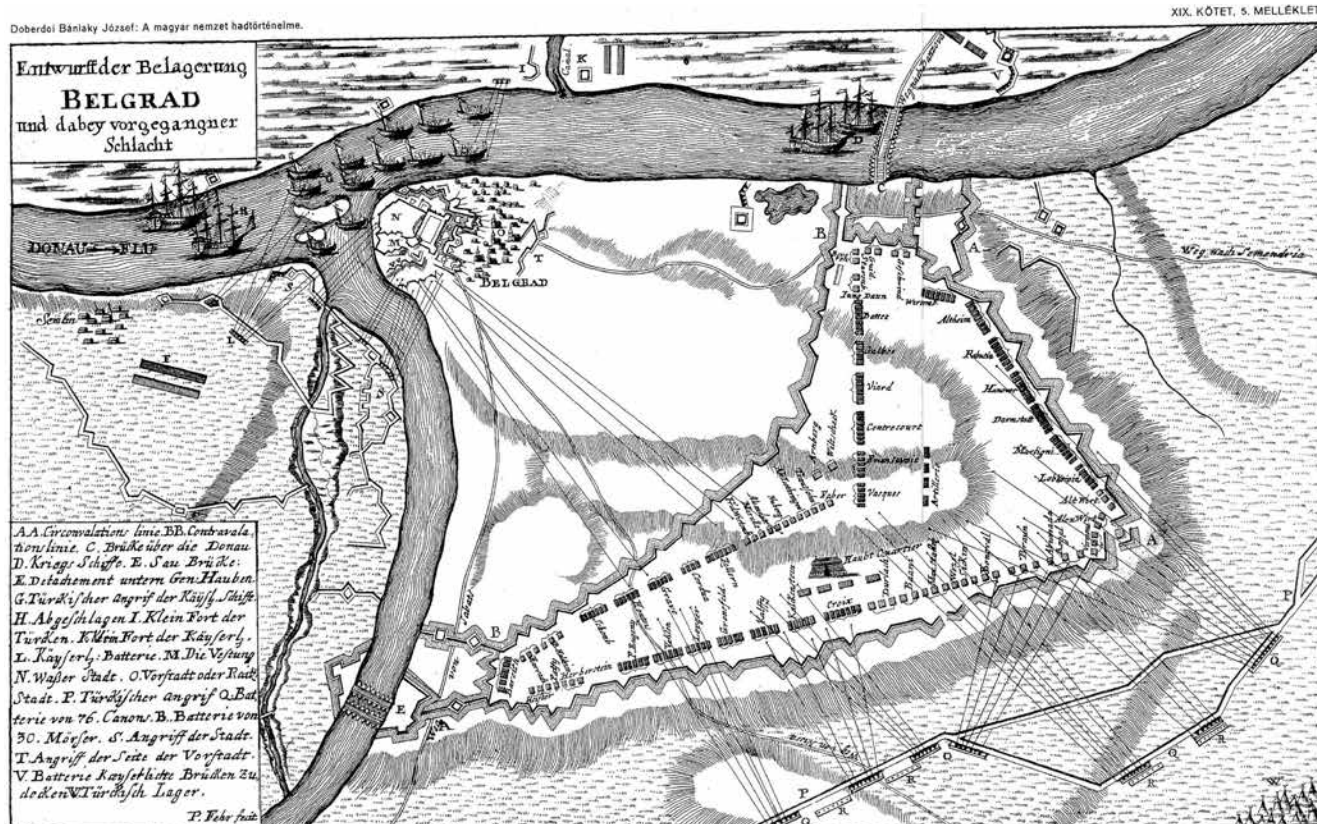
¹⁴ FERRARI, GUIDO: *Savoyai Eugén herceg magyarországi háborúban végrehajtott haditetteiről szóló három könyv. Harmadik könyv*. Attraktor Kiadó. Máriabesenyő, 2011. 78–79. pp.

¹⁵ DYCK, LUDWIG HEINRICH: *Prince Eugene's Last Ride. Military History*. 2018. november 26. Warfare History Network: <https://warfarehistorynetwork.com/daily/military-history/prince-eugen-es-last-ride/> (Letöltés ideje: 2019. július 6.)

¹⁶ „A támadók számára az első és legfontosabb feladatot mindenkor az erősség teljes körülzárása jelentette, hogy a felmentési és segítségnyújtási kísérleteket meggátolják. Ennek érdekében a várat és a tábor is körülsáncolták (circumvalláció), s ezt a védvonalat még kis földvárakkal is megerősítették. Csak ezután foghattak hozzá ostrommunkálatokhoz. [...] Az első paralelt ellensáncnak nevezték (kontravalláció), ennek kellett fölfogni a kitoréásokat.” DOMOKOS GYÖRGY: *Ostromtechnika a 17. században*. In: *História. 1986/3–4. szám. Digitális Tankönyvtár*: <https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/86-034/ch05.html> (Letöltés ideje: 2019. július 8.)

a következő napokban is folytatódott.¹⁷ Az ostromzár kiépítését – minden igyekezetük ellenére, de kevés sikerrel – a törökök már igyekeztek megakadályozni.

Az első komolyabb folyami összecsapásra 1717. július 5-én a Szent Ferenc és Szent István császári hadihajók, valamint néhány török csajka között került sor a Dunán. Sikerült ugyan egy

A circum- és contravallációs vonalak Nándorfehérvárnál (Belgrádnál) 1717 nyarán

Forrás: BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme*. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html> (Letöltés ideje: 2019. július 8.)

Nándorfehérvár (Belgrád) az ostrom idején (1717) magából a várkastélyból (ún. „felső vár”), a Vízi- és a Rácvárosból (ún. „alsó vár”), továbbá a megerősített külvárosokból, illetve a sáncokból állt. A Musztafa pasa által vezetett török védők közel harmincezer főt – ebből legalább húszezer janicsárt és ruméliai gyalogost, négyezer arnautát (albán rablót, martalócot), háromezer szpáhit és kétezer tatár harcost – tettek ki, akiknek a munkáját háromszáz ágyú is segítette. Ehhez jött még a török dunai flotta hetven hajóval, háromezer emberrel és a hajókon összesen kétszáz löveggel.¹⁸

török csajkát elsüllyeszteni, de a visszavert török hajók pár óra múlva ötven csajkával megerősítve tértek vissza. A két hadihajó jelentős nehézségek árán, de helytállt. A folyami ütközettel egy időben ezer szpáhi és néhány száz janicsár igyekezett partra szállni a Száva túlsó partján és a császári ütegeket megszerezni. A „partra szállás” komoly ütközetté fajult, ahol mind a szárazföldi, mind a vízi császári egységek felvették a harcot a törökökkel. Az összecsapás végül súlyos török veszteségekkel végződött; az ütegek császári kézen maradtak.¹⁹

¹⁷ SUGÁR ISTVÁN: *Lehanyatlak a török félhold*. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1983. 461. p.

¹⁸ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme*. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html> (Letöltés ideje: 2019. július 6.)

¹⁹ SZENTKLÁRAY JENŐ: *A dunai hajóhadak története*. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága. Budapest, 1885. 253–254. pp.

1717 júliusának első felében megérkeztek Pancsovára az ostromágyúk és egyéb – az ostromhoz szükséges – eszközök, ezáltal belátható közelségbe került az ostrom megkezdése. Azonban a török kitorések, illetve egyéb török szabotázsakciók, valamint egy természeti csapás meghiúsította annak megkezdését.

Egy hatalmas szélvihar – 1717. július 13-án – a császáriak által kiépített hidakat, továbbá a császári ostromműveket, illetve magát a tábornokot is megrongálta.²⁰ Ezt kihasználva a törökök, átkelve a Száva folyón, megrohanták a hídnál állomásozó császári erőket, azok nehezen, de ismét visszaverték a támadást.

Július hónap második fele korántsem volt békés. A törökök, ahol és ahogy lehetett, igyekeztek megzavarni a császári sereg tevékenységét az ostromzár teljessé tétele, illetve a sikeres hídvérések kapcsán. Hol a nándorfehérvári (belgrádi) várórség ágyúzásával, hol a török csajkakkal, alkalmasint pedig a várból történő török „kirukkolásokkal” kellett a császáriaknak megküzdeniük. Ugyanakkor a császáriak kémeik útján kiderítették a török főszereg szándékát, amelynek korábbi célja Temesvár elfoglalása lett volna. Végül 1717. július 28-án a – június közepén Drinápolyból (Edirne) elindult – török főszereg a császári főszereg közelébe ért. Habár a török szándék – azaz Nándorfehérvár (Belgrád) felmentése – nyilvánvalóvá vált, Savoyai Jenő herceg nehéz helyzetbe került, mert egyszerre lett egy ostromló és egy ostromlott sereg parancsnoka.²¹ A helyzet azért is volt egyre veszélyesebb a császári seregre nézve, mert a török kézen lévő vár és az időközben egyre inkább felsorakozó török főszereg közlése szorult császári had nem kockáztathatta meg a felmorzsolódást. Márpedig hosszú időn át ilyen jelentős erőt képviselő török sereggel, illetve erős várórséggel szemben Savoyai Jenő katonai lángelméje is kevésnek bizonyulhatott volna.

Savoyai Jenő herceg terepszemlét tart Nándorfehérvárnál (Belgrádnál)

Forrás: DYCK, LUDWIG HEINRICH: *Prince Eugene's Last Ride. Military History*. 2018. november 26. Warfare History Network: <https://warfarehistorynetwork.com/daily/military-history/prince-eugen-es-last-ride/> (Letöltés ideje: 2019. július 8.)

Nándorfehérvár (Belgrád) mellett más hadszíntéren is jelentős hadmozdulatokra került sor. A császáriak nehéz helyzetbe kerültek a Bánság területén, mivel Redzseb pasa húszezer fős serege Havasalföldről Orsova érintésével Miháldra nyomult, amelyet Herlennval őrnagy ezerfős gyalogsággal és százötven lovassal hősiessé védett a hatalmas túlerővel szemben.²²

A császáriak 1717. július 28-án – másfél napi ostrom után – feladták Miháldot.²³ Miháld elestének hírére a francia származású Pierre-Joseph

²⁰ SZAKÁLY FERENC: *Hungaria Eliberata. Budavár visszavétele és Magyarország felszabadítása a török uralom alól. 1683–1718*. Corvina Kiadó, Budapest, 1986. 173. p.

²¹ BOKOR JÓZSEF – GERŐ LAJOS (szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. III. kötet (Békalencse–Burgonyavész)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1893. 41. p. SZILÁGYI SÁNDOR (szerk.): *A magyar nemzet története. VIII. kötet (Magyarország története III. Károlytól a bécsi congressusig, 1711–1815)*. Kiadja az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat. Budapest, 1898. 160. p.

²² SCHELS, JOHANN BAPTIST: *Kriegszenen, als Beispiele des Felddienstes, Dritter Band*. Verlag von Conrad Adolf Hartleben. Pesth, 1843. 144. p.

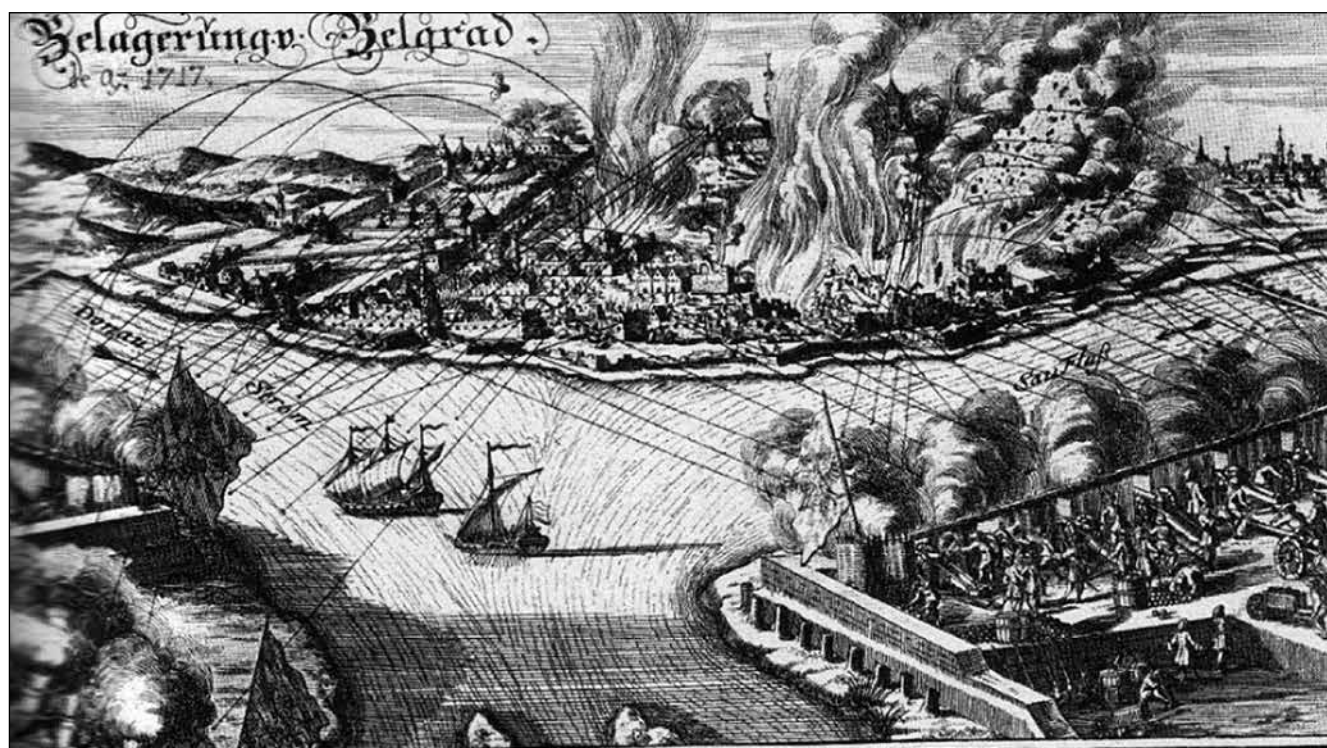
²³ SZILÁGYI SÁNDOR (szerk.): *A magyar nemzet története. VIII. kötet (Magyarország története III. Károlytól a bécsi congressusig, 1711–1815)*. Kiadja az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat. Budapest, 1898. 160. p.

de Viard – Coussances bárója – császári altábornagy feladta Karánsebest és két vértesezreddel Lugosra (Lugoj) vonult vissza.²⁴ Redzseb pasa serege időközben elpusztított, illetve kifosztott minden települést, ahová eljutott. Végül a nagyvezír parancsa folytán Pancsova felé vette az irányt, de rablási-dúlási szándéka miatt csak lassan haladt. Időközben de Viard altábornagy ezredeit pedig Savoyai Jenő herceg parancsolta magához, így azok szerepet játszottak a későbbiekben is.²⁵

A Bánság területét ért pusztítások mellett a törökök Nándorfehérvárnál (Belgrádnál) továbbra is minden erővel a császári ostromzár megghiúsítására, illetve a hidak lerombolására törekedtek. Például az 1717. július 30-án végrehajtott kitörés során, amely ismét a Száva-híd ellen irányult, illetve 1717.

augusztus 1-jén nyolc égő hajóval próbálták az ostromlók hídjait megsemmisíteni, de a császári flottilla megakadályozta ezeket a cselekményeket is.²⁶

A tüzérség egyik oldalon sem maradt el a vízi és szárazföldi egységek mögött. Azonban – a tüzérség támadásait tekintve – a jelentősebb pusztítást a törökök szenvedték el, miután 1717. augusztus 4-én egy császári ágyúgolyó levegőbe röpítette az egyik löporraktárt. Ezáltal több napig tombolt a tűzvész a várban. Ehhez hasonló eset zajlott le augusztus 14-én is, amikor a főlöporraktárt találta el egy lövedék.²⁷ Ekkor a nándorfehérvári (belgrádi) Vízivárosban hatalmas tűzvész tombolt, ami megint csak nem volt egyedi, mert a császári tüzérség tevékenységével 1717. július 22-én már felperzselte a Víziváros egy részét.

Nándorfehérvár (Belgrád) ostroma (1717. augusztus 16.)

Forrás: 18. századi ismeretlen művész rézkarca Belgrád ostromáról (1717. augusztus 16–18.). Wien, Österreichische Nationalbibliothek. *Alamy, the world's most diverse stock photo collection*: <https://www.alamy.com/deutsch-belagerung-von-belgrad-kupferstich-16-august-1717> (Letöltés ideje: 2019. július 8.)

²⁴ SUGÁR ISTVÁN: *Lehanyatlak a török félhold*. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1983. 464. p.

²⁵ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme*. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html> (Letöltés ideje: 2019. július 6.)

²⁶ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme*. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html> (Letöltés ideje: 2019. július 6.)

²⁷ LÁZÁR BALÁZS: *A Habsburg Birodalom zászlói alatt. Magyar katonák Európa harcterein Savoyai Jenő, Nagy Frigyes és Napoleon korában. Nagy csaták*, 13. kötet. Duna International – Duna Könyvklub. Budapest, 2011. 21. p.

Időközben szinte minden mozgósított török egység megérkezett Nándorfehérvár (Belgrád) alá, így például 1717. augusztus 12-én egy harmincezer fős tatár segédhad is megjelent, amelyet a nagyvezír a dedinjei magaslaton helyeztetett el. Ekkora a törökök sáncai, illetve vívóárkai már ötven-száz lépésnyire is megközelítették a császári vonalakat. Ugyanakkor a császáriak fogságába esett a janicsárok agájának segéd-tisztje, akinek a vallatása során kiderült, hogy a nagyvezír augusztus 15-én vagy augusztus 17-én szándékozik az általános nagy támadást megindítani, amely által a török főserg felmentené az ostromlott, török kézen lévő Nándorfehérvárt (Belgrádot).²⁸

Az említett segédtest vallomása, valamint az előrehaladt császári ostrommunkálatok, a török főserg és a kisebb török egységek Nándorfehérvár (Belgrád) alá történő megérkezése, a vár török védőinek szorult helyzete, valamint a török

ellentámadás előkészületeinek befejeződése előrevetítette, hogy a következő napokban sor kerül a mindent eldöntő összecsapásra a császári sás és a török félhold között. Ez a nap – 1717. augusztus 16-án – hamarosan eljött.

II. 1. Nándorfehérvár (Belgrád) bevétele (1717. augusztus 16–18.)

A kezdeti sikerek, nevezetesen a sikeres dunai átkelés, továbbá a császári tábor zavartalan felépítése, a sikeres ostromhoz szükséges előkészületek, valamint a török szabotázsakciók megakadályozása ellenére a Savoyai Jenő főherceg által vezetett császári sereg egyre nehezebb helyzetben találta magát. A megérkező török felmentő főserg kisebb fegyveres akciói, továbbá Nándorfehérvár (Belgrád) török védőinek ágyúzásai kezdtek felemészteni a két tűz kö-

Nándorfehérvár (Belgrád) ostroma (1717. augusztus 16.)

Dyck, Ludwig Heinrich: Prince Eugene's Last Ride. Military History. 2018. november 26. Warfare History Network: <https://warfarehistorynetwork.com/daily/military-history/prince-eugen-es-last-ride/> (Letöltés ideje: 2019. július 8.)

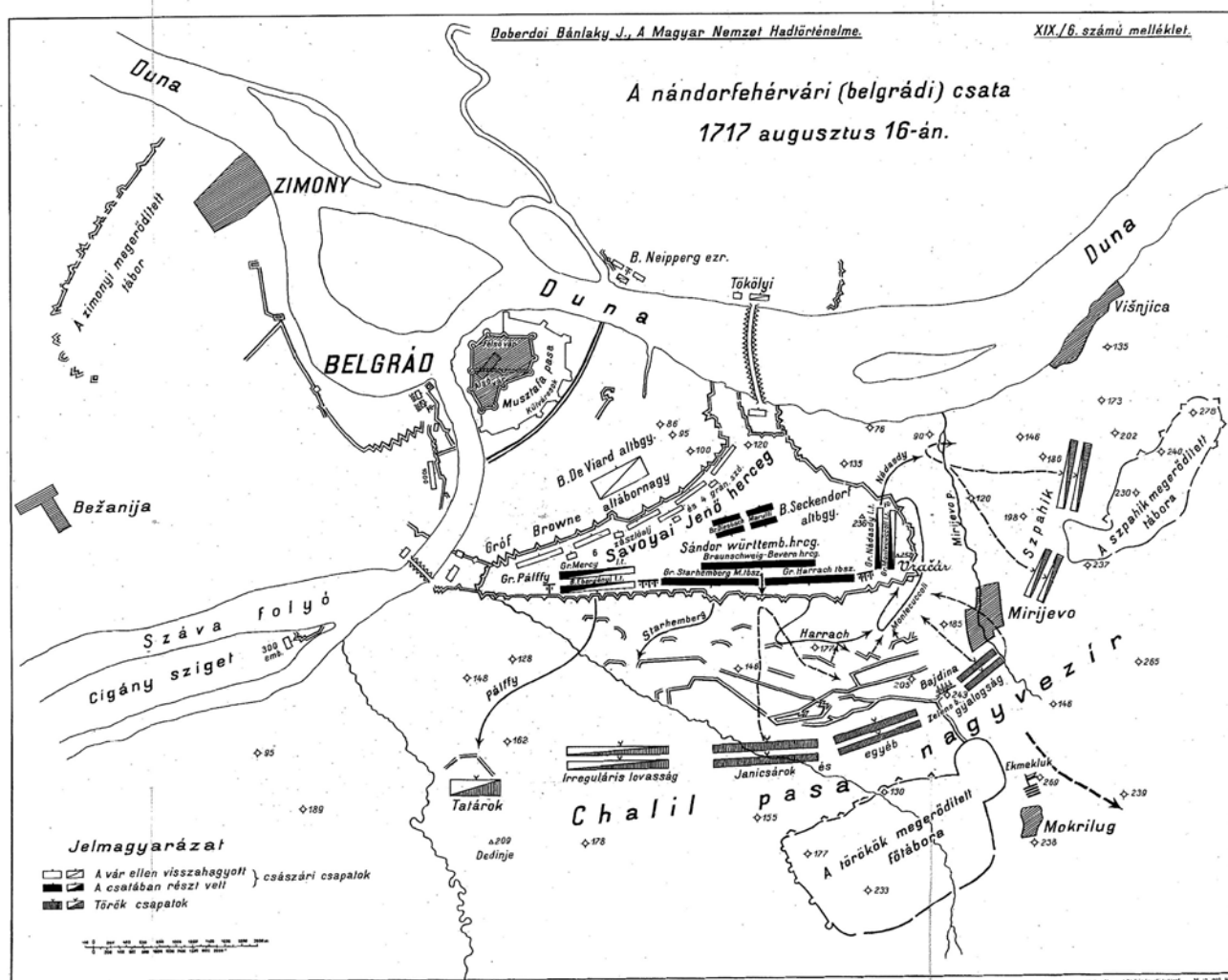
²⁸ SUGÁR ISTVÁN: *Lehanyatlak a török félhold*. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1983. 466. p.

zött álló császári sereget. Ugyanakkor a császári táborban már a betegségek is felütöttek a fejüket, amelyek szintén csökkentették a fegyveres állományt.²⁹

A kedvezőtlen helyzet miatt Savoyai Jenő főherceg 1717. augusztus 15-én, délután három órára haditanácsot hívott össze, ahol részletesen ismertette a következő napon – azaz 1717. augusztus 16-án – megindítandó császári offenzíva haditervét, amelyhez számos kiegészítő rendelkezés kapcsolódott. A herceg a haditervben pontosan meghatározta az egyes egységek

elhelyezkedését, valamint azoknak a harcok folyamán megvalósítandó mozdulatait. Elvárta továbbá a szokásos „óramű pontosságú” együttműködést, amelytől nemcsak Nándorfehérvár (Belgrád) bevételére, hanem az egész hadjárat sikere függött. A szigorú intézkedések ellenére a császáriak nem számoltak a később leszálló, sűrű köddel, amely majdnem kudarcra ítélte az egész hadivállalkozást.

Savoyai Jenő herceg főparancsnoksága alatt, az offenzíva megindulása előtt, közel 80-85 ezer katona állt készen a támadás megindítására. En-

A nándorfehérvári (belgrádi) csata (1717. augusztus 16.)

Forrás: Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html> (Letöltés ideje: 2019. július 8.)

²⁹ FERRARI, GUIDO: Savoyai Eugén herceg magyarországi háborúban végrehajtott haditetteiről szóló három könyv. Harmadik könyv. Attraktor Kiadó. Máriabesenyő, 2011. 90–92. pp.

nek a létszámnak csak kisebb hányadát szándékozta a herceg Nándorfehérvár (Belgrád) ostromára, illetve az onnan várható „kitörések” megakadályozására fordítani. Jól tudta, hogy a csatát a török fősereggel vívott ütközet dönti majd el.

A vár török védőseregének mozdulatait északon – a Duna folyam bánsági oldalán – gróf Wilhelm Reinhard von Neipperg (1684–1774) ezredes és a vezérlete alatt álló két zászlóalj, valamint háromszázötven lovas figyelte. Tőle délre, a dunai hidat Tökölyi kapitány és az iderendelt marosi határőrök, illetve a magyar huszárok védtek. A Száva folyó Dunába ömlésénél – Nándorfehérvárral (Belgráddal) szemközt – háromszáz gyalogos és ugyanennyi lovas állomásozott. Tőlük délre, a part mentén – a védőárkokban – ezer gyalogos táborozott. Végül a Száva folyó ölelésében elhelyezkedő Cigány-sziget keleti részén háromszáz katona teljesített szolgálatot.

A vártól délre, a contravallációs vonalat gróf Georg Browne de Camus (1656–1729) altábornagy, illetve az alá rendelt hat zászlóalj, négy gránátoszázad, továbbá a két – dunai és szávai – hídfőt két-két zászlóalj védte. A császári tábornok Viard altábornagy – a vár és a contravallációs vonal közé – előretolt serege védte hét lovasezreddel. A határőrök és a huszárok nélkül a „védelmet” körülbelül húszezer császári katona biztosította.

Savoyai Jenő herceg további közel hatvanhatvanötezer katona felett rendelkezett. Ez 71 zászlóaljat, 53 gránátoszázadot, valamint 24 lovasezredet jelentett. A császári – támadó – seregnek, parancs szerint, 1717. augusztus 15-én, éjjel kellett felsorakoznia a megadott helyére. Középen a gyalogságot Karl Alexander (1684–1737) württembergi herceg vezette. A lovasságot – amelynek parancsnoka erdődi gróf Pálffy János (1664–1751) tábornagy volt – két részre – jobb és bal szárnyra – bontotta, illetve irányította Savoyai Jenő herceg. Gróf Pálffy tábornagy a jobb szárnyon, közvetlenül három-három vértés- és dragonyosezredet (42 lovasszázadot) irányított. Ugyanekkor állományú lovasalakulatok harcoltak mellette báró Ebergényi László (1660–1724) lovassági tábornok közvetlen irányítása

alatt. A jobb szárnyon gróf Maximilian Adam von Starhemberg (1669–1741) tábornagy vezérlete alatt kilenc gyalogezer (15 zászlóalj, 17 gránátoszázad), a bal szárnyon gróf Johann Joseph Philipp Harrach zu Rohrau (1678–1764) tábornagy irányítása alatt pedig nyolc gyalogezer (15 zászlóalj, 15 gránátoszázad) helyezkedett el.

A második harcvonalban helyezkedett el a Ferdinand Albrecht Braunschweig-Lüneburg Bevern und Wolfenbüttel (1680–1735) herceg és tábornagy parancsnoksága alatt álló gyalogság. Itt 14 gyalogezer (22 zászlóalj, 21 gránátoszázad) látott el szolgálatot. A második arcvonalban, a jobb szárnyon gróf Mercy vezérlete alatt négy vértés- és két dragonyosezred (38 lovasszázad) állt.

Az első arcvonal bal szárnyán három-három vértés-, illetve dragonyosezred (38 lovasszázad) állomásozott gróf Herkules Pius Montecuccoli-Laderchi (1664–1729) lovassági tábornok irányítása alatt. A második arcvonal bal szárnyán öt vértés- és egy dragonyosezred (42 lovasszázad) helyezkedett el fogarasi gróf Nádasdy Ferenc József (n. a. – 1722) lovassági tábornok parancsnoksága alatt. A dragonyosok mindenütt a külső, a vértések a belső szárnyakon helyezkedtek el.

A tartalékot, a harmadik harcvonalban, a frankföldi, gróf Friedrich Heinrich von Seckendorff (1673–1763) tábornagy vezette. Ez a tartalék 14 gyalogezeret (15 zászlóaljat) tett ki.

A tüzéséget a herceg szétosztotta; a gyalogság egy-egy szárnyára 15-15, a lovas jobb szárnyra négy, a bal szárnyra pedig hat löveget helyeztetett el.³⁰

A másnapi ütközet kezdetét – a tervek szerint – három ágyúlövés volt hivatva jelezni, ugyanakkor a csatát a bal szárny indította volna meg. A haditerv szerint amíg a gyalogság arcvonalban támadta volna a török egységeket, addig a két szárny lovassága oldalról rohanta volna meg a törököket.

A tüzéség egy részének komoly „elterelő szerepe” volt, a várat kellett lőnie, hogy a török védők figyelmét elvonja a csatater eseményeiről. Mindennek fényében a két szárny lovassága már

³⁰ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár*. <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html> (Letöltés ideje: 2019. július 6.)

hajnali egykor, a gyalogság pedig hajnali három és négy óra között lépte át a circumvallációs vonalat, illetve sorakozott fel előtte. A sűrű köd miatt azonban a gróf Pálffy tábornagy vezette lovasság előrébb nyomult, mint kellett volna. Ennek oka a második vonal felfejlődésében keresendő. Azonban a tábornagy a lovasságával a sűrű ködben egy török vívóárokba botlott, ezáltal a török gyalogság érzekelte a császári offenzíva megindulását.

A török vívóárok katonáit hamarosan lovas szpáhik, illetve tatárok segítették meg. A császári oldalon is egyre többen bocsátkoztak be a jobb szárnyon megindult összecsapásba. Gróf Pálffy csak a ködnek köszönhetette, hogy nem morzsolta fel a császári jobb szárnyat az ellenség, de így is legalább nyolcszáz embert vesztett, köztük saját – alezredesi rangban egy vértesezrednél harcoló – fiát, illetve gróf Hauben altábornagyot. Ezenkívül legalább ezerkétszáz ló is odaveszett. A jobb szárnyat végül Mercy lovassági tábornok segítette ki, aki katonáival visszaverte a szpáhik és a tatárok lehengerlő ellentámadását. A bajt fokozta, hogy gróf Starhemberg tábornagy érzekelve gróf Pálffy szorult helyzetét, megindult egységeivel feléje. Így közte és más császári egységek között hamar nagy úr támadt, ebbe a török sereg egységei hamar beékelődtek. Csak Braunschweig-Lüneburg Bevern herceg és a harmadik – tartalék – vonal, gróf Seckendorff csapatainak beavatkozása mentette meg a helyzetet. A császáriak jobb szárnya végül feltartóztathatatlanul nyomult a Dedinje magaslat irányába. A sűrű köd miatt azonban még mindig rossz szaks voltak a látási viszonyok.

Eredetileg a bal szárny volt hívatva az általános nagy támadás megindítására, de az előre nem látható köd, illetve a váratlan hadicselekmények miatt csak reggel öt és hat óra körül indult meg itt a támadás. A nagy ködben azonban mind a gyalogság, mind a lovasság eltévesztette az irányt, ráadásul bizonyos egységek túlon túl jobbra tolódtak. A törökök a sűrű köd okozta császári hibát rögtön kihasználták a saját javukra. Középen sem volt jobb a helyzet, mivel az időközben

kialakult üres területekre egyre több török egység nyomult be, kitöltve a teret. Reggel nyolckor a császári sereg bal szárnyának, illetve középhadának helyzete kritikussá vált. Ekkora viszont eloszlott a köd, és Savoyai Jenő herceg számára nyilvánvalóvá vált, hogy a bal szárny nem tartva irányát, túlságosan jobbra húzódott, középen pedig még mindig hatalmas üres területek voltak az egyes egységek között. A megoldást végül Karl Alexander württembergi herceg seregeinek közepre történő bevonulása jelentette, ami hamarosan javított a császáriak szorult helyzetén. A középen harcoló egységek előrenyomulását segítette, hogy közben a jobb szárny sikeresen nyomult előre. A magaslatok – például Bajdina (Zelena brdo) – elfoglalásáért folytatott küzdelmekben már Savoyai Jenő is részt vett; néhány lovasezred élére állva, személyesen vezette a rohamot. A bal szárny viszont csak harmadik próbálkozásra tudta a török vonalakat áttörni, és jelentős veszteségeket elszenvedve visszaverte a török támadást. Közben a Bajdina (Zelena brdo) magaslatot – fél tíz körül – a császáriak bevették, illetve délelőtt tíz óra körül már az egész csatateren a császáriak kezében volt az irányítás.³¹

A török nagyvezír – akarata ellenére – nem tudta visszatartani az egyre inkább Szendrő (Смедерево/Smederevo) felé menekülő seregeit.³²

„Jenő herceg még a törökök által odahagyott tábor előtt megállította győztes seregét, ahol azt két harcvonalba felállítva, újra rendezte. A futó ellenség üldözésére csak a huszárok, hajdúk és rácok kaptak parancsot. De a győzelem még így is teljes volt. 131 ágyú és 35 mozsár, tetemes lőszer, 9 lófark és 59 zászló, valamint az egész török tábor jutott a győzők kezébe. A veszteségek a császáriak oldalán elég jelentékenyek voltak s különösen sok volt a halottak és sebesültek között a tábornok és magasabbrangú törzstiszt. Gróf Hauben és Lobkowitz József Antal herceg altábornagyok elesetek. A sebesültek között volt többek között maga Savoyai Jenő herceg, továbbá gróf Pálffy tábornagy, Braunschweig-Bevern herceg tábornagy, báró Ebergényi és gróf Montecuccoli lovassági tábornokok és még töb-

³¹ SZILÁGYI SÁNDOR (szerk.): *A magyar nemzet története. VIII. kötet (Magyarország története III. Károlytól a bécsi congressusig, 1711–1815)*. Kiadja az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat. Budapest, 1898. 160. p.

³² SZAKÁLY FERENC: *Hungaria Eliberata. Budavár visszavétele és Magyarország felszabadítása a török uralom alól. 1683–1718*. Corvina Kiadó, Budapest. 1986. 173. p.

ben mások. Összesen elesett vagy megsebesült 17 tábornok, 26 törzstiszt, 287 főtiszt és 5008 főnyi legénység. A vár ostroma alatt elesettek és megsebesültek száma 585 főt tett ki, úgy hogy a császári hadsereg összes vesztesége 5923 emberre rúgott. A törökök veszteségét Hammer-Purgstall talán kissé túlozva, 10.000 halottra, 5.000 sebesültre és ugyanannyi fogolyra, vagyis összesen 20.000 főre teszi.³³

A Musztafa pasa által vezetett nándorfehérvári (belgrádi) török védők a sűrű köd miatt sokáig nem láthatták át a csataterén zajló eseményeket. Amikor a köd feloszlott, Savoyai Jenő herceg rendelkezéseit a várvédők sem tudták meggátolni. A csata – török részről – elveszett.

A herceg másnap, 1717. augusztus 17-én fel szólította Musztafa pasát, illetve a török várvédőket a vár feladására.³⁴ Ugyanakkor a török várparancsnok is üzenetet küldött a hercegnek a vár feladásáról történő alkudozás kapcsán. Belátta, hogy felmentés, illetve erősítés híján nem tudja azt megtartani. A megegyezés 1717. augusztus 18-án jött létre. Ennek értelmében a védők családtagjaikkal, illetve szolgáltaikkal szabadon elvonulhattak. Azonban a vár mellett a hadianyagot, illetve a török dunai flottát is át kellett adniuk. Legalább 534 ágyú, 69 mozsár, 200 mázsa lőpor, valamint sok lőszer és egyéb hadianyaggal lett gazdagabb a császári sereg.³⁵ 1717. augusztus 22-én megtörtént a törökök a nándorfehérvári (belgrádi) várból való kivonulása.³⁶

A III. (VI.) Károly által vezetett Habsburg Birodalom kezébe került a Balkán-félsziget „kulcsa”, azaz Nándorfehérvár (Belgrád), ezáltal a Török Birodalom igencsak kiszolgáltatottá vált. A törökök hatalmas vereséget szenvedtek. Köreikben egyébiránt akkora riadalom támadt, hogy Dél-Szerbiáig, illetve Nišig szinte minden területet kiürítettek. Továbbá attól tartottak, hogy Savoyai

Jenő herceg seregeivel az élén tovább tör dél felé, és beveszi a mai Bulgária fővárosát, Szófiát (София/Sofija) is. Savoyai Jenő herceg azonban nem kísértette a sorsot, seregével helyben maradt, illetve Zimonyba vonult. A császári sereg az ostrom, illetve a török fősereggel való összecsapás, valamint a betegségek miatt legyengült. A törököket – a császári főparancsnok engedélyével – mindössze a magyar huszárok, illetve a hajdúk, valamint a szerbek üldözték.

A török nagyvezír, Hacı Halil pasa egyéb-iránt túlélte a csúfos nándorfehérvári (belgrádi) kudarcot, és bár a szultán letette a nagyvezíri pozícióból, továbbá még a selyemzsinórral való kivégzését is elrendelte, „isteni szerencse” folytán megmenekült. Száműzték, idővel a szultán megbocsátott neki, később Törökország görög területein élt, végül 1733-ban, Kréta kormányzójaként fejezte be életét.

II. 2. Mellékhadszínterek

A mellékhadszínterek kapcsán – témánkhoz kapcsolódóan – elsősorban az Al-Duna környékén végbement eseményekről kell beszámolnunk. Az előbbieken már említett Redzseb pasa, aki 1717. július 28-án elfoglalta a császáriaktól Miháldot – a nagyvezír parancsára –, Pancsova felé vette az irányt, holott Temesvár, illetve Erdély felé nyitva volt az út. A nagyvezír azonban minden harcképes egységet Nándorfehérvár (Belgrád) alá rendelt. Rezseb pasa – bár engedelmeskedett a parancsnak, de a fosztogatások miatt – seregével lassan haladt. Nándorfehérvár (Belgrád) elvesztésének híre Palánknál (Банатска Паланка/Banatska Palanka) érte. Redzseb pasa – a lassan szállítható ütegek miatt – kisebb csapatot hátrahagyva, seregével

³³ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár*: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html> (Letöltés ideje: 2019. július 8.)

³⁴ LÁZÁR BALÁZS: *A Habsburg Birodalom zászlói alatt. Magyar katonák Európa harcterein Savoyai Jenő, Nagy Frigyes és Napóleon korában. Nagy csaták, 13. kötet.* Duna International – Duna Könyvklub. Budapest, 2011. 28. p.

³⁵ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár*: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html> (Letöltés ideje: 2019. július 8.)

³⁶ SUGÁR ISTVÁN: *Lehanyatlak a török félhold.* Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1983. 474. p., SZAKÁLY FERENC: *Hungaria Eliberata. Budavár visszavétele és Magyarország felszabadítása a török uralom alól. 1683–1718.* Corvina Kiadó, Budapest. 1986. 173. p.

Orsova felé menekült. Időközben azonban Savoyai Jenő herceg báró Splényi (I.) László (1656–1730) huszártábornokot négy huszárezreddel Orsova elfoglalására küldte.

A huszárok előőrsei – gyorsaságukból adódóan – hamar beérték Redzseb pasa lassan haladó tüzérségét, illetve a védelmükre kirendelt kis fegyveres egységet. A huszárok levágták a törököket, illetve tíz ágyút és 143, élelemmel megrakott szekert zsákmányoltak. 1717. augusztus 27-én Orsova alá érkezett báró Splényi tábornok, ahol a törökök utolsó egységei igyekeztek a Dunán átkelni. Báró Splényi nyomban megtámadta az átkelő török sereget, és bár a török sereg nagy része már átkelt, de az utóvédet a Dunába szorították. A túlélők alig bírtak Ada-Kaleh szigetére áthajózni. A huszárezredek érkezésének hírére Miháldot és Orsovát a török védők feladták. A Temesi Bánság területén csak kisebb, portyázó török egységek maradtak hátra, de számottevő harci értéket azok már nem képviseltek. Idővel a Temesi Bánság teljes területe felszabadult.³⁷

Sokkal aggasztóbb volt a helyzet Erdélyben, illetve Kárpátalja, valamint a Partium északkeleti régióiban. III. Ahmed 1717. évi hadjárata során több irányból támadta a császáriakat, illetve Magyarország és Erdély területét. Moldvában egy 15-20 ezer főt számláló tatár had várakozott, amely közel ezer török harcossal, valamint a gróf Esterházy Antal (1676–1722) kuruc tábornagy vezette néhány száz kuruccal és a moldvai csapatokkal igyekezett minél nagyobb felfordulást előidézni Észak-Erdélyben, egészen Felső-Magyarországig. A tatárok és segédhadaik 1717. augusztus 22-én a Radnai-szoroson törtek be, majd Beszterce (Bistrița), továbbá Dés (Dej) és Kolozsvár (Cluj-Napoca) felé tartottak. A tatárok minden települést, amely az útjukba került, kifosztottak és feldúltak. A gróf Stefan Steinville tábornagy által vezetett császári sereg Marosvásárhelyről (Târgu Mureș) indulva a rabló sereg egy részét szétverte, és – akárcsak gróf Esterházy Antal kurucait, illetve III. (Rakovița) Mihály moldvai fejedelem seregét – Beszterce érintésével kiverte Erdélyből. A tatár főszereget viszont Nagybánya (Baia

Mare) és Felsőbánya (Baia Sprie) irányába nyomult, gróf Steinville Désen át követte őket, azonban a tatár had kettévált, egy részük Nagykároly (Carei), másik felük Szatmárnémeti (Satu Mare) felé vette az irányt. A térség védelme érdekében itt tartózkodó nagykárolyi gróf Károlyi Sándor (1669–1743) altábornagy seregével Tokajba vonult vissza. A tatár had közben felprédálta Szatmár, Ugocsa, Maramaros és Bereg vármegyéket. Mindenhol gyilkolva, rabolva, illetve fosztogatva, a népesség egy részét rabszíjra fűzve pusztította, ami az útjába került. A pusztításokat a Bihar, Szabolcs és Szatmár nemessége hamar megelégette, így gróf Károlyi felhívására fegyvert ragadtak, hasonlóan cselekedett a köznép is. A tatárok időközben – 1717. augusztus 30-án – értesültek Nándorfehérvár (Belgrád) esztéről, ezért megkezdték a visszavonulást.³⁸

A visszavonulás nehezen haladt, egyfelől az elrabolt zsákmány és a rabszíjra fűzött lakosság, másfelől a császári sereg mozdulatai miatt. Az utakat Lengyelország felé lezárták, Munkács (Мукачево) és Huszt (Хуст) várainak őrsége is már készenlétben várta a tatárok megjelenését, így azok csak Radna (Rodna) felé húzódhattak vissza. A hátrálás, illetve a köznép és a nemesek hadainak támadásai felemésztették a tatár had legalább felét, amely a zsákmányát is elvesztette. Az Erdély felől betörő tatárok alig fele menekült meg. A mérleg így is tragikus volt, csak Szatmár vármegyében 84, továbbá Ugocsában 41, Kővár vidékén pedig 88 települést pusztítottak el. A lista korántsem teljes. Azonban 7085 rabszíjra fűzött lakos menekült meg, mivel a tatárok a menekülésük miatt hátrahagyták őket, illetve a tatárokat támadó seregek kiszabadították őket. Észak-Erdély, Kárpátalja és a Partium bizonyos részei sínylették meg talán legjobban az 1717. évi hadjáratot.³⁹

Az Al-Duna, továbbá Észak-Erdély, valamint a Partium északkeleti régiói mellett a Száva folyó mentén, illetve Boszniában is fegyveres összecsapások voltak. A Szerémségben főképp Karlóca és környéke szenvedte meg leginkább a török betörést. A császáriak megpróbálkoztak a boszniai Novi (Нови Град), illetve Zvornik (Зворник) várainak el-

³⁷ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár*: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html> (Letöltés ideje: 2019. július 6.)

³⁸ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár*: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html> (Letöltés ideje: 2019. július 11.)

³⁹ I.F.J. BARTA JÁNOS: *A kétfejű sas árnyékában. Az abszolutizmustól a felvilágosodásig (1711–1780)*. Gondolat Kiadó. Budapest, 1984. 79–80. pp.

foglalásával, de kudarcot szenvedett mindkét vállalkozás. Azonban ez utóbbi mellékhadszíntéren elért török sikerek nem „árnyékolták” le a török főcsúfos vereségét Nándorfehérvár (Belgrád) falainál. III. Ahmed török szultán, illetve a török diván számára nem maradt más hátra, mint a békealkudozás.⁴⁰

III. A pozsareváci békeszerződés (1718. július 21.)

A pozsareváci békeszerződés (németül: Friede von Passarowitz) megkötése előtt a törökök egyre jelentősebb békefeltételekkel álltak elő. Ennek oka az volt, hogy V. Fülöp spanyol király (1700–1746) „feltüzeltte” a török szultánt.⁴¹ A spanyolok ugyanis 1717-ben elfoglalták Szardíniát a Habsburg Birodalomtól, illetve fenyegették a további itáliai Habsburg területeket. Ez a tény gyöngítette a Habsburg Birodalmat. Ahogyan az is, hogy a birodalom tartományai pénzügyileg teljesen kimerültek a háborúskodás következtében. Ennek ellenére mind a törökök, mind a császáriak fegyverkeztek, és készültek az 1718. évi háborúskodásra. Savoyai Jenő herceg seregeivel például Niš (Ниш) és Vidin (Видин) városát akarta elfoglalni, a törökök pedig az eddig elvesztett területeket kívánták visszaszerezni.⁴²

Az időközben – 1718. május 5-én – megkezdődött pozsareváci béketárgyalások eléggé feszült hangulatban folyhattak. Ezt bizonyítja, hogy Savoyai Jenő seregével Zimonyból Nándorfehérvár (Belgrád) alá vonult, Mercy lovassági tábornok pedig a Bánság területén Palánk és Orsova felé nyomult seregeivel. A törökök sem maradtak el a fegyveres erők fitogtatásában. Az 1717 és 1718 között a nagyvezíri címet viselő – háborúpárti – Nişancı Mehmed pasát követő új nagyvezír (1718–1730), az anatóliai

– békepárti – Nevşehirli Damat Ibrahim (1666–1730) pasa Drinápolyból 60 ezer fős sereg élén megkezdte a menetelését Niš felé. Egy kisebb – 10 ezer főt számláló – török sereg pedig Boszniában, a Drina folyó mentén haladt a Duna folyam irányába. Azonban mindkét birodalom belefáradt az összecsapásokba. A további hadműveletek elmaradtak.⁴³

A pozsareváci békeszerződést 1718. július 21-én kötötték meg a szerbiai Pozsarevác (Пожаревац/Požarevac) városában. A béke megkötésénél részt vettek az érdekelt felek, a Habsburg, valamint az Oszmán Birodalom képviselői, de jelen voltak a Velencei Köztársaság, továbbá – mint közbenjáró hatalmak – Anglia és a Holland Köztársaság delegált követei is. Elméletileg a magyar küldöttség részvételét is biztosítani kellett volna, de Savoyai Jenő herceg ezt megakadályozta.⁴⁴ A felek a békét huszonöt évre kötötték. A pozsareváci békeszerződés értelmében a Habsburg Birodalom kezére került a Temesi Bánság területe, ezzel az utolsó magyarországi terület is felszabadult a török iga alól. Osztrák katonai igazgatás alá került Belgrád és környéke, továbbá Észak-Szerbia, illetve Észak-Bosznia bizonyos területei, valamint Havasalföldnek az Olt folyótól nyugatra fekvő területei, azaz Olténia.⁴⁵ Ugyanakkor a Velencei Köztársaság tiltakozott, mivel Moreát nem sikerült visszavenniük a törököktől. A „status quó” a többi fél elfogadta, így Velence nem tudta igényét érvényesíteni. A császári biztosok követelték továbbá II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társainak kiadatását. A szultán azonban ezt megtagadta. Annak hírére, hogy a spanyolok Itáliában győzelmeket értek el, a császáriak engedékenyebbekké lettek. Így eltekintettek II. Rákóczi Ferenc és társainak kiadatásától, megelégedtek azzal is, hogy az Oszmán Birodalom belső területeire költöztették őket.⁴⁶

A békeszerződés egyik pontja értelmében a keresztény vallás szabad gyakorlata a Török Biroda-

⁴⁰ INGRAO, CHARLES – SAMARDŽIĆ, NIKOLA – PEŠALJ, JOVAN: *The Peace of Passarowitz, 1718*. Purdue University Press. West Lafayette, Indiana, 2011. 115–117. pp.

⁴¹ SZEKFI GYULA: *A száműzött Rákóczi. 1715–35*. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1913. 123. p.

⁴² BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár*: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html> (Letöltés ideje: 2019. július 11.)

⁴³ DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XI. kötet (Pob–Sep)*. Szent István Társulat, az Apostoli Szentzék Könyvkiadója, Budapest, 2006, 100. p.

⁴⁴ RÉVAY MÓR JÁNOS (szerk.): *Révai nagy lexikona, az ismeretek enciklopédiája. XV. kötet (Ottó–Racine)*. Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság. Budapest, 1922. 231–232. pp.

⁴⁵ BÖHM LÉNÁRT: *Dél-Magyarország vagy az úgynevezett Bánság külön történelme. Első kötet*. Emich Gusztáv tulajdona. Pest, 1868. 351. p., TARJÁN M. TAMÁS: *1718. július 21. | A pozsareváci béke megkötése*. RUBICONLINE: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1718_julius_21_a_pozsarevaci_beke_megkotesa (Letöltés ideje: 2019. július 10.), TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *Karlócai béke, 1699*. RUBICONLINE: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/karlocai_beke_1699 (Letöltés ideje: 2019. július 10.)

⁴⁶ HORVÁTH MIHÁLY: *Magyarország történelme. VII. kötet*. Kiadja a Franklin Társulat. Budapest, 1873. 83–85. pp., BOKOR JÓZSEF – GERŐ LAJOS (szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. XIII. kötet (Nemes ág–Pillér)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1896. 843. p.

lomban biztosítottá vált. Kereskedelmi és diplomáciai kérdésekben is megállapodás született.⁴⁷

A III. Károly (1711–1740) által vezetett Habsburg Birodalom a pozsareváci békeszerződésben követeléseinek jelentős részét elismertette. A Habsburg Birodalom jelentős területekkel gyarapodott, Savoyai Jenő herceg kiváló katonai és politikai lángelméje pedig a Habsburg-ház biztos támasza volt. Talán kijelenthetjük, hogy a pozsareváci békeszerződés aláírása jelentette III. Károly uralkodásának fénypontját.

IV. A nándorfehérvári (belgrádi) győzelem és Savoyai Jenő „utóélete”

Az 1717. évi nándorfehérvári (belgrádi) diadal Savoyai Jenő herceg életének egyik legfényesebb katonai győzelme volt. Ennek emlékére egy

ismeretlen szerző – feltehetően a harcokban részt vett császári katona – egy német nyelvű verset írt, „Jenő herceg, a nemes lovag” („Prinz Eugen, der edle Ritter”) címmel. A vers, amelyet később megzenésítettek, Nándorfehérvár (Belgrád) elfoglalását meséli el, azonban vannak benne kisebb tárgyi tévedések. A német nyelvű dal annyira népszerű volt, hogy még az első világháborúban is énekelték az Osztrák–Magyar Monarchia katonái.

Savoyai Jenő herceg életművét pedig jól példázza, hogy még a „militáns” poroszok is vettek át a katonai stratégiái közül, arról már nem is beszélve, hogy az első világháborúban róla nevezték el az Osztrák–Magyar Monarchia haditengerészetének, Tegetthoff-osztályú négy hatalmas csatahajója (SMS Viribus Unitis, SMS Tegetthoff, SMS Szent István és SMS Prinz Eugen) közül az egyiket. A második világháborúban a németek nevezték el róla az egyik nehézcirkálójukat.

⁴⁷ POÓR JÁNOS: 12. kötet: Megbékélés és újjáépítés (1711–1790). In: ROMSICS IGNÁC (szerk.): Magyarország története. Kossuth Kiadó, Budapest, 2009. 32. p.

V. 1. Felhasznált nyomtatott irodalom

BERKESZI ISTVÁN: *Temesvár szabad királyi város kis monographiája*. Nyomtatott Uhrmann Henrik Könyvnyomdájában. Temesvár, 1900

BOKOR JÓZSEF – GERŐ LAJOS (szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. III. kötet (Békalencse–Burgonyavész)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1893

BOKOR JÓZSEF – GERŐ LAJOS (szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. XIII. kötet (Nemes ág–Pillér)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1896

BÖHM LÉNÁRT: *Dél-Magyarország vagy az úgynevezett Bánság külön történelme. Első kötet*. Emich Gusztáv tulajdona. Pest, 1868

DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XI. kötet (Pob–Sep)*. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2006

FERRARI, GUIDO: *Savoyai Eugén herceg magyarországi háborúban végrehajtott haditetteiről szóló három könyv. Harmadik könyv*. Attraktor Kiadó. Máriabesenyő, 2011

GULYÁS LÁSZLÓ: *A Délvidék története 2.: a török kiűzésétől Trianonig 1683–1920. Közép-európai Monográfiák 6*. Egyesület Közép-Európa Kutatására. Szeged, 2012

GYÉMÁNT RICHÁRD: *A „harmadik honalapítás” és annak következményei a Bánság területén III. Károly uralkodása idején*. In: KARLOVITZ JÁNOS TIBOR (szerk.): *Tanulmányok a kompetenciákra épülő, fenntartható kulturális és technológiai fejlődés köréből*. International Research Institute s.r.o. Komarno, 2019

HORVÁTH MIHÁLY: *Magyarország történelme. VII. kötet*. Kiadja a Franklin Társulat. Budapest, 1873

IFJ. BARTA JÁNOS: *A kétféjű sas árnyékában. Az abszolútizmustól a felvilágosodásig (1711–1780)*. Gondolat Kiadó. Budapest, 1984

INGRAO, CHARLES – SAMARDŽIĆ, NIKOLA – PEŠALJ, JOVAN: *The Peace of Passarowitz, 1718*. Purdue University Press. West Lafayette, Indiana, 2011

LÁZÁR BALÁZS: *A Habsburg Birodalom zászlói alatt. Magyar katonák Európa harcterein Savoyai Jenő, Nagy Frigyes és Napóleon korában. Nagy csaták, 13. kötet*. Duna International – Duna Könyvklub. Budapest, 2011

PESTY FRIGYES: *A temesi bánság nevének jogosulatlansága*. Pest, 1868

POÓR JÁNOS: *12. kötet: Megbékélés és újjáépítés (1711–1790)*. In: ROMSICS IGNÁC (szerk.): *Magyarország története*. Kossuth Kiadó. Budapest, 2009

REISZIG EDE: *Torontál vármegye története 1779-ig*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfia Társaság. Budapest, 1912

RÉVAY MÓR JÁNOS (szerk.): *Révai nagy lexikona, az ismeretek enciklopédiája. XV. kötet (Ottó–Racine)*. Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság. Budapest, 1922

SCHELS, JOHANN BAPTIST: *Kriegszenen, als Beispiele des Felddienstes, Dritter Band*. Verlag von Conrad Adolf Hartleben. Pesth, 1843

SUGÁR ISTVÁN: *Lehanyatlak a török félhold*. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1983

SZAKÁLY FERENC: *Hungaria Eliberata. Budavár visszavétele és Magyarország felszabadítása a török uralom alól. 1683–1718*. Corvina Kiadó, Budapest, 1986

SZEKFŰ GYULA: *A száműzött Rákóczi. 1715–35*. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1913

SZENTKLÁRAY JENŐ: *A dunai hajóhadak története*. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága. Budapest, 1885

SZENTKLÁRAY JENŐ: *Mercy kormányzata a Temesi Bánságban. Újabb részletek Délmagyarország XVIII. századi történetéhez*. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1909

SZILÁGYI SÁNDOR (szerk.): *A Magyar Nemzet története. VIII. kötet (Magyarország története III. Károlytól a*

bécsi congressusig, 1711–1815). Kiadja az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat. Budapest, 1898

V. 2. Felhasznált elektronikus irodalom

A pétervárad-i ütközet 300 éves évfordulója. Korok – online folyóirat történelembarátoknak: <https://korok.webnode.hu/products/a-petervaradi-utkozet-300-eves-evforduloja/>

BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790)*. Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1710.html>

DOMOKOS GYÖRGY: *Ostromtechnika a 17. században*. In: *História*. 1986/3–4. szám. Digitális Tankönyvtár: <https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/86-034/ch05.html>

DYCK, LUDWIG HEINRICH: *Prince Eugene's Last Ride. Military History*. 2018. november 26. Warfare History Network: <https://warfarehistorynetwork.com/daily/military-history/prince-eugenes-last-ride/>

MARJANUCZ LÁSZLÓ: *A Temesi Bánság, mint modernizációs kísérleti telep, 1716–1778*. International Research Institute s.r.o. – honlap: <http://www.irisro.org/tarstud2013a/prilis/36MarjanuczLaszlo.pdf>

TARJÁN M. TAMÁS: *1718. július 21. | A pozsareváci béke megkötése*. RUBICONLINE: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1718_julius_21_a_pozsarevaci_beke_megkotese

TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *Karlócai béke, 1699*. RUBICONLINE: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/karlocai_beke_1699

Wien, Österreichische Nationalbibliothek. *Alamy, the world's most diverse stock photo collection*: <https://www.alamy.com/deutsch-belagerung-von-belgrad-kupferstich-16-august-1717>

Barkos Bea: Maszk

Tévedések színjátéka

Negyedik, befejező rész

Mostanában ismét elhangzik az a hiedelem, hogy a magyar és a szomszéd népek történelme hasonló, következésképp ezeknek a kis népeknek össze kellene fogniuk, vagy legalábbis kapcsolataikat szorosabbra kellene fűzniük egymással. Úgy rémlik, ezt csak magyar részről hangoztatják, mint ahogy a múlt század harmincas éveiben a német veszély idején is történt. Visszhang akkor sem érkezett a fölhívásra, most sem, pedig a kezdeményezés elsősorban a szomszédokat illette volna és illetné meg. Most ilyen veszély nincsen.

A jelen és a jövő érdekében valóban helyesebb a hasonlóságra helyezni a hangsúlyt, mely összeköt minket, és a különbségeket érdemes elhallgatni, mert ezek elválasztanak bennünket egymástól, de ha elfogadjuk azt a tényt, hogy a történelem vizsgálata is tudomány, mint a matematika, biológia, földrajz stb., akkor a múlt teljes föltárása sem maradhat el, mert a részigazság, a féligazság csak tévútra vezet. Ugyanakkor azonban el kell ismerni, hogy ezeknek a népeknek valóban van a történelmükben itt-ott hasonlóság. Ilyen pl. az, hogy mindannyian elszenveték idegen hódítók megszállását, és hogy gyakran véres küzdelmet vívtak szabadságukért, de ebben is van különbség közöttük. A magyarok vezetői ugyanis leginkább jövevények voltak, akik, kevés kivételtől eltekintve, készségesen kiszolgálták a megszállókat, miközben azt hangoztatták, hogy mindent a nép érdekeiért tesznek, a szomszédok vezetői viszont valóban saját népük érdekeit tartották a szemük előtt mindenben. Mi okozta ezt a különbséget? Hát az, hogy a magyarságon belül sok volt a jövevény, a szomszédoknál azonban csak elvétve akadt ilyen.

Még az is előfordult, hogy ezek a népek együtt harcoltak a közös ellenség ellen (Nándorfehérvár!), de a különbség akkor is nyilvánvaló volt, s ezt a harc következménye világosan mutatja, hiszen a magyarok majdnem belerokkantak ebbe a harcba, a szomszédok viszont megerősödve kerültek ki be-

lőle. Ennek nyilván az volt az oka, hogy a szomszédok igen ügyesen és okosan tudtak alkalmazkodni a törökökhöz, a magyarok pedig egyoldalúan elutasítottak mindenféle együttműködést velük.

Különbség a magyarok és a szomszédok történelme között, sajnos, sokkal több van, mint hasonlóság.

Wass Albert egy angolul írt tanulmányában sérelmezi, hogy George Jure Prpić horvát szerző egy szintén angol nyelvű művében, mely a horvátok történelmével foglalkozik, a magyar–horvát kapcsolatokat meg sem említi, pedig a magyarok a horvátokat mindig is jó bajtársaknak tekintették, hiszen harcaik évszázadokon át közösek voltak, és a magyarok még most is jó szívvel gondolnak a horvátokra. Zrínyi Miklós nemcsak magyar volt, hanem horvát is.

Azt hiszem, Prpić helyesen járt el, hogy elhallgatta ezeket a kapcsolatokat, mert erre a magyarok fegyveres erővel kényszerítették rá a horvátokat még Könyves Kálmán magyar király idejében, jó kilencszáz évvel ezelőtt. Ma már megállapíthatjuk, hogy ez hiba volt, rossz lépés, az erőviszonyok téves fölmérése, mert sok bajt zúdított a magyarság nyakába. Az egyik az volt, hogy kiváltotta a többi délszláv nép gyanakvását és ellenszenvét a magyarok iránt; a másik: a magyarok szükségtelesen összetűzésbe keveredtek az olasz Velencével a dalmát tengerpartért és szigetekért; a harmadik: elindított egy láncreakciót, mely azzal kezdődött, hogy a magyarok beavatkoztak előbb Bosznia, aztán Szerbia belügyeibe. Ez pedig végül is oda vezetett, hogy a magyarok a szintén balkáni érdekelt-ségű törököknek a vetélytársai lettek és ellenségei. Kellett ez a magyar népnek? Dehogyan kellett! Nem csoda hát, hogy a horvátok 1848-ban az osztrákok mellé álltak a szerbekkel együtt a magyarok ellen, az első világháború végén pedig magyar zászlót égettek el Zágrábban, és Horvátországot a megalakuló új délszláv állam (a későbbi Jugoszlávia) részévé tették.

Tudjuk a régi krónikák leírásai alapján, hogy a mai délszlávok ősei kortársai voltak az avaroknak, ennek a hatalmas török nyelvű népnek, mely főleg a Kárpát-medencében élt vagy kétszáz évig, és zaklatta a nyugati népeket. Az avarok ellen aztán a frankok hadjáratot indítottak, és hosszú, ádáz küzdelemben legyőzték az avarokat – minden valószínűség szerint német és szláv csapatok hathatós közreműködésével. Nem sok idő múlva az avar nép eltűnt a történelem színpadáról, a délszlávok azonban megmaradtak. Minek köszönhető ez? Nyilván nem a véletlennek, hanem sajátos tulajdonságaiknak, melyek közül csupán néhányat érdemes megemlíteni, elsősorban a rokonsághoz való ragaszkodást. Gondoljunk csak a mai szerbek szoros, mindenre kiterjedő kapcsolataira az oroszokkal, miközben gondosan ügyelnek arra, hogy ez a kapcsolat ne legyen egyoldalú, úgy, hogy egyúttal igyekeznek kapcsolatot tartani másokkal is, még az olyan távoli és semmiképp sem rokon kínaiakkal is. De az is jellemző tulajdonságuk a szerbeknek, hogy alkalmazkodni tudnak az időszerű helyzethez, mint az a váratlan fordulat, hogy az évszázadokon át török fennhatóság alatt élt szerbek mai vezetői szinte baráti viszonyt igyekeznek kialakítani a török vezetőkkel – minden eshetőségre készen a nyilvánvaló gazdasági hasznon túl.

A magyar–szerb kapcsolatok a történelem folyamán eléggé zavarosak, ellentmondásosak voltak, és nem mondhatók éppen jóknak. Magyar–szerb viszonylatban a múlt öröksége kifizetetlen számlákkal, kiegyenlítetlen adóssággal terhes. Csak mostanában kezd javulni ez a viszony mindkét fél javára és megelegedésére. Belátható időn belül a szerb–horvát ellentétek is meg fognak szűnni, vagy legalábbis el fognak simulni, és ez a két egymással igen közeli rokonságban levő nép egymásra talál a különböző vallás ellenére.

„Ezer zsibbadt vágyból mért nem lesz / Végül egy erős akarat? / Hiszen magyar, oláh, szláv bánat / Mindigre egy bánat marad.” Ady Endre írta ezt is egyik versében még a múlt század elején. Ha most élne, nyilván beismerné, hogy tévedett, hiszen ma már csak a magyarok búsulnak, a románok (oláhok) és a szlávok egyáltalán nem. Inkább örvendeznek. Alig találunk olyan adatot a történelemben, amely a románsággal való kapcsolatokra utalna. Ami pedig az ún. dákö-román elméletet illeti, az alig érdemel említést. A tény ugyanis az, hogy Erdély lakossága nagyrészt nemcsak most román, hanem már ré-

gebben is az volt. Ehhez pedig nem kis mértékben járultak hozzá a magyar nagybirtokosok, akik önző érdekből: az olcsó munkaerő reményében, maguk hozattak, hívtak be románokat Erdélybe. Ehhez hozzájárult még az is, hogy a románság pásztorai igen jó pásztorok voltak mindig – hasonlóan a szláv pásztorokhoz, mert csupán a maguk nyáját őrizték, és nem törődtek más nyájakkal. Az a pásztor ugyanis, aki más nyájára is ügyel, könnyen elveszítheti a sajátját is. Ez történt Erdélyben.

A szlovákok és az ukránok (ruszinok, ruténok) sorsa a románokéhoz hasonlóan alakult. Érdekes, hogy ezeknek a népeknek a nyelvében milyen sok törökös vonás található. Ez arra utal, hogy egy török nyelvű néppel kerültek szoros kapcsolatba, talán az avarokkal, akiknek a maradványai a vereség után beolvadtak ezekbe a népekbe. Ilyen törökös vonás a román (és az ukrán-orosz?) mély *í*, és az is, hogy (főleg a szlovákoknál) gyakori a szóvégi *ač, eč, ič, ak, ek, ik, la, le, da, de, ta, te* stb. (Itt megjegyzendő, hogy a bolgár törökök is elszlávósodtak, de a török nyelv egy-két sajátosságát megőrizték. Ilyen a szintén mély *í* és a névszóragozás, meg az igeragozás némely eleme.) Mindezek a szomszéd népek és jórészt a körükből származó jövevények is ragaszkodnak gyökereikhez, mint a törzsmagyarok, de ezenkívül számontartják rokonaikat is, csak a magyar nem, sem a finnugor, sem a török népekkel való rokonságát, sőt a törököt még ellenségnek is tekinti, és régebben évszázadokon át ellene fordult. Ez természetellenes magatartás volt, és képtelenség!

Csak abban bízhatunk, hogy most végre a csillagok állása a magyarságnak kedvez, a hatalmas és terebélyes nyugati fa ugyanis nem növekedhet tovább az égig, mert elérte a csúcsát, és hiába minden gondozás, száradni kezd, a keleti fa viszont virágzásnak indul, és növekedésnek, mert a keleti szél vizet áraszt, ahogy egyik népdalunk állítja. A magyarság a keserves évszázadok alatt izzig-vérig európaivá, azaz nyugativá vált ugyan, de gyökereinek egy része még mindig kelet felé bújik, hiába igyekeztek a külső és belső erők elvágni és kitépni a talajból, a nyelve, zenéje és észjárása megóvta azt keletinek. Ezért bízhatunk abban, hogy most végre a sok-sok ballépés és balsors után – a magyar – ahelyett, hogy továbbra is megfelelné a hangadók és irányadók elvárásainak, észre tér, magához tér, és rég elveszített önmagát megtalálja, sorsa ezzel jobbra fordul.

A varázsló feltámad

Csáth Géza (Szabadka, 1887. február 13. – Kelebia és Szabadka közelében, 1919. szeptember 11.) emlékének

Megfakult fotók, a múltó idő ablakait megnyitó albumok, karakteres kézírással levélpapírra vetett események, kottagyűjtemények, kinyomtatott zenekritikák, felkorbácsolt, vad érzelmek, abszurd társak, vélt betegségek és kábítószeres tévképzetek, a hozzátartozók látott, de meg nem értett könnyei, fecskendők és tűk. Az 1908-as bemutatkozó novelláskötet, A varázsló kertje dedikált példánya. A Petőfi Irodalmi Múzeum Csáth Géza halálának 100. évfordulójára rendezett kamarakiállítás hátborzongatóan kísérteties és mégis otthonos nekem. Ahogyan az Ópium című novellában ábrázolja közös határmezsgyénket: „Az arcunk a tükörben merev, idomtalan színfoltokban jelenik meg, amelyeknek nyilvánvalóan semmi köze hozzánk. Vonatok érkeznek a pályaházakban, az utcákon emberek, kocsik, lovak sietnek, mindez csodálatos, szenvedést okozó, de egyszersmind érthetetlen és furcsa, úgyhogy azt a meggyőződést kelti föl, hogy a dolgoknak ebben a formájában nincs semmi oka és célja. El kell tehát menekülni valahová, ahol azok egyszerűekké és könnyen megfejthetőkké válnak. A gyönyör eltünteti a körvonalakat és az értelmetlenségeket. Kihelyez bennünket a tér béklyóiból, és az idő zakatoló másodperc óráját megállítva, langyos hullámokon emel bennünket a lét magasságaiba. Pillanatokig időzni itt és remegni, hogy percek múlva végképp visszaessünk oda, ahonnan elindultunk – valóban nyomorúság. Pedig legtöbbször megelégszenek ezzel a néhány alamizsna pillanattal. Mit tehetnek. Nincs bátorságuk és erejük, hogy magukra vegyék a nagyszerű, az örökkévalóságba lendítő hosszú gyönyör kockázatát. Pedig a kockázat olcsó, nevetségesen kicsiny. Mert igaz: a gyilkos nappal, a kaján dörömbölő világosság tíz órái nehezen múlnak, de az este és az éjszaka tizennégy órájában a csodálatos, titokzatos és idő nélkül való öröklét egy darabját kapjuk.”

Az olvasás közben rám törő álomban egy régi ismerős vár dolgozószobámban, zsebre dugott kézzel álldogál a könyvszekrény előtt, és a köteteket tanulmányozza. Esti Kornél az, akivel régóta nem találkoztam, mert álmaink különböző tájakra repített minket, ám most keresztutunk egyik stációja azonos.

– Velem kell jönnöd – mondja Kornél –, elviszlek valakihez, akivel találkozásod sorsszerű és elkerülhetetlen.

Baljós hangulatú, kihalt, homályos kórházi folyosón haladunk gyors léptekkel, fejbiccentéssel köszönnek a kimerült testű nővéreknek. Kornél nem először jár itt, tudja jól, hogy melyik kórteremben fekszik az, akihez ennyire sürgősen igyekeznünk kell. Mielőtt kinyitja a kórterem ajtaját, arra kér:

– Ne mutass iránta részvétet, mert azt nem szíveli. A minap elzavart, mert észrevette a tekintetemen, mennyire sajnálom. Leírhatatlanul sokat szenvedett. Vértanú testén nincsen egyetlen fillérnyi helyecske sem, melyet föl ne tépett volna az oltótű. Tályogok keletkeztek rajta, és szíjjakkal kötötte át a lábát, hogy valahogy vánsszorogni tudjon. Így dolgozott évekig... Na menj, Otcsenás! Kedvel téged. Nekem rokonom. Veled rokonlélek...

A kórterem ajtaja nyikorogva nyílik ki. Mindössze egyetlen ágy van benne, középre tették, nem túl közel az ablakhoz. Odakint még sötétlik, de a madarak már rákezdték üdvözlégükre, derűsen csicseregnek.

– Szervusz, Otcsenás! – köszönt az ágyban fekvő vastag bajuszos, dús szemöldökű, gomb szemű fiatalember. Az ágy melletti asztalkán égő gyertya táncoló fénye lidérces fényt ad Brenner József beteg arcának. Odalépek, megfogom a kezét. Hideg, mint a korbát a téli temetőben.

– Mit tehetek érted, varázsló? – azért hívom így, mert novellái közül A varázsló kertje és A varázsló halála a legkedvesebb nekem.

– Beszélj hozzám, Otcsenás Péter! – kéri Brenner. – Mondjál nekem valamit, mielőtt meghalok. Te sokkal közelebb állsz Istenhez, mint én, holott mindjárt a színe elé kerülök. Félek Otcsenás! Meggyónni sem tudom a bűneimet, annyi van, el fog kárhozni a lelkem.

Küzdök hát érzéseimmel, különösképpen azal, hogy ne mutassak részvétet. Belátom Esti Kornél igazát. Semmi szükség arra, hogy barátunk még mélyebbre merüljön önmaga sajnálatában, ugyanakkor nem kaphat emberi felmentést azokra a borzalmas vétkekre, melyeket elkövetett környezete ellen.

Hírlapíró vagyok, nem pap. Mégis megfontoltan beszélek, száraz nyugalommal, hallgatok egy benső hangra.

– Mikor a kezed vétkezett, a kezed volt a bűnös. Ha a pillantásod vétkezett, a szemed volt a bűnös. Mikor a szomjúságod vétkezett, a szád volt a bűnös. Ha vágyaid hajszoltak vétkek sorára, a vágyaid voltak a bűnösök. A lelked azonban sohasem bűnös. Ne hozz ezért se felmentő, se elmarasztaló ítéletet önmagad, pláne mások fölé. Nem látod át a teljes igazságot, csak néhány felvonását ismered létednek. Bíz rá az igazságot Istenre, aki elrejtőzött a te lelkedben is. Ő tudja az igazságot, és orvosolni fog, nem büntetni. Jó kezekbe kerülsz, meglásd. Feltámadsz, varázsló!

Észre sem vettem, hogy időközben Esti Kornél belépett a kórterembe, kezét a vállamra téve jelez: – Menjünk! – kéri. – Hadd pihenjen.

Eleinte némán megyünk a folyosón, Kornél szólal meg elsőként: – A diagnózis: psychosis ex intoxicatiam morphinismus. Semmifajta kezelés nem segít rajta. Az öccsének még a temetési számlák láttán sem hitte el, hogy meghalt a felesége, akivel Jóska három revolvergolyóval végzett, majd nagy adag morfiomot vett be, felvágta ereit, hogy ő is meghaljon. Az öngyilkosság nem sikerült neki, egy szerb katonaorvos rögtön gynommosást végzett rajta, bekötözte sebeit, és ide szállították. Állandóan azt emlegeti, hogy öngyilkos lesz.

Tudom, mondanom kéne valami olyasfélét, hogy senkit sem lehet önmagától megvédeni, de nem akarom Esti szomorúságát fokozni.

Idegtépő érzés, hogy Brenner József sorsa nincs tovább, csak azt nem tudjuk még, hogy mit írnak be a halotti bizonyítványba, melyet nem-sokára kiállítanak a Szabadkai Önkormányzat Anyakönyvi Hivatalában.

„Özvegy Brenner József 1919. szeptember 11-én délután 6 órakor halt meg, 32 évesen. Foglalkozása: orvos. Lakcíme: Szabadka I kör 84. Házastársa: néhai Jónás Olga. Szülei: néhai Brenner József és néhai Decsy Etelka. Az elhalálozás helye: Szabadka tölgyfási erdő között. A halál oka: önmérgezés.”

A Csáth Géza néven ismertté vált novellista életművébe varázsolva alussza örök álmát, ha olvasóra lel, megérzi és feltámad.

Barkos Bea: Életfás kereszt

„Gyökerek fogják szívemet”*

A föld lírai metaforája és metafizikája – kortárs költők verseiben

A föld megtart és elenged.

A föld odaköt és elküld, átölel, vagy szárnyakra bocsát, átszellemített erőt ad, s majd visszahív. Kitárul, mint a mag, és betakar, mint a hó.

A föld megszül, és talán feloldozva magába fogad; mert élet és halál személyszerű, emberalkatú foglalata. A világszubsztancia rögös emanációja. „Feszülő anyaöl: / megnyílik a föld születéskor. / Itt ez a növényi szár: köldökzsinór / kit juttat táplálékhoz? // Csípőben széles hátul a táj. / Duzzadt vese a domb. / A vajúdásban kitágul a völgy: / az erős medencecsont. // Húzódó inak a gallyak. / Fájás rándítja mindet. / A föld kihord végül. / Megszül halottnak minket” (ahogyan Serfőző Simon *Vajúdás* című verse láttatja). A föld: „magzott s magába öl” (Nagy Gábor: *Héthatár*).

A víz, a levegő, a tűz mellett a föld az az őanyag, arkhé, ősprincípium, „amin a láb megáll, / amiben elbújik a tiszta víz, [...] ami füvet és fát növeszt, / ami dagadó sár, szikrázó kő, / pergő homok, / amivé bomlanak a tetemek. / Ez lett a föld” – halljuk Mezey Katalin Jankovics Marcellnek ajánlott *A négy elem* című mítoszverséből.

A föld örök elszakadás és örök visszatérés, a körforgás felfoghatatlan paradoxona, a távolodás és közeledés, az otthonosság és elidegenedés állandó dilemmája. Lét és nemlét egymásból folyó kölcsönös feltételezettsége; „A földbe ember vettetett, / vérben csávázott holt mag. – / Szabadság, műveld földedet, / s teremnek majd e holtak” (*Történelem*); „ők tartják a földet, / drága halottaink” (*Mégiscsak ők*) – írja Ratkó József. S Farkas Árpád, hogy: „fiúk, viháncoló csitkók a vad szelekben, / ha netalán az úrig nem sikerül szállnunk, / s e rögös földre mégis visszatérnénk, / csak lábujjhegyen, halkan!: / apáink hűlő, drága arcán járunk” (*Apáink arcán*). És siratóénekeiben Erdei-Szabó István: „Apám elhányt csontjaiból építkezik a föld” (*Fénykép apámról*).

Az anyaföld, a földanya, a szülőtáj porát hordozzuk, és annak porává leszünk. („Megtér / szó a szóhoz, por a porhoz, / elemészt a föld, / nemcsak hordoz” – Oláh János: *Vitorla vagy*; „Látjátok feleim szemetekkel, / megszületik és meghal az ember, / a földnek, amiből ő vétetett, / viszszaadatik, így rendeltetett” – Ferencz Imre: *Por és hamu*.) De a természet és az élet számunkra mégis a jelentéskereső emberi szemlélet, érzület, lelkeség által lényegül egységes és folyamatos, mitikus és metafizikus szellemi áramlássá. A táj filozófiája a tárgyi összetevők egymásba sugárzása, szüntelen átlelkesítése, átspiritualizálódása által bontakozik ki – a róla értekező Georg Simmel nyomán is szólva, aki szerint „az élet olyan abszolút folyamatosság, amely nem darabokból vagy részekből tevődik össze, hanem önálló egység, de olyan, amely mint egész minden pillanatban más és más formában nyilvánul meg”; az élet „fundamentális, megkonstruálhatatlan tény”, s „minden pillanata maga az egész élet”.

A földi élet tehát egészében maga a megragadhatatlan misztérium, s már valóságos ontológiai alapja, a keletkezés és elmúlás primordiális szubsztanciája, a természeti és természetfölötti mindenség is vonzások és taszítások kavargó misztikumában valósul át az ember által is fölerzett teljességgé. „Égalj és föld egyközel, / foglatát tűzi fel, / messzét lásd és közelét, / magasát vond közelébb” – hangzik Tamás Menyhért lírai intelme *Hinni azt, hogy hihetünk* című költeményéből. („Ég és föld közt végtelenhez végtelent fűz a kötél” – Tompa László: *Ég és föld közt*; a „föld és az ég / együtt a tiéd” – Gál Sándor: *Végtelen tegnapok*; „a földről tekintek az égre / a csillagokra, az emberekre” – Sarusi Mihály: *Üvegtörés*.) Az ember pedig, ha mégoly gyarló is, és „se bölcs, se büszke, / égi, földi virágzás tükre” (*Vállamon*

bárányos éggel) – mondta Nagy László, aki a két összekapcsolódó, egymásba hajló ellentétpár drámai birkózását oratóriumba is foglalta (*Ég és föld*), s a hazatérésről így vallott: „Föld: ez a föld. A földről nézem, vagy ámulom az égről?” (*Jönnek a harangok értem*). „A világban otthonának alapját a földre és a földbe helyezi a történelmi ember”; „a világ alapja a föld, a föld meg áthatja a világot” – mondja Martin Heidegger. Vagy Lao-ce (*Tao Te King*): „az Ember mértéke a Föld / a Föld mértéke az Ég” – „Az ember a földet követi, / a föld az eget követi”. Immanencia és transzcendencia e világi „uniomysticája” tükröződhet még az istentiszteletre igyekvő és gyülekező egyszerű öregasszonyok viselkedésében is: „kapálástól megkérgesedett kezük súlya / kiégett ölükbe hullott, fekete zsoltárukon / arany kehely, [...] teremnyi feketébe öltözött földanya / magába merülve töltekezett a Lélekkel” (B. Tóth Klára: *Földanyák*). „Összeöleljük a földdel az eget – / mint a templomok hűsvét vasárnapon” (Vitéz Ferenc: *Jegenyék dala*). Hierophánia, theophánia térsége mindez – amelynek profán gyökeressége a szentség és a numinozitás önkijelentésének terepévé lényegül át. (Ezért féltendő még esendőségében is a földgolyó: „ne játssz vele / szét ne rúgd / e rossz rongylabdát / a földet” – Pintér Lajos: *Négysoros*.) Középpontjában a fölfelé nyúló és mutató világtengellyel: a lenti mélységekből az égbe szökő, így a végtelen emberi és emberfölötti szférákat kijelző építménnyel: a templomtoronnyal. A fentiek erői betörhetnek a mélybe, és új életre kelthetik, sőt emelhetik fel a teremtő anyai matériát, a mindenekelőtti anyaföldet, a legősibb földistennőt: „Templomtorony hatol a földbe, / és Gaia anyánk megtermékenyül. / Szerelmesen fölkapja ölebe, / s fülébe duruzsol a jeges úr” (Oláh János: *Gaia anyánk*).

A föld és a föld hatalmas titokzatos, varázslatos, az emlékezés és a jövősejtelelem szubjektivitásával örökké áthatott létminőség. Élet- és haláljelkép egyszerre. „Sorsának összeállt vidékeit nézi az, aki meghalt” (Illyés Gyula: *Búcsúztató*); „verődve földtől égig” (Dobozi Eszter: *A fiú sirtása*). Mert „itt, földközelen, / még az emlékezet is hatalmasabb. // De jó, hogy lent maradtam: / az életem itt el nem avulhat soha, / szeret engem a por, a földi árnyék, / a hant hűsében zenélő bogár” (Csoóri Sándor: *Földközelen*). S ég és

föld között még az ökörnyál is egyfajta közvetítő, „mediátor” lehet: „Földön is égé, égen is földé: / tudja kötődését” (Cseh Károly: *Ezüst iránytű*).

A föld bennünk van, mi is benne vagyunk, mégis egyszerre közel és távol tőle, elhagyva az elhagyhatatlant s megtartva a megtarthatatlant. El nem érve az elérhetlent, alig is értve a megérthetlent.

Egy egész nemzedék, de egy egész korszak közérzetét is torokszorító szuggesztivitással fejezi ki Oláh János paradigmikus vallomásos költeménye, az *Elérhetetlen föld*. A talányosság légisítő esztétizis mélységdimenzióiban és magasságtávlataiban teremti meg a hiányérzet felkavaró atmoszféráját. A gyökérhűség, a szelíd-melankolikus ragaszkodás a szülőföldhöz – ehhez a metaforikusan-jelképesen a közösségi identitást a természeti őserkékekkel és az emberi őstudást hordozó világlátomással együttesen reprezentáló létezősszférához –: azonnal az elszakadás, s a visszatalálási remény és reménytelenség, a föld és az ég, a múlt és a jelen, az időiség és az időtlenség közötti lebegés lélekviszonyait is magával sodorja; így bizonytalanítva enigmatikussá (s ezzel artisztikusan többértelművé) magát a versalany beszéd- és emlékpozícióját, s még a jövőképzeteket is programszerűtlen konfesszionális programossággal vibráltató eszmei és érzelmi hangoltságát, merengő, tűnődő egzisztenciális beállítódását is. Aki „hű marad a földhöz, az megmarad, annak *tartama van*”; aki pedig elidegenedik attól, azt az a veszély fenyegeti, hogy „elveszíti az összefüggést lényének sötét, anyai, földszerű ősokával” – fejtegeti Carl Gustav Jung *Föld és lélek* című esszéjében. („Miénk a fény, amit lelkünkbe fogadunk; s a föld, amelyen élünk és meghalunk” – Tamási Áron: *Szülőföldem*.) Itt a föld tartós viszonyítási pont: és nem a megtagadását, hanem a problematikussá vált élethelyzetek gyötrelmét demonstrálja archaikus-modern líraisággal az a szemlélődő fájdalom, amely veszteségeket, harmóniatöréseket, diszszonanciákat is kénytelen immár elélnk tárni, s amely a borongó emlékezés légkörében magát a személyiséget is az örök keresés létállapotához kapcsolja. Hol az ég, és hol a föld – ha mindkettő éppoly elérhetetlen, mint amennyire elérhető is? A valahai földbiztonság, a vágyott gyermekkori őselmények pneumatikus teljességű hona miféle

irányt jelez? A sajtó lélekörvénylésekben feltoluló és feltorlódó emlékképek, vágyképzetek, a magára találásokat sóvárgó benső indíttatások merre vezetnek? Egyeztethető-e megőrzés és megújítás, azonosság és másság, kötődés és mindenségigényű, önteremtő átvalósulás: élet-halál ciklikusságban újjászülető végtörvényszerűség? Előre vagy visszafelé tart-e tehát az önmegfigyelés iránya? (Érdekes és jelentésszerű az is, ahogyan Áprily Lajosnál – *Nyár* című szonettjében, az idők során a pusztuló Erdély-szimbólummá vált marosszentimrei templomot is láttató versében – a hűség, a história, a „transsylvaniai hősköltemény” köti a lelket úgy, hogy a tengerpart az „elérhetetlen”.) Amikor logikailag sokértelmű, az ihletett élményszerűségében szíven ütő erővel visszhangzó jelentéstartalmak zsonganak tovább, akkor képződik az a háttérmoraja a költeménynek, amely magához vonz és lebilincsel, amely a profanitást a szakralizáció felé lendíti, s amely így egyszerre rezdíti meg a humanitás és a rejtett divinitás (a paraszti mélyvilág inherens mítosziságának) titokteli zenéjét és hangulathullámzását. „Az *Elérhetetlen föld* az emlékezés és az azonosulás verse is egyszerre: összeköti a gyermekkor elsüllyedő, de még eleven élményvilágát a férfikor lehetséges élményeivel, s nem megtagad, hanem az örökké áramló történelmi-természeti időfolyamban a folytathatóságot hirdeti. Az elérhetetlen föld paradox módon egyrészt maga a megtalált vagy még hitelesebben: a soha el nem vesztett föld, másrészt viszont a maga elégikus hangvételével mégis az elérhetetlenség szimbólumát állítja a vers a középpontba” – boncolgatja Vasy Géza. Oláh Jánosnak ezek az igézetes tájrajzai – „Egyszer csak nincs sehol a régi kegyhely, / az őszi kertben pirosuló bogyók, / az ég fölöttem és a föld alattam” (*Nem olyan egyszerű*); „Alattam a föld, / fölöttem az ég, / mintha ugyanegy ítéletre várnánk” (*Öreg gyümölcsös*); „Az ég reszketően keresi a földet” (*Visszafelé*) – pedig mintha már a mágikus költői realizmus esztétikumának bizonyos jegyeivel is feltöltekezzenek; olyan mozzanatokkal, amelyek a föld, a természet, a régi vidéki magyar világ egészét képesek valamifajta különleges opaleszkáló fényvel bevonni. Olyan finoman éterizáló aureolával, amely a lét valóságát a szellem együttes önértékeivé szublimálhatja. „Az igazság a lét

igazsága. A szépség nem e mellett az igazság mellett fordul elő. Akkor jelenik meg, amikor az igazság művé válik. A megjelenés, mint az igazságnak a műben és műként való léte: a szépség” – ahogyan Martin Heidegger definiálja. „Akár a hó, még esőmosta csönd pihent / az almafák hamvaskék lombjai alatt, / halk, ébredés-lehelte béke volt a kert, / zárt ablakok mögött zsongott a nap, / s fehér mezőkön át a szél, / a nap mezőier’. / Én hallgatók. Gyerekkorom a fű / zenéje volt, és margaréták tengere. / Megfoghatatlan mélyű ízét keserű / bodza őrzi, fűzfa méze, kenyér bele” – szól a *Földem* című elégiából.

Az autentikus hagyomány tehát, legtágabb értelemezése szerint, nemhogy nem zárja ki, hanem éppenséggel előhívja a létfilozófiai mélységek és magasságok legigézetesebb perspektíváit. A lírai metafora a metafizika elidegeníthetetlen része, a heideggeri tézis szerint a „metaforikus csak a metafizikán belül létezik”, s az ezt elemző-vitató-továbbgondoló Paul Ricœur szerint végül is „beszéljünk bár a metafizika metaforikus vagy a metafora metafizikai jellegéről, azt az egyedüli mozgást kell megértenünk, amely a szavakat és dolgokat elragadja, túlviszi”. A bölcséletivé emelkedő tárgyi realizmus Serfőző Simonnál például a szikáran konkrét helyzetjelentések és a földgyökerű zsáner- és közelképek horizontját holisztikus mindenségvíziókká képes tágítani. A földközeli bensőség („mindmáig a szülőföld anteuszi talaja, élményvilága élteti” ezt – Cs. Varga István szavaival), tehát az intim, meghitt földszeretet a határtalanság kozmikus dimenzióiban is otthonra talál: „Árkok kanyarognak utánam, / kúsznak mélyedést. / Jönnek mindenütt a nyomomban: / ne tévesszenek szem elől. // Várják, hogy aláhulljak, / az öles földmélyek, / hogy befogadjanak. [...] Osszam szét magam, / életem azok közt, / akiktől kaptam: / a mennytől és földtől: / akiké voltam. [...] Az égitestek maguk közé fogadtak. / A messzeségnek jó volt integetni, / megtáncoltatni a forgószelet, / jártam a sergős csárdást vele. / Az esők messziről megismertek. / Hátas doboknak társa voltam. / Itt lépdeltam a kor süppedékeiben, / de a csillagokig elláttam” (*Itt élnem*). De közben folyton számot vet az elviselhetetlenné változtatottsága és széttipportsága miatt olykor kényszerűen hátrahagyott, de a lényegvalósága szerint mindig megtagadhatatlan szülőföld jelen-

és jövőbeli sorsával, végzetével: „Otthonunk volt e táj. / Ahol a bozótkerítésen éjjelente / virrasztó madarak égették a lámpát. / Vércse-röpüléskor / kakas-sziréna szólalt meg a boglyán. / A mi fajtánk: parasztok sorsának / dombvonulata hurcolkodott itt / a síkságokon át. / Innen megyek én messze, / ha messze megyek. / Az ide visszautat már / minden égtájról ismerem, / nem téptem föl magam mögött, / s nem is teszem. / Ameddig a fák ellátnak, / kicölpözöm idetartozásommal a tájat, / maradék hazámat. / Miközben az égből most eső száll, / elverve, mint a kotlós után csipogó port, / a széttúrt, beszántott tanyák / kihúlt szagát” (*Otthonunk: e táj*). S a szétfoslás, a veszendőség, az értéksorvadás érzetének és kifejezésének modalitása mindegyre az apokaliptikus rémképzetek szenzualitásával bővül; a fátumos és siratóénekszerű sorsbeszéd a végkifejletre figyelmeztető eszkatologikus vagy fojtottan profétikus súlyosságával; a planctus a fájdalmas-balladás ítéletmondással: „Mivé lett, amiért megszakadtak / vénák, erek kidülledtek, izzadtak / rettenetes nekifeszülések? / Amiért a víz felforrt a gyomorban? / Csontokból a velő kiszáradt? / Amire a szombat ráment? / Nem pihent a vasárnap se? Amiért / görnyedt a szorgalom – mivé lett? // Ez a Déva vára ország lenne az? / Ez lett belőle? / Ami felépül estére, / leomlik reggelre? / E düledék haza lenne az / árokba borult útjaival? / Ellakott tájaival? // Ha eltemet e föld, / ez marad hátra, / sálam, a lobogó szél / odavetve egy csenevész fára, / ingem, az ég / a legfelső ágra? // Arcom a gondban / ezért szikesegett el, / szivárgok majd el / gyökérmélyi vizekben?” (*Itt élnem*). S ez a szikes föld – Ószabó István *Szülőföld* című költeményében – („só ez a táj, szik, mindenütt”) talán nem is más, mint „az elmorzsolódott Jézus teste”. A kopár, szikár, megkopott vagy megtiport föld, a „fájdalmak földje” (például a Nagykunság Körmendi Lajos *Barbaricum* című versében) azonban minden „komor”, „mogorva” romlás ellenére is valamiféle megmaradást szolgál, és reményt biztosít. A só vastag, betonná szikkadt rétegén áttörő, a fényre vergődő virág a „holtak szívéből” is azt az üzenetet hozza, hogy: „élni kell!” (*Példabeszéd kis népeknek*). S mert akár tenyérben is morzsolgatható az ősök porát rejtő pusztai föld (*Ősök*), vagy a „földre fekszünk, hallgatózunk, ahonnan muzsikaszó tör fel, / kincs

után ásunk” (Körmendi Lajos: *Mifelénk*). Az „édesgyökér íze” mindez, s ebben a füzérszerű poémában a költő „a nagykunsági-karcagi tájha-za” igazmondó, mágikus realizmussal telítődő, összefoglaló és kiemelkedő nagy versét alkotta meg (monográfusa, Rideg István szerint is).

Így tehát még az agyonpusztított szülőföld is mint őselv vagy őstörvény – Tamás Menyhért szavával –: „gyökér-bilincsbe zárva” tart („elmen-nem sej-haj / nem lehet / gyökerek fogják / szívemet” – vallotta az Illyés nyomán is piramisainknak tekintett, „földkatedrálisoknak” nevezett kunhalmok közül Körmendi Lajos is, s hogy: „én már kivert kutya is / i t t / akarok lenni / ezen / a / lecsós Alföldön” (*A gyökeres állat – Ló a mecsetben*), és hogy: „Megmutattam neked a széki pacstát, amely századok óta itt fészkel és nem költözik el a szomszéd pusztákra sem, inkább kipusztul; miért tagadjam, ehhez a madárhoz hasonlítottam magam” (*A puszta*); Tóth Erzsébet úgyszintén azt hirdeti, hogy: „Nehéz elmenni innen. / Lábam a földben, őrzöm a vetést”; s hogy az elementáris hűség okán „e földről én el nem futhatok” – az erdélyi Farkas Árpádot invokáló kárpátaljai Vári Fábián László szentenciája, apodiktikus axiómája szerint; rímelve a hajdani Veres Péter-i emfatikus-himnikus poétai kijelentésre, erre a mesterkéletlen és pátosztalan empirikus érzékletességével együtt emelkedett írói credóra is: „Én nem mehetek el innen”; „Ez a föld az, amelyen élünk: / a szíksós puszta, a ragadós televény, a szaladó homok / és a zöldelő dombok földje – Magyarország”) – azaz megtart minket a szülőháza, s talán az örökkévalóság számára. „Tartassék a föld, meg ne rángjon” – bár „nehéz a föld” (Ratkó Józsefet idézve), mint már Illyésnél is gyakran „csüggedt” és „kiszikkadt” ez a „nehéz föld”, s Buda Ferencnél is „alvó föld” a „tanya-haza”, a „tanyaország”. *Kötöz a hűség* – ahogyan (a monográfusa, Ködöböcz Gábor szerinti) „lét- és fényszerelmes költő”, Kiss Benedek (máig sokkal közös eszményeket valló) emblematikus verse köszönti Mezey Katalint: „S markolod a földet konok gyökérrel, / virágod fönt ének, lét-gyönyörűség, / s szállhatnak fölötted sorra az évek, / kötöz az életvágy, kötöz a hűség.” Mert „nem tudjuk nem szeretni azt a földet, / ahol születünk, és ahol a fű / szálai nagyapáink szívéből nőnek” (Egyed Emese: *Ébredés*). „Nézem a kukorica-

szár ökröcskét / és lovacskát, a nádvázú papírsárkányt / és megvénült pulikutyám. / Belém kapaszkodnak. / Futnék, nem engednek. / Beléjük kapaszkodom én is” (Bata János: *Csonka főhász*). S a táj pedig ugyanúgy, mint minden ezen a töredezetten kerek világon – a földmélyi gyökértől a virágos énekig –, kettős természetű: immanencia és transzcendencia együttese. (Föld és ének: „Ének akarok lenni. / Ének, ének, madárkísérő, / a legszebb mégis földet érni” – Tóth Erzsébet: *Egy végtelen vers közepe*; s a Szentmártoni János megidézte *Bogár-asszonyka* nagymama átlényegülésében is: „Egyik kezében kicsi föld, / másik kezében kicsi ég. / Majd kapája nyergébe felülve / háztetőig surran el, / moroghat valamit közben, / de az is lehet, / hogy énekel.”) Táj, természet, hegy-völgy, víz, kő, növény, fű, fa, ember, lélek és test: mind organikusán és szétbonthatatlanul egybesugárzik; „anyaföld-küldte vérerek” éltetik a fát, s „én is ölelem / gyökereimmel ezt a hazát” (Füzesi Magda: *Akác*); „ez itt a föld / a föld nekem” (Kányádi Sándor: *Mikor szülőföldje határát megpillantja*). „A helynek nemcsak fizikája, hanem metafizikája is van, és nemcsak látvány, hanem génusz” – mondja Hamvas Béla. A táj antropomorfizáltan lélekszerű, és a léleknek belső tájai tárulkoznak föl („koponyánk geoid alakú” – Utassy József: *Amerre a nap lejár*); „ez a föld hordja arcom vonásait” – írja Király László is (*Az én mezőim*), s ennek kapcsán pedig Láng Gusztáv, hogy a „szülőföld tehát egyszerre táj és történelem, az időn kívüliség és az időbeliség létkerete”. A magyar táj – Ferenczes István expresszív szóhasználatával: az „ordasok tépte” táj – pedig ráadásul az örökös fenyegetettség és történelmi kiszolgáltatottság terepe. A személyes és közösségi lét-küzdelem fundamentuma. („Mert szent ez a föld”, a „hitet megőrzők”, az *Ágyúöntők földje* – Kovács Istvánnal szólva; és „szülőháza – szent föld ez” [Szigeti Lajos: *Lantkísérettel*].) A szétszaggatottság, a kifosztottság, a kisebbségiség sorsverése ellenére; akár az erőszakos elhallgattatásig („földdel tömik be a számat” – Kányádi Sándor: *Jönnek hozzám*) vagy a visszafordíthatatlan megsemmisülésig („a legszebb vágyakkal együtt zuhanunk / az anyanyelvől – az anyaföldbe” – P. Buzogány Árpád: *Az út, amit megjárunk*); mindennemű szorongatás, fenyegetettség: „föld-

fogyatkozás” évadán is (Vári Fábián László sugallatos vizionárius metaforáját használva). Mikor szemetes „hátsó udvarrá” gazosodik (Serfőző Simon: *Vidék, tartomány*), *Keseredik a föld héja* (Ágh István), *Árvaföldde* kárhóztatódik, *Ég s föld között* „végidő romhalmazává” omlik (Buda Ferenc), amikor *Szemfedő földnek* látszik is (Utassy József), „gyász-szalagos / kilométerkőnél” nézve (Ószabó István: *Állok szülőföldemen*), sőt amidőn Ratkó József látomásában „halóföld” (*Halóföldemen*) és „Magyarország temetőföld, / posztumusz humusz. / Történelme soha el nem / évülő priusz” (*Tánc*) – ahol a passió örök, „ahol a vér a föld” (Mezey Katalin: *Határaink*). „Aki az élet pártján áll, néven nevezi a létromtó, létromboló hatalmakat. S ha már számot vetett minden eshetőséggel, és vakító, gyötrelmes fényben látja, hogy nincs tovább, vigasztalásul még papírra vet egy evangéliumi szelídségű mondatot: »Ameddig egyetlen gyermek is születik, addig van remény«. Igen, emberi értelemben mindaddig lesz remény. De akkorra már nemzeti közösségként megszűnünk létezni, és öröknek hitt, tavasz-zöld szülőföldünk véglegesen, végérvényesen abbamarad” – konstatálja Hornyik Miklós Tari István versmetaforáját idézve: „abbamaradt szülőföld”. Mert gyilkosainknak, „nekik még mindig túl sokan vagyunk”, s „nyelvünket szeretnék elvenni még”, ahogyan a délvidéki Tari István írja felvidéki költőtársa, Kulcsár Ferenc köszöntésére: „Nyárfák hava köti össze Bácskát / Bodrogközzel az a bolyhos virágzás / Felvidékünket Délvidékünkkel / az a derűs áttetsző havazás / köti össze – kavargó égi kép! – / a vesztesek Délvidékét (mely a / győztesek Felvidéke) a vesztesek / Felvidékével (mely a győztesek / Lentsége, Alvidéke, / Délvidéke) [...] A győztesek nem írnak verset: / közpénzt osztogatnak, politizálnak / és a hadizsákmányt szokták fölélni / lustán, kimérten, ingyencekké válva / A költők, a vereség anyagának / legjobb ismerői, nyárfák havának / megszállott összekötői [...] táguló körvonalak égő rajzán / ártéri erdők pajzán titkait / fürkésző kisebbségiek, a szélek / fölragyogó hontalanságát írók / nyelvükben otthonukat keresők / »vércsesereg zúgatja a levegőt« / nyelvüket orgonaként búgatók / bevert szájából csurgó anya-szók” (*Világlatban*). S a „töredék-hazácskák” legfőbb üzenete: nekünk múltunk van, másnak jelene. S jövője

kinek? Mert a merülő földrészt, a süllyedő magyar Atlantiszt sirató Reményik Sándor után például Gál Sándor lamentációja (*Új Atlantisz* című versében) is ekképpen árad a „bénuló nyelvű” vidékről: „süllyedek alá / együtt a fákkal együtt a tűzzel / együtt a lóhorkanásos messzeséggel / imbolygó szívű temetővel / két lábon álló halottakkal / atlantisz-sorsú nemzetekkel / velük együtt le a mélybe / le a végső némulásba [...] alattam nem föld a föld / felettem nem ég az ég”. „Hol törtgerincű hegyek árterében / fuldokolunk csak iszamos csatákban / – egy hirtelen süllyedő ország részen” (Fodor Géza: *Új Atlantisz*). S mert „Valóban mélységes / mély a múltnak kútja, / és a jövő tornya / máris fáj a földnek” (*Az alagút végén*) – hallhatjuk Vári FABIÁN Lászlótól úgyszintén, aki (Elek Tibor róla szóló összegzését idézve) folyvást „a romlással illúziótlanul szembenézve” birkózik mai démonainkkal. Az ismétlődő sorscsapásokat nála a jégverés is jelképezi; a demográfiai túlélés és fennmaradás – e szent ügy – apostoli hirdetőjének, Fekete Gyulának dedikált *Jég és korbács* így tanúskodik erről: „Kosárba szedtem / a dáliafejeket. / Felírtam rendre / minden veszteséget. / Hivatásos hóhért / mért tartunk, Uram? [...] Nekem ezer éve / itt fogan az étel – / a fekete földben / és az almafán. / S ha néha megsorozod / durva jégsöréttel, / foghatja ősz fejét / sírjában apám.” A kárpátaljai költő lírájában Görömbei András méltatása szerint „együtt él az emberiség archaikus tapasztalata és a jelenkor problémavilága”; „fájdalmában is méltóság van, és gondolati erő, erkölcsi bátorság”; „sűrű szövésű versbeszéde összetetten világítja meg történelmünk kegyetlen helyzeteit”. „Az *Elérhetetlen föld* költőitől pedig azt tanulta meg, hogy a versnek – »azon túl, hogy mások helyett beszél – kivételesen szépen kell szólnia, mert csak így érdemel figyelmet«. Az ő versei kivételesen szépen szólnak, és a kárpátaljai magyarság történelmi és mai léttapasztalatát egyetemes értékűen fejezik ki”; „verseiben egyszerre vagyunk otthon Ugocsában és a Mindenség színe előtt.” „Te magasba menekült Haza!” – invokálja riadozó reménnyel is a védő, oltalmazó, átmenthető biztonság nemzeti szellemét a költő (*Te magasba menekült*), az illyési szállóigékre emlékeztetve, azokból táplálkozva („Homlokon lőhetnek, ha tetszik, / mi ott fészkel, égbemenekszik” –

Haza, a magasban) – Döbrentei Kornélnak szóló ajánlással. A morális szövetségerősítés jegyében. Egy olyan lírikust szólítva, akinél az „örökös nekifeszülés életprogramja [...] a tragikus elrendeltséggel szembeni méltóságot hivatott megjeleníteni” ugyancsak (az értelmező Papp Endre megfogalmazásában). Végigtekintve az ősi magyar vidékeken Döbrentei is a szakadatlan veszedelemre mutathat csak rá: „fölrémlik Duna-szerdahely, / s a szlovák-brutál nyelvtörvény / a magyar szó ellen törvén. / S gyötör bánat, mert a Bánát, / – búzaként terem ott pribék –, / szívünk élesített gránát, / ó, tusz-végzetű Délvidék, / hol testvéreink verik rég / büntetlenül. Európa / – szokása századok óta –, / bambán bámul. Idióta? / Vagy okos, tudja, nem elég / éhhez érzi, nem, nem, soha / veszésünk irama, foka, / mi visszaüt: gyengeség, / szívük helyén bankszéf dobog / ütemére öl a robot, / s attól kódís Magyarország, / hagyja, kincset elorozzák / pénzkupecek, s elődek / mocskos trükkjét erőltetik, / pusztulásunk megokozzák, [...] durván bőrünk alá túrnak, / erszénye a kengurúnak / szerényebb, mint ezek zsebe, / vércsöppjeink belémülnek / uzsora-vad hitelekbe, / verítékünk kamat rajta, / és e banda csak behajtja, / túrjuk ezt is főlehajtva. // S védtelen a Kárpátalja, / Isten malma, ördög malma, / irgalmatlan kő porlasztja, [...] Csángóföld is odahagyva, / mint a megtagadott gyerek, / besorolva lelenc-sorba, / mert anyja mostoha, condra. [...] Vész el a lelkiismeret, / sorvadtvérvonal a Szeret” (*Gyalogtükék dicsérete*). „A magyarság területi hovatartozástól független vagy azt felülíró egységéről legmarkánsabban” ebben a rapszodikus poémájában fogalmaz Döbrentei Kornél – amint azt Medvigy Endre is megállapítja. De a határokat fölülíró nemzetegység személyes erkölcsi szilárdsága sugárzik Körmendi Lajos verséből is: „Arcomon / a Tátra / és a Hargita / borostája” (*Bujtogatam magam*). És a mindennemű sebzettségnek, szétszabdaltságnak, tönkretételnek legalább a felmutatását („földi pörökkel”) számonkérő Nagy Gáspáréból ugyanúgy: „Úgy kikalapálták, edzették, / hogy úgyszólván szinte sík lett; / bemérték, átszabták, eladták: / nem maradt rajta hű hegy, / csak heg maradt, mélyedés / ágyában szunnyadó herma – / érte szót, hangot emelni, / költővitézek, ki mer ma?” (*Föld-tan*).

Az *Elérhetetlen föld*, a Kilencek 1969-es gyűjteménye után a Hetek költőinek Jánosi Zoltán szerkesztette új antológiája (2001) Buda Ferenc paradigmikus versét emeli címadóvá: *Más ég, más föld*. S ez megint az egyre tovább problematizálódó változások és a rendre csak ijesztőbb (mert szeretlen) hagyománytörések tüneteire utal, korjellemző hangulattal és gondolatfutamokkal. És csaknem fél évszázaddal az *Elérhetetlen föld* után, 2014-ben szatmári és partiumi alkotók viszont szintén beszédes – a gondolati és topikus rájátszás ezerértelműségét jelző – címmel szerkesztik meg antológiájukat (a huszonöt éves Kölcsey Társaság jubileumán): *Ugyanaz a föld*. S ebben költemények sora tudósít vidékek, falvak, tanyák folytatólagosan szomorú elöregedéséről és végleges kihalásáról. Oláh András egyik versében: „csak a vékony sávban kikopott fű / emlékeztet még az útra / a sövénykerítés mögött tetszhalott kert / s ahol a tanya állt most romok: / ami használható volt széthordták rég / a tetőcserepet gerendát léceket / csüggedten lógatja törött szárnyát az ablak / a kemence is horpadt háttal / támaszkodik a megroggyant falnak / s ott hever kitakarva meztelenül / mint küret után egy véres női test” (*pusztulóban*); s egy sajtó sóhajtással és fohással Kölcseyt idéző másik pedig így szól: „szánjad ó sors szenvedő hazámat / a dicső nép többé nincs jelen / méreg

ég és ömlik mély sebére / a büszke márványon kihal a csudált név / fű lepi a sírt és szívborzasztó kétes messzeség” (*jövendölés túlpartról*). De az utolsó hang talán mégis, mindennek ellenére, ösztönös életjelet ad a küszködő, vergődő szegénység és nyomorúság, a szívbemarkoló töredelem – s a roncsársadalom – mélyvilágából; a fiatalabb Nagy Zsuka versében „régí presszókból kidobott színes / műanyagszékeken ül a vidék // csirkét etet malacot ahogy dédszülők / életéből örökölte a sejtmemóriába // a földet meg kell művelni ez a parancs / csak azért is élni nem koldult nem kéregetett // önérzetes élet a távolban templomtorony almafák / csongorok tündék ördögök boszorkányok lakják // megpihennek színes műanyagszékeken / élnek ahogy tudnak egy ország helyett” (*bicikliút műanyagszék*). A magyarság életet kér, némán is életért könyörög – a kő alól, a föld alól, a szó alól.

Az egyszerre fájdalmas és lélekemelő szülőföld ezért tehát mindig köt és összeköt. Összeköt a bennünk és a fölöttünk lakozó örök értékekkel. Jókai Anna szép szavával: „föld és ég között kapaszkodóban”.

* A tanulmány a berekfürdői Körmendi Lajos írótábor huszadik évfordulójára készült 2019 nyarán.

Barkos Bea: Életfa

Naplójegyzetek VIII.

„A szétszóródás előtt”

A Tokaji Írótabor az elmúlt években az első világháború centenáriumaéhoz kötötte programjait. Az idén 2019. augusztus 15-től 19-ig az 1918–1919-es esztendő hazai történéseiről folyt a tanácskozás Tokajban, különös tekintettel a magyar írók szerepvállalására és azokra az írásaikra, amelyek ebben az időszakban keletkeztek.

A világháború utolsó éveiben jelentős politikai válságot élt át Magyarország. Amikor IV. Károly osztrák császár és magyar király 1917 májusában leváltotta az erőskezű magyar miniszterelnököt, Tisza Istvánt, valószínű nem sejtette, hogy ezzel nem a társadalmi békét, hanem a politikai káoszt készíti elő. A Tisza helyére kinevezett Esterházy Móric kormánya három hónapig, a tapasztalt Wekerle Sándor tizennégy hónapon át birkózott a háború előidézte bajokkal, a katonai összeomlás, az általános elszegényedés, a munkanélküliség és a spanyolnáthajárvány drámai következményeivel. Végül 1918. október 30-án elsodorta a Wekerle-kormányt az őszirózsás forradalom, és Tisza István meggyilkolásával egy napon Károlyi Mihály és a szociáldemokrata párt került hatalomra. Ekkor már a Felvidéket cseh katonai alakulatok foglalták el, míg a Román Királysággal 1918 májusában megkötött különbéké ellenére is a román csapatok folytatták Erdély megszállását.

A hazai politikai és gazdasági helyzet kibontakozását nagyban hátráltatta a fellépő súlyos infláció. A Károlyi-kormány ráadásul minden ellátás nélkül engedte szétszéledni a háborúból hazatért, leromlott egészségű, nincstelen katonák tízezreit; így nem tudott védekezni a cseh és román hadsereg kíméletlen támadásai ellen.

A Moszkvából 1918 decemberében hazatért Kun Bélának és kommunista társainak mind

látványosabb és erőszakosabb fellépése az elszegényedett tömegek változást váró elégedetlenségére épített: nyíltan készültek a mielőbbi hatalomátvételre. A szovjetek által pénzzel és fegyverekkel jól ellátott kommunista vezetőknek a szociáldemokrata párttal való egyesülés révén sikerült is kieszközölniük a Károlyi-kormány lemondását, és 1919. március 21-én kikiáltották a Tanácsköztársaságot. Már a Károlyi-kormány is kimondta az Osztrák–Magyar Monarchiától való elszakadást, és a „Magyar Népköztársaság” létrejöttét, most viszont a proletárdiktatúra lett az ország államformája. A kommün vezetői megígérték ugyan a kommunista államalakulat elleni, felgyorsult cseh és román támadások megállítását, de erre az első hónapokban nem került sor. A románok már az Alföldön jártak, amikor 1919 májusában Stromfeld Aurél vezetésével a magyar Vörös Hadsereg jelentős felvidéki területeket foglalt vissza a cseh csapatoktól. A magyar ellenállást azonban hamarosan visszavonulásra kényszerítette a győztes hatalmak tiltakozása, a békekötés feltételeivel zsarolták meg a kommunista kormányt. Az elégedetlenség a Számuely vezette Lenin-fiúk terrorja miatt is egyre nőtt, miközben ellenállás nélkül közeledett Budapest felé a román hadsereg. Kun Béla augusztus 2-án elmenekült Magyarországról, augusztus 4-én pedig a románok megszállták a fővárost, majd ultimátumot nyújtottak be az új magyar kormánynak. Csak az antant követelésére 1920 első hónapjaiban vonultak ki végül az országból, miután a fegyvertelen lakosságot sem kímélve számos véres összetűzést provokáltak, és sok ezer vagyon gabonát, gyári felszereléseket, járműveket szállítottak át Romániába.

A Tokaji Írótaborban a véres korszak krónikásai közül Kassák Lajos Egy ember élete című önéletrajzáról és Babits Mihály háborúellenes ver-

seiről és szerepvállalásáról esett a legtöbb szó. Előadások idézték fel a megszállt országrészek sorsát és más művészek, írók, így Kodolányi János, Illyés Gyula, Tormay Cécile, Kosztolányi Dezső műveit is, hiszen ezek jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy a késő utódok is megismerhessék ezt a tragikus történelmi időszakot.

Beszéljünk egy kicsit az iskoláról!

Az egyik kereskedelmi csatorna beszélgetős műsorában hallottam egy rádiós apukát panaszkodni arról, hogy gyermeke intőt hozott haza, amelyben az állt, hogy a kicsi óra közben kiszaladgál az osztályból. Ennek kapcsán súlyosan elmarasztalta az ilyen iskolákat és tanárokat, mert ostoba, „porosz” szigort alkalmaznak, intőkkel zaklatják a tanulókat és a szülőket.

– Mi az, hogy intő? Hogy lehet ilyen ódivatú eszközöknek szerepük még a 21. században? – kérdezte, és beszélgetőtársai is egyetértettek vele, hogy korunk iskolája már nem élhet ilyen módszerekkel.

Magam is tanárként végeztem, sőt, tanítottam is rövid két évig egy általános iskola felső tagozatán, később pedig három gyermek édesanyjaként is tapasztaltam, hogy senki sem tartja legszebb emlékei között számon azt a napot, amikor intőt vitt haza, még ha ezért otthon nem is verték el prakkerral. Szülőként sem öröm az ilyen „rossz hír”, nem könnyű megbeszélni a felindult és persze mindig ártatlan gyermekkel a történeteket.

De mi is tulajdonképpen az intő? Az iskola és a szülők együttműködésének egyik eszköze: a tanár írásbeli tájékoztatása arról, hogy valami problémás dolog történt a növendékkel.

A legmodernebb iskolapszichológia szerint is alapkövetelmény az iskola és a szülők jó együttműködése, amely folyamatos párbeszédben nyilvánul meg, és megvalósulhat személyes találkozások, programok, telefonbeszélgetések vagy éppen levelezés útján. Az intő ezen belül azonban egy adminisztratív bizonyíték is, amelyet általában csak megismétlődő konfliktusok esetén szoktak alkalmazni. Pontosan akkor, amikor a gyermek viselkedésével, tanulásával olyan problémák vannak, amelyek hosszabb távú következménnyel járnak/járhatnak, például a félévi, év végi magatartásjegyre, osztályzataira nézve.

Felmerülhet a kérdés, hogy állnak-e más, jobb „fegyelmező eszközök” a korszerű, 21. századi pedagógus rendelkezésére. Tegye közzé a Facebookon, vagy írja meg e-mailben a kellemtelen közlendőket? Akkor az már nem intő?

A rádiós beszélgetés résztvevői – maguk is értelmiségi emberek – ennél tovább mentek: Egy jó iskolában egyáltalán nincs szükség „fegyelmező” eszközökre. Sőt, érdemjegyek osztogatására sincs. Ezek ósdi dolgok, csak arra jók, hogy tönkretegyék a gyermekek egóját, és megalázzák őket társaik előtt.

Közismert vélemény ez, sokszor hallhatjuk a médiában. Hangoztatóinak csak egyetlen kérdést tennék fel: Egyáltalán mire való az iskola? Csak és kizárólag arra, hogy ott jól érezzék magukat a gyerekek?

Ha ez így volna, akkor tényleg nem volna szükség sem osztályzatokra, sem – a gyermek korosztályához illő és méltányos – fegyelmező eszközökre.

De nincs így. Azért költ ma is minden magára adó társadalom olyan sokat az iskolarendszerére, hogy a fiatalok elsajátítsák a közösségbe való beilleszkedés – nem könnyű – gyakorlatát. Ezen múlik ugyanis, hogy mit tudnak majd elérni életük során. Lesz-e elég tudásuk, elég fegyelmezettek lesznek-e, kellő párbeszédképességgel rendelkeznek-e majd ahhoz, hogy megbecsüljék őket, hogy jó munkahelyet szerezzenek, hogy azt meg is tudják tartani, és hogy teljesítményüket – már nem osztályzatokkal, de jó fizetéssel – értékeljék is, stb.

Ha mindezek a 21. században nem volnának fontosak, akkor valóban az egyetlen szempont az lenne, hogy gyermekeinknek kedvükre van-e a tanár, az iskola, és szóba se jönné az – úgymond – erőfeszítéseket kívánó tanulás és a közös munkához szükséges fegyelem.

Egy kulacs víz

Amikor nem volt alkalmas az idő a dunai evezésre, édesapánk vasárnaponként kirándulni indult velünk a Pilisbe: Kő-hegyre vagy a Szentendre fölötti Lajos-forráshoz, esetleg az Oszolysziklához. A rövidebb, de még hótalan téli vasárnapokon pedig általában a Budai-hegyekben

kirándultunk. Így a népszerű Harang-völgybe, amelyen föl lehetett gyalogolni akár a Normafaig is. Fehér teleken a profik fordítva tették meg ezt az utat, a keskeny, meredek völgyben sílécclal siklottak le a Zugligetbe. Túra előtt még a Pasaréten elcsíptük a korai szentmisét vagy hazafelé az este hat órait a Városmajorban. Az is előfordult, hogy útközben, valamely ismerős templomba tértünk be szentmisére. Édesapánk mindent jó alaposan eltervezett, édesanyánk pedig az ennivalónkat készítette össze, és pakolta be a hátizsákunkba. Egész nap a magunk kenyerén voltunk. Nekünk, gyerekeknek is kiskorunktól volt hátizsákunk és kulacsunk, mondhatni, hogy ezek a kellékek velünk együtt nőttek. De ne olyan tarka, színes, sokcipzárás holmikra gondoljunk, mint amelyet manapság már az óvodások is viselnek. A mi hátizsákjainkat édesanyánk varrta valamely régi, halványzöld ballon- vagy viharkabátból, igyekezve, hogy az eredeti kabátzsebek is felhasználásra kerüljenek. Egyszerű szabásuk volt, mint egy zsáknak, felül zsineggel kellett összehúzni, az egykori kabátövből pedig ügyes vállpántok lettek. A kulacsaink viszont gyáriak voltak, alumíniumból készültek, csavaros, jól záródó sapkájukat egy keskeny bőrszík fűzte a kulacsnyakhoz. Apánk hátizsákja a háborús évekből származott, kulacsának pedig vastag bőrből készült tokja is volt, amely hűvösen tartotta a vizet, és fel lehetett kapcsolni a derékszíjára. A kulacsunkat még az otthoni csapoknál megtöltöttük vízzel. Többször is, mivel a szülői figyelmeztetés ellenére azonnal inni kezdtünk belőle, tudniillik sokkal jobb ízű a kulacsbeli víz, mint amit pohárból ihat az ember. Napos por ízére ma is emlékszem, de hogy mi adta ezt a különlegességét, nem tudnám megmondani.

Édesapánk szerint a vízünknek ki kellett tartania az úti cél eléréséig, például a megmászanó hegy tetején álló turistaházig. A villamoson, buszon még megálltunk, hogy ne iszogassunk, de gyaloglás közben egyre jobban kívántuk a vizet. Meg kellett tanulnunk spórolni vele, hiszen tapasztaltuk, hogy mind kevesebb lötykölődik az alumíniumflakon alján. Elképzelhetetlen volt, hogy a kitűzött cél előtt valahol vízszerezéssel próbálkozzunk. Úgy emlékszem, egyszer mégis előfordult, hogy visszafelé jövet, Szentendrén, a patak parti úton, pirosítóan hideg, őszi időben,

egy kapuban álldogáló nénit megkértünk, hogy megtölthessük nála a kulacsainkat, mert a menedékházat zárva találtuk, így a visszaútra egy csepp vízünk sem volt.

Mekkora kincsnek éreztük azt a kulacs vizet! Egy turista számára szinte a legfontosabbnak. Mert ténylegesen az is: a gyaloglástól is, a célunk elérésekor letelepedve elfogyasztott száraz kosztól, kolbásztól, hagymától, kenyértől is jól megszomjaztunk. Merő szenvedés lett volna a kirándulás víz nélkül.

Nem akarok semmiféle összehasonlítást tenni a mai szokásokkal és lehetőségekkel, nem akarom „bezzeg a mi időnkben”-féle sopánkodásra használni a régi emlékeket. Nem arról volt szó, hogy apánk valamiféle spártai nevelés jegyében kínzott volna bennünket a sok gyaloglással, a fegyelmezettséggel evésben és ivásban. Inkább arról, hogy erős, kitartó, a természetben jól boldoguló embereket akart nevelni belőlünk. Olyanokat, amilyen ő maga és a természetben, a természetből élő felmenőink is voltak.

Kirándulásainkban, de abban a kulacs vízben is a maga kipróbált életgyakorlatát és -filozófiáját akarta megismertetni velünk és örökségként átadni nekünk.

Erőszakcultusz

Azt hiszem, mindannyiunkat megdöbbenett két, egymást gyorsan követő, nyár végi hír, mert mindkettő arról szólt, hogy egy családapa megölte 4-5 éves gyermekét és gyermeke édesanyját, majd végzett saját magával is. Ez a két, szinte felfoghatatlan büntett a hírek szerint hasonló okból, féltékenységből és hasonló, brutális módon következett be, előbb egy viszonylag jómódú budapesti kerületben, majd egy Heves megyei községben.

Mi lehet az, ami két, egymástól ilyen távol élő, különböző társadalmi réteget képviselő emberben ugyanazt a szélsőséges magatartást váltja ki? Valószínű, hogy nem a családi háttér, nem a szülői példa, nem az oktatás és nevelés szellemisége, nem a munkahelyi státusz és légkör. Ezek akár extrém mértékben különbözőek is lehetnek. Az, ami modern korunkban is közös, ami manapság is egyre korábbi életkortól kezd-

ve mindenkit elér, az a kultúra. Pontosíthatunk: a tömegkultúra. Nem lehet olyan szegény, faluvégi házacskába benyitni, ahol az éjjel-nappal műsort sugárzó televíziók és más elektronikus készülékek jóvoltából ne ugyanazok a kulturális impulzusok érnék az embert, mint akár a Rózsadomb tetején álló, sokféle luxussal felszerelt villában. Nem kötelező ugyan a készülékek bekapcsolása és a műsorok követése, mégis szinte mindenhol állandóan működnek a „varázsdobozok”, varázsfalak. A mai ember lelki szükségletévé vált, hogy szóljanak. Ha takarít, ha főz, ha szerel, ha bármi munkát végez az otthonában vagy a munkahelyén, ha bevásárol, ha a strandon pihen. Legtöbbször szeretik, mások elviselik, egyesek nem kedvelik, de mégis állandó a háttérzaj körülöttünk, mert az üzleti életben is a többség ízlése és akaratja a döntő.

Márpedig a mindent elborító tömegkultúra termékei széles körben ismertek és népszerűek, gyártásuk, forgalmazásuk ezért világméretű üzlet. Nagy kár, hogy ezek az árucikkek zömrel az erőszak kultuszát terjesztik. A tévé- és színházi műsorok, a színes bulvárlapok, az internetes portálok, a világhálón is terjesztett filmek, szerepjátékok (Való Világok, túlélőshow-k stb.) szinte kötelező mintaként, életmegoldásként mutatják be az erőszakot. Ezt népszerűsítik a horrorfilmek, a thrillerek, a különleges, akár évezredekkel ezelőtti valós vagy elképzelt háborúk vagy bűntények újrarájátszásával, azaz reklámozásával sikert arató filmsorozatok is. Mert a tartalomkészítők és a terjesztők indítékától, szándékától függetlenül mindezeknek az úgynevezett „kulturális termékeknek” a hatása a reklámok hatásával azonos. Azonos eszközöket is használnak: az emberi kiválóságot, erőt, szépséget, eszességet, gazdagságot, a divatos megjelenést

vagy éppen a divatosan elhanyagolt, leromlott, rongyos és piszkos emberi külsőt csalátekként alkalmazzák a figyelem felkeltése érdekében. Közel hozzák nézőikhez ezeket az úgynevezett modern ideálokat. Első számú törekvésük ugyanis, hogy fogyasztóik éljék bele magukat valamelyik szereplő életébe, mert beleélés nélkül nincs azonosulás, azonosulás nélkül pedig nincs siker, nincs üzlet. Mindenki átélte már azt a pofonegyszerű helyzetet, hogy amikor a tévében a hős egy gusztusosan opálos pohárból hideg sört ivott, maga is készletet érzett, hogy meginduljon a hűtőszekrény felé. És ha nem talált hasonló sört és a szekrényben hasonló söröspoharat, elhatározta, hogy mielőbb beszerzi ezeket a fontos kellékeket.

Bizony, a filmek hatására nemcsak a sört és a poharat kívánjuk meg, de minden látott, élménnyé vált életmegoldás is belénk vésődik. Ha nem gyökereztek bele elég mélyen a szívünkbe a szeretet életmegoldásai, a keresztény értékek – például a megértés, a türelem, az önfegyelem, a megbocsátás, a remény –, akkor az erőszak kultusz életmintái könnyen sorsdöntővé válhatnak számunkra. Nem akarunk „pipogyáknak”, „lúzereknek” látszani, nem akarunk veszteni. Inkább leküzdjük jóra való hajlamainkat, és semmi áron nem tesszük le a fegyvert, nem fogadjuk el a másik ember számunkra hátrányos döntését, és nem remélünk magunknak jobb emberi kapcsolatokat a jövőben. Minél előbb véget akarunk vetni a problémának: meg akarjuk büntetni ellenfelünket, sőt, az ártatlant is, sőt, saját magunkat és az egész világot is. Nem fogjuk fel, hogy az erőszak nem hoz mást, csak pusztítást és pusztulást. Értelmetlen halált, a kiengesztelődés és a béke lehetősége nélküli, borzalmas veszteséget.

Fagy*

A festő hátralépett, és homlokát összeráncolva, szemét élesre hunyorítva nézte a félig kész, valójában többször újakezdett képet. Hümmögött, majd a gyűrött cigarettásdobozból kihúzott egy szálat, komótosan rágyújtott, és újra a képet figyelte. Szinte átfúrta pillantásával a vásznat. Elégedetlen volt, elégedetlenebb, mint tegnap.

A képen éjsötét háttér előtt fehér, ezüstös fényben megvillanó, göcsörtös ágak meredeztek. Törzs nélküli, sehonnán semerre nem tartó vastagabb ágak és vékonyabb gallyak. A festő azt a címet szánta a képnek: „Fagy”. Néha arra gondolt, lehetne az is a címe, hogy „Fázom”. De nem is a cím lényeg – morfondírozott immár sokadjára –, hanem az, hogy el tudjam kapni a fagy, az irtóztató fagyoskodás rajzolatát. Hogy vonalakkal és színekkel képes legyek megragadni a vacogtató, dermesztő, szinte már fájdalmas fázás érzetét. Azt az érzést, amikor a testem úgy átjárja a hideg, hogy egy apró mozdulat is késésként hasít belém.

Amióta ezt a képét elkezdte festeni, márpedig jó ideje festette, naponta többször is eszébe jutott a több évtizedes inspiráló emléke. A festőt – ahogy akkoriban minden alkalmas fiatalembert – behívták katonának. Mint főiskolára fölvev, érettségizett fiút tartalékos tiszti iskolába hívták be. Ez így akár jól is hangozhatott volna, de a valóság ennél sokkal rosszabb volt. Hiszen egy év alatt olyan gyötrelmes kiképzést kaptak, amibe belesűrűsödött a sorkatonák két éve és a nyolc hónapos altiszti tanfolyamok minden keserves próbatétele. A festő – aki akkor még festőinas sem volt – nehezen viselte a megpróbáltatásokat. Nem is a fizikai erőfeszítéseket, inkább az a gondolat sajdukt a lelkébe, hogy legfogékonyabb korszakából kell egy esztendő elvészetegetnie.

Egy alkalommal, a leghidegebb január eleji napokban gyakorlatra vitték őket a lakatlan folyópart mentén elterülő kiképzőbázisra. Nyilván úgy volt megtervezve az egyhetes gyakorlat, hogy a tiszti növendékek szokják a téli megpróbáltatá-

sokat. A folyó völgyében zúgó, metsző szélben éjszakai lövészeteken kellett részt venniük, ahol nyomjelzős lövedékek vontak cikázó, narancssárga vonalakat a sötétben. Fülel sapkában, föl-hajtott prémes gallérú félkabátban, kétszemélyes sátrakban kucorogva aludtak. Olyan hideg volt, hogy a kiosztott meleg étel percek alatt megdermedt a csajkájukban. Minden második éjszaka a felderítést gyakorolták, ami többnyire abból állt, hogy a lánctalpak szaggatta földút éles mintázataúra fagyott vájatában kellett kúszniuk. Térdükön a nadrág ronggyá feslett, alatta a jégvágta sebekből szivárgott a vérük.

Aztán valahogy eltelt ez a szörnyű hét is. Az utolsó napon testben és lélekben összefagyva álldogáltak a bágyadt fényű, korai alkonyatban, és hallgatták, ahogy a parancsnokuk kiértékelte a gyakorlatot. Nyilván a tömzsi őrnagy is tudta, hogy a „fiai” nem mindennapi erőpróbán vannak túl, mert dicséret helyett annyit préselt ki magából: – Most már elmondhatják magukról, hogy voltak katonák. – Ezután az altisztek vették át a szót, és minden századot, szakaszt, rajt beosztottak, melyik teherautóra szálljon. Elindultak a járművek felé, amikor az egyik őrmester az előtte elhaladó festőre mutatott: – Maga lesz az őr a lőszerszállító kocsin.

A festő csak percek múltán értette meg, mire szemelték ki. Amíg a többiek a ponyvával fedett teherautókra kapaszkodtak föl, ahol majd szorosan ülve egymást melegíthetik, ő egy lőszeres ládákkal megpakolt nyitott kocsira mászott föl. Fülébe húzta a sapkáját, föl-hajtotta a prémes gallérját, lába közé fogta a géppisztolyát, és bevackolódott a vezetőfülke mögé. Soká, nagyon soká indult el a teherautók oszlopa. Rettenetesen fázott, de még mindig nem tudta, mi vár rá. Az egész heti fagyoskodás mintha most egyszerre, összeadódva gyötörte volna.

Fél éjszaka szinte lépésben haladt a konvoj. Ő ült a ládák tetején, és próbált életben maradni. A mögötte araszoló teherautó két tompított fényét

figyelte, de a hideg fény még inkább borzongató volt. Valami kellemesre, szépre, melegre akart gondolni. Tengerpartra, pálmafákra, napsütésre, bikinis lányokra, ám nem tudta elaltatni érzékeit. Minden ábrándozása, gondolatkísérlete csak másodpercekig tarthatott, mert újra és újra ráeszmélt, hogy már minden tagja meggémbereedett a fagyos januári éjszakában. Gondolt egyet, félretolt néhány ládát, hogy közéjük bújjon, ezzel is védve magát a szélről. Csakhogy alig volt hely a ládák között, oldalvást fordulva szorongott a kemény és éles sarkok között. Mozdulni sem bírt. Valahogy hanyatt feküdt, és bár az oldalát bökdösték a ládák éles sarkai, szinte bénán feküdt, a szemét a sötét égre emelte. És ekkor látta meg azt, amit évtizedeken át hordozott az emlékezetében, és amit most meg akart festeni a Fagy című képén. A koromfekete éjszakában hófehéren tündöklő, csupasz faágak, a teherautók reflektorfényében ezüstösen csillogó göcsörtös, idomtalan gallyak úsztak el a feje fölött. Hanyatt fekve, a ládák között szorongva bámulta a keskeny országút fölött két oldalról összeboruló fák csupasz koronáját. Mint valami torzszülött csontváza, idomtalan bordázata borult fölé a sok ág és gally. Dermetlen feküdt, a szája lilára fagyott, a lehelete jégpáráként csapódott ki, minden mozdulatára fagy hasított a testébe, és nem látott mást maga fölött, csak az autólámpák fényében tündöklő fehér ágakat, ahogy lassan elvonulnak a tekintete előtt. Ezt a látványt szerette volna most a leghitelesebben, legkifejezőbben megörökíteni a képén.

A festő, miközben mélyen beleszívott a cigarettájába, már nem is a képét látta, hanem annak a januári éjszakának az emlékezetében forgó, lassított filmjét. Akkor végeérhetetlen órákon át döcögött vele a nyitott teherautó. Hátrahanyatlott, bénán szorongott a ládák között, és érezte, vége van, itt fagy meg. Rágyújtani nem tudott a lőszeres ládák között, ezért csak a kezét dörzsölgette, aztán azt is abbahagyta, mert minden mozdulatára a fagy késpengéje hasított a testébe. Azt sem tudta, hol járnak, mennyi ideje mennek. Mire lassú menetben haladva beértek a távoli laktanyába, már teljesen megdermedt, alig bírt lekászálódni a teherautóról. Annyira összefagyott, hogy egy óra múlva sem engedett föl a meleg hálókörletben, csak azt érezte, hogy a fa-

gyott füle mindjárt leesik, égett az arca, dermedt arccsontja is szinte fáj, ha szólnia kellett.

Összevonta szemöldökét, úgy nézte a képet, és elégedetlenül dűnnyögött: – Még nem jó, valamiért még nem jó... Nem jön át az az iszonyatos fagy. Valahogy azt kéne érzékelteni, hogy a fák is fagyottak. Ha egy ághoz érnénk, azonnal eltörne, mint a jégcsap. Hogy a sötét sem azért olyan koromfekete, mert éjszaka van, hanem azért, mert fagyos, januári éjszaka van. A színek is megfagytak, eltűntek. Csak a fekete és a fehér maradt. Egy hatalmas fekete lyuk lett a világból, mindössze az ágakból formált idomtalan, hófehér jégcsapok maradtak meg. A kozmikus fagyot kéne ábrázolni. Főleg arról kéne szólnia a képnek, hogy ez a látvány maga a kibírhatatlan fagyoskodás, a dermedtség. Amikor az élet már csak vegetálás és a túlélésre, a megmaradásra vágyakozás. Amikor lelassul a vérkeringés, az erek is dermedtek, a szív is alig ver.

Miután a konvoj begördült a laktanyába, a festőnek és társainak első kötelessége a fegyverük beolajozása volt, csak ezután mosakodhattak meg, és ezután kaptak végre olyan ételt, ami nem hűlt ki öt perc alatt a csajkájukban a szabad ég alatt. A festő már akkor érezte, sőt tudta, az út fölött összeboruló ágak látványát nem fogja elfeledni, és azt az összefagyottságot sem, amit átélt a lőszeres ládák között hanyatt dőlve. A teste később fölengedett, a lelkében azonban örökre megmaradt valami dermedtség, valami kiszolgáltatottság, az elviselhetetlen lét fehér ágakban megtestesülő képe. Elvégezte a képzőművészeti főiskolát, de még évtizedekig nem fogott bele a Fagy megfestésébe. Ott motoszkált a tudata mélyén, de nagyon sokáig nem érezte magában a bátorságot, az erőt, a képességet, hogy megfesse ezt a látomásos, mégis oly valóságos ábrázolatú képet.

Éppen elnyomta a cigaretta csikkjét, amikor csöngettek a műterem ajtaján. Végignézett festékfoltos köpenyén, aztán vállat vont, és ment ajtót nyitni. Régi barátja, Illés állt az ajtóban: – Jónap, jónap! – mondta Illés, aki rendszerint félszavakkal, töredékes mondatokkal kommunikált. A festő biccentett, és betessékelte a vendéget.

– Sör, bor, pálinka? – kérdezte Illés.

– Bor – felelte a festő.

– Jöhet – ült le a másik egy fotelba.

A festő kivett a hűtőszekrényből egy fél üveg rozét, poharakat keresett, töltött, koccintottak. – Haladunk? – érdeklődött a vendég. – Ühüm – nyögte a festő, aki maga is azonnal átvette vendége lakonikus stílusát.

Csöndben üdögéltek egy darabig. Illés rázogatta a poharát, szagolgatta a rozét, aztán egy pillantást vetett a műterem közepén álló Fényre.

– A' mi? – kérdezte halkán.

– Képféle – mondta a festő.

– Ja... – nyugtázta a vendég, és üres poharába bámult.

Illést, aki földrajz szakos tanárnak készült, a katonaságnál ismerte meg, egy szakaszban szolgáltak, ott és akkor barátkoztak össze, és ez a barátság évtizedek óta tartott. Illés néha hónapokra eltűnt, ilyenkor, állítólag a világot járta. Máskor meg naponta benézett. Sosem maradt fél óránál tovább. Rendszerint üdögélt, hallgatott, csöndben morfondírozott, ritkás szakállát sodorgatta, megnézett egy-két falnak fordított félkész festményt, majd az órájára pillantott: – No, megyek – mondta afféle székelyes szófukarsággal. Ilyenkor a festő csöndben kikísérte, búcsúzóul szó nélkül hátba veregették egymást. A barátok kevés szóból is értik egymást.

Most azonban Illés fél óra múltán sem mozgott. Kiitta a borát, nézte a festményt, forgatta kezében a poharat, néha dűnyögött valamit. Aztán a képre mutatva megkérdezte: – E' mi akar lenni?

A festő előbb kortyolt egyet a borból, majd földézte azt a januári éjszakát, amelyen természetesen Illés is ott volt, csak épp egy másik, szerencséjére ponyvás teherautón kuporgott, füles sapkában, fázósan, szinte összegörnyedve, hogy minél kisebb testfelületét érje a hideg. Ő is emlékezett arra a vad, fagyos éjszakára. Régebben már szóba került közöttük ez a félig-meddig közös emlék.

Illés bólogatott és emlékezett: – Ja, ja.

Üres poharát a festő felé tartotta, és kérdően nézett rá. Az fölállt, kitöltötte a maradék rozét. Illés forgatta a kissé habzó, rózsaszínű italt a pohárban, ő is emlékezett. – Ja, összefagyunk. Emlékszel? A nagy melák Rajkit úgy kellett levenni a platóról. Ja, teljesen megdermedt... – maga elé nézett. Elmosolyodott: – Csoda, hogy

Gál tizedes orra nem fagyott le... – mindketten nevettek, merthogy Gál tizedesnek hatalmas szaglószerve volt, ezért is hívták a háta mögött Csőrösnek. – Azannyát'... – fűzte tovább gondolatait a maga szagगतott módján Illés. – Pizszok fagy volt ott a pusztában.

Mindketten ugyanarra gondoltak: ahogyan az ártéri erdő fölött, a téli este sötétjében a fagyos földön fölverik a kétszemélyes sátrakat. Festő és Illés összefűzték sátorlapjukat, kínkeservesen leverték a cölöpöket, fölállították a sátrukat, és amikor már azt hitték, hogy végre bebújhatnak pihenni, valamelyik tiszt egy elemlámpával hadonászva elkezdett ágaskodni, hogy a sátrak nem egyenes sorban állnak. Festő és Illés káromkodva bontották le a sátrukat, és újabb hosszás gyötrelmek között tíz centivel arrébb újból fölverték.

A festő azon az éjszakán azt hitte, ott fagy meg. Ráadásul este csak úgy sebtében verték le a sátor cölöpjeit, az egyik kifordult a fagyos földből, a sátorlap alja fölemelkedett kissé, épp annyira, hogy festő arra ébredt, az arca éppen kinn van a szabadban. Úgy érezte a pofacsontja helyén egy törekeny jégcsap van.

– A nemere – mondta Illés. A festő kérdően pislogott. – A nemere, a szél... Erdélyben, jön le a Kárpátokból... – mondta Illés a maga szagगतott előadásmódjában. A festő bólintott. – A nemere, na' az is baromi hideg. Egyszer ott szilvesztereztem, éjfél után mentünk a templomból egy ismerőshöz bulizni... Majd lefagyott a tököm – göcögött Illés. – Félcipőben voltam, én pesti marha... Te, az orromon kifújtt levegő ráfagyott a bajuszomra... Szinte fáj, ahogy húzódott a bőr... – Festő már rég nem hallotta egyszerre ennyit beszélni a barátját. Illés is mintha megérezte volna, hogy mértéken felül beszélt, mert elhallgatott, megforgatta a bort a pohárban, és egy hajtásra kiitta. – Azannyát, kurva hidegek tudnak lenni Erdélyben – ezzel befejezte hosszúra nyúlt monológját.

Festő bólogatott, de közben arra gondolt, hogy formákkal és színekkel milyen nehéz visszaadni a hangulatokat, az érzeteket, főleg az állapotokat. Az emlék valamiképp képpé alakítható. De a hangulat, az állapot? Az érzet? Hogyan lehet ábrázolni egy migrént? Vagy éppen azt, hogy szörnyű melegem van? Hiszen az ember nem csupán esetekre, helyzetekre, alakokra,

tájakra emlékezik, de érzetekre is, impressziókra, állapotokra, magára a múltbeli pillanatra: egy fölismerésre, egy csalódásra, egy sértettségre, egy döbbenetre vagy öröme. Az érzet pillanatát megragadni és képpé alakítani, az a valami... – sóhajtott. Hiszen hetek óta éppen ezen dolgozik. – Illés még tűnődött egy kicsit, aztán hamiskás mosollyal csak annyit mondott: – Gál tizedes csőrét le ne hagyd a képről!

Miután elfogyott a rozé, Illés fölállt. A festő kikísérte barátját, hátba veregették egymást,

ahogy szokták, aztán becsukta a műterem ajtaját. Visszaült a kép elé, és hosszan nézte a fehéren világító göcsörtös ágakat és az éjsötét háttérrel. Sokáig ült egy helyben, szinte ugyanúgy görcsbe merevedett a teste, mint annak idején a teherautó platóján. Aztán nehézkesen, sóhajtozva fölállt. – Elteszlek – mondta, és a félkész festményt befordította a fal felé.

* *Részlet a nemrég megjelent novelláskötetből (Mezey László Miklós: Határ. Budapest, Hét Krajcár Kiadó, 2019. 197 p.).*

Simon Miklós: Apám emlékére

Az egyén és a közösség kisebbségi érzése

Gyakran megtörténik, hogy a mindennapi életben olyan feladatokkal találjuk magunkat szemben, amelyek meghaladják képességeink határait, amikor úgy érezzük, nem nőttünk fel a feladathoz, amikor visszavonulást parancsolunk magunknak, a sikertelenség érzésének gyötrelmeivel együtt. Menekülünk valami elől, pedig énünknek kellene megnyilvánulnia, és fel kellene vállalni önmagunkat. Ehelyett a kisebbségi érzés fogságába esünk, amit a külvilág felé igyekszünk a legtökéletesebben racionalizálni. A kisebbségi érzés a valóságtól való menekülés sokféle mechanizmusát tartalmazza. A menekülés gyakori formája, hogy az egyén lemond függetlenségéről, hajlandó összeolvadni az egyéniségétől idegen személyiséggel vagy valamivel. Ilyen módon próbálja meg pótolni a saját magában fel nem ismert erőt.

Alávetettség és uralkodás

Az önként vállalt alávetettség leggyakoribb megnyilvánulása, hogy az egyén alkalmatlannak, gyengének, jelentéktelennek érzi magát. Ezek az érzések a legtöbb emberben többnyire tudatosak; folyamatosan kisebbsédeknek, kevesebbeknek érzik magukat. Ezek az érzések nemcsak azt jelentik, hogy az érintettek nincsenek tisztában hibáikkal és gyengéikkel (bár ezt tagadják), hanem hajlamosak arra, hogy még jobban alábecsüljék magukat, és különösképpen gyengének és működésképtelennek láttassák magukat. Gyakran helyezik magukat függőségi viszonyba kívülálló hatalmakkal, emberekkel, intézményekkel vagy akár a természettel. Képtelenek arra, hogy érvényesítsék akaratukat, azt tegyék, amit szeretnének, inkább behódnak a külső erők valódi vagy vélt parancsainak. Számukra az egész élet elviselhetetlenül nehéz do-

log, amelyen nem képesek úrrá lenni, és amelyet nem képesek ellenőrzésük alatt tartani. Szélsőséges esetben – és ez területünkre nagyon is jellemző – a személyiség azonkívül, hogy megveti önmagát, és külső erőknek engedelmessé válik, arra is képes, hogy önmagára kezét emeljen.

Többféle formában nyilvánulhat meg az alávetettség iránti hajlam. Egyes emberek szinte kéjelegve adják át magukat olyan rémséges önvádásoknak, amilyenekkel még legádázabb ellenségük sem illelnék őket. Mások kényszeres rituálékkal és kényszerképzetekkel gyötrik magukat. De vannak olyanok is, akik hajlamosak arra, hogy megbetegedjenek, tudatosan vagy tudattalanul messiásként várják a testi betegséget. Gyakran szenvednek el olyan baleseteket, amelyek meg sem történtek volna, ha nem játszik közre a bajt okozó tudattalan hajlam. Az én önmaga ellen fordulása gyakran kevésbé nyílt és drámai formában is megnyilvánul. Egyes emberek például a vizsga során képtelenek válaszolni a feltett kérdésre, holott a vizsga közben, sőt azután is pontosan tudják a helyes választ.

Ezeket a mazochista készítéseket gyakran kifejezetten betegesnek és értelmetlennek érzik. De még gyakoribb az, hogy racionalizálják ezeket a készítéseket: az alávetettséget a szeretetet és a hűség megnyilvánulásaként magyarázzák meg önmaguknak és a külvilágnak, a kisebbségi érzést pedig a gyengeség vagy akár az emberi gyarlóság szokásos kifejeződéseként bizonygatják. Elengedhetetlen szükséglet ez számukra, mert önmagukkal nem tudnak vagy nem akarnak szembenézni. Így az egyéni szenvedést teljes egészében a megváltoztathatatlan körülmények számlájára írják.

Ahogy az engedelmesség iránti készítéseken jelen van, úgy az uralkodási készítéseken is jól megfigyelhető az uralkodni vágyó függősége uralkodási tárgyától. A szadistának szük-

sége van arra, akit a hatalmában tart. Nem lehet meg nélküle, mert saját ereje abból fakad, hogy uralkodik valakin. Ez a függőség lehet teljesen tudattalan. Például – és ezzel a helyzettel a mindennapi életben nemegyszer találkozni – ha egy férj uralkodik feleségén, és unos-untalan közli vele, hogy bármikor elmehet, amikor csak akar, sőt egyenesen örülne neki, ezzel annyira kétségbe ejti feleségét, hogy az asszony – saját mazochista készítményei miatt – meg sem kísérel, hogy elmenjen. De ha egyszer veszi a bátorságot, és bejelenti, hogy elhagyja férjét, mindkettőjüket meglepetés éri: a férj kétségbeesik, könyörög feleségének, ne hagyja őt el, mert nem tud nélküle élni. Mivel a feleség – tudattalan kisebbségi érzésének köszönhetően – amúgy is fél saját akarata érvényesítésétől, rendszerint hajlik arra, hogy higgyen férjének, ezért meggondolja magát, és marad. Ezen a ponton aztán a játszma újra kezdődik.

Ez a viszony gyakran jellemzi a szülő-gyermek kapcsolatot is. A szülő birtoklási és uralkodási vágya ilyenkor a gyermekért érzett, természetesnek tartott aggodás leple mögé búvik meg. A gyermeket aranyketrecben tartják, és mindent megadnak neki, egyet kivéve, azt, hogy kikerüljön onnan. Ennek aztán az a következménye, hogy a felnövő gyermek szinte retteg a szeretettől, mert a „szeretet” számára a rabsággal egyenértékű, azt jelenti, hogy folyamatosan megakadályozzák abban, hogy önmaga legyen.

Azt a kérdést kell feltenni, hogy mi a közös gyökere az alávetettség iránti és az uralkodási vágyaknak – azaz a mazochista és a sadista készítményeknek. Mindkettőben közös az, hogy segítik az egyént abban, hogy szabadulni tudjon a gyengeség elviselhetetlenségének az érzésétől. Mindkét készítmény alapja egy nem tudatos összeolvadási – szimbiózis iránti – igény egy másik énnel, ami által mindkét fél teljes függőségbe kerül. A sadistának éppannyira szüksége van tárgyára, mint a mazochistának. A különbség annyi, hogy a sadista nem úgy tesz szert a biztonságra, hogy hagyja magát felfalni, hanem úgy, hogy ő fal fel másokat. A mazochizmus esetében egy külső hatalommal olvadok össze, és így veszítem el magamat. A sadista – azaz az uralkodási készítmény – esetében viszont úgy tárgyom énemet, hogy másokat teszek saját énem

részévé, és így nyerek erőt, amellyel önálló lényként nem rendelkezem. Az egyén mindig azért érez készítményt a másokkal való szimbiotikus viszonyra, mert képtelen elviselni énjé különállását – azt, hogy önálló világa, akarata és képességei vannak, ezek hiányában viszont a kisebbségi érzés mögé rejtőzik, s ezzel mindenki szegényebb lesz.

A kisebbségi érzés diktátumának következményeként az alávetettség iránti és az uralkodási vágyat gyakran összekeverik a szeretettel. Ezeket a készítményeket ugyanis – mint korábban utaltam rá – szükségszerűen racionalizáljuk. Kiváltképpen a mazochista megnyilvánulásokat tartjuk a szeretet kifejeződésének. Amikor valaki önmagát megtagadva mindent megtesz a másik emberért, és lemond a saját magával szembeni összes elvárásairól, akkor ezt sokan a „nagy szerelem” példaként értékelik. Ilyenkor úgy tűnik, hogy a szeretet legnagyobb bizonyítéka, ha a másik kedvéért teljesen feladjuk önmagunkat. Valójában azonban ezekben az esetekben a „szeretet” nem más, mint mazochista vágyódás, és abból a szükségletből fakad, hogy szimbiózisba kerülve a másikkal feladjuk saját énmagunkat.

A segítőhöz való kötődés

A kisebbségi érzés mindennapi megnyilvánulása a menekülés a valóságtól, mert azt a személyiség képtelen felvállalni.

A korábban elmondott menekülési módok mellett a mi kultúránkban van még egy igen elterjedt megnyilvánulási formája az önmagam fel nem vállalásának. Ez a nagy „Ő”-höz való kötődés mindenáron való megteremtése.

Ugyanolyan tudatalatti készítményről van szó legtöbbször, mint az alávetettség-uralkodási készítmények esetében. A személyiség választ magának egy nálánál erősebbnek megélt felettes irányítót, akitől védelmet vár, azt, hogy vigyázzon rá, és akit felelőssé tesz saját cselekedeteiért. Az ilyen ember sokszor egyáltalán nincs tudatában függőségének, gyakran csak homályos elképzelései vannak erről a felettesi valamiről, amivel/akivel függőségbe helyezte magát, amit/akit mágiikus segítőként él meg. A legfontosabb számára, hogy ez a segítő folyamatosan ellásson egy

feladatot; hogy védje, segítse, mindig vele legyen, és ne hagyja el őt soha. Természetesen gyakori, hogy a mágikus segítőt megszemélyesítik: egy elvet szimbolizálónak vagy valóságos személynek képzelik el, lehet ez például szülő, férj, feleség vagy éppen előljáró, főnök, politikus stb. Ezeket a létező személyeket mágikus erővel ruházzák fel.

A mágikus segítőhöz való kötődés oka – a szimbiotikus egybeolvadás iránti vágyéhoz hasonlóan – az én felvállalására, a személyiség kifejezésére való képtelenség. A kötődés minőségét és erősségét az határozza meg, hogy az egyén mennyire képes spontán módon kifejezésre juttatni szellemi és érzelmi adottságait. Azaz attól, hogy az egyén mennyire várja el, hogy azt, amit az élettől remél, a választott mágikus segítőtől kapja meg – anélkül, hogy tenne valamit azért, hogy azt maga érje el. Minél inkább így van ez, annál inkább eltolódik életének középpontja saját személyiségétől a segítő megszemélyesítői felé. Ilyenkor nem az lesz a kérdés, hogy magának az egyénnek hogyan kell élnie, hanem az, hogy miképpen képes manipulálni a nagy „Ő”-t, hogy el ne veszítse, s hogyan ösztönözheti arra, hogy azt tegye, amit ő akar, sőt miképpen tegye felelőssé azért is, amiért ő maga lenne a felelős.

Az ilyen embernek, legtöbbször, csaknem az egész élete abból áll, hogyan manipulálja a segítőt. Különbő emberek különböző módszereket alkalmaznak. Egyesek engedelmességüket, mások a „jóságukat”, megint mások szenvedésüket választják a manipuláció eszközéül. Ilyen esetekben az figyelhető meg, hogy alig van olyan érzés, gondolat, amelyet ne befolyásolna valamelyest a segítő manipulálásának igénye. A kisebbségi érzés miatt nincs egyetlen pszichés megnyilvánulása sem az illetőnek, amely spontán a sajátja lenne.

A függőség azonban amellet, hogy egyfajta biztonságot nyújt, felkelti a gyengeség és a szolgálkúság érzését is. Így a függő személy hamarosan azt is érezni kezdi, hogy a segítő rabszolgájává vált, ezért kisebb vagy nagyobb mértékben fellázad ellene. De éppen az ellen lázad, akitől biztonságot és boldogságot remél. Ezért ha nem akarja elveszíteni segítőt, el kell fojtania lázadását. Az elfojtással viszont egy olyan ambivalens érzés jelenik meg benne, amely igencsak megingatja a kapcsolattól remélt biztonságot.

Ha a mágikus segítő egy valóságos emberben testesül meg, akkor az a csalódás, amelyet a segítő azért okoz a hozzá kötődő embernek, mert nem képes megfelelni a vele szemben támasztott elvárásoknak, valamint az afelett érzett harag, hogy az illető saját személyisége rabszolgájává vált, állandó konfliktusok forrása. Ezek a konfliktusok nagyon gyakran szakítással érnek véget, amit aztán rendre egy másik segítő kiválasztása követ, akitől az egyén újból azokat az elvárásokat beteljesülését várja, amelyeket az előző segítőtől nem kapott meg. És ez így ismétlődhet számtalanszor. Nem ismeri fel, hogy kudarc nem abból fakad, hogy rossz segítőt választott magának, hanem abból, hogy a segítő manipulálása révén olyan dolgokra törekedett, amelyeket az ember csakis saját tevékenysége által érhet el. Úgy, hogy nem mond le saját énjéről.

Rombolási késztetések

A kisebbségi érzés még számos olyan késztetés mögött megtalálható, amelyek megnyilvánulása esetén első megközelítésben nehezen fedhetők fel. Alaposabb elemzéssel azonban mindig megtalálhatók az éngyengeség elviselhetetlen érzésének tünetei. A személyiség a saját magában megjelenő, gyengeségéből eredő tehetetlenségérzését – más megoldásra való képtelensége miatt – az azt kiváltó tényező vagy tényezők megsemmisítésével próbálja meg legyőzni. Színre lépnek a pusztító, destruktív késztetések.

A destruktív késztetések is az egyén gyengeségének és magányosságának elviselhetlenségéből erednek. Ha a rajtam kívüli világgal szemben teljesen tehetetlennek érzem magam, ettől az érzéstől úgy is megszabadulhatok, hogy szétrombolom azt a világot. Persze, ha a világtól megszabadultam, továbbra is magányos és elszigetelt maradok, de egy olyan elszigeteltségben, amelyben már nem morzsolhat össze a rajtam kívüli dolgok túlereje. A világ megsemmisítése az utolsó próbálkozás arra, hogy megmentsem magam attól, hogy a világ örökljön fel engem.

Az emberi kapcsolatok terén mindenütt fellelhetők a rombolási késztetések. A legtöbb esetben ez nem is tudatosodik az emberben, hanem

a legkülönbözőbb módon racionalizálódik benne. Alig létezik olyasmi, amit nem lehetne felhasználni valamilyen rombolás igazolására. A kötelességtudatot, a szerelmet, a lelkiismeretet, a hazafiságot stb. mind-mind felhasználták a múltban, és felhasználják ma is az emberek önmaguk és mások elpusztításának álcázására. Ha nem érhetem el, nem tudom megoldani, nem hajthatom uralmam alá..., akkor el kell pusztítanom – így éli ezt meg a kisebbségi érzéssel átítatódott gyengeségtől menekülő személyiség. Bármilyen gyenge is az én, egy utolsó cselekvésre – az életet tagadó pusztításra – mindig képes. Tettére a magyarázat pedig mindig adott, mégpedig olyan, amiben legalább néhány ember vagy egy társadalmi csoport hisz – és akkor az már reálisnak is nyilvánítható. Az értelmetlen destruktív készletek tárgya rendre másodlagos jelentőségű az illető számára, hiszen a rombolás igénye az illetőben olyan mélyen beépült, hogy mindig sikerülni fog valamilyen pusztításra alkalmas alanyt találnia. Ha valamilyen oknál fogva ez nem lehet egy másik ember, akkor saját maga lesz a destruktív készlet tárgy. És ilyenkor önmagát pusztítja el...

Az egyén rombolási készletei közvetlen kapcsolatban vannak azzal, hogy személyisége mennyire van akadályozva képességeinek, életének kiteljesedésében. Abban, hogy érzelmi, szellemi képességei – külső vagy belső okokból – ellehetetlenülnek, abban, hogy szabadon tudjon gyarapodni, kifejeződni. Az emberi életnek megvan a maga dinamikája: élni és gyarapodni akar, meg akarja mutatni magát. Ha ez a készlet korlátokba ütközik, akkor az élethez szükséges energia felbomlik, és romboló energiává alakul át. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy az életösztön és a rombolási készlet egymással fordított kölcsönhatásban állnak. Minél erősebben akadályozott az életösztön, annál erősebb a rombolásvágy, és megfordítva: minél több valósul meg az életből, annál gyengébb lesz a rombolás ereje. A rombolás a meg nem élt élet következménye.

Az egyes ember életének elfojtását célzó egyéni és társadalmi körülmények hatására elvakult vágy alakul ki a személyiségben a rombolásra, ez pedig táptalaja az egyén azon készletének, hogy vagy más, vagy maga ellen forduljon. És a kóros kör itt be is zárul: a kisebbségi

ézés miatt az életet nem lehet teljességgel és teljesnek megélni, aminek óriási szorongás a következménye. Ez a szorongás rombolási készleteket szül, amelyek az élet ellen fordulnak.

Kényszeres azonosulási vágy

Ha a kisebbségi érzést háborítatlanul hagyjuk működni, akkor az énfeladást az érintett természetesnek, magától értetődőnek éli meg. Az énhány következménye a valóság felvállalásának képtelensége, a valóságtól való menekülés.

A modern fogyasztói társadalom azt tartja normálisnak, ha az egyes ember megszűnik önálló énnel – gondolkodással, véleményvel, állásfoglalással stb. – rendelkezni, és teljes egészében az elfogadott és támogatott kulturális minták által felkínált személyiségmodellt teszi magáévá. Ennek következtében pontosan olyanná lesz, mint mindenki más, és azt teszi, amit elvárnak tőle. Eltűnik az én és a világ közötti ellentmondás, és ezzel együtt a magány és a tehetetlenség érzésétől való félelem is. Végiggondolva: a kaméleon életviteléhez hasonlíthatnánk ezt a mechanizmust. Ezek az állatfajok olyannyira egybe tudnak olvadni a környezetükkel, hogy tőle alig különböztethetők meg. Annak, aki feladja saját énjét, és automatává válik, környezetének sok millió más automatájához hasonlóan, már nem kell egyedül éreznie magát, és szorongania sem kell többé. De nagy árat, énjének elvesztését adja cserébe.

Rendre azt tapasztalni, hogy az emberek többsége azt éli meg, hogy saját belátása szerint gondolkodó, érző és cselekvő egyéniség. Minden egyes egyén őszintén hiszi, hogy egyedi lény, hogy az ő gondolatai, érzései, kívánságai tőle magától származnak. Tömegével találkozni viszont azzal, hogy olyan látszatgondolkodás uralkodik, amely távolról sem tudatos. Ha megvizsgáljuk, például, egy átlagember politikával kapcsolatos nézeteit, azt láthatjuk, hogy „saját” véleményként többé-kevésbé pontosan beszámol arról, amit korábban olvasott, és meg van győződve arról, hogy mondandója saját gondolkodásából ered. Ha szűk közösségben él az egyén, ahol a politikai nézetek generációról generációra szállnak, akkor a szigorú szülői tekintély sokkal erősebben hat a gondolkodására.

ra, mintsem azt akár csak egy pillanatra is elismerné. Ugyanez figyelhető meg az esztétikai ítéletalkotás esetében is. Ha megnéz egy híres festményt, azt szépnek, lenyűgözőnek látja. Ítéletét megvizsgálva azonban azt láthatjuk, hogy a kép semmiféle hatást nem gyakorolt rá, csak azért véli szépnek, mert tudja: elvárják tőle, hogy szépnek lássa. Ha nem így nyilatkozik, az komoly szorongást jelent a személyiség számára.

A gondolkodáshoz hasonlóan az érzelmek területén is megjelennek a látszaterzések, amelyeket sajátunknak nyilvánítunk, mégsem belőlünk fakadnak. A mindennapi életben gyakran tapasztalni azt, hogy olyan érzéseket vagyunk kénytelenek kommunikálni, amelyeket elvárnak tőlünk, mert ellenkező esetben úgy érezzük, komoly veszélybe kerül a kapcsolatunk, munkahelyünk, társadalmi státusunk stb. A látszaterzések az egyénben legtöbbször nem tudatosulnak, ezért nem is képes belátni, hogy valójában nem önmagát adja, hanem egy elvárt szerepet játszik.

A gondolkodásról és érzésekről mondottak az akaratra is érvényesek. Nagyon sokszor találkozni a látszatarakat jelenségével, amikor sikerül elhittetnünk magunkkal, hogy az adott döntést mi magunk hozzuk meg, holott az elszigeteltségtől való félelem, az életünket érintő közvetlen fenyegetés hatására megfelelni akarunk mások elvárásainak.

A látszatgondolkodás, a látszaterzések, a látszatarakat megjelenését a kényszeres azonosulási vágy motiválja. A látszatvilágot a személyiség a kisebbségi érzésből eredő énelvesztés miatt kényszerül felvállalni. Ha az ember saját énjét hamis énnel helyettesíti, rendkívül bizonytalanná válik, identitása nagy részét elveszti. Ahhoz, hogy az ebből fakadó félelmeit leküzdhesse, alkalmazkodnia kell, és mások szakadatlan elismerésére várnia. Mivel nem tudja, hogy kicsoda, mások majd megmondják, ki is ő – feltéve persze, hogy megfelel mások elvárásainak. Ha pedig a többiek tudják, hogy kicsoda, ő is megtudhatja, csak hinnie kell nekik.

Kisebbségi érzés a közösség szintjén

A kisebbségi érzések a kisebbségi közösség létében sajátos formát öltenek. A nagy történelmi változások, mint amilyen egy közösség kisebbségként való kikiáltása saját szülő-

földjén, sohasem maradnak következmények nélkül – sem az egyes ember, sem a közösség szintjén. Amikor a személyiség érési folyamatába avatkozunk be olyan eszközökkel, amelyek a megvonás és megfélemlítés üzenetét hordozzák magukban, sérülékeny, létében bizonytalan személyiségszerkezet kialakulását segítjük elő. A veszély akkor válik reálissá, ha olyanok kezébe jutnak ezek az eszközök, akiké a hatalom, és olyan célok megvalósítása érdekében használják fel, hogy egy közösség tagjait másodrendűekké degradálják.

Ebben az állapotban pedig mi sem könnyebb, mint áldozati bárányá válni, a többségnek a kisebbséget bűnbakká nyilvánítani. Ehhez persze az áldozati bárány is hozzájárul saját kultúrájának toleranciaigenlő mentalitásával. Bűnbakként megtanulja, hogy szenvedései akkor nem súlyosbodnak, ha betartja a rászabott viselkedési szabályokat. Ezek pedig rendre korlátozó jellegűek, a büntetés terhe alatt. A korlátozás legjobb eszköze a megfélemlítés, amelynek szinte beláthatatlan az eszköztára. A megfélemlített bűnbakközösség pedig kezdi megélni azt, hogy képességei nem valódi képességek, hiszen azokat nem fejlesztheti, nem kamatoztathatja, tehát neki kevesebbje van, mint a többségi közösségnek. És a kisebbségi közösségben megjelenik a kisebbségi érzés. Ez pedig erősíti a kisebbségi lét fájdalmasságát.

A kisebbségi érzés természetes és átmeneti velejárója a személyiségfejlődés korai szakaszának. Kisgyermekként, egy pillanatban, rádöbbenünk arra, hogy a felnőttek világához képest, amelyhez folyton-folyvást viszonyítjuk magunkat, mennyivel kevesebbek vagyunk. Gyermeki világunkban a felnőtteket mindenhatóknak, mindenre képeseknek, idealizált személyeknek látjuk. Idealizált mivoltuk azt eredményezi, hogy az általuk tett meglátások, vélemények gyereként számunkra csak igazak lehetnek. Tehát, ha a szüleink rossznak és alkalmatlannak tartanak bennünket, akkor mi tényleg rossznak éljük meg magunkat, és a képességeink soha nem lehetnek jók. És ez az a pont, amikor ennek generációról generációra való átadása megtörténik.

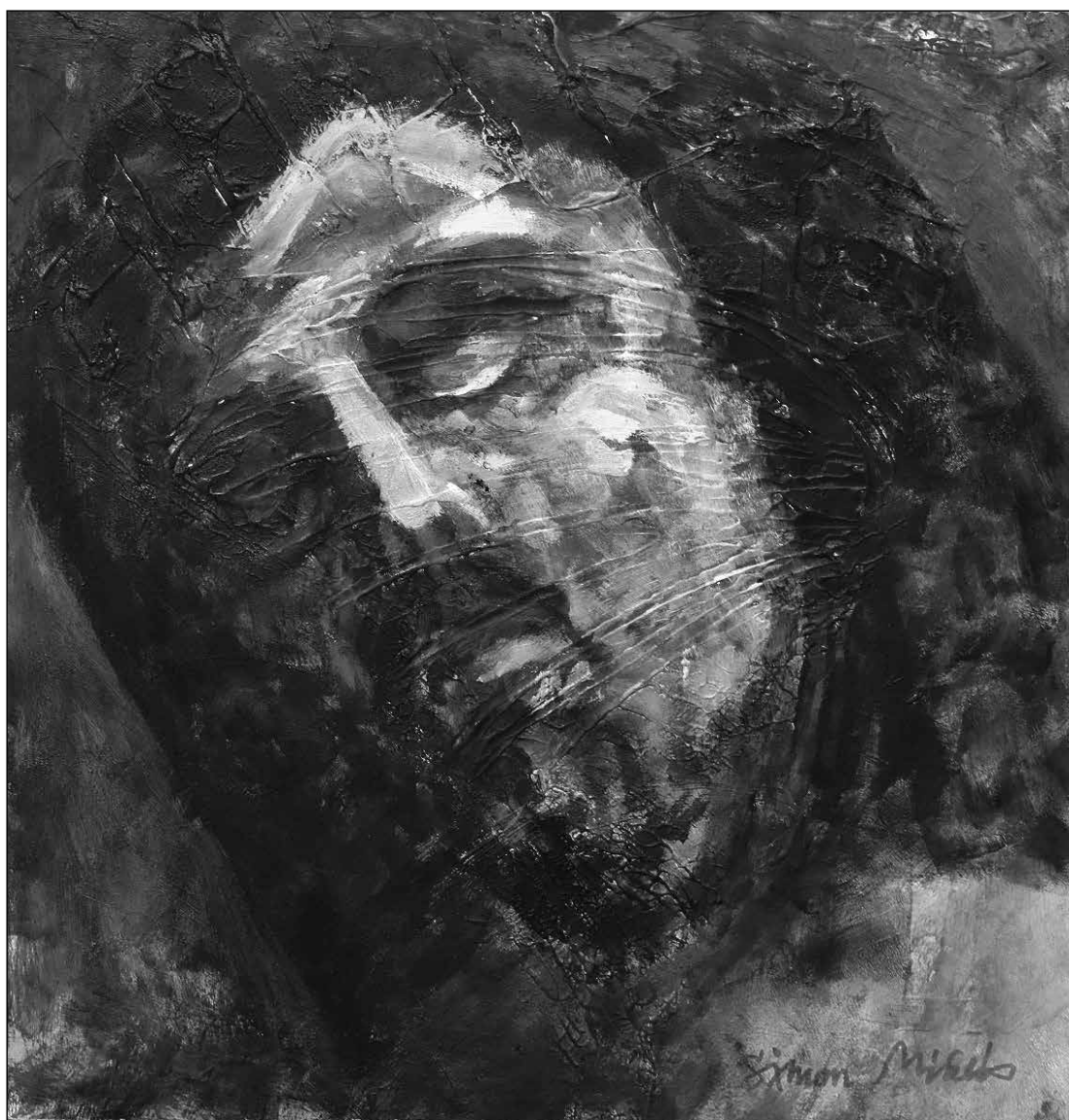
A kisebbségi érzés persze – mint ahogyan azt az előbbiekben láttuk – átrajzolja a személyiségszerkezet minden területét. Aki ke-

vesebbként éli meg magát, az a lehetőségeihez képest alulteljesít, a várt és lehetséges érettségi szintje alá süllyed. Ez amennyire menekülés a valóságtól – egy éretlenebb szinten nem kell szembenéznem a tényleges valósággal –, annyira a másnak való magamatadást is jelenti. Döntsen rólam, velem kapcsolatban más, irányítsa a sorsom más. Azt viszont, aki képes erre, úgy élem meg, hogy valami többje van, ami nekem nincs. És máris itt van a dühödt érzés, amely arra serkent, hogy megsemmisítsek, ellehetetlenítsek másokat, akik olyan dolgot birtokolnak,

amelyre én is nagyon vágyom. Így válik lehetségessé, hogy az egyik legdestruktívabb érzés, az irigység aktivizálódjék a kisebbségben. A kisebbségi érzés és az irigység elválaszthatatlan páros. A kisebbségi érzés befelé rombol, az irigység meg kifelé.

A kisebbségi létnek nem természetes velejárója a kisebbségi érzés. Az előbbit a történelem viharai hozzák, az utóbbit meg mi tanuljuk hozzá.

2019. szeptember

Simon Miklós: Megváltó

A magyar nyelvű sajtó szerepe a regáti diaszpóra identitásörzésében és érdekvédelmében

Makkai Béla történész több évtizede kutatja a kelet-európai nemzetiségi kérdés, valamint a dualizmus kori magyar nemzetpolitika és kivándorlás problematikáját. A Károli Gáspár Református Egyetem Új- és Jelenkori Történeti Tanszékének docense jóvoltából ismét egy hiánypótló munka látott napvilágot. A kiadványban a szerző a XIX. század végi és XX. század eleji romániai és szlavóniai magyar sajtó létviszonyait és működését taglalja az elbocsátó és befogadó hazák közötti klasszikusan „kétfrontos” küzdelmében, amit megengedőbben „hídverő” s békéltető igyekezetként is értelmezhet az olvasó.

A kötet megírásakor a szerző azért sem vállalkozott hétköznapi feladatra, mert – amint a bevezetőből kiderül – a téma kutatásában nagyon kevés szakirodalom és forrás állt a rendelkezésére. A hazai közgyűjtemények és a Román Akadémiai Könyvtár anyagai egyaránt hiányosak, bizonyos lapszámok – olykor egy egész évfolyam – az enyészeté lettek. E nehézségek ellenére a történész türelmes feltáró munkával, a szerkesztővé előlépő köznapi emberek és hivatásos zszurnalisták izgalmas életútján keresztül, a tagadhatatlanul provinciális hetilapok módszeres elemzésével ad betekintést a korszak romániai, horvátországi és bizonyos vetületében a hazai nemzetiségi problematikába.

Bukaresti Magyar Közlöny, Bukaresti Híradó, Bukaresti Közlöny, Romániai Értesítő, Romániai

Magyar Néplap, Bukaresti Magyar Újság, Romániai Hírlap, Romániai Magyar Újság, Szlavóniai Magyar Újság, Bukaresti Magyar Hírlap – nevek, amelyek sejtetnek bizonyos tartalmakat, de valójában nem tudunk róluk semmit. Amiként ismeretlen számunkra a Regát (a Kárpátokon túli román Ókirályság) és a hazánkat környező régiók diaszpórában lévő magyarságának a jogaiért, a nemzeti közösség megmaradásáért vívott harca is. A szomszédos területek magyar lakossága ugyanis – az 1848–49-es forradalom és szabadságharc bukását követően a politikai menekültek¹ kiáramlásának is köszönhetően – a XIX. század közepén igencsak megszorodott. A kötet eddig ismeretlen forrásaiból válik világossá, hogy mennyi értékes szakembert veszített el ekkor a magyar társadalom.² Az elvándorlóknak be kellett tagolódniuk a befogadó társadalomba. A beilleszkedést, az új otthonra találást segítették volna elő a diaszpóra számára szerkesztett sajtótermékek, azonban az első romániai magyar lap recepciója távolról sem volt kedvező. 1848/49 tragikus emléke önmagában is elegendő okot szolgáltatott az ellenséges megnyilatkozásokra.³ Az óromániai politikai vezetőség és a társadalom tisztában volt azzal, hogy erdélyi román testvéreik annak ellenére, hogy közreműködtek a magyar szabadságharc leverésében, „azt kapták jutalmul, amit a magyarok büntetésül”.⁴ A terhes emlékeket feledtető évek múlásával mégsem

¹ A magyar forradalommal és szabadságharccal, valamint Kossuthal rokonszenvező bukaresti emigrációról fontos adalékokkal szolgál a sajnálatos módon méltatlanul keveset idézett Beke György (1998): Kossuth-emigráció Bukarestben. Magyar emlékirók a régi Romániában. KÖZDOK Kiadó, Budapest.

² A történelem során nem először és nem is utoljára szenvedti meg a magyarság a Habsburg-dinasztia politikáját.

³ Az erdélyi románok a császár oldalán harcolták végig a szabadságharcot. A hegyi románság (mócok) és a magyar szabadcsapatok közötti véres összecsapásokra csak egy példát említünk: Vasvári Pált, a „márciusi ifjak” egyikét és csapatát a Gyalui-havasokban román felkelők gyilkolták meg. Bővebben lásd: Péntek László (2001): Vasvári Pál: bölcsőtől a csatáig. Color Print Nyomda, Zilah

⁴ Ennek beismerése a román történetírásban mind a mai napig várat magára. Bővebben: Köő Artúr (2015): Az Osztrák–Magyar Monarchia valóban a „népek börtöne” volt? – avagy mit tanítanak a román történelemtankönyvek erről az időszakról. In: Könyv és Nevelés, XVII. évf. 2015/3. sz. 98–106. o.

http://folyoiratok.ofi.hu/sites/default/files/journals/konyv_es_neveles_2015-3_web.pdf (2016. július 19.)

csökkent a magyarság elutasíthatósága! A regáti románságnak a zsidósággal, görögökkel, magyarokkal vagy németekkel szembeni xenofób indulatait az sem csillapította, hogy az 1860-ban alapított Bukaresti Magyar Közlöny és majdan a nyomdokaiba lépő, hasonlóképpen lojális magyar lapok minden tőlük telhetőt megtettek azért, hogy ezt a zsigeri ellenszenvet enyhítsék, s békéltetésük eredményes legyen.⁵ A román politikai elit bizalmát igen nehéz volt elnyerni, ugyanis – mint ahogy Mihail Kogălniceanu moldvai belügyminiszter megfogalmazta – a Regátban élő nemzetiségek „emancipációjának” egyetlen útját ismerte: az önkéntes beolvadást.⁶

Ezeknek az újságoknak a sorsát részletezi a szerző, számba véve a lapszerkesztők szívós munkálkodását, amely döntően arra irányult, hogy a magyar közösség fennmaradását is szolgáló orgánumoknak minél több olvasót és – a túléléshez – elegendő támogatót szerezzenek.

A kötet érzékletesen szemlélteti nemzettestvéreink erőfeszítéseit, s azt, hogy e küzdelem sikerének a mindenkori előfeltétele az összefogás. A regáti magyar diaszpóra attitűdjét jellemzi, hogy a maroknyi magyar közösség nemcsak támogatást és védelmet várt az anyaországtól, de a kivándoroltak áldozatkészen felkarolták a Magyar Tudományos Akadémia vagy a csődbe jutott kolozsvári operatársulat ügyét is. A Hunnia⁷ – többségében kétkezi iparosokból álló – tagsága mindkét célra rendszeresen adakozott.⁸ Ápolták hagyományaikat, és felelősségteljes kapcsolatban álltak az óhazával. Ezek után nem meglepő, hogy az első külföldi magyar sajtóorgánumnak egy óhazából való arisztokrata támogatója is akadt Károlyi Gyula gróf személyében. Annál sajnálatosabb, hogy az önkényuralom időszakában kormányzati támogatásra egy ilyen vállalkozás

nem számíthatott! Az óromániai és szlavóniai szórvány támogatása csak az 1901-ben, illetve 1904-ben elindított titkos kormányakciók révén válhatott az állami szintű nemzetvédelmi program részévé. E harminc esztendő alatt Bukarest nem emancipálta a zsidóságot, ezzel szemben – amint a szerző is rámutat a Bukaresti Híradó cikkein keresztül – sikeresen elérte a frissen bekebelezett Észak-Dobrudzsa idegen ajkú lakosságának tömeges exodusát, illetve rohamos elrománosodását.⁹ Így a századfordulóra Budapestnek egy hatékony beolvasztási gyakorlattal bíró, fokozottan idegenellenes román politikával szemben kellett megtalálnia a nemzetgondozás megfelelő stratégiáját, módszereit és eszközeit.

Sajnálatos módon az előfizetések gyarapodását nemcsak az osztrák sajtó által is tüzelt román értelmiség próbálta megakadályozni, de jelentős károkat okozott a magyar közösségen belüli szétválás, torzalkodás is. Fokozottan érvényes ez az 1880-as évek közepére, amikor egyazon időben két újság is (a Bukaresti Magyar Közlöny és a Bukaresti Közlöny) próbálta olvasótáborát növelni és a magyarság ügyét képviselni. A szétválás másik oka a kitelepült és kint élő magyarság tagjai közötti felekezeti különbözőség, amely sok vitát támasztott az anyanyelvű iskolák létrehozásában és fenntartásában. Sajnálatosan kevés példát találunk arra, hogy a kitelepült személyek hitbeli meggyőződésükön fölüllemelkedve, az egyazon nemzethez tartozás jegyében cselekedtek volna. A szembenállás különösen kínossá vált amiatt, hogy a román sajtó megszellőztette az ilyen konfliktusokat. A pártatlan kívülállónak csakis az lehetett a véleménye, hogy mindez nem más, mint „kicsinyes és sajnálatos testvérharc”.¹⁰

Noha a szerzőnek nem volt elsődleges szándéka, hogy a korszak magyarországi és regáti

⁵ Ezzel szemben az erdélyi román lapok mintha ennek az ellenkezőjére törekedtek volna. Lásd Raffay Ernő (2015): Goga Octavian a magyar kultúra nemzeti karakterének sorvadásáról és ennek okairól. In: Makkai Béla (szerk.): A Felvidék krónikása – tanulmányok a 70 éves Popély Gyula tiszteletére. Budapest, KRE–L'Harmattan Kiadó. 56. o.

⁶ Érdekességként említjük meg, hogy a román zurnaliszták körében nagy arányban voltak jelen a magyarul jól beszélő erdélyi származásúak – vagyis el tudták olvasni a regáti magyar sajtótermékeket, így ismerték a tartalmukat –, mégis az általános vélemény az volt, hogy a lap nem egyéb, mint „politikai cselszövény”, amely félre akarja vezetni a románságot.

⁷ A kivándorolt magyarok első jelentősebb önszerveződése a Hunnia Magyar Társulat volt.

⁸ Makkai Béla (2016): Kisebbségi magyar sajtó Trianon előtt. Médiatudományi Intézet, Budapest. 15. o.

⁹ A romániai nemzetiségek tudatos beolvasztásáról és elűzéséről bővebben Beke György Népek nagy romlása román uralom alatt című könyvében (Szenci Molnár Társaság, Budapest, 1994), valamint Lucian Boia Románia elrománosodása című munkájában (Koinónia, Kolozsvár, 2015) olvashatunk.

¹⁰ Makkai, 2016. 60. o.

nemzetiségi oktatási helyzetét bemutassa, netán összehasonlítsa – a könyv olvasásakor mégis bő ízelítőt kaphatunk a nemzeti önazonosság formálásában leghatékonyabb eszköznek tartott iskolák ügyeiről is. A tárgyalt korszakban mindkét ország kultuskormányzata feladatául tűzte ki az analfabetizmus visszaszorítását, de míg a Magyar Királyság esetében ennek érdekében a nemzetiségi iskolák létrejöttét is támogatták, addig a Román Királyságban¹¹ – olvashatjuk a Bukaresti Híradó közleményében is – a „jövővény” külföldi állampolgárok iskolák létrehozásához és fenntartásához állami segílyre nem számíthatnak.¹² Csak érdekességképpen jegyezzük meg, hogy míg a Román Királyság esetében a nemzetiségi iskolák – bármennyire is hűségesek voltak az államhoz – álmodni sem mertek az állami segílyről, addig a XX. század elején az erdélyi románság körében az váltott ki felháborodást, hogy a nemzetiségi tanítóktól az állami segíly és fizetés kiegészítéséért cserébe a magyar nyelv megfelelő szintű oktatását várták el.¹³ Az adott állam nyelvének oktatása és elsajátítása ezzel szemben az idegen ország polgáraiként a Regátban élő magyarok számára a világ legtermészetesebb dolgának számított. Olyannyira, hogy nemcsak elfogadták, hanem lapjukban hangoztatták is annak jogosságát: „Mert Romániában az állam nyelve a román, és minden államnak kétségbevonhatatlan joga van megkívánni, hogy az állam nyelve, mint kötelezett tantárgy min-

den iskolában taníttassék.”¹⁴ Annak bemutatására, hogy a román kormányzat kettős mércét alkalmaz a nemzetiségi oktatás terén, a szerző számos példával szolgál. Ezekből világos képet kapunk arról, hogy Bukarest igényt formált a magyar állampolgárságú erdélyi románság támogatására, másrészt viszont durván beavatkozott az idegen állampolgárok által fenntartott iskolák oktatási tartalmainak meghatározásába.

A kötet egyetlen hiányosságának tartom, hogy a bőséges irodalomjegyzékből hiányoznak a témára vonatkozó román szakirodalmi tételek. A konklúzióban így elmarad a román álláspont vizsgálata, amely egy hitelesebb és elmélyültebb összkép megrajzolását tette volna lehetővé.

Mindezzel együtt is elmondhatjuk, hogy Makkai Béla Határon túli magyar sajtó – Trianon előtt című könyve hiánypótló munka, amely nemcsak a szakmabeliek, de a kérdés iránt érdeklődő szélesebb közönség számára is tanulságos olvasmányul szolgál, megalapozott választ ad arra a kérdésre, hogy milyen szerep jutott a magyar nyelvű sajtónak a XIX–XX. század fordulóján a Román Királyságban és Szlavóniában a magyar kormányzati szándékok, a kivándorolt közösség várakozásai és a gazdaállam monolit nemzetállamot építő politikai törekvései közepette.

(Makkai Béla: *Határon túli magyar sajtó – Trianon előtt. Bukaresti és eszéki magyar lapok az identitásőrzés és a kisebbségi érdekvédelem szolgálatában [1860–1918]. Budapest, Médiatudományi Intézet, 2016)*

¹¹ A Bukaresti Híradót 1876-ban adták ki először, az utolsó száma 1885-ben jelent meg.

¹² Makkai, 2016. 28. o.

¹³ A Lex Apponyiról és a körülötte kialakult vitáról bővebben: Köő Artúr (2014): Erdélyi adalékok a Lex Apponyihoz. Underground Kiadó, Budapest.

¹⁴ Makkai, 2016. 41. o.

Felhasznált irodalom:

Beke György (1998): Kossuth-emigráció Bukarestben. Magyar emlékirók a régi Romániában. KÖZDOK Kiadó, Budapest.

Beke György (1994): Népek nagy romlása román uralom alatt. Szenci Molnár Társaság, Budapest.

Köő Artúr (2015): Az Osztrák–Magyar Monarchia valóban a „népek börtöne” volt? – avagy mit tanítanak a román történelemtankönyvek erről az időszakról. In: Könyv és Nevelés, XVII. évf. 2015/3. sz. 98–106.

Köő Artúr (2014): Erdélyi adalékok a Lex Apponyihoz. Underground Kiadó, Budapest.

Boia, Lucian (2015): Románia elrománosodása. Koinónia, Kolozsvár.

Makkai Béla (szerk. 2016): A Felvidék krónikása – Tanulmányok a 70 éves Popély Gyula tiszteletére. KRE-L'Harmattan Kiadó, Budapest.

Péntek László (2001): Vasvári Pál: bölcsőtől a csatáig. Color Print Nyomda, Zilah.

http://folyoiratok.ofi.hu/sites/default/files/journals/konyv_es_neveles_2015-3_web.pdf (Letöltés: 2016. július 19.)

Tizenkét kőműves

Menjünk le a kert végébe, húzódjunk be a diófa alá, hogy rajtad kívül senki se hallja az ötven évvel ezelőtti szomorú történetemet. Megöregedtem, erőm megfogyatkozott, nem tudok többé hallgatni róla. A megfélemlítés kulcsával zárták belém. Mostanig...

Zilahon dolgoztunk egy környékbeli román csoporttal. Egy közülük bejött a hálónkba, s kezdett nekünk dirigálni. Így kezdődött számunkra a „nemszeretem” dolog. Csoportfelelősünk felkérte a hegyi mokányt, hagyja el a hálónkat, mire ő azt felelte, hogy aki bozgoroknak született, az tartsa örökké befogva a pofáját! Ferenc kártyásunk szó nélkül megragadta a kötekedőt, és kitétte az ajtón. Kéthetente jártunk haza Meződombosra egy ponyvás teherautón, sofőrünk is a hegyi mokányokhoz tartozott, nemcsak helyileg, hanem lélekben is. Otthon szállást és ellátást adtunk neki, igyekeztünk a kedvében járni, a kocsmaszámláját is álltuk, olykor még sajnáltuk is, hogy nem érti beszédünket, Széken csak a milicistával válthatott román szót, de az is csak addig volt hajlandó társalogni vele, amíg rendelte neki a konyakokat. Kedvességünk hiábavaló volt, néhány hét múlva nagy veszedelembe sodort minket. Csak az eset után tudtuk meg, hogy emelt fővel vállalta a bozgorok közelebb vivését a halálhoz, ugyanis román testvérei azzal bízták meg, hogy hazafelé álljon meg velünk a Meszes hágóhoz címzett panziónál, a többi az ő dolguk. Csodálkoztunk is, hogy megállt, hiszen mi sohasem szoktunk vendéglőben ebédelni, fogtuk a pénzt, volt mire költeni, fiatal házasok lévén mindannyian házépítésbe kezdtünk, alig futotta építőanyagra, a család eltartására. Akkoriban, a Cseucseszku*-időkben egy hónapban kétszer fizettek, előleg és fizetés volt. Sofőrünk bezárta a vezetőfülke ajtaját, és szólott, hogy várjunk csak nyugodtan, ő most bemegy ebédelni. Kis

idő eltelte után számolgatni kezdtük a pénzünket, hátha lecsíphetnénk belőle egy sörre valót. Palkó csoportvezetőnk intett felém, hogy szálljak le, bemegyünk a restibe. Leülünk egy asztalhoz, és beszélgetni kezdünk, erre a másik asztaltól ránk szólnak, hogy ne bozgorizáljunk itt, beszéljünk románul, mert román kenyeret eszünk! Palkó nem volt ijedős ember, visszavágot: kinek mi köze ahhoz, hogy mi milyen nyelven beszélünk? Erre azok már rá is vetették magukat, és ütlegelni kezdték, gondoltam, beugrom közéjük, nem engedem, hogy agyonverjék a románok. Ők voltak vagy tízen, mi ketten. Mindegyre leverték, de én valahogy mindig talpra álltam, forgolódásom közepette egy szódásláda mellé kerültem, tele volt jó fogású szifonos üvegekkel, na, én azokkal kezdtem vendégelni a támadókat. Úgy hullottak tőle, mint érett körte a fáról! Pista bátyám a teherautó ponyvája alatt várakozva vette hírvül, hogy mi, ott bent, elég nagy bajban vagyunk. Tizenketten voltunk a csoportban, mint ama kőművesek Déva váránál, ebből négyen már a panzióban voltunk, ötödiknek jött Pistánk, felvett egy nehéz rönkfa széket, és behajította az ellenség közé – egyre többen lettek –, így tört utat magának, hogy segítségünkre kelhessen. Máté tenyeres társunkhoz is eljutott a szörnyű hír. Amire a közelünkbe ért, már húzódtunk kifelé a restiből, a szeparéban üldögélő sofőrünknek is szóltunk, azonnal jöjjön, és indítsa az autót, hogy mielőbb elmenekülhessünk a pokolból. Meg sem hallotta, továbbra is ülve maradt. Be volt szervezve, az ő célja is az volt, hogy mi agyon legyünk verve. Ahogy hátráltunk kifelé, érkezett még egy segítségünk, vékonydongájú legény volt, őt azonnal leütötték. Bár ne jött volna, csak gyengített minket a védekezésben, ki kellett szabadítanunk a támadók kezéből. Kinn, az udvaron a hegyi mokányok egy kőhalomra letek, mint

én bent a szódásüvegekre. Futottak szembe velünk, és méretes kődarabokat dobáltak ránk, ez így nem lesz jó, gondoltuk, még beveretjük a koponyánkat! Eszünkbe jutott, hogy a teherautó derekában van néhány új lapát- és csákánynyél, azokat használat előtt mindig hazavittük, hogy a bognármesterrel igazítsassunk rajtuk, hogy jól kézre állóak legyenek. Mindünk kezébe jutott egy akácrúd. Szükség is volt rá, mert egyre több autó érkezett tele román munkásokkal, és támadóink mind azt kiabálták feléjük, hogy jöjjenek a segítségükre, mert a bozgorok meg akarják ölni őket! Az erősítés kicsit elcsodálkozott a segélykérőkön, akik lehettek úgy hatvanan, mi, bozgorok tizenketten, de mégis támadásba lendültek. A csata végén már vagy százharmincan voltak ellenünk, akkorra közülünk csak négy fő maradt ütőképes, a többiek mind megsebesültek. Körbefogtak, mint csaholó kutyák a sündisznót, és azt kiabálták, hogy: „Itt az erdőben egy bozgor temetőt csinálunk!” Visszamasztunk mind a négyen a kóber alá a többiekhez, de a mokányok akkor sem hagyták abba. Nekifeszültek a teherautónak, és döntögetni kezdték, arra gondolván, hogy mi ijedségünkben leszökdösünk a platóról, és akkor rendre agyonverhetnek bennünket. Jól gondolták, valóban azt tettük. Én szöktem közibük elsőnek, kezemben egy vastag csákánynyéllal, kettőt azonnal lecsaptam, aztán ugrott Pista bátyám, de ő egy kétméteres autóvontató vasrúddal a kezében, azt forgatta maga előtt. A vasrúdnak senki nem feleselt vissza, akit elért, az a földön maradt! Amire bátyámat is bekerítették volna, felocsúdott a rettenetes erővel bíró Máté is, lapátnyéllal a kezében huppant közénk. Amikor fordult vele kettőt-hármat, az ellenség lemondott arról, hogy ismét bekerítsenek. Már közel négy órája tartott a harcunk, amikor megérkezett egy milicista, és veszettül fújni kezdte a sípját, de az ő mokányai úgy kupán vágták, hogy azonnal összerogyott. Egyszer arra lettem figyelmes, hogy Pista bátyám mellkasáról hullnak a téglák. „Pista, fáj valamid?” – kérdeztem. „Miért, történt valami?” – kérdezett vissza felém se nézve, aztán aprította tovább az ellenséget.

Már harmadszorra menekültünk vissza a teherautóra, amikor fékezett mellettünk a zilahi milícia két szirénázó rabszállító autóbúsa. Az egyikből öt felfegyverzett civil ugrott ki. Minket, a

tizenkét „bűnös” kőművest megbilincselve beültettek a buszba, és a zilahi milíciára szállítottak. Amikor vallatni kezdtek bennünket, ők mondták el, hogy mi és hogyan történt, aztán kényszerítették, hogy írjuk alá az általuk állítottakat. Nem írunk alá semmit, mert nem ilyen formában történt az összecsapás! Mi nem akartunk megölni egy románt sem! Ők támadtak ránk! Ha az őrnagy elvtárs jobban tudja, mint én, akkor írja alá maga! Már kaptam is tőle a nagy pofonokat. Aztán beküldött hozzám egy alacsonyabb rangú tisztet, aki egy szót sem bökött ki a száján, csak egyfolytában ütött. Négy, általuk megírt jegyzőkönyvet utasítottam vissza, nem írtam alá. Néhány nap múlva végre kíváncsiak lettek az én vallomásomra is. Azt már aláírtam. A hegyi mokányok támadói között volt egy magyar nevű, igen buzgó ember, Mészáros Máténak hívták, ő volt a leghevesebb támadóink, nyilván bizonyítani akarta a „többség” mellett való hűségét. Már indulhattunk volna haza, de jött a rossz hír. Mészáros Máténak az ütközetben szétnyílt a koponyája, most műtötték meg Kolozsváron, várják, hogy magához térjen. „Ha ez az ember meghal, akkor legalább öt év börtönre számíthatnak, imádkozzanak, hogy szólaljon meg!” – közölte velünk az őrnagy. Még két napig tartottak a zilahi milícia fogdájában, aztán tudatták velünk, hogy megszabadultunk, Mészáros Máté magához tért, beszél. Húsvét harmadnapjára érkezünk haza Székre.

Az én asszonyom lánykorában cselédként szolgált egy kolozsvári magyar professzornál. Kértem minden csoporttársamat, hogy írja le pontosan a Meszesekben történt kálváriánkat. Bevittem a professzorhoz, aki országgyűlési képviselőként Bukarestbe vitte, és megvédte irományainkat. Két hét múlva hívtak bennünket a zilahi milíciára, egy őrnagy fogadott egyedül. Engem a falhoz állított, és verni kezdte a fejemet a falba. Majd jött egy másik tiszt, ő már székkal kínált, s arra kért, mondjam meg őszintén, közülünk kinek van pártfogója a belügyminisztériumban. A behemót Máté odakiáltja: „Nekem! Cseuceszku a keresztapám!” A két szekust vilámcsapásként érte e határozott kijelentés, kis ideig földbe gyökerezett a lábuk, és orcájuk falfehérre váltott. Lassú lépteiket téve, mintha visszazalolni akarnák magukat az ablaktalan szoba

kopott íróasztala mögé, ahol nekünk háttal állva jó darab ideig csak egymást nézték. Bizonyára nem hitték el Máté komám blöffölését, hiszen az magától értetődő, hogy az arany korszak megteremtője, a Kárpátok géniusza magyar gyereket nem vállal keresztfiává. Vagy netán mégis? Ezt már csak maguktól merték megkérdezni! A szóbeszéd szerint Székről eddig egy ember hozakodott elő azzal, hogy Cseuceszku a komája, ő is pusztán önvédelemből, a sokgyermekes Gangó Pista, aki a hatvanas évek közepén családtámogatás reményében, rongyos ruhában, mezítláb gyalogolt fel Bukarestbe, és egyenesen a pártfőtítkárral akart beszélni. Amikor a fegyveres örök puskatussal kezdték egyenesíteni görbe hátát, akkor próbálkozott Cseuceszku komaságával. Családtámogatás helyett egy kiadós verés fájó nyomaival és egy ülőhely nélküli jeggyel rakták vonatra. Meglehet, hogy Máté komám Gangó Pistától vette a textust, aki sohasem jutott anynyira, hogy kiköltözhessen családjával a földbe

vájt barlanglakásukból? Nem tudom, sohasem faggattam erről.

Hazaérkezésünk másnapján kopogtat ajtómon a városszolga, hogy hívatva vagyok a helyi milíciára, a többiek már az éjjel értesítette. „Ugye milyen sokat ér egy jó komaság?” – szegezte nekünk csúfolódásnak szánt kérdését a milicista séf, majd szigorú parancsba adta, hogy soha többé nem dolgozhatunk együtt, keressünk külön-külön új munkahelyet, s még az utcán se menjünk egymással szemben. Azzal búcsúzott tőlünk az erős pálinkától bűzlő mokány janicsár, vigyázzunk, nehogy megtalálja halni a „gyermek”, mert akkor oda a komaság is...

** A Cseuceszku elnevezés nem véletlen. Az erdélyi magyarok sohasem ejtették ki helyesen az őket örökösen eltipró diktátor nevét. Dacból, utálatból. Így lett Ceaușescuból Cseuceszku. A románoknak is csak Csácsészku volt.*

Simon Miklós: Ikarosz

Cédulák XXIV.

– túl sokan vagyunk – csökkenteni kell a létszámot, mondja Csaba, aki nálunk takarítja a lépcsőházat, és nemrég jutott túl Kissinger vasos memoárkötetén. Az egyre eszelősebb atomfenyegetéssel kapcsolatos döbbsé kérdésekre válaszolt így szokott reggeli beszélgetésünkben. Szavait rémisztően cinikus megközelítésnek tartom, nem veszem komolyan. Egy örült lapul az egyébként is ijesztő arc mögött, hallom mástól az észak-koreai diktátorról, aki kétségtelenül atomfegyverrel fenyegeti a világhatalmat – csak hogy a mi bőrünkre megy. Túlszenyezett világunknak más sem hiányzik még, csak egy újabb atomcsapás Hiroshima és Nagaszaki után. És a háttérben ott a szörnyű kérdés: hogyan kerülhet egy örült atomrakéta (!) birtokába, amelyeket végül is kénye-kedve szerint használhat... A vaksors micsoda megveszekedett tréfája, hogy az emberi történelem magát emelkedettnek álcázó szakaszában – a vadember bunkója utolér? Ennyire távolodtunk el a kőbarlangtól, a dinóktól, indulásunk sötét titkaitól? A kérdések kajánul sorjázanak, az örült vigyorogva fenyeget tovább.

– „Elhull a virág, eliramlik az élet...” – Kosztolányi szerint ez a magyar irodalom legszebb versora. Köznapian szólva persze a virág lehull, mint ahogy a napokban is láttam egy elnyílt, nagy fehér tölcseért lehullni, de nem merném így mondani, tőlem olyan veszélyesen „költői” lenne. Különben a forróságban kőre hullott virágot sajnáltam kidobni, kegyelettel a földre tettem, új hajtásai mellé – kezdet és vég. Petőfi ismerete az eliramló életről – magyarázhatatlan tudás. A vers írásakor még nem élt negyedszázadot sem, mégis tudta: az élet rohanást múlik. Többünk húszas éveit vége felé már attól szenvedett, még mindig nem 30! Vártuk az időt, amely majd felnőtté tesz. Folyvást állni, érezve éveink múlását, fel nem merült, lassulhat futásuk... Ma meg már

mintha valaki még siettetné is... Gyorsuló idő. Petőfinek ama szeptember után még két év sem adatott meg. Érezte volna? Mi, köznapiaik többnyire vidáman túléljük ifjúságunk, már akinek így rendeltetett. Villon, Puskin, Ady, József Attila nem öregedtek meg. A zseniség ára? Egyszer majd visszanezel, s szívedbe nyilallnak mulasztásaid. De már késő, aranyad annyi maradt, amennyit megéltél – bánkódni, kapkodni régvolt mosolyok után, mi végre? Lám hull a virág – iramlik az élet...

– majd megszokjuk. London főpolgármestere, a legutóbbi ottani muszlim gyilkosságok után elsőre annyit bírt mondani a városi népnek: ma-napság ilyen a modern nagyvárosi élet. Azután ezt kimagyarázták, de mégis ez maradt a lényeg. Most, a Barcelonában történt iszonyat után Európa nagyjai a régi szöveget nyomják: nem engedjük, hogy a terror térdre kényszerítsen, mindennek ellenére sem fogunk félni. A lakosok tengeri virágot hordanak össze, gyertyát gyújtanak a gyilkosságok színhelyén – ennyi. Nyugat-Európában több tízezer terrorcselekményre kapható ember él, sokuk ottani állampolgárként, hivatalos papírjaik rendben! Mivel semmi érdemi változást nem hoz életünkben a holnapi nap sem – vélhetően marad minden a régiben, csak tán' nem félnek. A titkos gyilkosok közül valakik majd eldöntik, hol követik el a következő iszonyatot, és fölkészülnek rá. Mások még nem tartják alkalmasnak az időt, kívárnak. Mi szörnyülködünk, a média a vérre és nem a történetek társadalmi, földalatti, politikai összefüggéseire fókuszálva – nyomtatja! Európa urai, kiket hadseregnyi személyzet véd – folytatják következő választási győzelmük előkészítését... Mi meg nem félünk. Megszokjuk.

– félév előtti újsághír: „Több százezren tüntettek szombaton, 2017. február 19-én a bevándorlás mellett Barcelonában. A katalán civilek által szervezett demonstráció résztvevői azt kö-

vetelik a spanyol és brüsszeli vezetéstől, hogy fogadjanak be több háborús menekültet.” Ki érti ezt? Akik kitervelték ezt a mostani szörnyűséget, azok már elfelejtették ezt? És a nyomasztó kérdés újra: miért gyilkolnak Barcelonában, Turkuban, Párizsban, Londonban? Valami titok lapang itt, vagy csak nem értik egymást befogadók és érkezettek? Európa tényleg a vesztébe rohanva jótékonykodik, vagy egészen másról van szó? Munkaerőről nem, mert az érkezettek zöme nem tervez munkába állni. Csak simán megfejik a gazdagokat védelmükért?

– *ősz széltől zúgnak a fák / vitorlaleveleik ja-
jongva úsznak / tegnapi napfény messzire szállt
/ lelkünkre döbbenet / már itt vége nyarunknak? /
még, még nem volt elég, / várjon a halál! /*

– Eper, Eprecske (még gyerekkorában ragadt rá a név) otthoni sütéshez dagasztja a kenyértésztát, de egy kézzel, ujjai ököbe szorultak, nem tudja többé széttárni őket. Másik karja ernyedten lóg az oldalán – előrehaladt SM-beteg. Így is megtanulta használni a számítógépet, ökle középső ujjának bütykével nyomkodja a billentyűket, már egész csinos bőrkeményedése nőtt. Egy férfival él együtt, szerelemben. Gabi még nincs 30, és már csak beszélni tud, különben egész teste lebénult, jelenleg egy elfekvő osztályon él. Korábban volt barátja, de nagyon szegényen éltek, állapota gyorsan romlott, ekkor avatkoztak be szülei, és azóta egy ágy számára az életér. Eszter több nyelven beszélő tanárnő, jelenleg kerekesszéssel jár, olykor rázuhan a sötétség, kivált, ha számba veszi, mit vett el tőle az SM, mely jelenleg gyógyíthatatlan. Ahogy föltörnek szavai, olykor könnyeivel küzd, de legyőzi a sírást. Kerekesszéke ingatag jármű, apró utcai gödrök, a járda szintkülönbségei is megrázzák. Eszterék az első emeleten laknak, a korlátot húzza föl magát mindennap. SM-betegek valamennyien, fiatal nők, több sorstársuk szülés után betegszik meg. Sokan titkolják betegségüket, félnek az állásuk elvesztésétől, mások, hogy elhagyja őket a párjuk, elfekvőbe kerülnek... Mi, többiek pedig igyekszünk úgy tenni, mintha normálisan élnénk.

– szeresd felebarátod, mint tenmagad! Bibliái parancs, évezredek távolából. De a legújabbkor egyik legfőbb mutatója a magányos ember. Egyedül járok a világban, mert jó társ vagyok

magamnak. Egyedül akarom bejárni a világot, megismerni idegen földeket, mert a másik csak zavar. Ne szólj bele az életembe, mert az enyém! Én tudom, mit akarok, én tartozom felelősséggel magamért, én mondom meg, mit teszek, és nem más! Ha én lánynak érzem magam, akkor az vagyok, és nem érdekel, milyennek születtem. Egyedül vagyok és maradok! Ne kritizálj, ne akarj fegyelmezni, mert holnap itt hagylak, mintha sosem lettem volna! „Á, nem járnak ezek együtt, csak dugnak.” Pedig még Robinson is azt a törvényt követte, amit közösségi életében megismert. Az egyén másokkal és másoknak teremtett, másokhoz tartozunk a kezdetektől. Bulgakov úgy írja le Pilátust, mint akinek egyetlen barátja egy hatalmas kutya – de az embernek igenis egy másik ember lehet a barátja, nem egy kutya – mondja a regény utolsó lapjain. A másik ember nem adatik magától, barátodért, szerelmedért, társadért tenned kell. Ó, milyen régi szavak, miért tagadtuk meg? Mi hozta ránk e ragályt, s miért hittünk neki?

– mintha angyal játszott volna a piros szirmú „szégyenlős virággal” neki a szokottól eltérően, tölcsére bezárva, bibéje csúszik ki óvatosan – porzóra várva. Most elégedettnek tűnik, virágtalan tuskóját mutató sivatagi rózsza társaságában napozik, mögötte egy saját szépségébe ájult mozdulatlan orchidea, a halványlilla valami égi mását festő lepkeszárnyak. És a rózsza még az erkélyüvegen át is leírhatatlan sárga, megnyílván a teljesség felé, mely egykor volt, mint a mára emlék ifjúság, révedezően megidézve, feledhetetlen. Virágok, őszi napfényben állva, méh nincs már, különben sem kapaszkodna fel ilyen városi panelhez, az utcán sárgul tengernyi régi tölgylevelével, tavasszal harsány zöld ígélet – mára vénült lobogó. Misi a 18 évesek lobogásával, döbbenetesen meséli: még emlékszem, hogy röhögtünk Ótoddal, amikor a fizikatanár azt mondta az év elején, mindjárt beiratkozás után, milyen gyorsan fog elrohanni majd ez a négy év, itt lesz az érettségi! Röhögtünk, csak vén fazon mond ilyeneket, amikor az rengeteg idő! És most érettségi előtt vagyunk, még emlékszem mindenre, tegnap volt? Nem igaz, hogy mindjárt vége! Majd egyszer megtudod, ilyen az egész életünk! Éveink versenyt rohannak velünk – s a start óta kitárt karral vár a...

– egy vezető német autómárka vezérigazgatójának jóslatait olvasva először az ötlött föl: talán ismeri Noah Harari Homo Deus c. könyvét? Persze a változásról (nem tudom, mennyire fejlődés?) van szó: pl. nő-e az emberi boldogság a Földön, vagy végletesen süllyedünk valami zavaros jövőképebe a gépek totális uralmától, netán a „határtalan emberi távlatok” teljes hiányától? Vajon hasznosnak érzi majd magát az ember, vagy még inkább vonzódik a „félrelépés” bűne felé, mely a Lázadás maga? Minden tapasztalatunk szerint ha bejön az autógyárak vezérének jövőképe, a változás nem egyenletesen és nem fokozatosan történik majd, s távolról sem mindenütt! A változások menete sem győz majd meg mindenkit, hogy erre kell mennünk, jó az irány! Különbösen is tudjuk: a mai világ alapjait sem lehet felforgatni társadalmi konfliktusok nélkül! A nagyvárosi amerikaiak talán jobban illeszkedő „csavarok” a pénz vezérelte célszerűség gigászi gépezetében, mint az EU régimódi polgárai, de akkor még mi lesz Afrika, India, Ázsia roppant tömegnyi szegényével? Félelmetes és riasztó jövő... De aligha rajtunk múlik... Armageddon romantika nélkül. Mindenesetre a kommunizmus szerencsétlen víziója helyett itt egy könyörtelen jövőkép, melyet egy kőgazdag vezér mutat be. Nevetni legföljebb önmagunkon érdemes, ettől inkább félni kell. Már annak, aki megéri... Nem irigylem őket, de tudom, nem törődnek majd ők sem, keszekusza elődeikkel.

– valaha mily gyermeki boldogsággal, a biztos tudás birtokában derültünk oly nyekergésen, miszerint a világ köröttünk csak látszat szerint létezik, valódi mineműségét kitudni nincsen mód, mivel agyunk csak azt tudja, amit érzékszerveink neki jelentenek. Berkeley egykori anglikán püspök úr egyenest odáig jutott nagy vidámságában, hogy ha a materialisták az érzékelt mögötti semmit anyagnak kívánják mondani, ám tegyék a dörék. A világ mibenlétéről mi bizony nem tudunk semmit, csak érzéleteinket használhatjuk. Gondolnánk, mily setétség! Ám maga Kant is meg merészelt különböztetni a „dolgot magát” elménkbe került képétől! Mi ezt látjuk, halljuk, tapintjuk – de hogy mi van ezek mögött? Azután érkezett a Mátrix! Egy töprengő francia ezt írta róla: amikor megnéztem a Mátrixot, eltűnődtem: lehet, hogy épp most is a Mátrix foglya vagyok?

Talán minden, amiről azt hiszem, látom, ízelem, érintem, és minden, amiről azt hiszem, létezik, valójában egy számítógép létrehozta álomvilág? Nos, nem. A minap olvasom, angol kutatócsoport stb. kivizsgálta s megállapította: oly tengernyi adat összerendezett működtetése kellene eme illúzióhoz, s oly méretű algoritmus tömkelege, hogy nem! Hacsak (ütődöttködöm tudatlan) Isten nem döntött úgy – mégis lehet!

– jelenteni rólad, rólam sokféleképpen lehet... Komótos alapossággal, elfogultan, álságos semmitmondással és még ezerféleképp. Olyan elképesztő módon is, mint annak idején az NDK-s Stasinál tette egy példás ügynök: valakit feleségül kellett vennie, csak hogy jelenthessen róla! A hír szerint gyermekeik is születtek, miközben apuci szorgosan írta, mit mesélt esténként egyetemi oktató felesége kollégáiról. A cél szentesíti az eszközt, bár előnye volt a helyzetnek, az infó házhoz, bocsánat, ágyhoz jött... Különbösen a rokon kapcsolat sem volt akadály, ha útban volt, átléptek rajta. Így akár a megfigyelt személy rokona is lehetett a besúgó főnöke, tartótisztje, ha parancsa úgy szólt, a rokon célszemélyről mindent tudni akart... Mondhatni, köznapi eset, semmi különös. A megfigyeltnek egyáltalán nem kellett tudnia, hogy rokona megfigyelteti, sőt az is titkos adat volt, mit dolgozik a belügyben. A határőrknél szolgál, a közlekedésiéknél aktatologató, ő csak irodista, ott kapott állást, valahol neki is dolgoznia kell – mondta otthon, a haverjai meg úgyis rendőrök voltak, azok nem pofáztak. A tekervény jobbára úgy bukkant fel, az ügynök le, hogy beütött a rendszerváltás. A sötétből sok mindenki világosra került, olyanok is, akik ezt nem szerették volna. Mindenféle okkal, de a fedett személyek és titkaik zöme védettséget kapott. Persze nem egészen, így azután az elmúlt évtizedekben ez az napvilágra került, más a lángok közé, mert a '80-as évek végén már tüzeltek rendesen a 6-os kartonokkal a gyűjtőkben. Ami kimaradt, meg amit érdeklődők kimentettek – részben nyilvános. Mert ami államtitok, pl. hogy a korábbi politikai besúgó most másféle célszemélyeket figyel, drogosokat, korruptokat, orgazdákat, embercsempészeket – akkor bizony ő továbbra is védett személy... Szeged és Csongrád megye titkos ügynökei hálózati névsorának töredéke, a Rákosi- és Kádár-rendszerben

működők nevei, fedőnevük, a tartótisztek listája Bálint László könyvében olvasható. Igaz, csak a hálózat töredéke!

– a történet időnként fölfénylik a ködből, majd megint alámerül. Már nem hiányzik senkinek, aki megélte, tanúja volt – rég odaát, mesélhetnél bármit, de nem teheted. Hűséggel azoknak tartozol, akik elmondták, már ha nekilátsz. Fura szerzet volt a mesélő, afféle szesztől fűtött alak, lapáttenyerekkel, de mégsem volt erős, már jóval túl élete delén. Ha akart is valamit, megtartani az asszonyt, mása nemigen lehetett. A kamasz félve pillantott arra a gyönyörű, gömbölyded nőre, akit nézett volna napestig, miközben oly rútnak, ellenszenvesnek látta a tulaját. Különbösen az asszony más alkalommal panaszkodott is, nem tudja elhagyni, mert utánajön, botrányt okoz. Ma már megérti, de akkoriban még csak a féltékeny gonoszt látta. Valami kiránduláson történt mindez, másik évezredet írtak. A férfi egy akkoriban keresett műfajban dolgozott, dekoratőrként. Minden nagyobb műintézményben, üzemirodán, vidéki téveszközpontban, színházi előcsarnokban, az akkor még virágjában lévő Hungiban, éppen

az egyik jól látható helyen virított a „vörös sarok”! Vörös selyem, piros virág Lenin, Sztálin, Rákosi képei körül. Ezt építették, gondozták a dekoratőrök, ha a parancs úgy szólt, órák alatt fölépítették bárhol!

– ha Isten eltüntetné a világból a Gonoszt – nagy bajba kerülnénk. Ma úgy épül fel az életünk, hogy vannak emberek, akiktől, és helyzetek, amelyektől olykor undorral elfordulunk, másokat szeretünk. Választunk. Ez gyakran kockázatos, nem láthatjuk döntésünk következményeit, nem ismerjük holnapi érzéseinket, de valamit lépni, legalább mondani kell, tehát választani. Szokás mondani, ha tudnánk a Jót – de nem tudjuk. Gyakran nem, pedig az sokat segítene. Így élünk földi életünkben mindig is, alkalmasint a kezdetektől. Isten képessé tette az embert helyzete megismerésére, amit jól-rosszul, indulatai, vonzásai és taszításai közepette megtehetett. Azután jött a modern kori média és általa a szemérmetlen megtévesztés kora – ez tart máig. Sőt, továbbra sem óhajtja átadni befolyását semmi áron. Végül is az ember fölötti uralom a hatalom legfőbb célja, értelme.

Simon Miklós: Látó

A vajdasági magyar mozgókép történeti áttekintése

Első rész

Október 13. a vajdasági magyar mozgókép napja. Az idén 19. alkalommal ünnepelt emléknap előzményeit Siflis Zoltán Balázs Béla-díjas filmrendező 2016-ban készült dokumentumfilmjében foglalta össze. A nagy akarásokkal övezett pionírmunkát vállaló alkotók kinematográfiai álmai sajnos derékba törtek, ám alapot teremtettek a vajdasági magyar filmezés későbbi fénykorához, és – hadd bocsássam előre – erre építhettek mai filmeseink is, akik magyarországi támogatás nélkül ugyancsak a filmpionírok sorsára jutottak volna a mai Szerbiában.

Dokumentumfilm a kinematográfia délvidéki úttörőinek történetéről

A 19. és a 20. század fordulója számos újdonságot hozott a kor emberének életébe, a társadalom átalakulása, a technika fejlődése, az ízlés formálódása, a művészi kifejezés iránti tekintetében egyaránt. A villamosítás, a hírközlő eszközök, a telefon, a távíró, majd az autók és a tömegközlekedési eszközök elszaporodása lerövidítették a távolságokat, fölgyorsították a kommunikációt, ezzel egyetemben az újdonságok gyors megismerését is lehetővé tették. Nem csupán a tudományos elméletek és a műszaki eredmények jutottak el gyorsabban egyik helyről a másikra, hanem a művészet is könnyebben hatotta át a polgárisodó társadalmat, meghatározóvá terebélyesedett az art nouveau szellemi pezsgése, a belőle kisarjadó szecesszió építészeti és képzőművészeti látványvilága, és vele együtt a kor egyéb vívmányai is szinte észrevétlenül átittatták a társadalmi életet. Így például a

színházak mellett, vagy ahogy Nemeskürty István fogalmaz Siflis Zoltán dokumentumfilmjében, inkább *helyettük*, megjelenik a mozi, a mozgókép vetítése. A Lumière fivérek, Auguste és Louis fotografiai fejlesztéseik mentén haladva, a laterna magica (varázsdoboz) elvére alapozva kidolgozták a mozgóképek vetítésére és sokszorosítására egyaránt alkalmas kinematográf elnevezésű masinát, és első filmjeiket 1895. december 28-án mutatták be. A művelődéstörténészek szerint ez volt az első *kereskedelmi célú* vetítés. A rendezvénynek 33 nézője volt, 10 rövidfilmet vetítettek, amelyek hossza egyenként nem haladta meg az egy percet. A közönségnek 1 frankos belépőjegy kellett váltania. Ezen az első napi vetítésen nem szerepelt a köztudatban első mozifilmként ismert, *A vonat érkezése* című alkotás, amely valószínűleg nem az első mozifölvétel, és csak később került repertoárra. Ezek a Franciaországban forgatott első rövidfilmek, leginkább a mindennapi élet jeleneteit megörökítő képsorok voltaképpen lavinát indítottak el. Egyfelől megteremtették az események hiteles dokumentálásának lehetőségét, hiszen a kamera a valós történésekről készített fölvétel, nem hagyatkozott az emberi emlékezetre vagy történelemírói szándéokra. Másfelől a mozgókép kiterjesztette igényét az ember alkotói kreativitására, és ezzel egy új művészeti ágat hozott létre. Ebből az előbb vizuális, majd audiovizuális műfajból óriási, emberek sokaságát és pénzek tömegét mozgó birodalom nőtt ki magából, a filmipar. Ez utóbbi hamarosan házasságra lépett a reklámparral, és ma is együtt ontják a különböző termékeket népszerűsítő képsorokat.

A 19. század végén a filmezésnek még nem voltak művészi ambíciói, sokkal inkább technikai-

technológiai eljárásként, dokumentációs lehetőségként kezelték, ám már a Lumière fivérek is ráéreztek a benne rejlő kommerciális potenciálra. A két testvér népszerűsítésének köszönhetően a Monarchiában is fölkeltette az érdeklődést az új médium. Érdekes módon nem a nagyvárosokban, hanem inkább a peremvidéken, így a délvidéki Szabadkán és Zomborban. A kinematográfia délvidéki pionírjairól, Lifka Sándorról és Bosnyák Ernőről, a derékba tört álmok álmodói-ról szól Siflis Zoltán dokumentumfilmje.

Siflis Zoltán: A kamerás emberek (kép a filmből)

Lifka Sándor (1880–1952) ugyan nem Szabadka szülötte, de a sors két ízben is ebbe az észak-bácskai városba vezérelte, és másodsorra ott is ragadt. Családja Csehországban, Prága közelében élt, szülei vándormúzeumot üzemeltettek, így ő a romániai Brassóban látta meg a napvilágot. A szülők ismeretterjesztő-népszerűsítő vállalkozása kétséget kizáróan meghatározó volt Sándor későbbi terveiben. Miután Bécsben kitanulta a villamossági szakmát, Párizsba utazott, hogy egyebek közt ott ismerkedjen az új médiummal, a filmmel. Vásárolt egy kamerát, és Karl testvérével belevágott a mozizásba. Atyai örökségükből filmszínházat kívántak működtetni, ám kész mozit nem lehetett kapni, így a fivérek kénytelenek voltak számos szakmát elsajátítva maguk megépíteni a 460 férőhelyes, mobil mozijukat a teljes berendezéssel és felszereléssel, Triesztben, a Monarchia legnagyobb kikötővárosban. Rövidesen a két testvér külön útvonalakat járva a birodalom számos nagyvárosában csalogatta a közönséget a vasúton szállított, a helyszínen összeszerelt filmszínházába, amit tudományos-ismeretterjesztés szándékával vagy

inkább jelszavával népszerűsítettek. Sándor utazásai során a helyszíneken is forgatott, és ezeket a filmeket közönségcsalogatóként le is vetítette, létrehozván a filmhíradó elődjét. Művészi hajlamát nem igazán a filmezés területén bontakoztatta ki, hanem zongorára és hegedűre írt szerzeményeket kísérőzeneként, amelyből hamarosan egy egész műfaj sarjadt ki.

Végleges szabadkai letelepedése után már épületben működtette moziját, a forgalmazóktól beszerzett filmek előtt rendszeresen híradót vetített, és árkedvezményt vezetett be a lakosság különböző kategóriái számára. A filmszínház elképesztő népszerűsége tett szert, ám az impériumváltás végül tönkretette a vállalkozást. A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság hatósága betiltotta a némafilmek magyar nyelvű feliratozását, a közönség elmarad a moziból, a vállalkozás csődbe ment. Lifkát politikai vonalon többször meghurcolták, filmjei közül a legtöbb megsemmisült, akire rábízta őket, ragasztóanyagot gyártott belőlük.

Lifka Sándor mozija

Nem járt jobban a zombori Bosnyák Ernő (1876–1963) filmes hagyatéka sem, azzal a különbséggel, hogy nincstelenségében maga kényszerült a tekercsek eladására, azokból a drogériákban körömlakkot készítettek. Lifka és Bosnyák élete, sorsa számos hasonlóságot mutat. Bosnyák is külföldre utazott, miután kitanulta a nyomdászszakmát, 14 évet töltött Európában, legtöbbször Párizsban időzött. Ő is magába szívta a kor szakmai újításait, és vett egy filmvetítő gépet, kamerát is vásárolt.

Zomborban ő alapította meg az első állandó mozit, híradójellegű összeállításokat vetített.

Bosnyák Ernő

Létrehozta a BOER filmvállalatot, azzal az elképzeléssel, hogy az hamarosan a régió legnagyobb filmgyárává válhat. Terveihez megtalálta a mecénásokat, ám a városvezetőség akadémikuskodása miatt elveszítette külföldi pártfogóit, a franciaországi Pathé Frères filmvállalatot, közben kitört a Nagy Háború, így végül az óhajtott Duna menti Hollywoodból nem lett semmi, csupán jóval később egy dráma, Gobby Fehér Gyula tollából. A sors fintora, hogy az ebből készült újvidéki előadás televíziós fölvétele is megsemmisült, csupán az adásba került előadás VHS-minőségű fölvétele maradt az utókorra. Bosnyák nyomdát működtetett, kérszéletű lapokat szerkesztett és jelentetett meg, pecsétmetszéssel kereste kenyerét, de művészi ambícióiról nem tett le, filmeket forgatott, amelyekben felesége is szerepelt. Sőt, egy műszaki újítás is – majdnem – a nevéhez fűződik. 1912-ben, II. Rákóczi Ferenc zombori emlékműve leleplezésének felvételekor egy síneken mozgatható, a jobbra-balra haladás mellett le-föl is irányítható kamerakocsit alkalmazott, ám a találmányát nem védte le, így a filmtörténet mást jegyez helyette az ilyen, pásztázó kameramozgás kiötlőjeként. A háború után, filmvállalatának bejegyzését követően tárgyalt a kaliforniai Metro-Goldwyn-Mayer filmgyárral is korábbi tervéről, de az pusztán álom maradt, egyik filmjét (*Hazudj a kedvemért*) pedig munkatársai egyenesen ellopták tőle, és Bécsben vetítették.

Bosnyák a kreatív álmodozás mellett egész életében dolgozott, vállalkozott, mégis szűkölködött. Dokumentumai elvesztése folytán képtelen volt igazolni munkáit, csak 80 éves kora táján kapott szülővárosától művésznagydíjat, és ekkortájt érkezett számára a filmes szakma elismerése is.

A dokumentumfilm megalkotása során Siffis Zoltánnak nem volt egyszerű dolga. Nem azért, mert Lifka és Bosnyák életéről kevés adat, dokumentum, eredeti alkotás maradt fenn. Kevés, de van, jószerével fölkeresett, részben földolgozott. A keményebb diónak az bizonyult, hogy az 50 perces dokumentumfilmben a két alkotónak (velük együtt két szerb ajkú kollégájuknak) a kétszer 25 percben nem csupán az életét, munkásságát, filmográfiáját kellett összefoglalnia, hanem a századforduló miliójét, a polgárosodás folyamatát, az ízlés alakulását, vagyis egy olyan háttérrel kellett alakítania, amely előtt szemlélve megérthetővé válik a két filmpionír eltökéltsége, küzdelme, a munkájuk iránti visszajelzések, el egészen a múlt század 60-as éveig! Meg kellett mutatnia a szecessziós Szabadka, a neoklasszicizmus és a parasztbarokk között ívelő Zombor, a Szerb Athén, vagyis Újvidék múlt és jelen ölelésében szervesen működő létformáját, Trieszt hangulatát. Mégpedig nem csupán a századfordulóról marad dokumentumok, hanem mai fölvételek által. Ügyesen sáfárkodott a rendező a rendelkezésére álló anyaggal, még korábbi filminterjúk részleteit is fölvillantotta, így a fekete-fehér és színes, az egykori és mai képsorok váltakozása lendületes dinamikával vezet végig a filmen. Amíg az operatőri munkát dicsérő, leginkább mozgásban lévő kamera a pásztázás, közelítés-távolítás mellett felvétel közben is pozíciót váltva, mintegy sétálva közvetíti a városok mai hangulatát, amely mögül átsüt a hajdani polgári világ kimértsége és lezsersége, a képsorokat folyamatos narráció kíséri. A látvány és a beszéd kiválóan ötvöződik egymással, és a harmadik tényezővel, a zenével. Olyannyira, hogy a néző a film kezdetén még regisztrálja az aláfestést, ám a későbbiekben már nem foglalkozik vele, mert a muzsika nem ad rá alkalmat, nem botlik meg a dinamikája, nem akar a kép és a szöveg fölé kerülni, hanem valóban aláfesti a filmet.

Szerencsés találkozás *A kamerás emberek*, amikor filmes készített filmet filmesekről.

Egy korszak vége

A vajdasági magyar és egyáltalán a kisebbségi filmgyártás fénykorát a jugoszláv államformáció idején élte, és a Vicsek–Deák szerzőpáros alkotásaiban csúcsonyosodott ki. Az állam kulturális-művészeti-szellemi koncepciója támogatta a filmgyártást, az alkotások fesztiválokon szerepeltek, bemutatták őket a tagköztársaságok nézőinek. Azokat is, amelyek bírálóan ábrázolták a társadalmi jelenségeket.

Vicsek Károly rendező tucatnyi filmje és Deák Ferenc író másfél tucatnyi megfilmesített forgatókönyve közül számos nagyjátékfilm közös alkotás, így pl. a *Parlag*¹ (1974), a *Trófea* (1979), a *Fajkutyák ideje* (1983), a *Bolygóút* (2002). A Vicsek–Deák kettős minden alkotása provokálta a rendszert, mindkettőjüknek meg kellett küzdenie a cenzúrával. A *Trófeát* a közismerten cinefil Tito elnök bekérte előzetes megtekintésre, végül engedélyezte bemutatását a pulai filmfesztiválon, de Deákot elküldte afrikai nagykövetnek, mondván, jobb, ha az ilyen kritikus szellemiségű művész néhány évet eltölt valamelyik el nem kötelezett országban. A film viszont megnyerte a Nagy Arany Arénát, a fesztivál nagydíját.

Jugoszlávia szétesésével jelentősen megcsappant a filmművészet támogatása, a kisebbségi alkotók a perifériára szorultak. Magyar filmeink a magyarországi támogatásnak köszönhetően alkothatnak szülőföldjükön, az idősebbek és a középkorúak. A fiataloknak eszük ágában sincs szembenézniük a szerbiai filmművészeti mizériával, Magyarországon tanulnak, és ott kezdik filmes karrierjüket. Az itthon maradtak és az anyaországban tanuló, kétlakiságban élő és dolgozó filmeseink évente 5–6 új dokumentumfilmet, 2–3 kisjátékfilmet, jó esetben háromévente 1 nagyjátékfilmet készítenek. Századunk első két évtizedében ennek ellenére többen bizonyították a vajdasági filmkészítés iránti elkötelezettségüket, egyebek közt Antal Attila, Antal Szilárd, Bicskei Zoltán, Csubrilo Zoltán, Iván Attila, Farkas Miklós, Fejős Csilla, Goretity Péter, Hoffman Artúr, K. Kovács Ákos, Kovács István, Rác-Maronka Etelka, Szász Csongor, Tolnai Szabolcs, Vicsek Károly, Zámbozszi Ákos, a zentai Tehetséggon-

dozó Gimnázium Bolyai Filmműhely tagjai, Póth Imre és Horváth Mihály filmpedagógusok, valamint Siflis Zoltán.

A Vajdasági Szociográfiai Filmműhely

A vajdasági magyar filmek jelentős része szociográfiai témák köré szerveződik. A szociográfiai filmműhely megalakítását még 1981-ben kezdeményezte Siflis Zoltán, Dudás Károly, Kasziba István, Hoffman Artúr, Póth Imre és Kiss Gábor, akik a '60-as és '70-es évek magyarországi dokumentumfilm hulláma nyomán készítették el programjukat, amely csak 1986-tól vált közösséggel megvalósíthatóvá a Topolyán létrehozott videótábor keretében.

A kezdet nem volt egyszerű. Siflis és Kasziba még 8 mm-es, hangcsíkos technikával, 4 perces filmtekercsre készített dokumentumfilmet egy szabadkai családról, az interjúkat filmcsere miatt 4 percenként meg kellett szakítani.

Lendületes volt az 1986-os munkakezdés. Több mint kétórás dokumentumfilm készült az 1946 és 1952 közti beszolgáltatásokról Észak-Bácskában (r. Siflis, Hoffman, Póth), az egykori uradalmi cselédekről (r. Szemerédi Magda, Hoffman), a szemmel verésről és annak hiedelemvilágáról (r. Csorba Béla, Hoffman), egy tanyasi juhászemberről (r. Siflis, Dudás), a világtól elzárt tanyasi emberekről (r. Makai József).

A folytatásban is igen fölkavaró alkotások készültek a műhelyben, *Ez egy inkvizíció* címmel az 1981-es kanizsai orgonaügyben meghurcolt magyar ajkú tanárokról (r. Csorba, Siflis), a hosszú ideig jegelt *Gádorlakók* (r. Siflis, Dudás), az anyanyelvi oktatásról lemondó szülőkről (r. Szemerédi, Póth, Hoffman). A műhely legnagyobb horderejű vállalkozása a Siflis szerkesztette *Temetetlen holtjaink* című kétrészes dokumentumfilm volt. Ebben Csorba Béla, Dudás Károly, Blaskó Márta és Matuska Márton közreműködésével 1990-ben 40 órányi nyersanyagot forgatott a csoport az 1944–45-ös, a partizánok által elkövetett magyarellenes megtorlásokról, ami a vérengzések első filmes dokumentálása. Meg kell említeni a *Nézünk egymásra?* című remek dokumentumfil-

¹ Ez volt az első vajdasági magyar játékfilm, előtte a belgrádi Vuk Babić rendezett magyarul is megszólaló filmet 1970-ben, *Teher* címmel, ugyancsak Deák forgatókönyve alapján.

met is, amelyet Siflis, Komáromi Ákos és Póth az egykori földbirtokos Wámoscher családról és hajdani cselédjükről forgatott.

A szociográfiai tényfeltárás ugyanolyan szubverzív tevékenységnek számított a hatalom szemében, mint korábban a problematikus nagyjátékfilmek. A topolyai videótábor alkotói által beszerzett felszerelést 1992-ben elkobozta.

„A szociofilm legkényesebb kérdése – a műfajelméleti, esztétikai stb. problémákon túl –, hogy élő, eleven személyiségek kölcsönzik a filmhez képmásukat, hangjukat, az élettényeiket, teljes habitusukat, adott szituációban való viselkedésüket. Ugyanis a film hatására a szereplőket köznapi létüknél önkéntelenül is magasabb mércével méri a környezet, illetve a közönség. Ebből adódóan kettős szorítás alakul ki, melynek során a film készítőjének tisztessége is mérlegre kerül, hogy kit mennyire szolgáltat ki, és hogyan garantálja a védelmet, amit mi szerkesztéskor természetesen minden esetben igyekeztünk következetesen figyelembe venni” – fogalmazta meg Siflis Zoltán az 1995-ös Kanizsai Írótáborban.

Itt talán említést tehetünk a portréfilmekről is. Vicsek Károly, aki például összeállítást készített a zombori filmesekről, kezdve Bosnyáktól Illésig, interjút forgatott az ugyancsak zombori Herceg János akadémikus íróval (és ugyanő filmesítette meg Herceg *Szikkadó földeken* című regényét 1987-ben), ennek részleteit fölhasználva Siflis Zoltán készített portréfilmet Hercegről, és ő forgatott portrét Deák Ferenc íróról, aki forgatókönyvei révén ugyancsak szorosan kötődött a filmművészethez.

Noha Bicskei Zoltán inkább az elvontabb, etűdszerű alkotások híve, remek portréfilmet készített Kunkovács Lászlóról (*Rövid utazás Kunkovács Lászlóval*, 2013). Portréfilmje annyiban sajátos, hogy alanyát, Kunkovács László fotóművészt és etnográfust senki sem kérdezi, sőt, ő kérdez mást a népi világról. Miként tette élete során, szenvedélyes érdeklődéssel a paraszti létforma, a népi hitvilág, a szokások iránt, amiket párját ritkító fotókon örökített meg – ezekből bőséggel láthatunk a filmben, valamint tudományos publicisztikájában is feldolgozott. A portréalany 7000 év történetét idézi meg mindössze 50 perc alatt, beszél a kunbabákról, sámánokról,

táltosokról, pásztorokról, a puritán életvitelről, az ázsiai nomádság koráról, a rendező pedig a témákat szemléltető és egyben bámulatos képsorokkal kíséri. Látványos beállításai során leginkább a vízparton és a vízen otthonos, a film káprázatos és lenyűgöző vizuális világa a vízen forgatott részekben csúcsonyosodik ki. Akár vizuális antológiának is nevezhetnénk, ami egyszerre mutatja meg alanya művészi és tudományos munkáját, sokirányú érdeklődését.

Ha már a víznél tartunk, meg kell említeni Fejős Csilla² dokumentumfilmjét (*Kútfúrás, avagy kincskeresés másképp*, 2013), amely nem egy ember, hanem egy mesterség portréja. A filmben víz van, minden mennyiségben. Artézi kút, iszapfürdő, horgászás tóban vagy folyóvízben, ám a frissen fúrt kútból előtörő, kristálytiszt víz az igazi, pompázatos dolog, aminek elővarázslásához az emberi tudás és gyakorlat mellett némi sáros, iszapos, homokkal keveredő munka is szükséges. A film címéből kiderül, a kútfúró mesterségről lesz szó, aztán meg az is, hogy jóval többről beszél az alkotás. Ami elsőként mellbe vág, az a kamera (Ótos András és Csubrilo Zoltán munkája). Elképesztő beállításokból felvételez, közelképei káprázatosak, a széles látószöveget ugyancsak kifejezően kezeli, aztán Csendir Viktor dinamikus vágása tovább fokozza az élmény intenzitását, miként a filmbe „belopott” dekoratív, szuggesztív és jelképes értelmezésre lehetőséget nyújtó állóképek, vagyis fotók, illetve a remek zene.

Ezt a filmet évszakokon átívelve, több színhelyen forgatták. Ez mindenképpen erénye. Az is, hogy a szereplők – akik név szerint jelen vannak a stáblistán – azok az emberek és családtagjaik, akik kútfúrásból élnek. Büszkén vallják, vagy vállalják, mesterségük hivatás. Viszont azt is látjuk a spontán párbeszédre és vallomásokra épített történetből, hogy a kétkezi munka dicsérete mögött szegényes szociális háttér, olykor családi törések, asszimilációs erózió, nyelvi igénytelenség és a többségi nemzet gesztusainak kisajátítása húzódik meg. Vagy termelődnek ki. A film voltaképpen szókimondó szociográfiai alkotás, amely szakít a dokumentarizmus kliséivel, és gazdag vizualitás révén mutatja meg az alapvetően boldognak tűnő kútfúró mesterek életét.

² Portréfilmek sorát készítette jeles vajdasági magyar alkotókról.

Két tabufilm Gádorlakók

A vajdasági magyar dokumentumfilmmezés mértékadó alkotása, súlyát mi sem jelzi jobban, mint hogy elkészülte után több mint két évtizeddel a film forgatásának helyén betiltották a vetítését, ugyanis sok helyen bemutatták már az alkotást, csak éppen Vörösmarton nem. Végül ott is megnézhatték a megrendítő művet, csak nem az eredetileg meghirdetett helyen.

A film egy gádorlakó vörösmarti család tagjait szólaltatja meg, akik konokul ragaszkodnak a löszfalba vájt lakásukhoz, ahol villany és egyéb közművek nélkül tengődnek, háziállataikkal osztoznak a pince előtti területen, a szabad ég alatt főznek, és téblábolnak, alkalmi munkát végeznek, és orvhalászatból tartják fenn magukat. A falu szerint képtelenek sorsukon javítani, nem is tudnának visszailleszkedni a közösségbe, erősen alkoholizálnak, és mindössze annyit dolgoznak, hogy kenyér- és italszükségletüket fedezzék. A gádorlakók közül egyetlen fiú fogalmazza meg a jobb élet lehetőségét, de maga is megvalósíthatatlannak tartja, mert a testvérek nem tartanak össze, anélkül pedig nem lehet előbbre lépni. Ennek ellenére nem letargikusak, természetes létmódjuknak tekintik szegénységüket és magányukat. Beszűkült szókincsük, szavakat kereső, csapongva repkedő tekintetük a családon belüli némaságba merevedett nyomorról árulkodik.

Siflis Zoltán: Gádorlakók

A riporter kérdez, az alanyok válaszolnak, az anya beszéd közben végzi a házimunkát, a fiúk lebénulnak, kényszeres mozdulatokat tesznek, az idősebb fiú, aki szemtanúja volt, hogy egy vadkan széttépte édesapját, teljesen érzelemmentesen számol be a tragédiáról, mint akinek minden mindegy. A riporter mindegyikkel próbálkozik, igyekszik rávezetni őket, hogy a löszfal bármikor rájuk omolhat, és mindannyian odavesznek, de ezt a veszélyt egyikük se hajlandó tudomásul venni. Pedig tudnak róla, hogy másokkal előfordult.

Kíméletlen film, a nagyköznelbe hozott arcok, verdeső tekintetek, kicsorbult fogsorok, az átszellemülten (részegen) nyilatkozó riportalany zavartsága nyomatékossá teszi a tárgyi, anyagi nyomort, amit Siflis Zoltán kamerája gyakori ráközelítésekkel tudatosít. A rendező-operatőr dinamikus kameramozgással ellensúlyozza a statikus, riporter + alany felállást, amit a vágás is aktívan dinamizál.

Megrendítő film. Autentikus ábrázolása nyomán a riportalanyok feszültsége kisugárzik a nézőre, aki előbb feszeng, majd szorong, nem tudja, milyen mélységig áshatnak még le ebben a nyers életanyagban a szerzők.

Ez egy inkvizíció

Az egykori tabufilm, a kanizsai tanárok kálváriáját megjelenítő *Ez egy inkvizíció* csupán a digitalizálás lehetőségének hála maradhatott fenn, anélkül az idő múlásával elveszett volna az anyag. Pedig életünk során szükségünk van olyan morális útjelző táblákra, amelyek figyelmeztetnek a múltban elkövetett bűnök súlyára, és ezeket a figyelmeztetéseket a művészet fogalmazza meg hathatósan.

Az eset lényege, hogy néhány Kanizsán dolgozó tanár 1981. április 11-én a horgosi templomban meghallgatta egyik tanítványuk orgonakoncertjét. Ezt megelőzően az iskola munkástanácsa és a Kommunista Szövetség alapszervezete is tárgyalt róla, ildomos-e a pedagógusoknak elmenni a templomba, és olyan határozat született, hogy saját felelősségére mindenki megteheti, a koncert után viszont kirúgták őket a Kommunista Szövetségből és munkahelyükről egyaránt, meg-

alázással teli, hosszú kálváriát akasztván a művészetbarát tanárok nyakába.

Siflis Zoltán az események után fél évtizeddel szólaltatta meg az ügyben érintetteket, akik egymást váltva beszélnek el, immár emlékezetből az akkori történéseket. Úgy tűnik, öt esztendő hosszú idő, sok minden kihull az emlékezetből. Döbbenetes azonban, hogy a megszólalók egybevágoan, szó szerint idézik az ellenük lefolytatott boszorkányüldözés során elhangzottakat, mind a vád, mind a védelem szavait, megidézik saját lelki- és idegállapotukat, az emlékezetükbe égett részleteket. Tanúsítván, hogy az ártatlan, legfeljebb megrovással végződhető történet egyszerűen „inkvizíciós” perbe csapott át, ahol előre ki voltak osztva a szerepek és az ítéletek, és hogy mindezt a kirúgott tanárok a legmélyebb morális, ideológiai és egzisztenciális vesszőfutásként élték meg.

A film voltaképpen azoknak az értelmiségieknek állít mementót, akik valamilyen szinten kritikai véleményt fogalmaztak meg az egykori Jugoszlávia titói kisebbségpolitikájával szemben – ezt a bevezető képsorok és a narrátor szövege nyomatékosítja. Csakhogy egyetlen eseményen kivetítve, ami magyarázatot is ad az ideológiai túlkapásokra: a kis közösség megfélemlítettségében sokkal érzékenyebben reagál a helyi történésekre, mint az, amelyik távolabbról szemléli az eseményeket.

A felidézett korszakban az elvtársi éberség volt a félelem fokmérője. És a párt volt mindennek a meghatározója. Az iskolában arról vitáztak, hogy a párttagok és pedagógusok részt vehetnek-e egy művészeti eseményen, amelyet történetesen egy templomban rendeznek meg. Sőt, pedig 1981-et írtak akkor, az is fölmerült, hogy bármilyen egyházi eseményen, így, mondjuk, temetésen megjelenhetnek-e! Az ördögi kör innét kerekedett ki: a koncert a fegyelmi eljárásban ürüggyé silányult, mintha a munkahelyükről eltávolítottak és ellehetetlenítettek a maguk védekezésére találták volna ki e „bűnüket”, de voltaképpen egyéb munkahelyi mulasztásaik miatt kerültek volna lapátra. A filmben a vád oldalát képviselők dölyfös képmutatása a jelenből szemlélve karikatúrális megnyilvánulásnak tűnik, ám ez a tragikus kutyakomédia a mikroközösségen belüli hatalmi metodológiát kivetíti a társa-

dalom egészére. A cinikus demagógia közvetlen megjelenítése a film csúcspontja. A film készítőinek bátorságát mutatja, hogy az alkotás a joghurtforradalom esztendejében készült el, és ekkor következett a miloševići éra.

Dokumentumfilmek

Elveszettek a történelemben. A Duna menti svábok elleni megtorlások a II. világháború után

A Vajdaságból eltűnt egy nép. A második világháborúig több mint félmillió német élt a tartományban, ma ötezren sincsenek, itteni népességük 1% alá csökkent! Közülük sokan odavesztek az orosz fronton, de a fogyatkozásukat valójában a harcok után uralomra jutott néphatalom központi vezénylés mellett idézte elő, elűzéssel, internálással, megfélemlítéssel. Az áldozatok zömmel a támasz nélkül maradt időszerűak, nők és gyerekek közül kerültek ki, akiknek kezéhez nem tapadt semmilyen bűn. Ennek az elűzött népcsoportnak állít mementót Rácz-Maronka Etelka filmje.

A svábság a Vajdaság gazdasági fellendülésének motorja volt, javakat teremtett, kultúráját összebékítette az egyéb nemzetekével, és szorgalmasan dolgozott, gyarapodott. A proletariátusra esküvő néphatalom viszont a népet Hitler hadseregével azonosította, és minden eszközzel elűzésükre és megsemmisítésükre törekedett, kellett a birtok, a munkahely a helyükbe telepítendőknél, akik kész házakba, felszerelt gazdaságokba költözhetek be, és élvezhették az előttük megteremtett javakat. Az internálótáborok voltaképpen a megsemmisítést előkészítő táborok voltak, mondja a filmben a háborút követő atrocitások egyik kutatója.

A Zombor melletti, egykoron két és fél ezer német ajkú polgárt számláló Gádorba 1945-ben több mint 15 000 német nemzetiségű öreget, gyermekes anyát és gyereket hurcoltak, közülük legalább 7500-an tömegsírokban nyugszanak. Kezdetben hármassával-négyessel kaparták el az éhezés, a higiéniai feltételek hiánya és betegség következtében elhaltakat, később 400–600 tetemet földeltek tömegsírokba. Nem temették az áldozatokat, csupán betemették tetemüket, ritkán jutott valakinek egy krumpoliszák szem-

fedőnek és koporsó helyett. Járekon 12 000–20 000-re teszik a fogva tartott németek számát, akik a túlélés érdekében megették a falu macskáit és kutyáit is. Mégis éhhalát haltak legalább 7500-an, köztük 1000 gyermek. A megaláztatás eme megrázó bugyrait idézi meg a film, túlélők, a volt táborokat felkereső egykori internáltak történeteinek révén. Hoffman Artúr vágói munkája nyomán arányos ritmusban szövődik egymásba a jelen idejű emlékezés, a kutató tényfeltáró megszólaltatása, a képi dokumentumok és az elbeszéltek hangulatára épített kísérőzene. A megrázó vallomások operatőrként poétikus képsorokkal ellenpontozza, de ezek a felvételek a készbe betelepültek által birtokba vett tájegységek szépségét emelik ki, míg a gádori emlékhely képi megjelenítése – épülettörmelékkel vegyes szeméttel, lerombolt templom és ledől, szétdőlt kőkeresztek – a pusztulás és a pusztítás mementójaként magasodik ki a film révén.

A rendező remek érzékkel épít be a narratív anyagba egy, az áldozatok és a hóhérok leszarmazottai között szövődött, sorsszerű szerelmi történetet, amely egyértelműen fogalmazza meg a film alapkérdését: MIÉRT? Ugyanígy megnyitja annak kérdését is, hogy mikor lesz már nevesítve a vajdasági sváb áldozatok mindegyike, ha egyébként nem, bár kegyeleti okok miatt, és mikor kerül sor az egykori tettesek elszámoltatására. A filmben nyilatkozó szakértő szerint mindkettő még bizonyára jócskán várat magára.

A sajkáslaki kereszt

Két különböző filmnyelv szólal meg Póth Imre filmjében, a dokumentarista és a poétikus. Nem egymásba áthatolva, hanem egyetlen hirtelen vágással elkülönítve. Talán éppen ez, a dokumentumra mintegy rázúduló, költőien komponált, vizuális és hangzó, indulatokat elszabadító kóda oldja a fél évszázadon át elhallgatott igazság nyomán feltüremelő érzelmeket.

A film dokumentáris szintje azt örökíti meg, hogy miként állít vaskeresztet Pásztor Antal fémsztergályos mester a mártírhalált halt édesapja feltételezett sírjára. A kamera szenvedélymentes, követi a mestert a műhelybe, aki vasprofilokat helyezget egymás mellé, majd összehegeszti

őket, köznapi munka, mondhatnánk, ha nem halanánk a baljóslatú zenei aláfestést. Ki is derül, egy természetes vaskereszt készül a mester keze alatt. A forgatókönyvíró a későbbiekben is él a rávezetéssel – amikor a mester csak ennyit fest a keresztre erősített táblára: 1944 –, illetve a meglepetéssel, a váratlan záró képsorok esetében.

A film – egyetlen példán keresztül – az 1944-ben a „felszabadítók” áldozatául esett 32 sajkáslaki magyar emberről szól. Leginkább képi eszközökkel, annál is inkább, mert a történeteket évtizedeken át félelemből elhallgatták a helybeliek, Pásztor Antal sem mesél sokat sem apjáról, sem a többi áldozatról, konok elszántsággal készíti a vaskeresztet, mert a korábban fából állítottat a községi előljáróság eltávolította. Matuska Márton, a magyarellenes megtorlások kutatója sem említi egyetlen részletet sem az eseményekkel kapcsolatosan a kereszt felszentelésekor tett beszédében. Ez a film nem arról szól, hanem a megfélemlítés alóli felszabadulás katarziséjáról, a lehető legminimálisabb, de hatásos eszközzel. Találó rendezői megoldás, hogy a keresztnek a helyszínre szállításakor, majd a szenteléskor oda tartók is traktor pótkocsiján ülnek, és a traktor motorjának zúgása minden egyéb hangot elnyom. Monoton és hangos dübörgése rákényszerít annak végiggondolására, hogy a majdani jelöletlen sírjuk felé tartó sajkáslaki magyaroknak ugyanerre vezetett utolsó útjuk, s mi minden fordulhatott meg fejükben a vesztőhelyükig. A némaság mementója.

Néhány másodpercre azonban zavaróvá válik a motordübörgés, mert mögé bekúszik a zene, miközben távolról felvett beszéd is megszólal.

Ha már a beszédnél tartunk: a rendező hagyta beszélni Pásztor Antalt, aki a legtermészetesebb vajdasági magyar makaróninyelven szólal meg, jelezvén, ez van, én így beszélek, mi így beszélünk, vagyis ez a jelenlegi nyelvallapotunk, s ugyanez tapasztalható a plébános mondatain is. Mindezen viszont jelképszerűen túlmutat, hogy a keresztet állító mester a neki segédkezőkhöz szerbül szól. Nyilvánvalóan azért, mert bár egyikőjük nem érti a magyar szót. Mégis segít az emlékéllítésben.

A záró képsorok derült égből villámcsapásként lobbannak a képernyőre: döbbenetesen energikus és bénító zene mellett lángra kap a ke-

reszt körüli száraz talajnövényzet, s egyre közelít a hervadt koszorút még el nem ejtett kereszthez. Kérdéseket generáló, poétikus rendezői-operatőri munka.

„Még oda nem ér az idő”

Megkapó Csubrilo Zoltán operatőri munkája, rendezőként, operatorként egyszerre gondolkodik mozgó- és állóképekben egyaránt. Filmjének bevezető képe máris jelzi, itt vagy nagyon tapasztalt filmesektől tanult alkotó munkájával szembesülünk, vagy olyan rendező vizuális világával, aki kimerevített látványként is képes narratívát megfogalmazni. Eldönteni nem tudom, de hiszem, eredményes ötvözetként működőképes filmnyelvet kreál magának. Bravúros, kimerevítésként ható képsorai szinte fotóként égetik be a látványt a nézőbe. Méltatóként áttévedvén a képzőművészetek statikus terepére, úgy érzem, a látvány megragadására adott tehetsége még nagyon sokra előjegyzi a szerzőt. Formanyelve áthatol a kreatív vizualitás és a dokumentaritás olykor nem is olyan szűk mezsgyéjén, és önelvű alkotássá kristályosodik. Ebben remek partnerei a 78 éves Bellér Ilona és családja. Ők egyszerűen vannak. Rurális paraszti életet élnek, csupán mindennapjaik vannak, de olyan hétköznapiak, amelyeket a néző közvetlen tapasztalatból nem ismer. A központi szereplő idős, egyedülálló, családja külön lakik. Nem nagy ügy. Megvannak a napi gondjai a közigazgatással, de kinek nincsenek. Magányos, ám ki nem az? Nem is beszél erről, de a kamera kedvéért egy áttetsző műanyag zacskóba helyezve egy szögre tűzi saját és megboldogult párja fotóját, mondván, mennyire más így. Ám nyomban a képet rögzítő szög csavarja a rádió zsinórját, a rádióból hamarosan egy hajdani sláger hangzik fel, és a hímezett faliszőnyegek, az ágytakaró alatt kelesztett diós kifli környezetében természetesen hangzik a lenejlő fotókra utalása: mégiscsak más ez így.

Más. És ennek a másságnak a megjelenítésre vállalkozott Csubrilo Zoltán. Nagyon jó, hogy képen, nem pedig szövegben gondolkodott. Mennyire izgalmas pl. a jelenet, ahol a néni satnya kukoricát morzsol kézzel – aki még látott ilyet: csutka a kukoricacsőre –, miközben egy meg-

termett macska ül ölében, és minden mozdulatot simogatásként él meg. De hasonlóan szívbe markoló jelenet, amikor az idős háziasszony akadályok zömén kénytelen átvergődni, csak hogy összeszedje a húsz tyúk tojta tojásokat. Történetet mesélnek ezek a fölvételek, szavak nélkül jelenítenek meg sorsot, létet, olyan bravúros fölvételek által, amelyeken látszik a munka kézbe ivódott lenyomata, a tengeritörés és -morzsolás automatizmusa, a szalonnafalatozás rítusa, a kelt tészta készítésének meg-megújuló öröme vagy éppen a rövid láncon tartott kutya boldogsága az elébe tett étel láttán.

Kedves, hogy a rendező-operatőr helyet hagyott a spontaneitásnak, a nénihez érkező, kukoricadarát vásárló fiatalasszony őszintén rácsodálkozott a forgató kamerára, a háziasszony őszinteségi rohamát követően maga kérte a forgatás leállítását – ez a leállítás benne is maradt az alkotásban –, az unoka pedig éppen annyira „volt színész”, hogy majdnem beleilleszkedett ebbe a spontaneitásba. Mindezek közepette Csubrilo Zoltán autentikus filmvilágot épített Bellér Ilona (nem élettörténete, hanem) jelene köré, aki szerint elevenen nem bújhat a föld alá senki, várnia kell, még oda nem ér az idő. Döcögő sibusz, sínen melegedő macska, röppenő tyúkok, láncon tartott kutyák környezetében egy hengerrel pingált otthonban, ahol a kaput nem azért zárják, hogy ne jöjjön be rajta idegen, hanem hogy a szél ki ne fújja.

Gettósor

A filmről alkotott véleményem kialakulásához fontos tényezőként járult hozzá, hogy képtelen voltam elkülöníteni a korábbi és a mostani alkotást, másfelől pedig, hogy első látásra nem éreztem kellően „filmese” munkának. Egyoldalúan dokumentáris, ráadásul mintha terjengős lett volna – erről már a második „vetítés” után meggyőződtem, valójában nem terjengős –, ellenben továbbra is úgy vélem, nem jó, az élményt lelombozó, hogy a rendező a film elején elmondja, hogyan készült, miről szól a filmje. Megtudjuk, felismerjük, rájövünk erre magunk is. A film végén, ahol már a megszületett gyermeket tartja kezében az anya, aki harmadik hónapjában lévő

terhesként jelent meg a film elején, utal az elvégzett munka időbeli kiterjedésére és a ráfordított energiára. A fiatal apa pedig feloldja a film egyik üzenetét, amikor a mellőzött és kiközösített pózából mondja, hogy immár a (gyermek születését követően) van értelme az életnek, mert ha magad vagy, létednek nincs semmi értelme.

Innét kell fejben visszapergetni a képsorokat: hiszen ezt a film során a nagypapa is valami módon kimondta, a nagymama úgyszintén.

A gettósor nem putri, de a helyszínhez, Magyarokanizsához képest elkülönülő terep, az unoka nem szívesen él ott, életérzését rapszövegek írásában oldja fel. Nagyapja muzsikos, utcai tamburás. Romák. Megrekedtek egy, a többség számára már élehetetlennek tűnő világban, ám élnek, ünnepelnek, nem a boldogulást, hanem a boldogságot keresik az adott lehetőségek között. A tamburás nagypapa igazi ikonikus alak, szikár, öltönyös-nyakkendő, kalapos, láncdohányos figurája mintha az egykori spagettiwesternekből lépett volna ki, azzal, hogy esze ágában sincs revolvert forgatni, hanem muzsikál annak, aki megengedi, és hajlandó fizetni érte. Három nyelven beszél és énekel, a film egyik csúcspontjában egy roma dalból bluesra vált, mint aki ráérezett, hogy az egyetemes nyomorúság dalához nincs szükség szövegre.

Úgy tűnik, az operatőr-rendező ráhagyatkozott a történetmondás narratív vonalára, nem keresett hozzá innovatív képi megoldásokat, hozta azt, amit előbb taglalt filmjében mutatott, sőt, annál kevesebbet. Visszafogottabb, ám meglehet, hogy így, a nemzedékeken átívelő történet megjelenítésének látszólagos eszköztelensége során nyer hangsúlyt a három generáció közül a középső hiánya. Valóban, hol vannak a szülők? Egy kitörölt nemzedék csupán a hiányával szerepel a filmben. A másik kettő létét – és talán ez a rendező nyomatékosított szándéka – fétistárgyak szimbolikájával határolja körül. A nagypapa a már leírt szerelésben, hegyes orrú, magas sarkú cipőjében, a nagymama az ősmatriarcha mindenről gondot viselő szerepében, az unoka a folyton fülében lógó fülhallgatóval, a testdíszek rituális viseletével, zenelejátszóival, CD-lemezeivel, az új anya töretlen szótlanságával jelképszerűen összetett alakokként mutatkoznak meg.

A keserűdes filmtörténetnek számomra ez a bújtatott szimbolika az igazi hozadéka. A vajdasági magyarság jelenlegi problémáival foglalkozó, tényfeltáró dokumentumfilmek készítéséhez források, támogatások is kellenek a nagy akarással. Ezért tartom heroikusnak alkotóink elkötelezettségét, amely újabb és újabb alkotásokban ölt testet.

Simon Miklós: Az Ember

Csúza könyve

Csúza a Drávaszög egy aránylag kis települése, de 1991-ig ebben a faluban rendkívül élénk volt a társadalmi és kulturális élet. A legjelentősebb szervezetek a Jókai Mór Kultúregyesület, a Nőszervezet és az Önkéntes Tűzoltó Testület voltak. Szinte minden hónapra jutott valamilyen rendezvény. A könyvtárban a kölcsönzés mellett különféle könyvtári foglalkozásokat tartottak, rendszeresen voltak az irodalmi estek, könyv- és képzőművészeti kiállítások, színházi vendégszereplések fogadása. Minden évben szép, tartalmas műsor készült március 15-ére, évente megrendezték a hagyományos szüreti bált, kirándulásokat szerveztek az országon belül, de a határokon túlra is: Budapest, a Balaton, Debrecen, Eger, aztán Vajdahunyad és Arad, majd Bécs és Velence...

S aztán 1991-ben vége lett mindennek. A háborútól félve a falu nagyobb része elmenekült. Maradtak az öregek, betegek, tehetetlenek és akik nem tudták vagy nem akarták elhagyni a szülőfalujukat.

De azért március 15-én minden évben akadt néhány bátor asszony, aki titokban letett a Kosuth-dombormű elé egy-két szál virágot.

Aztán vége lett a keserves „hét szűk esztendőnek”, s a menekültek lassan hazatérhettek – jó néhány fiatal ott maradt Magyarországon.

Újra együtt volt a falu, mégsem lehetett ott folytatni az életet, ahol '91-ben abbamaradt. Aztán valamelyikünknek eszébe jutott egy jeles évszám: 1252-ben IV. Béla király Csúzákat (amelyet így ír le az oklevél: „...terram Chuza in Comitatu de baranya iuxta Danubium... a castro Bodrogiensi exemptam”, azaz: „Csúza föld Baranya megyében a Duna mellett... Bodrog vár birtokrésze”) Nána Ispánnak adományozta. 2002-ben meg lehetett ünnepelni a falu első írásos említésének 750. jubileumát. Ekkor célul tűztük ki, hogy minden rendezvényt az évforduló jegyében kell szervezni, így mindenki bekapcsolódhat

valamilyen formában az ünneplésbe. Jó ötletnek bizonyult, hogy a kétnapos főrendezvényre hazahívjuk a Csúzáról elszármazott embereket – jöttek is Amerikától Ausztráliáig mindenfelől.

A szervezőbizottság hosszas tanácskozás után a főrendezvényre egy megfelelőnek tűnő, tartalmas és színvonalas műsortervet dolgozott ki. Valaki fölvetette, hogy ki kellene adni a falu monográfiáját. De az emberek hamar belátták, hogy ez lehetetlen. Legalább három dolog hiányzik hozzá: nincs rá pénzünk, kevés az időnk, és megfelelő szakembereink sincsenek. De vannak már megjelent írások Csúza távolabbi és közelebbi múltjából, s ha ezeket kiegészítenénk néhány újabb, kisebb munkával, kiadhatnánk egy füzetet. Lehetne a címe Csúzai füzetek I., azzal, hogy ötvenként megjelentethetnénk egy-egy újabb füzetet. Így a 2002-ben kiadott első füzet után 2018 elején megjelent a negyedik is.

2018-ban kaptunk egy ajánlatot a HMDK-tól (Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége), hogy a *Csúzai füzetek*ből kiadnának egy könyvet. Örömmel beleegyeztünk. Szerkesztőtársaim voltak: **Pasza Árpád**, **Tatai Igor**, **Varga György** és **Micheli Tünde**, aki a pályázatot is írta, az pedig, hogy a kiadvány horvát költségvetési támogatásban részesülhetett, a zágrábi parlament magyar képviselőjének, **Jankovics Róbert**nek az érdeme. A négy füzetből néhány írást kihagytunk vagy lerövidítettünk, de új fejezetek is bekerültek a kiadványba, amely 17 szerző 32 írását, tanulmányát tartalmazza csaknem 400 oldalon, és *Csúza könyve – Fejezetek egy Árpád-kori magyar falu történetéből* címmel jelent meg. Ez az alcím, a „fejezetek” találó kifejezés, mert a falu teljes történetét nem tudjuk bemutatni.

Az első írás *A titokzatos nevű Csúza* címet viseli. Ebben így összegez a szerző: „...Csúzákat eredetileg magyarokkal érkező kabarok (kazárokból kiszakadó törzs) lakták. Az ő török nyelvükből eredhet a falu neve, amely eredetileg »szúcsa«

– »vizecske« lehetett. Bizonyítékul szolgálhatnának a máig igen bővizű források, ahol az érkezők szívesen megtelepedtek. A »szúcsa« a magyarra vált nyelvhasználat, hangátvetéssel alakult »csúza« szóalakká. A »sz« »cs« hatására »z«-vé zöngésült...» – írja *Pataky András*. A falu múltjából idéz fel egy okmányt *T. Papp Zsófia: Csúza XVIII. századvégi leírása – Széchényi Ferenc kérdőíve alapján*. A 18. századdal foglalkozik többek közt *Sándor László: Adatok Csúza gazdasági és társadalmi történetéhez (1849–1914)* és *Dékány Zsuzsanna: Csúza művelődési élete a 19. század végétől*.

A csúzai református egyházközség jegyzőkönyveiben igen régi, értékes és érdekes bejegyzések találhatóak az 1770-es évektől kezdve egészen 1941-ig. Ebben a könyvben az utolsó bejegyzés 1941. július 20-i keltezésű, s egy új könyv első lapján az 1959-es évszám olvasható. Vajon hova tűntek 18 év jegyzőkönyvei?

A csúzai iskolára vonatkozó adatok is itt találhatóak 1802-től 1920. december 25-éig – ekkor államosították az iskolát. A folytatást az adatgyűjtés során még élő emberektől és fényképekről ismerjük. 2002-ben szervezőmunkánk eredményeként önkéntes adományokból emléktáblákat kaptak az első és második világháborús csúzai hősi halottak és civil áldozatok.

Külön fejezetek foglalkoznak a falu szervezeteivel: a Jókai Mór Kultúregyesülettel, a Csárdás Ifjúsági Néptáncgyűttessel, a Nőszervezettel, az Önkéntes Tűzoltó Testülettel és a falu sportéletével.

Mivel a szőlő- és bortermesztés nemcsak hagyományos mezőgazdasági tevékenység Csúzában, hanem igen jelentős múltja is van, közöltük *Tóth Kálmán A paraszti szőlőművelés a Drávaszögben (különös tekintettel Csúzára)* című dolgozatát. Néprajzi jellegű munkákat is találunk a kötetben, így *Reppmann Dékány Zsuzsanna: Hej, seregemadár, én vagyok a pudár, Tatai Margit: Szájról szájra – egy csúzai család szellemi hagyatékából, Reppmann Dékány Zsuzsanna: Séta bölcsőhelyem körül, Mesterségek dicsérete – mesterségek Csúzában a XX. században*. S talán idesorolhatnám *Segota Márta Csúzai anekdoták és életképek* c. munkájának részleteit.

Csúza nagy embereire is emlékezünk: Berta Imre lelkeszre és dr. Tóth Lajosra.

Megemlítenék még két tudósítást is a falunkról: *Hazafias ünnepség Csúzában* címmel a *Pécsi Figyelő* 1897. július 7. számából idéz *Angyal Lívia* a Kossuth-dombormű felállításáról szóló írásában, a *Dunántúl* pécsi napilap 1942. május 31. *Országzászló- és hősiemlékmű-avatás Csúzában* című írására is hivatkozik *Tatai Igor* az országzászló-avatásokról szóló összegezésében.

Talán túl sok is egyszerre ez az információáradat (különösen így ömlesztve és szinte tömöndataokban), pedig a felsorolásból még sok minden ki is maradt. Akit érdekelnek az ilyen témák, ajánlom, olvassa el a könyvet.

2019. szeptember

Ács Gedeon közéleti munkássága csúzai éveiben*

A bujdosó hazatérése

„[...] ma a tenger partjára mentem járkalni [...] hazámról ábrándoztam s mikor a honvágy könnyel tölti szemeimet, én nem tudok hangosan jajgatni mint Odysseus. De mielőtt visszatértem, eszembe jutott »a tenger partján Oceanus mellett« könyörgő bujdosó Balassa, s utána én is elmondtam énekének e sorait:

»A szép harmatot
miként hullatod
Tavasszal virágra:
Sok jódat, Uram!
úgy hullasd reám, Te régi szolgáladra«

Ezekkel a szavakkal bíztá naplójára Bostonban hazája utáni vágyakozását a hontalan Ács Gedeon. Egyre jobban hiányzik neki az otthon, a család, testvérei, régi barátai. Időközben a 48-as emigráns-társak szétszóródtak, magányossága még inkább erősíti honvágyát. Kilenc idegenben töltött év után így ír erről:

„Itt ülök asztalomnál firkálva, s néha letévén a tollat, elgondolkozom a múltakról, s eszembe jutnak testvéreim, rokonaim, otthoni barátaim. Vajon gondolkoznak-e ők is rólam? Tán isznak is értem egy pohár bort, mit én is innám értök, csak lenne kivel, s lenne borom! Így is azonban, bor nélkül is áldást kívánok rájuk s boromra. S áldást barátaim-

ra is a távolban. A legközelebbi magyar barát New Yorkban van, a másik Mexicóban, a harmadik Londonban, a többi még távolabb! Körülem egy sincs! Áldást óhajtok magamra is, hogy ez legyen az utolsó Sylvester estvéje, melyet egyedül ülök!”

Ez a kívánsága azonban nem teljesült. Még két szilvesztert kellett idegenben töltenie. Csak 1861. február 23-án szállt hajóra New Yorkban, s London érintésével, Hamburgon és Drezdán át május 22-én ért Pozsonyba, majd Pestre.

Végre ismét hazájában volt, de sehol a föld hátán nem érezte magát annyira idegennek, mint hazatérése első napjaiban Pesten. A testvéreivel, rokonaival való találkozásnak örült, jólesett őket viszontlátni, érezni szeretetüket. De Baranyában újabb csalódás várt rá.

„[...] elmentem Laskóra, s ámbár egy részről jól esett a nép irántam mutatott példátlan szeretete és ragaszkodása, valóságos kínt szenvedtem, midőn legszívesb unszolásaikra kénytelen valék határozottan kimondani, hogy én papjok többé nem lehetek, miután superint. consistorium kimondta, hogy én elestem minden jogomtól, miután honomból kiköltöztem.”

Úgy érzi, „az év végén sokkal inkább bujdosó valék, mint bármikor külföldön”.

Néhány nappal hazatérése után, amikor Pestet elhagyva hajón öccséhez, Zsigmondhoz utazott Foktőre, két csúzai emberrel találkozott, akik „oly formát említettek, mintha most már tudnák, ki lesz a papjok. S csak az baj, hogy a laskóiak engem nem engednek hozzájuk mennem”.

Februárban aztán újra jelentkeztek a csúzaiak. „Íme, csakugyan a néptől kapom, mit tán inkább várhattam volna paptársaimtól, hogy megemlékezik rólam, s ezt éppen azon a napon tudatja velem, melyen egy év előtt hazaindultam. Azonban még meg nem választottak.”

Március 25-én ezt írta naplójába: „Midőn estve hazajöttünk, itt vártak rám a csúzai egyház küldöttei, átadták az esperes levelét, melyben tudósít, miképp márc. 23-án az ő s Vágó L. ügyelete alatt tartott papválasztás alkalmával én »szembetűnő általános többséget, 164 szavazatot kaptam. Nincs egyéb hátra, mint, hogy az egyház a jövő 23-án tartandó egyházmegyei gyűléshez folyamodjék megerősítés végett.«”

A csúzai egyház egyik kéziratos könyvében az egyházmegyei gyűlések határozatai között a 72. oldalon a következő megjegyzés olvasható:

„[...] 1862dik év Ápril 23-án és következő napjain tartatott egyh. megyei gyűlésen megerősített új lelkész, Ács Gideon, a következő lapon kezdi bejegyezni az egyh. megyei gyűlések végzéseit.”

S a következő oldalon valóban ott találjuk:

„Az 1862-dik évi Ápril 23-án s következő napjain az alsó baranya-bácsi e. megye közgyűlésén, mely Piroson tartatott, gróf Ráday László segédgondnok s Boldizsár Imre főesperes urak elnöklete alatt, jelen voltak [...]”, majd a 77. oldalon a folytatás:

„22. A Csúzai egyház folyamodik, hogy az általa általános szavazattöbbséggel megválasztott t. Ács Gedeon urat ürességben lévő rendes papi állomásában ezen e. m. közgyűlés erősíteni meg. Ennek kapcsolatában olvastatott t. Ács Gedeon úrnak csúzai megválasztása után ugyanazon egyházban rendes papságban való megerősítését kérő folyamodványa.

Örömmel karolja ezen e. megye kebeléhez visszatért gyermekét, örömmel erősíti meg őt a csúzai rendes papságban.”

Április 29-én aztán megérkezett Csúzára, az üres, nagy paplakba, ahol még minden „nedves a meszeléstől és a pallómosástól”. Új hívei szeretettel fogadták, „az előljárók egy kis vacsorát készítettek, melyre behívták a tanítót is”.

Ezzel lezárult életének legellentmondásosabb időszaka. Ez a viharos szűk másfél évtized volt lelkesítően szép, izgalmas, és volt nyomorúságos, tele bizonytalansággal, nélkülözéssel és megaláztatásokkal.

Ács Gedeon 43 éves volt, amikor Csúzára került, s itt élt 1887. november 12-ig, 68 éves korában bekövetkezett haláláig.

Baranyai Júlia ezt írja róla: „Hátralevő éveiben olyan csend veszi körül, hogy keveset tudunk élete utolsó eseményeiről. Mint afféle bölcs öregember, nyilván könyveinek, kertjének, virágainak, kedves állatainak társaságába menekült nagy magányában.”

Pedig életének ez a 25 éve nyugalmas volt ugyan, de nem eseménytelen. Nem egy magányos, megfáradt, megkeseredett ember talált itt menedéket, hanem egy közösségért munkálkodni akaró szellem. Az illúziókkal, nagy álmokkal leszámolt, de gazdag élettapasztalata, bölcsesége, kivételes műveltsége, szociális érzékeny-

sége alkalmassá tették rá, hogy megtalálja azt a területet, ahol leginkább használhat kis közösségének, s rajta keresztül népének és hazájának. Ez a terület a művelődés fejlesztése volt.

Ács Gedeon és a csúzai iskola

Faluja iskolájának életét szinte az első naptól kezdve megkülönböztetett figyelemmel kísérte, és különös gondossággal segítette. Az 1864-ben leégett iskolaépület helyére például még ugyanabban az évben korszerű, a pedagógiai követelményeknek jobban megfelelő, új iskola épült.

„Iskolánk megégvén f. é. Május 26-án a Gráner József izraelita kereskedő házából kitört tűzben, mely 8 házat és több melléképületet megemésztett, határozatott, hogy új, emeletes épületet építsünk téglából és cserépre, melyben a két iskolatermen fölül legyen egy szoba községi könyvtár számára is” – olvashatjuk a csúzai református egyház presbiteri jegyzőkönyvében, melyet Ács Gedeon vezetett. A jegyzőkönyvnek ebben az egyetlen mondatában két dologra is érdemes felfigyelnünk. Az egyik: szoba a községi könyvtár számára. Látható, milyen nagy jelentőséget tulajdonít a községi könyvtár szerepének, a felnőttek leghatékonyabb művelődési formáját látva benne. A másik: a lakás – mely elegendő legyen állandó tanító számára is. Abban az időben még akadémikus rektorok tanítottak Csúzában is. Az iskolai oktatás korszerűsítésének a feltétele azonban állandó tanító alkalmazása volt. „Az academicus rektorok ellen több egyház panaszt emel, különösen nemtanítás, hanyagság, engedtlenség, negédeség, stb. miatt, és állandó tanítókat kívánnak” – olvashatjuk az 1864-ben Újszivacon megtartott egyházmegyei közgyűlés jegyzőkönyvében. Gond volt az is, hogy gyakran váltották egymást, néha még év közben is elhagyták az iskolát. Ez történt 1864-ben is. Szabó Bálint tanító az egyházzal támadt vitás ügyei miatt december 18-án elhagyta a falut „a nélkül, hogy bizonyítványt kért volna”. Erre 19-én: „A lelkész megkezdte a tanítást az új iskolában, folytatni szándékozik Gergely napig amennyire ideje és egészsége engedi.”

Közben azonban új, megbízható tanítóról kellett gondoskodnia. 1865. február 1-jén „határozatott, hogy e hó első pár hete alatt a taní-

tói díjlevél beküldessék a debreceni főiskolába, s a főiskolai igazgató tanár kéretessék föl, hogy, ha különben az ifjú jelleme ellen nincs kifogás, küldené ki hozzánk Boldizsár Lajos urat; mert a presbyterium őt mint szelíd magaviseletű ifjút ismeri, s reményli, hogy édes atyja ki szintén viselt tanítói hivatalt, [...] gondot fog tartani magaviseletére és őt jó tanáccsal segítőndi”.

Március 13-án megérkezett Boldizsár Lajos, s a lelkésztől átvette a tanítást.

1867. április 22-én „tanácskozott a presbyterium arról is, vajjon nem lenne e jobb állandó tanítót tartanunk, mint akadémikusokat. Azonban jónak látta a presbyterium a nagy fontosságú kérdésben megkérdezni az egész gyülekezetet”.

„Április 28-dikán a lelkész a presbyterium megbízásából megkérdezte a templomban a gyülekezet férfait: akarják-e, hogy ezután is akadémikus tanítót tartsunk, vagy állandósítani kívánják-e a csúzai tanítói állomást? A gyülekezet nagy többsége állandó tanítót kívánt. Ellenkező értelemben senki sem szólt, sem szavazott.”

A következő év Gergely napján lejárt Boldizsár Lajos hivatala. A határozat, hogy Csúza is állandó tanítót szeretne, megvolt. Az iskolához ugyan még nem építettek melléképületet, melyre az állandó tanítónak szüksége lehetett, különösen, ha családos emberről volna szó, mégis „Állandó tanítóságra sokan ajánlkoztak, u. m. Máté Dömse [...] Mielőtt a lelkész az ajánlkozók neveit elszámálhatta volna, ifj. Pápa Sándor presbyter engedelmet kért, hogy szólhasson. Ő azt hiszi, az egész presbyterium, sőt a népnek is igen nagy többsége Tóth Ambrus urat óhajtáná, ki már itt tanítóskodott”.

A presbiterek nagy része jónak tartotta a javaslatot, ellene senki nem szólt, ezért „a lelkész ajánlotta, hogy megkérdezi levélben Tóth Ambrus urat, ki jelenleg Hiricsi segédpap, hajlandó-e elvállalni a csúzai állandó tanítóságot, ha arra meg fog választatni”.

És Tóth Ambrus elvállalta. S 1868 júniusának végén megérkezett Csúzára az első állandó tanító, aki 15 esztendeig, haláláig oktatta, nevelte a csúzai gyermekeket.

De Ács Gedeon ezután sem szűnt meg törődni az iskola ügyeivel. 1873-ban melléképületet emelnek, '79-ben hambár és kukoricagóré épül a tanítói lak mellé, '82-ben pedig pinceház.

A nevelés és oktatás korszerűsítése érdekében gyakran tárgyalt a község előljáróival is. 1875. december 9-én pl. a tanítóval és a községi bíróval egy közös megbeszélésen „az iskolai gyümölcsöskertet illetőleg tanácskozás után a következőkben állapodtak meg:

Gondnok, algondnok és pénztárnok három évre választassanak.

A Népkeresztény jövő évre megrendeltessék, úgy színt a fanyesés kézikönyve.

Új s a mostaninál erősebb kerítés készíttessék s a mostani próstyá árverés útján eladassék.

A gyümölcskert tőkéje, mely jelenleg 258,56 kr. ne csonkíttassék, hanem annak kamatai s a kert évenkénti jövedelme fordíttassék a költségek fődözésére.

Pénztárnokká Ádám Sándor választatott. Fő gondviselővé U. Pápa Sándor, al-gondviselővé Varga Mihály. Oltás, nyesés, tisztogatás alkalmával a tanító úr jelen leend tanítványaival.”

S hogy mennyire fontos volt számára a tanítás színvonala, jól látható egy 1872-es jegyzőkönyvből: „ami illeti a tanító úr templomba járását a lelkész figyelmébe ajánlotta a presbyteriumnak, hogy a tanítónak tanítói sok végezendője kedvéért kántori teendőit inkább kevesbíteni, mint szaporítani kell, s az, hogy ő mindennap kántorkodjék nem szükséges.”

Nagy jelentőséget tulajdonított a tanító pedagógiai felkészültségének is. Tóth Ambrus halálakor nem a debreceni főiskolától kért új tanítót, hanem „helyettes tanító végett írt a n. kőrösi képezde igazgatójának”.

Az egyházmegye tanügyi bizottságának elnöke

De nemcsak a saját faluja iskolájával törődött, az oktatást és nevelést általában is nagyon fontosnak tartotta.

A Harasztiban 1868-ban tartott egyházmegyei közgyűlésben nt. Vinczy Ferenc főesperes úr jelenlétében a tanügyről a következőket mondja:

„Az iskolatanítói hivatalok több helyeken u. m. Csúzán, Sepsén, Kopácson, Kórógyon, M. Rétfaluban sat. új egyénekkal töltettek be; Torzsa másod-, Új Szivacz harmadik tanítóságot, Tordincza segédtanítóságot kívánnak felállítani, s az egyházmegye helybenhagyását illetőleg megerősítést tisztelettel kérik. Mindezek örven-

detes jelei annak, hogy az iskolaügy egyházmegyénkben előrehalad, a mire ösztönül szolgálnak több körlelkészetekben a tanítói értekezletek.”

Mivel egyre több helyen mutatkozott igény állandó tanító alkalmazására, mert a tapasztalatok azt igazolták, hogy az állandó tanítók „kitartóbb buzgalmat, folytonosabb előmenetelt mutatnak fel”, szükség volt egy szabályzatra állandó tanítók megválasztásáról. Ezért a közgyűlés egy bizottságot nevezett ki „egy erre vonatkozó javaslati terv kidolgozására”. A bizottság tagjai n. t. Ács Gedeon, Pap Károly és t. Krób Károly urak.

Ez a rendszabály 11 pontot tartalmaz. Ezekből idézek:

„Az állandó tanító választás joga az egyházi felsőbbség felügyelete alatt a gyülekezetet illeti.

6. Választásra csak olyan egyének ajánlat-hatnak, kik vagy a tanítóképezdében végezték tanulmányaikat, vagy mint már rendes tanítók szolgáltak. Meg nem választhatók pedig azok, kikre hivatalos vizsgálat alapján fizetés leengedés vagy másnemű vesztegetés vagy erkölcsatlenség van bebizonyulva.

10. Az elválasztott egyén képességeit és erkölcsi bizonyítványait az egyházi elnökségnek bemutatván, annak engedélyével hivatik meg.”

Ács Gedeon körlelkészként is nagyon sokat tett a tanítás színvonalának emeléséért. Már 1864-ben részletes jelentést készített az iskolai bizottmánynak a hozzá tartozó csúzai, sepei, kői és karancsi iskolákról, tanszerekkel való ellátottságukról, tanítókról és tanítói fizetésekről.

Az 1867-es egyházmegyei közgyűlés jegyzőkönyvében a tanügyi bizottmány jelentésében olvashatjuk: „[...] a csúzai lelkész úr megjegyzi, hogy már pár év óta megszokta hívni rendszeren a közvizsgákra a szomszéd tanítókat is; melyet igen hasznosnak tapasztalván, különösen az iskolalátogatások alkalmával, olyankor a helybeli tanító a körlelkész és a szomszédtanítók jelenlétében oktatja a gyermekeket különböző tantárgyakban, azután barátságos értekezlet következik: ennek azon hasznát tapasztalta, hogy az ügyesebb tanító ilyenkor gyakorlatilag tanítja kevésbé tapasztalt tisztársait; mind egyik pedig hajlandóbb szelídebben fogadni a hibára vagy hiányra figyelmeztetést saját tanáraitól, mintha csak maga a körlelkész figyelmeztetné.”

Amikor 1869-ben az egyházmegyei közgyűlésen a körlelkészség alól való felmentését kéri, a közgyűlés nem fogadja el. „Miután Ács Gedeon úrnak páratlan szorgalma és buzgalma a nevelés terén legszebb eredményt mutatott föl; továbbra is felkérik, hogy körlelkészi teendőit végezni szíveskedjék.”

Az 1870-es közgyűlés pedig már a tanügyi bizottságba választja tek. Baráth József, n. t. Ács Gedeon, Dömötör Károly, Kozma Lajos lelkész és Hartmann János tanító urakat.

Bizonyára az sem volt véletlen, hogy Ács Gedeont a tanügyi bizottság elnökévé is megválasztották. Az oktatás kérdései iránt való nagy érdeklődése, hatalmas műveltsége, sokoldalú tájékozottsága, emberismerete alkalmassá tették erre a tisztségre. Elnöklete alatt a tanítói körök igen komoly szakmai tevékenységet fejtettek ki. Egy 1874-től 1881-ig vezetett kéziratos könyvben az alsó-baranya-hegyaljai helvét hitvallású tanítói kör hét értekezleti jegyzőkönyve és az alsó-baranyai és Dráván túli ref. tanítók két közgyűlésének jegyzőkönyve található. Az értekezletek és közgyűlések témái igen változatosak – tankönyvek és kézikönyvek bemutatása, elbírálása és elfogadása, a fogalmazástanítás kérdéseinek megvitatása, az új, mértékrendszer bevezetése és a mértékegységek egy-egy példányának beszerzése minden iskola számára, a legújabb térképek megvételének szükségessége, a tantárgyak csoportosítása, az iskolai gyümölcsöskertek ügye, mulasztási naplók vezetése, lecke, órarend és tantervjavaslatok („t. i., hogy minden egyes osztálynak mely tankönyvből mennyit tanítson”) készítése, elfogadása stb.

Hogy mennyire fontosnak tartotta a közép- és felsőfokú oktatást is, kitűnik egy presbiteri jegyzőkönyvből. Török Pál superintendens iskolai gyámpénz tárgyában küldött körlevelére a csúzai egyház elöljáróságának válasza: „A presbyterium a felsőbb tanintézetek fönntartását egyházunkra nézve életkérdésnek tekintván határozta, hogy a [...] gyámpénzt, miként eddig pontosan fizette, úgy ezután is fizetni fogja a csúzai egyház.”

Lelkészek és tanítók gyámintézete

Ács Gedeon embertársai iránti segítőkészségét és szociális érzékenységét mutatja, hogy 1853-ban Amerikában barátaival egy magyar

betegségélyező egyletet hozott létre. Talán éppen ez irányú tapasztalatai miatt választották be az 1863. évi egyházmegyei közgyűlésnek abba a bizottságába, amelynek feladata „özvegy árvai pénztártervének elkészítése” volt. A bizottság tagjai Ács Gedeon mellett Ráday L., Baráth J., Pap Zs., Kelecsényi, Herceg Benő, Kármán József, Apostol János és Kohlenberger Ádám. Elkészítették az egyházmegye lelkész- és tanítói gyámintézet alapszabályait. A bizottság igen alapos munkát végzett, figyelme mindenre kiterjedt. Az alapszabályok 47 pontja minden fontos kérdést felölel és szabályoz. Érdemes idézni belőle:

„Az intézet neve az alsó baranya-bácsi h. h. egyházmegye lelkész- és tanítói személyzeti gyámintézete.

Az intézet célja: ezen egyházmegye kor s betegség által szolgálatra képtelenné lett, vagy deficienciába saját erkölcsi hibájak nélkül esett lelkészeinek és tanítóinak, továbbá ezek özvegyei és árváinak számára évenkénti segély nem könyörödmány, hanem az illetőknek jogos követelése leend.

Mivel az intézet alapja a testvériség; önkényt következik, hogy bár a jövedelmesebb egyházak lelkészei és tanítói évenként több, a csekélyebb jövedelműek évenként kevesebb mennyiségű összeget fognak fizetni az intézet pénztárába: mindazonáltal a díjazandók egyenlő évi járadékot húznak a pénztárból.

6. Az intézet szabályai olyanok legyenek, hogy az intézet tagjává lehetni mindenki szerencsésének ismerje.

8. Évenkénti befizetések melyekre nézve

1) Az egyházmegyében létező összes lelkészi hivatalok három osztályba soroztatnak. Az első osztálybeli lelkészek évenként 15, a második osztálybeliek 10; a harmadik osztálybeliek 5 forintot tartoznak az intézet pénztárába fizetni. E szerint

Első osztályba tartoznak: Csúza, Laskó, Kopács, Karancs, Daróc, Ó Marovica, Új Sóvé, Feketehegy, Torzsa, Cservenka, Pacsér, Új Szivác, Ó Szivác, Verbász, Kórógy, Sepse.

Második osztályba: Mohács, Kölked, Vörösmart, Hercegszöllös, Rétfalu, Haraszti, Sz. László, Piros, Újvidék.

Harmadikba: Babarc, Bélye, Kő, Baja.”

[...] 1870-ben azonban jelentős változások történtek az egyházak és a népiskolák viszonyában, így az addig jól működő egységes gyámintézet a továbbiakban nem volt megfelelő. [...]

Ács Gedeon, az olvasóegylet szervezője

A gyermekek oktatása mellett azonban a felnőtteknek is lehetőséget akart nyújtani a művelődésre. S az olvasás iránt igény is mutatkozott. Még egy hónapja sem volt Csúzán, amikor ezt jegyezte be naplójába: „Máj. 24. Egy szép özvegy menyecske, Szekeres Julis hazaküldte kimosott ingeimet. Olvasnivalót kért, de mit adjak? Látom itt nagy szükség lesz a nép közt olvasóegyletet állítani, hogy ne dorbézoljanak vasárnap a korcsmában. De magyar könyveimből szép kevés maradt meg, s e kevés sem a népnek való. Pénzem sincs, hogy drága magyar könyveket hozathassak.”

Könyvtár ugyan már volt a faluban, s az 1864-ben épült iskolában könyvtárszoba is, de a további fejlődés érdekében olvasóegyletre is szükség volt. 1871-ben az egyház megvette „a templomfölgárás elé épült ronda tolvajfészket, a korcsmaházat”, azzal a távolabbi céllal, „hogy ezen ronda épületből könyvtárt és olvasdát szeretnének alakítani”.

De mivel szükség volt tanítói melléképületekre, a kocsmát elbontották, és a téglát ezek építésére használták föl. A könyvtár egyelőre maradt az iskolában.

Ács Gedeon az olvasóegyletet 1880-ban szervezte meg, de az alapszabályokat csak az 1882. január 31-i közgyűlésen fogadták el, a belügyminisztérium jóváhagyását pedig ugyanazon év március 3-án kapták meg.

Az alapszabályok szerint az egylet célja:

„Ismeretterjesztő felolvasások, olvasás és tárgyalás által az egylet tagjainak szellemi képzése.

Az egyesületi cél elérésére tisztességes és a célnak megfelelő helység, hol a tagok egymással háborítatlanul érintkezessenek, továbbá hírlapok, tanulságos könyvek szolgálnak, mint eszközök.

4. Az egyletnek rendes tagjává lehet minden feddhetlen életű polgár rang és valláskülönbség nélkül.

Az alapszabályok utolsó előtti cikkelye az egylet esetleges feloszlását szabályozza, s az egylet vagyonáról rendelkezik így: [...] ily esetben a fennmaradó vagyon esetleg készpénz a csúzai reform. iskola javára fordítandó.

Az aláírók: Sebestyén id. jegyző, Ács Gedeon id. elnök, Dávid József, Kaszab Illés id. vál tagok.”

Ács Gedeon nevéhez fűződik a Dunántúli Közművelődési Egyesületbe való belépés is 1886-ban. „Elnök előterjeszti a 'Dunántúli Közművelődési Egyesület' felhívását, alapszabály tervezetét s felhívja a gyűlés tagjait, hogy a nemes cél előmozdítása szempontjából a reform. egyház, mint erk. testület rendes tag legyen.”

A presbitérium meghozza a belépési határozatot, s azonnal utasítja a gondnokot az évi tagdíj befizetésére. Ez a tagság a későbbiekben a könyvállomány jelentős gyarapodását eredményezte.

Ács Gedeon az olvasóegyletnek nemcsak alapítója és első elnöke volt, hanem önzetlen támogatója is. Amikor 1895-ben az olvasóegylet helyiségének fölépítését tervezik, az erről vezetett jegyzőkönyvben a következők olvashatók: „[...] az Olvasóegylet [...] anyagi megerősödését is az egyház egyik volt nagyérdemű lelkésze, néh. Nt. Ács Gedeon 300 frt értékű adományának köszöni.”

Fejlesztette az iskolai és egyházközségi könyvállományt is. „Duci Máté a lelkész faizás földjét, melynek jövedelmét az egyházközségi s iskolai pénztáralap növelésére ajánlotta föl – kivette három évre 29 f 10 krért” (évente).

1885-ben említi a jegyzőkönyv azt a pénztárt, „melyet a lelkész egyházközségi s iskolai könyvtár alapra nagyobb részint sajátjából rakott össze”.

Ennek az alapnak a kamatait a könyvtár gyarapítására, az oktatás fejlesztésére és a szegényebb sorsú gyermekek segítésére (tandíj, tankönyv) fordították. Az 1907-től vezetett pénztárkönyv szerint az Ács Gedeon alapítvány tőkéje 944 korona volt, melynek évi kamata 66,08 koronát tett ki. 1919-re még el van könyvelve a kamat, de 1920-ban nyoma vész az alapítványnak.

Ács Gedeon emlékezete

1887. november 13-án a csúzai egyház presbitériuma megilletődött szívvel vette tudomásul szeretett lelkésze halálát, s intézkedett a temetés felől:

„Kaszap Illés indítványozza, hogy a temetési szónoklatot a paplakon a bélyei tisztelendő: Vinczy Gyula, a sírnál pedig emlékbeszédet Nt. Kulcsár Sándor hgszöllősi lelkész úr végezzen. [...]”

Pápa Sándor indítványozza, hogy a megholt lelkész iránti kegyeletből az egyház részéről egy kripta készíttessék, melyhez minden szükséges kelléket a prebyterium állítasson elő. [...]

Sebestyén Ádám felhívja a tagokat, hogy a megholt lelkész koporsójára mint aki olvasó egyesületük megalapítója és elnöke volt, helyezzenek egy díszes koszorút, s testületileg saját lobogójuk alatt jelenjenek meg a temetésnél. [...]

A koporsó szállítására vonatkozólag pedig többek hozzászólása után végeztett: a paróchia kapujáig az elhunytak lelkészi kartársai, innét temető kapujáig 12 presbyter felváltva, s onnét a sírig ismét a lelkészurak fogják a vállaikon vinni.”

Őszinte szívvel gyászolták nemcsak hívei, hanem munkatársai, lelkésztársai is. Három évvel később sírkövet állítottak neki, amiről 1890-ben így ír a jegyzőkönyv: „Folyó hó aug. 8-án tartott presb. gyűlésben

Nt. Hetessy ref. átadott a gondnoknak 45 frt 20 krt, mint az Ács Gedeon síremlékére Kossa Károlynétől 20 frt, Kozma L-tól a lelkészi testülettől átvett 25 frt 20 krnyi összeget.

e) A sírkő megvételével megbízatik Jakab János gondnok, Kovács Sándor, esetleg Dávid József.”

Majd hosszú lista következik 107 névvel. Ennyi csúzai hívő adakozott kedves papjának a sírkövére, az összeg pedig 24 frt 70 kr. Végül összegzésként: „Ehhez járul adomány Kozma László 30 frt.”

Az összegyűlt pénz tehát 99 frt 90 kr. volt, a síremlék ára pedig 101 frt 50 kr.

Egy év múlva: „Lelkész jelenti, hogy néhai Ács Gedeon lelkész sírját, melyre díszes követ az egyházmegye és egyházközség közadakozása emelt, az olvasó egyesület 20 frt. költséggel bekerítette, ezzel is kimutatván alapítója iránti háláját.”

Aztán kissé háttérbe szorult az emlékezte, bár egészen nem felejtkeztünk el róla soha. Berta Imre néhai csúzai lelkész gyerekkoromban még Ács Gedeon sírjánál tartotta a pünkösdhétfői istentiszteletet; a vörösmarti múzeumi gyűjteményben áhítattal néztük utazóládá-

ját, melyet magyartanárunk, Júlia néni mutatott meg nekünk.

S mikor a csúzai Polgári Olvasóegylet alapításának centenáriuma készültünk, már megjelentek a Tanárnő, Baranyai Júlia Gyertyafény és Vízbe vesző nyomokon című munkái, Lábadai Károly néprajzkutató írásai Ács naplójegyzeteiről, jómagam pedig a könyvtáralapítással kapcsolatos tevékenységeiről jutottam adatokhoz. A jubileumi ünnepségre felújítottuk a sírkövet, a 92 év alatt megkopott szöveg újra jól olvasható:

„ÁCS GEDEON csúzai ref. lelkész emléke, aki mind hazájában, mind bujdosásában, Istenét és népét, hazáját és nemzetét 40 évig hittel, szeretettel szolgált. 1819–1887. Emelte a közkegyelet!”

Halálának 100. évfordulójáról közösen emlékezett meg a csúzai református gyülekezet a csúzai Jókai Mór és a laskói Petőfi Sándor kultúregyesülettel. Előadások hangzottak el az életéről és munkásságáról, s a Laskói Helytörténeti és Néprajzi Gyűjtemény kiállításán mutatta be a róla összegyűjtött dokumentumokat, fényképeket és néhány megmaradt használati tárgyát.

Sírját a háború (1991–95) alatt is gondoztuk, s kegyeletes kezek azokban az években is vittek rá virágot halottak napján.

Emlékét szeretettel, hűséggel ápoljuk tovább. Megérdemli. Igazi közéleti ember volt. Odaadó munkájával, bölcsességével, emberségével megnyerte magának nemcsak faluja, de tágabb környezete tiszteletét és megbecsülését is. Élete példa, hogyan lehet töretlen hittel, önzetlenül fáradozni egy közösségért, annak erkölcsi, szellemi, és anyagi fölemelkedéséért, hogyan kell az embernek minden tehetségét, szorgalmát népe gazdagítására, művelésére, értékeinek gyarapítására áldozni.

* *A Csúza könyve – Fejezetek egy Árpád-kori magyar falu történetéből* (HMDK, Bellye, 2018) című kiadványban megjelent írás rövidített változata.

Verhoturjei Szent Szimeon, a vogulok térítője – élete, ikonábrázolásai

Verhoturjei Szent Szimeon a 17. század első felében a magyarság legközelebbi nyelvrokonainak tekintett voguloknak volt a térítője. Az orosz kutatás jelentőségéhez mérten meglepően keveset foglalkozott vele, (1) magyar nyelven pedig egyetlen tanulmány sem jelent meg róla.

Verhoturjei Szent Szimeon (Szimeon Verhoturszkij vagy Szimeon Merkusinszkij, oroszul Симеон Верхотурский, Симеон Меркушинский [1607. k. – Merkusino, 1642]) hagiográfiáját a kortársak elbeszélései alapján a 17. század végén állították össze. Eszerint gazdag bojár családban született. Szülei halála után lemondott örökségéről, és Verhoturjébe költözött, majd pedig a Verhoturjétől mintegy félszáz kilométerre fekvő Merkusino faluba. Életének nagy részét is e faluban, illetve ennek környékén töltötte. A tiszta, dolgos paraszti életmód prédikátora és megvalósítója lett. Nyaranként elvonult a Tura folyó partjára, buzgón imádkozott, és horgászásból élt. Télen téli ruhákat készített ingyen a falusiaknak. Sokat prédikált a voguloknak, vagyis a manysiknak. (2)

Hasznos tanácsokat adott a környék lakóinak a különféle betegségek gyógyításával kapcsolatban. Gazdag bojár családi származását eltitkolta, s egyszerű, szerény és dolgos élete sokak számára példamutató lett. Prédikációi és példamutató élete alapján sok vogul felvette a keresztény hitet. De nemcsak a vogulok körében, hanem az egész Ural-vidéken igen nagy tisztelettel illették. Az Ural-vidék védőszentjének tekintik.

Sírjánál számos csoda történt. 1704. december 12-én hamvait Merkusino faluból Verhoturje város Szent Miklós-kolostorának templomába vitték. Merkusino faluban továbbra is nagy tiszteletben tartották a szent temetkezési helyét. A kis fa temetőkápolna helyére 1808-ban kő temetőkápolnát építettek.

Figyelemre méltó, hogy e kiemelten és széles körben tisztelt szent hamvait a kommunista vallásellenes kampány keretében 1929. május 30-án

elvitték a kolostorból, és a tagili múzeumnak adták át vallásellenes propaganda céljaira. A kiállítást 1935-ben egy, a Szovjétszkoje krajevegyényije (Советское краеведение) folyóiratban megjelent cikk kritizálta. Szerinte a liturgikus edények, egy nagy evangéliumos könyv és a szent ereklyéinek együttes kiállítása inkább egy imaház belsőjére emlékeztet, és egyáltalán nem szolgálja a vallásellenes propagandát. E publikáció után a múzeum igazgatóját azonnal letartóztatták, az ereklyéket még ebben az évben a jekatyerinburgi Uráli Vallásellenes Múzeumba vitték. Végül is 1992. szeptember 25-én a hamvak visszakerültek a verhoturjei Szent Miklós-kolostorba.

Ikonográfiai vonatkozásban jelentős a Filimonov-féle podlinnyik leírása. „Szent és jámbor merkusinoi és verhoturjei Szimeon szibériai új csodatévő az ingyen gyógyító Szent Kozmához hasonlóan szőke szakállú és hajú, ruházata egyszerű, orosz....” (3)

Gyakran ábrázolják a Tura folyó partján kezében írástekerccsel és a háttérben a Merkusino faluban álló, 1808-ban épült kő temetőkápolnával. (1. kép) Egy igen kis méretű ikonon ugyancsak írástekerccsel a kezében a kő temetőkápolnával láthatjuk, de horgászás közben. (2. kép) A következő ikonon is horgászjelenetet festettek meg, de a háttérben a temetőkápolna helyett a verhoturjei Szent Miklós-kolostor jelenik meg. (3. kép) Verhoturjei Szent Szimeon ikonjai igen népszerűek voltak, a hívők részéről nagy tisztelet övezte. Különösen ez utóbbi típus. Nem véletlen, hogy éppen ilyen típusú ikon volt az alapja annak, amelyről különösen nagyszámú bádogra felvitt litográfiamásolatot készítettek. (4. kép) A litográfiai változaton öltözéke pontosan megegyezik a szentével, de a kolostorábrázolás is azonos. Bal oldalt, fent, a felhőkön lévő áldó Krisztus is alapját képezte a másolatnak.

Itt meg kell emlékeznünk röviden a bádog saját szerepéről az ikonművészetben. (A védőréteggel ellátott vékony fémlemezt szokták bádog-

1. kép. Verhoturjei Szent Szimeon

Felirat az írástekerksen: „МОЛЮ ВЫ БРАТІЕ ИМЪЙТЕ
СТРАХЪ БОЖІЙ”

„Mondom ti te[stvérek, legyetek istenfélők.]”

19. sz. második fele

Fa, olaj

13,2 × 11,1 cm

Kerettel: 19,7 × 17,6 cm

Ltsz. 96.

Magángyűjtemény

IRODALOM: Ruzsa Gy.: Az ikonfestészet lexikona.

Budapest, Corvina, 2014. p. 222.

2. kép. Verhoturjei Szent Szimeon

19. sz. utolsó harmada

Fa, olaj

6,5 × 5,4 cm

Ltsz. 19.

Magángyűjtemény

nak, pléhnek nevezni.) A 19. század végén a bádoghordozóra felvitt színes litográfiák igen nagy mértékben befolyásolták az ikonfestészet sorsát.

Már a korábban megjelent papíralapú litográfiák is – ha nem is az előbbiekéhez hasonlóan – jelentősen hatottak a kézi festésű ikonok létrejöttére és kereskedelmére.

A 19. század vége felé nagy litográfianyomdák létesültek. Ilyen volt például I. Tyil (И. Тиль) odesszai nyomdája. 1870-től az ikonpiacon papírra nyomott színes litográfiaikonok is megjelentek. Ezeket a papírlapokat deszkára ragasztották, s így egy kicsit a hagyományos ikonokat idézték.

E nyomtatott, sokszorosított alkotások nagy kereskedelmi hasznot hoztak. Így az 1890-es

évek első felében olyan speciális üzemek jöttek létre, amelyek papír helyett bádogot alkalmaztak. Moszkvában Zsako (Жако) és a Bonaker (Бонакер) gyárak e termékek gyártásában monopolhelyzetet vívtak ki. A kézi festésű ikonok – gazdasági vonatkozásban – nem tudtak versenyezni e sokszorosított művekkel. Végül is a jelentős, magas színvonalú festett ikonok kiszorultak a piacról a bádogikonok hatására. Kevés hagyományos ikonfestő műhely maradt fenn, ezek kolostori műhelyek voltak. (Szomorú érdekességképpen megemlíthetjük, hogy volt olyan litográfiaikon, amelyen az ábrázolt szent kezében tartott írástekerksen nem a szokásos bölcs mondat, idézet volt, hanem a sokszorosított ikonokról szóló reklámszöveg!)

Szinte teljesen eltűnt az az ősi ikonszemlélet, hogy az ikonfestő elmélkedés és imádkozás közben készíti gondosan festett ikonját, hiszen az ikont is imának nevezték, nem szóban, hanem képben megfestett imának vagy éppen szentbeszédnek.

3. kép. Verhoturjei Szent Szimeon
19. sz. utolsó harmada
Fa, olaj
17,5 × 13,1 cm
Ltsz. 46.
Magángyűjtemény

A Szent Szinódus 1903. január 1-jei ukázában megtiltotta, hogy a kolostorokban és a templomok mellett működő műhelyekben bádogikonokat készítsenek. 1906-ban pedig egy bizottságot hozott létre Szerafim érsek vezetésével, hogy a nyomtatott ikonok elterjedését, kereskedelmét vizsgálja. A bizottság 1909-ben megállapította, hogy Zsako és Bonaker ikonjai igen népszerűek lettek, uralják a piacot az egyházi tiltás ellenére.

Érdekes, hogy napjainkban igen nagy gyűjtőköre van e bádogikonoknak. Igaz, akadhatnak

Jegyzetek

(1) Житие Святого праведного Симеона Верхотурского. М., Издание книгопродавца И. А. Морозова, 1885, П. И. Мангулев: К историитекста Жития Симеона Верхотурского. In: Проблемы истории России. Екатеринбург, 2001. вып. 4. Евразийское пограничье. pp. 293–301., И. Л., Манькова, А. В.

4. kép. Verhoturjei Szent Szimeon
Bonaker Gyár, Moszkva, 1897
Felirat lent: „ДОПУЩЕНО ЦЕНЗОРЕЮ. МОСКВА
МАР[Т]. 26 В 1897 г. ЦЕНЗОРЪ ПРОТОИЕРЕЙ
АЛЕКСАНДРЪ СМИРНОВЪ”
„A cenzúra által elfogadva. Moszkva, már[cius] 26. 1897.
Alekszandr Szmirnov esperes cenzor”
„В. БОНАКЕРЪ, МОСКВА.” „V. Bonaker, Moszkva.”
Felirat az írástekercesen: „МОЛЮ ВЫ БРАТІЕ ИМЪЙТЕ
СТРАХЪ БОЖІЙ”
„Mondom ti testvérek, legyetek istenfélők.”
Fa, fém (bádog)
13,3 × 11 cm
Ltsz. 6.
Magángyűjtemény

közöttük igényesebb – a litográfia technikai és esztétikai jellegének megfelelő – alkotások is, de ezek nem nagyon ikonszerűek.

Медведев: Симеон Верхотурский (конец XVI - сер. XVII, с. Меркушино, Верхотурского у.) In: Уральская историческая энциклопедия. Екатеринбург, 2000

(2) Н. И. Решетников (авт.-сост.): Русский народный календарь: прасловицы, приметы, обычаи, обряды, имена. М., ОХМА-ПРЕСС, 2005. p. 320.

(3) Сводный иконописный подлинник XVIII века. Посписку Г. Филимонова. Москва, 1874. pp. 51–52.

Tűzben égők

Barkos Bea és Simon Miklós munkáiról

A legrégebb magyar falu. Juhász Gyula nevezte így a Szegedhez húzódó, a Tisza töltéséhez kucorodó falvat, írók, költők és festők ihletadó térségét, e majálisozó, nyájas kedélyű alföldi világközepe községet: Tápét. A tragikus véget ért festő, Heller Ödön éppúgy ide kerekedett ki eredeti magyar paraszti atmoszféráért, ahogyan a népies zsánerkép mestere, Nyilasy Sándor is – előbbi a dolgos kétkezi: szántóvetők, vízen járók, pákászok-madarászok és gyékényesek konok és szilaj élni akarását, rögebe kapaszkodó elszánását tekintette erőt adó példaképpen, utóbbi már inkább a polgáriasan magakellettő, városi léptékkal kacérkodó, idealizált parasztidillt mutatta meg országnak-világnak. Heller a bőgőbrummogásos, Juhász Gyula megénekelte Tápét, Nyilasy a falu vasárnapi, ünneplőben pipiskedő orcáját örököltette meg. De megfordult itt Bartók és Kodály is, Balázs Béla kíséretében; Móriczot Bálint Sándor kalauzolta, Móra a leböi ásatások segéderőitől szedte össze a tápéi furfangosok anekdotaanyagát, Babits és Kosztolányi meg Juhász Gyula társaságában rándult ki a folyópartra, az immár menthetetlenül elpihenő komp állomáshelyétől kicsivel lentebb, oda, ahol a Kárpátok és Erdélyország lelke olvad egybe a Tisza és Maros szerelmes egyesülésének képében. A Radnótit megigéző magyar faluba.

Arrafelé, ahol Atilla mondabeli nyughelyét vélték tudni a régi világbeli jól értesültek. Ahol az Árpád-kori templomtoronyból mintha ma is a tatárt átböjtölt, törököt megugrasztó harangszavacska nyelvelne a pogányvörösen izzó, bronzveretű napkoronggal, alkonyórán.

Innen, a Tisza és a Maros „találkahelyéről” valók Barkos Bea és Simon Miklós festményei/zománcai. És mert tápéi lelkükből leledzettek, nem is csoda, ha mélyre eresztik gyökerük a két magyar folyó gazdag televényébe. Ki-ki a maga módján. Miklós mintha a Maros mentén kereked-

ne útra, valahányszor erdélyi falvacskák rejtelmes hallgatásához; a Hargita fenséges őszerejéhez fordul ihlető látványért. A művész, akit származása egyenesen rákényszerített a maga útjának kitaposására, hetedik évtizede faggatja kitaróan minden művészet legfőbb mesterét és kiapadhatatlan témaforrását: a látható világot. Tábláin az odakinti válik egy szép arányú, kiegyensúlyozott létezés hátatelt és nyugodalmas képi lírájává. Ahogyan zománcait is a rend, az arány, a hierarchikus hangsúlyok és az elemi erejű, tiszta színek teszik menedékké a zűrzavartól, káosztól és érveszítéstől fenyegetett világban.

Simon Miklósnak a természet az első számú mestere. S hogy mit tanult Simon Miklós a természettől? Mindenekelőtt is csöndet. A filozófia szemlélete szerint lelketlen létezők nagy, lélekkel teli hallgatását. A magukban valók türelmét. Békét a szentendrei sziget zezugaitól, állhatatosságot ösztövére hegyektől, a Duna-kanyar vízpárát zizegő pirkadataitól a káprázat ezerszólamú liturgiáját. A tűnődés jóleső fényűzését ringatózó ladikoktól. Rőt levelek lobogó szimfóniájától a megmaradás büszke dacát. A végtelen bizonyosságát kedvesen alásztáló visszfényekből, meghitt részletek szívet sajdító melegségéből.

E tájázó, természetelvű piktúra rendszeren lírai realizmusnak mondatik. Hogy mennyi joggal, afelől nem vagyok bizonyos. Mert vessünk csak egyetlen pillantást ama nyájasnak nevezett tájakra. Nem szertefoszló-e? Nem fenyegeti-e talán időtudatunkat percről percre a tovatűnés, az örökre elillanás, a semmibe hullás mindünk lelkét mélységes szorongásban tartó lehetősége? Látjátok, feleim, azt a felhőbodort, amely csak most is, hogy a messzi torony fölött megképzett, májusi könnyedséggel? Soha még egyszer az évmilliárdok lepergésében nem fog ugyanígy elénk tarajozni, mint ahogy eddig sem akadt pontos hasonmása az idő végtelenjében. Gyökeresen

tragikus felismerés, ha mélyére tekintünk a kó-sza fények, levegőatmoszférák, a véletlen – vagy sorsszerű – találkozásuk pillanatában tetten ért látványelemek egyszerűségének!

Minthogyha a kezdeti évek kettős törekvése: a pasztelles líraiságban szelíden pengő létáhitat és a pasztikus monolitiként láttatott emberalakok robusztus, izmos életerejére egyesülne az újabb tájképekben, amelyek maguk is portrék, önarcképek! Völgy hajlatában fellobbanó fűzöld zuhataik, viharvörös orkánjaik sodra, a falfelületeken matató kó-sza, puha fény bugaci kemencék zugában, lövétei házak pártája alatt, egyetlen szemvillanásnyi időre, tán épp az utolsó percben felzengő fényorgonáik – lírai tájfestészet helyett helyesebb a drámai, mi több: a tragikus jelzőt alkalmaznunk, ha a világ festőiségétől megigézett művész nekilát, hogy a kép négyzetébe rögzítse, a vászon szövetébe hurkolja a látható világ változásában már-már megragadhatatlan, sajdítóan messze futó, szép nosztalgiáját. Esztétikája letisztult, mondhatni, naiv. Áhítatra inti a vizuális jelenségek önértéke, a látható dolgok méltósága.

És habár Simon Miklós lírikus hajlamai vitán felül állnak, a szerkezetekbe rendező, geometrikus-konstruktív szemléletnek sincsen híjával. Ez utóbbiak mutatkoznak meg már a hetvenes évek monumentális, monokróm szénrajzain – portréin és egész alakos figurális képein –, amelyeknek letisztult tömbszerűsége évtizedek elteltével is őrzi érvényességét. Rajzos kontúrjai, amelyeknek szigorúságát dekorativitásuk oldja, a kétezres években festett erdélyi tájképeinek is legjava hányadát fémjelzik, kéz a kézben a realista tájképi témákat expresszív, látomásossá tévő, intenzív színhasználattal és az erőteljes, lüktető textúrákkal. Geometrikus rend és felizzó líraiság mégis a zománc hologramszerűen sokarcú, a változást-sokértelműséget benső esztétikai elemévé tévő műfajában találkozik össze a leginkább szembezőkőn: e fegyelmezett síkidomok hálójába foglalt fénytavacsok és energiacentrumok higgadt, mégis lüktetésben lévő organizmusa csakugyan románcszerűen elevenné igézi a zománc hűvös felületeit. Fegyelmezett és puhaság, zártság és egymásra vonatkoztatottság teszi izgalmasan sokrétűvé eme aprólékos bíbelődéssel készült, mégis monumentális hatású lemezeket: bennük egyszerre érhető tetten a gyermek játékához

fogható belefeledkezés és a világ rendezettségét firtató intellektuális érdeklődés – világerzés és világlátás párosa tehát, e minden igazi művészetet megjellegző kettős készség. Simon Miklós visszafogott művész. Épp emiatt izgalmasak e bátor, felszabadult, kezdeményező és sokszor játékos formai kísérletek, amelyekben a művész – a szigorú anyagok törvényeinek igájában és a geometrikus hálózat nyújtotta lehetőségek keretében – a dolgok megörökítése helyett mintegy a dolgok életrehívójaként, megteremtőjeként áll elébünk. A rekeszek közé ékelt, domborított intarziák mindmegannyi fosszília, a maradandóság egy-egy talizmánja, a játék aranyfedezete.

Az utóbbi évek termésében mind lángolóbban lobbannak fel a fények. Virágtanulmányok szikráznak világtanulmányokká, verőfényes tengeri atmoszférák párállnak elő csapongó, laza színsekvenciákból. A létezők léttel telítődnek, hogy a láthatatlan dús áradásában, emanációjában szinte átizzik, cellulóz gyanánt, a világ. Természetmester tanítványa előtt ki-kitarul a természetfölötti.

Bea folyama az ösztönök, delejek és varázslások forrásvidékéről fakad elő, s vágtat megzabolázhatatlan sodorban az ismeretlen, a tenger felé. Ahogy korábban, zománcképein és -plasztikáin, immár festményein is ösztönösségű, regebeli mód öntörvényű, lávaszerűen örvénylő, szavak és kontúrok bilincseit szétrobbantó színenergiák, indulatindák bűvösködnek, lázadoznak, paráználkodnak boszorkányos nemtörődömséggel. Magma materek és magna Materek. Mintha a föld gyomra, amely a zománcégető kemence katlanában ismétli el kicsiben teremtés és alakítás, létre dajkáló asszonyi mágiázás csodatudományát, utóbb magát a kozmoszt akarná magába nyelni, hogy indulatos, fortyogó energiaömlenyeit kiáraszsa az egész végtelen ürbe, labdaként játszadoxva évmillió bolygókkal, vonzások és taszítások milliárdjával, s hogy ebben a szilaj és zabolázhatatlan nagy vigasságban kedvükre hempergözzenek meg mesés világelemek: hetvenkedő parazsak, rőt sárkányfűkévék, hetyke églajtörjái, kusza lapulevéllegyezők, tűzszemű szintócsák, napfoltok százféle káprázatból. Napot fordítók, vizet fakasztók, tüzet általugrók. Zománcba izzított virágénekek, színszivárványba babonázott százszorszép szirmok.

S mert – ahogyan azt Balázs Bélától halljuk – a művészet az élet öntudata, e gesztikus, nosztalgiaikat balladázó festészet az ártatlanságunk elvesztéséé; a tudat kiütkeresésének láttelepe, bentibe való kitörésé, mélybe alálegésé, a tudatelőttes feltárlásáé. Otthonunk nem lévén az elomló időben hontalanságunk csak a bizonyosságsejtéseket rezonáló, szép káprázat, a lelkünket meleggé sajdító. Ne higgyetek e képek meseszerúségének. Avagy ha mégis: ne keresetek indázó színgyökereik kusza pompájában dajkaregét, de mitikus képzeteket, bájoló-bűvös sejtelmek lenyomatát, ahogy, akár fossziliákban az évmilliók, leképeződnek a táblán. Léleklelyomatokat, létteleteket. Való-más vallomásokat. Vigasztalásunkra valókat. Szomorkodtatókat. Ami ugyanaz.

A keresztény szellemisség úgy tartja: a tűz megtisztít. A misztikusok nyelvén: a tűz salaktalanító találkozás egymással, önmagunkkal az isteniben. Barkos Bea és Simon Miklós közös éve-

inek termését az teszi igazán értékessé, hogy két alkotó ember felelős párbeszéde hitelesíti. Hogy tiszta és kendőzetlen lenyomata egy közös igazságkeresésnek. Átizzásnak, felszikkázásnak, nyugodt, melegséget adó együtt elégségnek. Az alkotás ugyanis – inkább, mint bárminő filozófiai levezetés – szabadságbizonyíték. A létvállalás bátor aktusa. S a művészet akkor igaz, ha a szabadság végső fokáig izzik, ha tűzben égett. Mert – ahogyan Viktor E. Frankl tanít – az ember csakis szabadságát aktualizáló módon válhat végleges és egyetlen önmagává. És a legmagasabb rendű szabadságtett az alkotó ember, a művész teremtő munkája. Nem feledtetve, hogy – ugyancsak Frankl szerint – a végső értelem nem más, mint a szenvedés vállalása. Ahol a művész és a misztikus tapasztalata egybeér. E művész- és emberpáros életében is ezt szemlélhetjük. Tartalmas és minden lobbanással szebb tűzben – égni.

Barkos Bea: Tejút

Simon Miklós: Oltárkö

Barkos Beáta

1957-ben született Szegeden.

Pályáját bölcsészként, a magyar ősvallás kutatójaként kezdte, majd a képzőművészetben találta meg a gondolatait kifejező formanyelvet. Elvégezte a kaposvári, majd a szegedi egyetem rajz és vizuális kommunikáció szakát – mesterképzésen is.

Mindeközben állandó alkotói és kiállítói tevékenysége kapcsán vált ismertté.

Tanítja a tűzzománctechnikát hazánkban és külföldön egyaránt.

A tűzzománc minden műfaját űzi. A sík- és domborított felületek megmunkálása egyaránt jellemzi munkásságát.

Köztéri munkák: Algyő, termálfürdő, Szent Borbála – tűzzománc plasztika

Díjak: 2013, 2016 – Szeged Város Alkotói díj

Simon Miklós

1937-ben született Szegeden.

1964 óta kiállító művész. Első munkái egy nemzetközi kiállításon, Párizsban szerepeltek. Azóta Európa szinte minden országába, az Amerikai Egyesült Államokba és a Távol-Keletre jutottak el művei. A Szegedi Szépművészeti Céh alapító tagja és a Mester Tanoda Alapítvány alapítója.

Fő témaköre az ember, a természet és az ember által alakított környezet. Erős érzelmi kötődés fűzi Erdélyhez, amiről az ottani művésztelepeken készült alkotások tanúskodnak. Művészete szellemiségében, stílusában közel áll a hajdan nagyhírű Nagybányai Művésztelep alkotóinak törekvéseihez.

Művészi pályáját 2005-ben Berki Viola-díjjal, 2006-ban, 2011-ben és 2015-ben Szeged Város Alkotói Díjjal ismerte el szülővárosa.

2014-ben Szegedért emlékéremmel tüntették ki.

2011-ben a 8. Firenzei Kortárművészeti Biennálén tűzzománc munkáival képviselte hazánkat.

E számunk szerzői

Barkos Bea	képzőművész, tűzzománckészítő, Szeged
Bencze Izabella	jogász, közíró, Budapest
Bertha Zoltán	író, irodalomtörténész, Debrecen
Bicskei Zoltán	filmrendező, grafikus, Magyarokiszsa
Borbély László	író, újságíró, Budapest
Csapó Endre	közíró
Diószegi György Antal	művelődéskutató, Budapest
Fekete J. József	irodalomtörténész, Zombor
Gutai István	író, nyugalmazott könyvtáros, Paks
Gyémánt Richárd	demográfus, jogász, Szeged
Hajnal Jenő	hungarológus, Zenta
Hódi Sándor	író, pszichológus, Ada
Huszár Zoltán	közíró, Horgos
Kabdebó Lóránt	író, irodalomtörténész, Budapest
Köő Artúr	történész, Budapest
Marton Árpád	költő, Szeged
Mérey Katalin	író, Szeged
Mezey Katalin	költő, író, Budapest
Mezey László Miklós	író, irodalomtörténész, Budapest
Mihályi Katalin	újságíró, szerkesztő, Szabadka
Molnár Rózsa	költő, Oroszlámos
Radnai István	író, költő, Budapest, Szeged
Reppmann Dékány Zsuzsanna	író, Csúza
Ruzsa György	művészettörténész, Budapest
Sági Zoltán	pszichiáter, Szabadka
Simon Miklós	képzőművész, tűzzománckészítő, Szeged
Stanyó Tóth Gizella	újságíró, Újvidék
Széki Soós János	író, Budapest
Tóth Gy. László	író, közíró, Budapest
Tráser László	író, újságíró, Szeged
W.-Nemessuri Zoltán	író, Budapest

Jeleink

Jeleink

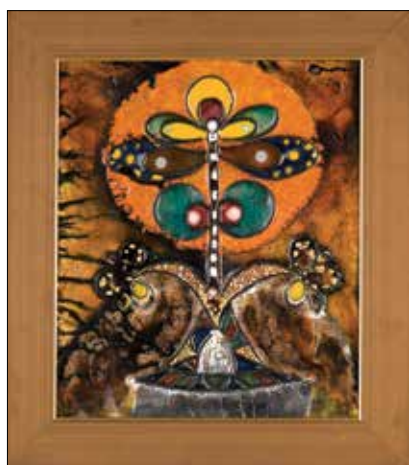
Csángóknál

Hun ló

Palmetta

Asszonyéletfa

Asszonyéletfa

Leletmentés

Palmetta

Védelmesző

Keresztek

Szt. Borbála

Palmetta

Faanyácska

Járom

Tulipán

Ballada

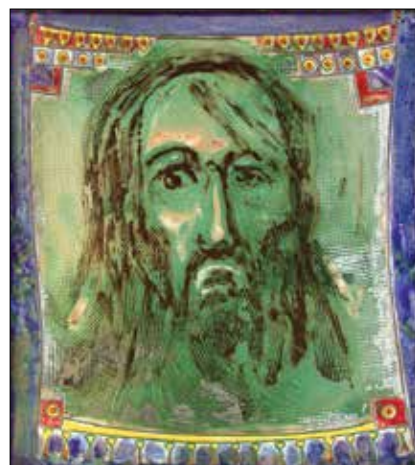
Angyallány

Megbékélve

Fájdalom

Veronika kendője

Pásztor

Pléhkrisztus

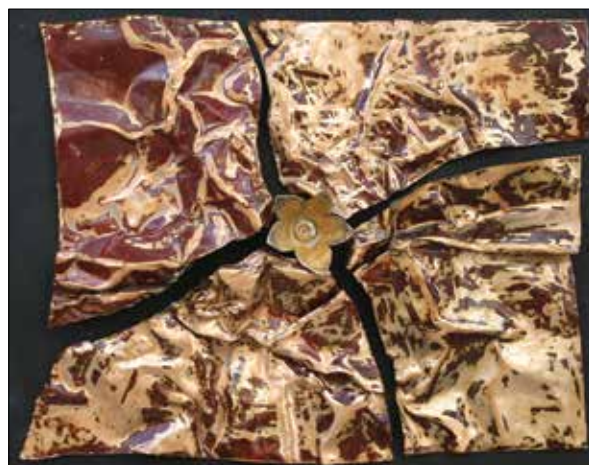
Kettős kereszt

Keresztút

Palánk

Hej, tulipán, tulipán

Tatárlaki lelet

Ősi törvények

Kemencekatedrális

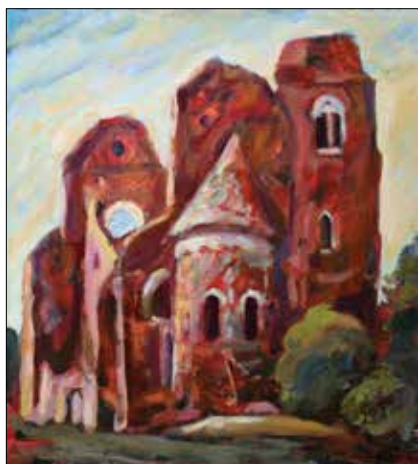
Feszület sziluettje

Szárhegy

Hargita alján

Aracs

Szárhegyi kolostorban

Hargitai fények

Hagyaték

Üzenet

Mezőségben

Múltunk jelene

Gyimesben